

Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία
Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει τη σφραγίδα των εκδόσεων ΒΟΛΟΝΑΚΗ

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΒΟΛΟΝΑΚΗ**

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή του παρόντος βιβλίου ή μέρους αυτού με οποιοδήποτε μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

Copyright 2007 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΟΛΟΝΑΚΗ

ISBN: 978-960-381-370-5

Συγγραφείς:

Αλμπάνης Γεώργιος

Πανουτσόπουλος Ανδρέας

Επιμέλεια Έκδοσης

Βολονάκη Κωνσταντίνα

Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση:

EN PLO // design team

Μιχ. Αγγέλου 35, Ιωάννινα

Τηλ: 26510 20 069, Fax. 26510 20 618

Σειρά:

Βιβλία για την Εκπαίδευση

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 41 & ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ, 106 80 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ.: 210 36 08 065, 210 36 08 197 --FAX. 210 36 08 197

www.volonaki.gr

Αλπάνης Γεώργιος
Πανουτσόπουλος Ανδρέας

Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία
Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Πρόλογος

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι μέρες που διανύουμε είναι πολύ κρίσιμες. Η κρίση αυτή έχει κάνει εμφανή την παρουσία της και στο χώρο της εκπαίδευσης. Όσο περνούν τα χρόνια διαπιστώνουμε με μεγάλη θλίψη ότι οι Έλληνες μαθητές δυσκολεύονται όλο και περισσότερο να ανταποκριθούν στο κάλεσμα των νέων εποχών. Η κρίση που περνά η εκπαίδευση των Νεοελλήνων σήμερα έχει τις ρίζες της πολύ βαθιά και η ίδια η πραγματικότητα με τον δικό της τρόπο μάς δείχνει ότι δεν μπορούμε να κωλυσιεργούμε άλλο και να παραμένουμε αδρανείς.

Οι Έλληνες μαθητές αντιμετωπίζουν προβλήματα εκμάθησης σε πολλά και διαφορετικά μαθήματα, μεταξύ άλλων και στην Ιστορία. Το μάθημα της Ιστορίας αποτέλεσε για πολλές δεκαετίες τροχοπέδη στην παιδεία μας παρά βοηθητικό στήριγμα των νέων. Η Ιστορία είναι οι ρίζες μας και οφείλουμε να την γνωρίζουμε. Γιατί όμως; Διότι γνωρίζοντας την ιστορία αποφεύγουμε λάθη του παρελθόντος και μαθαίνουμε διαφόρους τρόπους σκέψης. Στη χώρα μας για πολλά χρόνια η Ιστορία δεν μαθαίνεται από τους μαθητές αλλά αποστηθίζεται, με αποτέλεσμα ο σκοπός της να χάνεται και να μένει το επουσιώδες.

Σύμφωνα με τον Πατέρα της Ιστορίας (*pater historiae*), τον Ηρόδοτο τον Αλικαρνασσία «ιστορία είναι η έρευνα». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θέλουμε να πιστεύουμε ότι προσπάθησε και το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων να κινηθεί αυτή τη φορά. Εμείς από τη πλευρά μας προσπαθήσαμε να δώσουμε συγκροτημένη την οργάνωση της ύλης του σχολικού βιβλίου, κυρίως όμως να κινηθούμε στον χώρο των πηγών. Στόχος μας ήταν να εφοδιάσουμε τόσο τον μαθητή όσο και τον καθηγητή της Μέσης Εκπαίδευσης μ' ένα εγχειρίδιο χρήσιμο, το οποίο θα λειτουργήσει ως προέκταση του σχολικού βιβλίου. Το βιβλίο συνοδεύεται ακόμη από Κριτήρια Αξιολόγησης καθώς και από Ερωτήσεις Κατανόησης (μαζί με τις απαντήσεις τους οι οποίες δίνονται στο Παράρτημα).

Κλείνοντας αυτόν τον Πρόλογο θα θέλαμε να εκφράσουμε την ευχή το παρόν εγχειρίδιο να βοηθήσει πραγματικά όλους τους χρήστες του. Οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τον Εκδοτικό Οίκο Βολονάκη καθώς και τον κ. Ελ. Βολονάκη για την ευγενική του χειρονομία να συμπεριλάβει

το έργο μας στη σειρά των σχολικών του βοηθημάτων. Ακόμη οι συγγραφείς οφείλουν να ευχαριστήσουν από κοινού όλους όσοι στήριξαν την όλη προσπάθεια της συγγραφής και της μορφοποίησης του εν λόγω εγχειριδίου. Το βιβλίο αφιερώνεται σε όλους όσοι βοήθησαν στην διεκπεραίωσή του καθώς και στους Έλληνες μαθητές. Φυσικά, την πλήρη ευθύνη για οποιοδήποτε λάθος ή ατέλεια την κομίζουν αποκλειστικά οι συγγραφείς και μόνον αυτοί.

Γ. Αλμπάνης
Α. Πανουτσόπουλος

Τοῖς ἐμοῖς ἀδελφωτάτοις συνεργάταις (Ἐν Πλῶ)
Sine quo non

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Ἡροδότου Ἱστορίαι Α (Προοίμιο)

Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθύς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος ὅτι ἀκμάζοντές τε ἦσαν ἐς αὐτὸν ἀμφοτέρω παρασκευῇ τῇ πάσῃ καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ὄρων ξυνιστάμενον πρὸς ἑκατέρους, τὸ μὲν εὐθύς, τὸ δὲ καὶ διανοούμενον.

Θουκυδίδου Ἱστοριῶν Α.1

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μέρος Πρώτο

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

1. Η εποχή του Διαφωτισμού.....13
2. Η αμερικανική επανάσταση.....23
3. Η έκρηξη και η εξέλιξη της γαλλικής επανάστασης (1789 -1794)28
4. Η τελευταία φάση της γαλλικής επανάστασης (1794 -1 799)
και η εποχή του Ναπολέοντα (1799 -1815).....38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΔΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

5. Ο ελληνισμός από τα μέσα του 18ου αι. έως τις αρχές του 19ου αι.....43
6. Τα επαναστατικά κινήματα των ετών 1820-1821 στην Ευρώπη.....49
7. Η Φιλική Εταιρεία και η κήρυξη της ελληνικής επανάστασης
στις παραδουνάβιες ηγεμονίες.....54
8. Η εξέλιξη της ελληνικής επανάστασης (1821-1827).....58
9. Πρώτες προσπάθειες των επαναστατημένων Ελλήνων για συγκρότηση κράτους.....64
10. Ελληνική επανάσταση και Ευρώπη69
11. Τα επαναστατικά κύματα του 1830 και του 1848 στην Ευρώπη.....74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

12. Η ωρίμανση της βιομηχανικής επανάστασης79
13. Κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της βιομηχανικής επανάστασης84
14. Οι ενοποιήσεις της Ιταλίας και της Γερμανίας. Νέα εθνικά κράτη στα Βαλκάνια.....89
15. Αποικιοκρατία και αποικιακοί ανταγωνισμοί93
16. Εξελίξεις στην αμερικανική ήπειρο, στην Κίνα και στην Ιαπωνία97

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

17. Ο Ι. Καποδίστριας ως κυβερνήτης της Ελλάδας (1828-1831).
Η ολοκλήρωση της ελληνικής επανάστασης (1829).....102
18. Από την άφιξη του Όθωνα (1833) έως την 3η Σεπτεμβρίου 1843106
19. Από την 3η Σεπτεμβρίου 1843 έως την έξωση του Όθωνα (1862)110
20. Από την έξωση του Όθωνα (1862) έως το κίνημα στο Γουδί (1909).....114
21. Το κρητικό ζήτημα (1821 -1905)120
22. Τα Βαλκάνια των αλληλοσυγκρουόμενων εθνικών επιδιώξεων126
23. Η ελληνική οικονομία και κοινωνία κατά τον 1 9ο αιώνα132

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

24. Επιστήμες και στοχασμός στον κόσμο τον 19ο αιώνα	137
25. Τέχνες και Γράμματα στον κόσμο τον 19ο αιώνα.....	142
26. Πνευματική ζωή, Γράμματα και Τέχνες στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα.....	146

Μέρος Δεύτερο

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΟ ΓΟΥΔΙ (1909)

ΕΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ (1913)

27. Το κίνημα στο Γουδί (1909).....	152
28. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος πρωθυπουργός: η βενιζελική πολιτική της περιόδου 1910-1912	155
29. Οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913).....	157
30. Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια αμέσως μετά τους βαλκανικούς πολέμους.....	163

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ο Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΡΩΣΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1914-1918)

31. Τα αίτια, η έκρηξη και τα μέτωπα του Α' Παγκόσμιου πολέμου	170
32. Η Ελλάδα στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο - Ο Εθνικός Διχασμός	175
33. Η ρωσική επανάσταση	179
34. Η λήξη του Α' Παγκόσμιου πολέμου και οι μεταπολεμικές ρυθμίσεις.....	184

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ: Ο ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1919-1922)

35. Οι διεκδικήσεις της Αντάντ και της Ελλάδας στην Οθωμανική αυτοκρατορία	188
37. Το τουρκικό εθνικό κίνημα.....	191
38. Ο μικρασιατικός πόλεμος (1919 -1922)	194
39. Εξελίξεις σε Ελλάδα και Τουρκία μετά τον μικρασιατικό πόλεμο	200

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ (1919-1939)

40. Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 και η Μεγάλη Ύφεση.....	204
41. Κοινωνικές διαστάσεις της κρίσης του 1929.....	208
42. Πολιτικές διαστάσεις της κρίσης του 1929.....	212
43. Η Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936	216
44. Το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο	222

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: Ο Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

45. Τα προμηνύματα και τα αίτια του Β' Παγκόσμιου πολέμου.....	226
46. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος	231
47. Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο.....	236
48. Κατοχή, Αντίσταση και Απελευθέρωση	239

49. Τα αποτελέσματα του Β' Παγκόσμιου πολέμου και η ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών	244
---	-----

Μέρος Τρίτο
Ο ΚΟΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

50. Η πολιτική διαίρεση της μεταπολεμικής Ευρώπης.....	250
51. Διπολισμός και Ψυχρός Πόλεμος	255
52. Το τέλος της αποικιοκρατίας και η ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου.....	259
53. Η κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών και η μεταψυχροπολεμική Ευρώπη	263

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

54. Ο εμφύλιος πόλεμος και τα κύρια προβλήματα της μετεμφυλιακής Ελλάδας (1944-1963) Ο κυπριακός αγώνας (1955-1960).....	267
55. Όξυνση της πολιτικής κρίσης και η δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967 (1963-1974)...	272
56. Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση έως τις αρχές της δεκαετίας του '80 (1974-1981)....	276
57. Η Ελλάδα κατά τη δεκαετία του '80 (1981-1989)	280
58. Η Ελλάδα στη μεταψυχροπολεμική εποχή (1 989-2001)	284

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΝΟΠΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

59. Οι κυριότεροι σταθμοί στις προσπάθειες ενοποίησης της Ευρώπης (1951-2001)	288
60. Η Ελλάδα και οι διαδικασίες ενοποίησης της Ευρώπης. Η Ελλάδα κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	292

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

61. Επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις στον κόσμο τον 20ό αιώνα.....	296
62. Τέχνες στον κόσμο τον 20ό αιώνα	300
63. Η ποίηση και η πεζογραφία στον κόσμο τον 20ό αιώνα	304
64. Τα Γράμματα στην Ελλάδα τον 20ό αιώνα	307
65. Οι Τέχνες στην Ελλάδα τον 20ό αιώνα	310

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	313
-----------------	-----

ΜΕΡΟΣ Α

Ο κόσμος από τις παραμονές της Γαλλικής επανάστασης έως τα τέλη του 19ου αιώνα

ΚΕΦΑΛΑΙΑ: 1•2•3•4•5

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τον 18ο και 19ο αι.

- Θεαματική αύξηση του πληθυσμού.
- Δημιουργία μεγάλων αγροκτημάτων.
- Εφαρμογή νέων μεθόδων καλλιέργειας.
- Επέκταση της χρήσης μηχανημάτων.
- Ανάπτυξη του εμπορίου ανάμεσα στην Ευρώπη, την Αφρική και την Αμερική.
- Ανάπτυξη του εμπορίου και μέσα στην Ευρώπη (αποτέλεσμα: συσσώρευση κεφαλαίων στα χέρια Ευρωπαίων επιχειρηματιών).

∞ Βιομηχανική Επανάσταση

Ορισμός: Η γέννηση της βιομηχανίας, δηλ. η εκβιομηχάνιση της οικονομίας των δυτικοευρωπαϊκών κρατών.

Παράγοντες:

- Διαθέσιμα κεφάλαια από επιχειρηματίες.
- Χιλιάδες πρώην αγρότες έμειναν δίχως εργασία με αποτέλεσμα να καταφύγουν σε μεγάλα αστικά κέντρα για εύρεση εισοδήματος.

Κοινωνικές Μεταβολές

- Ομάδες της αστικής τάξης ενίσχυναν διαρκώς τη θέση τους.
- Οι αριστοκράτες αμύνονταν προσπαθώντας να διαφυλάξουν τα προνόμιά τους.
- Οι αγρότες και τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα των πόλεων ζούσαν σε άσχημες συνθήκες.

Πολιτική Κατάσταση: Η πολιτική κατάσταση παρέμενε στάσιμη με μοναδική εξαίρεση τη Μ. Βρετανία, όπου οι πιέσεις της αριστοκρατίας και των αστών είχαν οδηγήσει στην αναγνώριση ορισμένων πολιτικών δικαιωμάτων στα μέλη των οικονομικά ισχυρότερων τάξεων.

∞ Απελευθέρωση από τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες του Μεσαίωνα

- **Βάκων:** υποστήριξε ότι κάθε επιστημονική θέση πρέπει να επαληθεύεται με πείραμα για να γίνεται αποδεκτή.
- **Ντεκάρτ:** τόνισε ότι η συστηματική αμφιβολία είναι ο μόνος δρόμος προς την αληθινή γνώση.
- **Λοκ:** διατύπωσε τη θέση ότι οι άνθρωποι έχουν απαραβίαστα φυσικά δικαιώματα (ζωής, ελευθερίας, περιουσίας).
- **Νεύτων:** Εφαρμόζοντας την επαγωγική μέθοδο διατύπωσε το νόμο της πα-

γκόσμιας έλξης και υποστήριξε ότι το σύμπαν λειτουργεί με βάση φυσικούς νόμους.

☞ Το κίνημα του Διαφωτισμού

Ορισμός: Η απόρριψη κάθε αυθεντίας, η κριτική κάθε υφιστάμενης γνώσης, η αποδοχή της λογικής ως μόνου ασφαλούς τρόπου ερμηνείας του κόσμου και η πεποίθηση ότι ο άνθρωπος μπορεί να προοδεύει διαρκώς.

Χώρος: Πρωτοεμφανίστηκε στην Αγγλία του τέλους του 17ου αι., κορυφώθηκε στη Γαλλία του 18ου αι. και εξαπλώθηκε στην Ευρώπη και έξω από αυτήν.

Εκπρόσωποι: Ρουσό, Ντιντερό, Μοντεσκιέ, Ντ' Αλαμπέρ.

☞ Διαφωτισμός και Πολιτική

- **Φυσικά δικαιώματα:** θεμελιώδης πολιτική έννοια· θέση-έμβλημα της αστικής τάξης. Όλοι οι άνθρωποι έχουν απαραβίαστα δικαιώματα, τα οποία δεν καταργούνται ποτέ.
- **Λοκ:** Κοινωνικό συμβόλαιο (παραχώρηση ορισμένων ελευθεριών και το κράτος εγγυήθηκε γι' αυτές).
- **Ρουσσώ:** πιο ριζοσπαστικός (η πολιτική εξουσία πρέπει να βρίσκεται στα χέρια του λαού και όχι κάποιου ηγεμόνα). Η γενική βούληση μπαίνει μπροστά από την ατομική και εκφράζεται με τη συμμετοχή του λαού στη λήψη αποφάσεων.
- **Μοντεσκιέ:** η διάκριση των εξουσιών υπήρξε η συμβολή του. Υποχρεωτική διάκριση των εξουσιών: α. εκτελεστική: ασκείται από το σώμα που εφαρμόζει τους νόμους· β. νομοθετική: ασκείται από το σώμα που θεσπίζει τους νόμους (βουλή)· γ. δικαστική: ασκείται από εκείνους που ελέγχουν την τήρηση των νόμων (δικαστές).

☞ Διαφωτισμός και Θρησκεία

Διαφωτιστές: ντεϊστές και άθεοι· αυστηρή κριτική στην Καθολική Εκκλησία· όλοι επιθυμούσαν την ανεξιθρησκία.

☞ Διαφωτισμός και Εκπαίδευση

Εκπαίδευση: μέσο για τη διασφάλιση της συνεχούς προόδου του ανθρώπου. Ρουσσώ: η εκπαίδευση πρέπει να βασίζεται στην προσωπική αναζήτηση του διδασκομένου. Ο δάσκαλος δε λειτουργεί ως αυθεντία.

∞ Διαφωτισμός και Οικονομικός Φιλελευθερισμός

Η οικονομία πρέπει να λειτουργεί «φυσικά», δηλ. δίχως τις κρατικές παρεμβάσεις του μερκαντιλισμού (φυσιοκρατία, φυσιοκράτες). Αναπτύχθηκε στη Γαλλία. Στην Αγγλία γεννήθηκε ο οικονομικός φιλελευθερισμός (το κράτος δεν πρέπει να επεμβαίνει παρά ελάχιστα στην οικονομική ζωή· εισηγητής: Σμιθ, Έρευνες για τη Φύση και τα Αίτια του Πλούτου των Εθνών, 1776).

∞ Η Εγκυκλοπαίδεια

Σ' αυτήν συνοψίστηκαν οι ιδέες του Διαφωτισμού. Σε αυτό παρουσιάζονταν όλες οι νέες γνώσεις και οι νέες ιδέες και αντιλήψεις για διάφορα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά και άλλα θέματα. Πρωτεργάτες: **Ντιντερό** και **Ντ' Αλαμπέρ**. Η διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού: Πρώτη απήχηση: ανώτερα μορφωμένα κοινωνικά στρώματα· πιο γνωστές έγιναν μέσα από βιβλία· σύντομα διαδόθηκαν και στο εξωτερικό.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τις πηγές 3α, 3β και 4, να παρουσιάσετε σε σύντομο κείμενο τις πολιτικές θέσεις του Διαφωτισμού που υποστηρίζονται σε αυτές.

Οι θέσεις του **Λοκ** περί πολιτικής βίας αποτέλεσαν ένα από τα κύρια πολιτικά όπλα της ένδοξης επανάστασης στην Αγγλία (1688), της Αμερικανικής Επανάστασης (1776-1783) και της Γαλλικής Επανάστασης (1789). Ο φιλόσοφος στο έργο του «Δύο Δοκίμια περί Διακυβερνήσεως» υποστηρίζει τη χρήση της βίας. Θεωρεί ότι δε θα πρέπει να χρησιμοποιείται βία από το λαό μόνο στην περίπτωση που και ο ηγεμόνας δεν συμπεριφέρεται βίαια. Ειδάλλως, ο μοναδικός σωστός δρόμος είναι η βία, δηλ. να απαντήσει ο λαός με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, πληρώνοντας με το ίδιο νόμισμα. Οι απόψεις του φιλοσόφου, αν και δεν μπορούν να επικροτηθούν από κανένα νοήμονα άνθρωπο, παρ' όλα αυτά ιστορικά δικαιώνονται, καθώς γνωρίζουμε ότι η βία γεννάει βία, και πολλές φορές από τον καιρό της Γαλλικής Επανάστασης και έπειτα είδαμε την Ευρώπη να αιματοκυλίζεται.

Ο **Ρουσσώ** υποστηρίζει ότι σε μία αληθινή δημοκρατία ο λαός πρέπει να είναι ο απόλυτος κυρίαρχος του πολιτεύματος. Δεν είναι, βεβαίως, τυχαίο ότι τις απόψεις του υιοθέτησαν οι ριζοσπάστες Ιακωβίνοι, που κυριάρχησαν κατά τη δεύτερη φάση της Γαλλικής Επανάστασης. Οι απόψεις όμως που ο μεγάλος

λος φιλόσοφος διατύπωσε στο *Κοινωνικό του Συμβόλαιο* (1762) δεν χρησιμοποιήθηκαν μόνο στην περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης αλλά εξαιτίας της διαχρονικότητάς τους υιοθετήθηκαν και από πολλά σύγχρονα κράτη, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα. Διότι το σύστημα των εκλογών έτσι όπως έχει θεσπιστεί από την Πολιτεία μας αυτό ακριβώς ορίζει, δηλ. ότι οι κυβερνήσεις δεν είναι άρχουσες αλλά αρχόμενες, ο λαός είναι αυτός που πραγματικά εξουσιάζει και το σώμα των ψηφοφόρων είναι αυτό που ανά τακτά χρονικά διαστήματα δίνει εντολή στους εκάστοτε πολιτικούς σχηματισμού κυβέρνησης. Αυτή εξάλλου είναι και η βασική διαφορά Μοναρχίας – Δημοκρατίας.

Η *διάκριση των εξουσιών* ήταν το μέτρο που πρότεινε ο **Μοντεσκιέ** προκειμένου να αντιμετωπισθεί η αυθαιρεσία που προέκυπτε ως αποτέλεσμα της συγκέντρωσης όλων των εξουσιών στα χέρια ενός απόλυτου μονάρχη. Και οι απόψεις του Μοντεσκιέ συνεχίζουν να έχουν ισχύ ως σήμερα. Όλα τα δημοκρατικά κράτη, μεταξύ αυτών και η χώρα μας, έχουν προχωρήσει στη διάκριση των εξουσιών: νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική. Το λόγο για τον οποίο έπρεπε να γίνει όλο αυτό μάς τον εξηγεί ο Μοντεσκιέ, αν και είναι εντελώς εμφανής για τον καθένα μας, αρκεί να ριζούμε μια ματιά σε γεγονότα της ιστορίας σε χρόνια όπου κυβερνούσαν μονάρχες απολυταρχικά. Όπως δηλώνει και ο φιλόσοφος στο έργο του *Το Πνεύμα των Νόμων* (*L'Esprit des Lois*) «δεν υπάρχει ελευθερία όταν συμπιπτουν στο ίδιο πρόσωπο ή στο ίδιο διοικητικό σώμα, η νομοθετική με την εκτελεστική δύναμη».

2. Ποιας κοινωνικής τάξης τις επιδιώξεις εξυπηρετούσε, αντικειμενικά, ο οικονομικός φιλελευθερισμός; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε την πηγή 6.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός, έννοια που εισηγήθηκε ο Smyth εξυπηρετούσε τις ομάδες της αστικής τάξης, δηλ. βιομηχάνους, τραπεζίτες και μεγαλέμπορους. Κατά τον Smyth, το κράτος δεν πρέπει να επεμβαίνει παρά ελάχιστα στην οικονομική ζωή. Σημειώνει χαρακτηριστικά τα εξής: «Το κράτος [...] πρέπει να διασφαλίζει την ειρήνη, να ζητά χαμηλούς φόρους και να φροντίζει η δικαστική εξουσία να είναι ανεκτική».

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Αξιοποιώντας τις πληροφορίες που δίνονται στο βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, να αναζητήσετε επιδράσεις της πολιτικής σκέψης του Διαφωτισμού στο ελληνικό Σύνταγμα που ισχύει σήμερα.

Το ισχύον σήμερα Σύνταγμα της Ελλάδας ενσωματώνει πολλά στοιχεία της πολιτικής φιλοσοφίας του Διαφωτισμού, καθώς βασίζεται στη διάκριση των

εξουσιών (**νομοθετική, δικαστική, εκτελεστική**). Δηλ. στο σημερινό ελληνικό κράτος οι τρεις παραπάνω εξουσίες είναι εντελώς διαχωρισμένες μεταξύ τους (όπως άλλωστε συμβαίνει και σχεδόν σε όλα τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη). Αυτή η ρύθμιση έχει ως αποτέλεσμα να μειώνονται στο απειροελάχιστο οι πιθανότητες αυθαιρεσίας της εξουσίας. Νομίζουμε μάλιστα ότι το πιο σημαντικό είναι η διάκριση της δικαστικής εξουσίας, μιας που η Δικαιοσύνη είναι ο σημαντικότερος τομέας ενός κράτους και θα πρέπει η αξία της να διαφυλάσσεται πραγματικά «ως κόρη οφθαλμού».

Το ελληνικό κράτος υιοθέτησε όμως κι άλλες αρχές της Γαλλικής Επανάστασης, καθώς αναγνωρίζει στους πολίτες του πολλά πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα ο κάθε πολίτης να λέει ελεύθερα τη γνώμη του, είτε γραπτά είτε προφορικά (**ελευθεροτυπία**), το δικαίωμα όλοι οι πολίτες να είναι δυνάμει ικανοί και να εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους αλλά και να εκλέγονται οι ίδιοι αντιπρόσωποι (εκλέγειν, εκλέγεσθαι), το δικαίωμα πρόσβασης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, το δικαίωμα να συναγωνίζονται μεταξύ τους με ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες και χωρίς να διαχωρίζονται σε παιδιά αγροτών ή οικοδόμων ή εργατών, από τη μια μεριά, και σε παιδιά γιγαντών ή δικηγόρων ή αρχιτεκτόνων μηχανικών, από την άλλη. Το ελληνικό Σύνταγμα ακόμη βρίσκεται πάνω από κάθε πολίτη και κανείς, ούτε ο πρωθυπουργός της χώρας ούτε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, δεν είναι ανώτερος από το Νόμο: όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντί του χωρίς καμία απολύτως διάκριση.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1 (σελ. 10)

Στην παραπάνω εικόνα μπορούμε να παρατηρήσουμε ένα από τα πρώτα εργοστάσια της Αγγλίας. Πρόκειται για εργοστάσιο υφαντουργίας του 1750. Η Αγγλία ήταν από τις πρώτες χώρες όπου η Βιομηχανική Επανάσταση έκανε την εμφάνισή της. Εξάλλου δεν πρέπει καθόλου να ξεχνάμε ότι οι μεταβολές που οδήγησαν στη γέννηση της Βιομηχανικής Επανάστασης άρχισαν να συντελούνται στη Μεγάλη Βρετανία στα χρόνια 1750-1780. Οι κύριοι παράγοντες που οδήγησαν στην εκβιομηχάνιση της παραγωγής ήταν δύο: α) επιχειρηματίες που διέθεταν κεφάλαια και β) η ύπαρξη χιλιάδων πρώην αγροτών, οι οποίοι λόγω των μεταβολών που συνέβαιναν στην αγροτική οικονομία, είχαν μείνει δίχως εργασία και είχαν καταφύγει στις πόλεις αναζητώντας κάποιο εισόδημα.

Εικόνα 4 (σελ. 13)

Είναι ευνόητο να σκεφθεί κανείς: πώς άραγε να διαδίδονταν οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης; Θα πρέπει πάντα να έχουμε υπόψη μας ότι δεν υπήρχαν ούτε τηλεοράσεις ούτε ραδιοφωνικοί σταθμοί ούτε το Internet (που σήμερα ίσως και να αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή πληροφόρησης). Αν και οι άνθρωποι του 1789 θα μπορούσαν να ενημερώνονται (και συνήθως έτσι γινόταν) από εφημερίδες και πολιτικά φυλλάδια, παρ' όλα αυτά αυτοί δεν ήταν και οι μοναδικοί τρόποι. Κι αυτό διότι δε θα πρέπει ούτε για μια στιγμή να ξεχνάμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων εκείνης της εποχής ήταν αγράμματη αλλά και οι εφημερίδες που θα δημοσίευαν τέτοιου είδους έντυπα δε θα ήταν και πολλές. Έτσι οι συναθροίσεις σε διάφορα σπίτια και οι απαγγελίες των Διαφωτιστικών Ιδεών τελικά φανταζόμαστε ότι θα ήταν έξοχες ευκαιρίες για τη διάδοσή τους. Μία τέτοια περίπτωση μάς παρουσιάζεται και στον παραπάνω πίνακα του Λενονιέ όπου εμφανίζεται ο Ντ' Αλαμπέρ να διαβάζει αποσπάσματα από την Εγκυκλοπαίδεια στο σαλόνι της Μαντάμ Ζοφρέν. Κλείνοντας, αξίζει να σημειώσουμε ότι τα παρισινά σαλόνια υπήρξαν από τις βασικότερες εστίες διάδοσης του Διαφωτισμού.

Πηγή 1

Η βαθμιαία εξάπλωση της χρήσης μηχανών για την παραγωγή προϊόντων (εκμηχάνιση της παραγωγής) είχε, σε πρώτη φάση και μέχρι να κατασκευαστούν πολλά εργοστάσια, δύο άμεσα αποτελέσματα: α) περιορίστηκαν οι ανάγκες σε εργατικά χέρια και β) οι εργαζόμενοι δεν ήταν απαραίτητο να διαθέτουν ούτε μεγάλη σωματική δύναμη ούτε εξαιρετικές γνώσεις ή δεξιότητες.

Παράλληλα, όμως, με την εξαθλίωση των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων (οι ώρες εργασίας ήταν ατελείωτες και η δουλειά ήταν επίσης δυσέυρετη), η εκμηχάνιση της παραγωγής γεννούσε μεγάλο πλούτο, που συγκεντρωνόταν στα χέρια λίγων επιχειρηματιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο κ. Άρκαίτ της πηγής μας, ο οποίος από εκεί που ήταν εξαιρετικά φτωχός, ξαφνικά έγινε πάμπλουτος.

Πηγή 2

Ο Ντεκάρτ, θεμελιωτής της φιλοσοφικής αμφιβολίας, παρουσιάζει τις βασικές αρχές της μεθόδου του: ο άνθρωπος οφείλει να αμφιβάλλει για τα πάντα μπορεί να αποδέχεται μόνο αυτό που αποδεικνύεται αληθινό, αφού ελεγχθεί με τη λογική. Ο φιλόσοφος ξεκίνησε από τη θέση “*dubito, ergo sum*” (= *αμφιβάλλω, άρα υπάρχω*), για να φθάσει στο πόρισμα “*cogito, ergo sum*” (= *σκέπτομαι, άρα υπάρχω*). Η αμφιβολία, κατά τον **Ντεκάρτ**, είναι ο μοναδικός ασφαλής δρόμος, που μπορεί να ακολουθήσει ο άνθρωπος, προκειμένου να οδηγηθεί στην σίγουρη γνώση, και αυτό στην περίπτωση που υπάρχει σίγουρη γνώση.

Πηγή 3

- α. βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου (1^η παράγραφος)
- β. βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου (2^η παράγραφος)

Πηγή 4: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου (3^η παράγραφος)

Πηγή 5

Ο **Βολτέρος** υπήρξε ένας από τους συνεπέστερους επικριτές του θρησκευτικού φανατισμού, επιλογή για την οποία καταδιώχθηκε από την Καθολική Εκκλησία. Κατηγορήθηκε για αθεΐα. Αυτό φυσικά διαψεύδεται πανηγυρικά από την πηγή μας. Ο Βολτέρος στον Θεό πίστευε, στους ιερείς της Καθολικής Εκκλησίας δεν πίστευε. Τον παρατηρούμε να προσεύχεται στο Θεό, ζητώντας του απλά και μόνο να μην μισούνται οι άνθρωποι μεταξύ τους, και ας μην ξεχνούμε ότι το μίσος είναι ένα συναίσθημα που δεν έχει χώρο μέσα στον Χριστιανισμό. Πώς θα μπορούσαμε λοιπόν να αποκαλέσουμε άθεο έναν άνθρωπο που προσεύχεται μόνο για να υπάρχει αγάπη και κατανόηση ανάμεσα στους συνανθρώπους του;

Πηγή 6

Ο **Σμιθ**, θεμελιωτής του οικονομικού φιλελευθερισμού, υποστήριξε τη θέση ότι το κράτος πρέπει να παρεμβαίνει όσο το δυνατόν λιγότερο στην οικονομική ζωή. Αυτή η φιλοσοφική θεωρία γεννήθηκε στην Αγγλία, ωστόσο η αρχή της βρίσκεται στη Γαλλία. Εκεί ορισμένοι Γάλλοι οικονομολόγοι υποστήριζαν ότι η οικονομία πρέπει να αφεθεί να λειτουργήσει «φυσικά», δηλ. δίχως τις κρατικές παρεμβάσεις του μερκαντιλισμού. Κύριος εκπρόσωπος της φυσιοκρατίας υπήρξε ο Κενέ. Στην Αγγλία, όμως, ασκήθηκε κριτική πάνω στον **μερκαντιλισμό**, η οποία γέννησε τον **οικονομικό φιλελευθερισμό**, του οποίου κύριος εκφραστής υπήρξε ο **Άνταμ Σμιθ**. Ο **οικονομικός φιλελευθερισμός** είναι αυτός που κυριάρχησε για πολλά χρόνια στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη και με τη σειρά του γέννησε τον **καπιταλισμό** (βασική αρχή το κεφάλαιο).

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να δώσετε σύντομους ορισμούς για τις παρακάτω έννοιες: **αγροτική επανάσταση, βιομηχανική επανάσταση, κίνημα του Διαφωτισμού.**
2. Να αποφασίσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες. Στη συνέχεια να γράψετε τη σωστή απάντηση για εκείνες που χαρακτηρίσατε λανθασμένες.
 - α. Ο Λοκ μίλησε για την διάκριση των εξουσιών.

- β. Ο Σμιθ εισηγήθηκε τον οικονομικό φιλελευθερισμό.
 - γ. Οι Διαφωτιστές συμφωνούσαν με τις μεθόδους και τις απόψεις της Καθολικής Εκκλησίας.
 - δ. Ο Ντεκάρτ θεωρούσε την αμφιβολία ως τη μόνη σίγουρη λύση προς την αληθινή γνώση.
 - ε. Ο Φρειδερίκος ο Β΄ της Πρωσίας αρνήθηκε να εφαρμόσει οποιαδήποτε αρχή του Διαφωτισμού.
 - στ. Το κίνημα του Διαφωτισμού πρωτοεμφανίστηκε στη Γαλλία του 18^{ου} αι.
- 3.** Να απαντήσετε τις ακόλουθες ερωτήσεις (σύντομη απάντηση):
- α. Τι γνωρίζετε για την Εγκυκλοπαίδεια;
 - β. Τι υποστήριξε ο Montesquieu σχετικά με τη διάκριση των εξουσιών;
 - γ. Ποιες είναι οι μεταβολές που συντελέστηκαν στην Ευρώπη του 17^{ου} και 18^{ου} αι. και οδήγησαν στην αγροτική επανάσταση;
- 4.** Διαβάστε την ακόλουθη πηγή και απαντήστε την ερώτηση:

Η συγκέντρωση της εξουσίας στοιχείο φθοράς της μοναρχίας

Η μοναρχία αποδυναμώνεται, όταν ο ηγεμόνας, συγκεντρώνοντας όλη την εξουσία στο πρόσωπό του, συγκεντρώνει το κράτος στην πρωτεύουσα, την πρωτεύουσα στην αυλή του και την αυλή αποκλειστικά στο πρόσωπό του. Η μοναρχική εξουσία φθείρεται, όταν τα ανώτερα αξιώματα του κράτους επιβραβεύουν την πιο χαμηλή στάθμη δουλικότητας, όταν ο ηγεμόνας δε σέβεται τον λαό του και αντίθετα χρησιμοποιεί τα ευτελέστερα εργαλεία της αυταρχικής εξουσίας.

Montesquieu, Το Πνεύμα των Νόμων

- Να αποτυπώσετε επιγραμματικά τις απόψεις του Μοντεσκιέ σχετικά με τη φθορά της μοναρχίας.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Αγγλικές αποικίες στην Αμερική

- ◉ 1607-1732: 13 αμερικανικές αποικίες υπό αγγλικό έλεγχο· άποικοι: Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί, Σουηδοί (τεχνίτες, κατεστραμμένοι μικροεπιχειρηματίες, θύματα θρησκευτικών διώξεων, κατάδικοι).
- ◉ Αποικίες του Βορρά: 1.000.000 κάτοικοι (40.000 μαύροι σκλάβοι)· ανάπτυξη αγροτικής οικονομίας, ακμή του εμπορίου σε μεγάλες πόλεις (Βοστώνη, Νέα Υόρκη, Φιλαδέλφεια)· τα Πανεπιστήμια (Harvard, Yale, Princeton) κέντρα των ιδεών του Διαφωτισμού.
- ◉ Αποικίες του Νότου: (1763) 750.000 κάτοικοι (300.000 μαύροι σκλάβοι)· οικονομία: μεγάλες φυτείες καπνού, ρυζιού, βαμβακιού· ιδιοκτήτες: Ευρωπαίοι (κυριαρχούσαν στην οικονομική και κοινωνική ζωή)· η γη καλλιεργείται από μαύρους (άθλιες συνθήκες διαβίωσης)· ελάχιστα αστικά κέντρα.
- ◉ Διοίκηση: Άγγλος Κυβερνήτης διορισμένος· συνέλευση αποίκων (δικαίωμα γνώμης μόνο σε: ψήφιση νόμων και έγκριση φόρων)· δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι: πλούσιοι άποικοι· δεν εκπροσωπούνταν στο Αγγλικό Κοινοβούλιο· εξωτερικό εμπόριο: ελεγχόταν από την Αγγλία.

∞ Η αποικιακή Κρίση και η Αμερικανική Επανάσταση

Αιτίες της Κρίσης

- ◉ Ταχεία ανάπτυξη των αποικιών: οι πλούσιοι δυσφορούν για την οικονομική κηδεμονία της Αγγλίας.
- ◉ Επταετής πόλεμος (1756-1763): η Αγγλία απαγορεύει στους Αμερικανούς την εκμετάλλευση του Καναδά και της Φλόριντα· απαιτεί νέους φόρους.
- ◉ Αντίδραση αποίκων (εμπάργκο σε αγγλικά προϊόντα)·
- ◉ Μάχη του **Λέξινγκτον**: η Αγγλία ηττάται (Απρίλιος 1775).

Η Αμερικανική Επανάσταση

- ◉ Οι ιδέες του Διαφωτισμού δημιουργούν την Αμερικανική Εθνική Συνείδηση.
- ◉ 4 Ιουλίου 1776: Το Κογκρέσο της Φιλαδέλφειας ψηφίζει τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (Τόμας Τζέφερσον, Βενιαμίν Φραγκλίνο).
- ◉ Αμερικανική Επανάσταση ή Πόλεμος της Ανεξαρτησίας: αρχηγός: **Τζ. Ουάσιγκτον**· 1778: οι Αμερικανοί δέχονται βοήθεια από Γαλλία, Ισπανία και Ολλανδία· Οκτώβριος 1781, **Γιορκτάουν**: η Αγγλία ηττάται (τέλος του πολέμου).

Η Ανεξαρτησία και το Νέο Κράτος (Αποτελέσματα της Επανάστασης)

- Η **Αγγλία** αναγνωρίζει τις 13 αποικίες (**Συνθήκη των Βερσαλλιών, 1783**) ως ανεξάρτητο κράτος: **Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ)**.
- Το Σύνταγμα των ΗΠΑ (1787) ανακήρυξε τη χώρα ένωση Πολιτειών και βασίστηκε στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών.
- Η κεντρική κυβέρνηση αποφασίζει για οικονομία, άμυνα και εξωτερική πολιτική.
- Οι Πολιτείες ρυθμίζουν μόνες τους ζητήματα τοπικής αυτοδιοίκησης, δικαιοσύνης, εκπαίδευσης και αστυνόμευσης.
- **Νομοθετική εξουσία:** *Κογκρέσο (Γερουσία, Βουλή των Αντιπροσώπων)*.
- Κάθε Πολιτεία εκπροσωπείται στη **Γερουσία** από δύο Γερουσιαστές, ανεξαρτήτως του πληθυσμού της. **Βουλή των Αντιπροσώπων:** οι Πολιτείες εκπροσωπούνται από αριθμό βουλευτών *ανάλογο προς τον πληθυσμό τους*.
- **Εκτελεστική εξουσία:** *Πρόεδρος* (εκλέγεται κάθε 4 χρόνια από ένα σώμα εκλεκτόρων και μπορεί να επανεκλεγεί μόνο μία φορά). Πρώτος Πρόεδρος των ΗΠΑ: (1789) **Τζ. Ουάσιγκτον**.
- **Δικαστική εξουσία:** ανεξάρτητη και αιρετή.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να διαβάσετε την πηγή. Κατόπιν να τη μελετήσετε παράλληλα με την πηγή 3^α της προηγούμενης ενότητας. Να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας σε σύντομο κείμενο.

Το απόσπασμα από τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας απηχεί την πολιτική φιλοσοφία του Λοκ, σύμφωνα με την οποία είναι δικαιολογημένη κάθε επανάσταση που στρέφεται εναντίον οποιασδήποτε αυταρχικής εξουσίας. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Αμερικανών δεν είναι μία απλή Διακήρυξη. Πρόκειται ουσιαστικά για μανιφέστο που στρέφεται ενάντια σε όλες τις μέχρι τότε απολυταρχικές κυβερνήσεις, οι οποίες θεωρούσαν ότι όλοι οι άνθρωποι δεν είναι ίσοι, αν και όλοι με τον ίδιο τρόπο γεννιόμαστε και όλοι πεθαίνουμε. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας όλοι οι άνθρωποι έχουμε απaráγραπτα δικαιώματα, τα οποία κανείς δε δύναται να τα καταλύσει. Οι Κυβερνήσεις καθιερώθηκαν για να προστατεύουν και όχι για να καταδυναστεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σ' αυτό το σημείο συνάπτεται άμεσα και το απόσπασμα από το έργο του Λοκ «Δύο δοκίμια περί διακυβερνήσεως», που διαβάσαμε

στην προηγούμενη ενότητα, το οποίο τονίζει ότι οι λαοί έχουν κάθε δικαίωμα στη χρήση βίας όταν καταδυναστεύονται και όταν χρησιμοποιείται βία από τους ηγεμόνες τους. Έτσι, παρατηρούμε πόσο πολύ οι ιδέες του Λοκ επηρέασαν τους Αμερικανούς και σε τι βαθμό κατηύθυναν και την Αμερικανική Επανάσταση.

2. Να αναζητήσετε επιδράσεις των πολιτικών θέσεων του Μοντεσκιέ (βλ. ενότητα 1) στον τρόπο πολιτειακής οργάνωσης των ΗΠΑ.

Οι θέσεις-απόψεις του Μοντεσκιέ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη σύσταση του Αμερικανικού Συντάγματος. Η διάκριση των εξουσιών, που σήμερα πια αποτελεί κοινό κτήμα όλων των δημοκρατικών κρατών, υπήρξαν από τα πρώτα νομοθετήματα των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτό σημαίνει αυτομάτως ότι οι καιροί ήταν πια κατάλληλοι για αυτού του είδους τις αλλαγές και ο αμερικανικός λαός είχε καταλάβει πλέον πολύ καλά την επικινδυνότητα της συγκέντρωσης των εξουσιών σ' ένα μόνο άτομο ή στο ίδιο διοικητικό σώμα. Γι' αυτό το λόγο οι Αμερικανοί καθόρισαν: **α)** η Νομοθετική εξουσία να ασκείται από το Κογκρέσο, **β)** η Εκτελεστική εξουσία να ασκείται από τον Πρόεδρο και **γ)** η Δικαστική εξουσία να είναι ανεξάρτητη και αιρετή. Δεδομένου μάλιστα ότι όλοι θεωρούμε την Δικαστική εξουσία ως την ανώτατη δύναμη ενός λαού, γιατί μόνο εκεί μπορεί να βρει το δίκιο του ο φτωχός και ο κατατρεγμένος, είναι άξιο συγχαρητηρίων το γεγονός ότι οι Η.Π.Α. την όρισαν ανεξάρτητη και κυρίως αιρετή.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 2, σελ. 14

Μετά τον Επταετή πόλεμο των ετών 1756-1763 η Αγγλία όχι μόνο απαγόρευσε στους Αμερικανούς να εκμεταλλευθούν τον Καναδά και τη Φλόριντα, που μόλις είχε καταλάβει, αλλά απαίτησε από αυτούς νέους φόρους για να καλύψει μέρος των πολεμικών δαπανών. Οι άποικοι αντέδρασαν σταματώντας να αγοράζουν αγγλικά προϊόντα. Τότε η Αγγλία κατάργησε σχεδόν όλους τους φόρους εκτός από αυτόν για το τσάι, κυρίως για λόγους γοήτρου. Οι Αμερικανοί απάντησαν και σ' αυτό όχι μόνο με το να μην αγοράζουν αγγλικό τσάι αλλά και πετώντας το στο λιμάνι της Βοστώνης, όπως παρατηρούμε και στην εικόνα, θέλοντας μ' αυτόν τον τρόπο να στείλουν ένα μήνυμα στην Αγγλία ότι δεν είναι διατεθειμένοι να συνεχίσουν να τη συντηρούν κατ' αυτόν τον τρόπο.

Επόμενο ήταν ότι η πολεμική σύρραξη δε θα αργούσε να έρθει.

Εικόνα 3, σελ. 15

Στις 4 Ιουλίου 1776 το Κογκρέσο της Φιλαδέλφειας ψήφισε τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, ένα κείμενο που απηχούσε τις ιδέες του Διαφωτισμού και είχε συνταχθεί από τους **Τόμας Τζέφερσον και Βενιαμίν Φραγκλίνο**. Το κείμενο έκανε εκτεταμένη αναφορά στα αναφαίρετα δικαιώματα του κάθε ανθρώπου, που είναι το δικαίωμα της ζωής, της ελευθερίας και της αναζήτησης της ευτυχίας. Σίγουρα οι Αμερικανοί εκείνη την ημέρα έδιναν μία γερή γροθιά στο κατεστημένο και κυρίως στην απολυταρχική μοναρχία που γνώριζε η Ευρώπη. Είναι βέβαιο ότι οι Ευρωπαίοι ηγεμόνες θα άρχιζαν σταδιακά από εκείνη την ημέρα και στο εξής να χάνουν λίγο-λίγο τον ύπνο τους ώσπου να φθάσουμε στη Γαλλική και την Ελληνική Επανάσταση. Η *Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας* μπορεί να συγκριθεί μόνο με τη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη* της Γαλλικής Επανάστασης καθώς και με τη *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας και της Ελευθερίας* που έστειλαν στους Ευρωπαίους οι Έλληνες μετά την Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου. Το πόσο σημαντική είναι αυτή η μέρα για τους Αμερικανούς το μαρτυρεί το γεγονός ότι μέχρι σήμερα η μέρα αυτή αποτελεί γι' αυτούς εθνική εορτή.

Πηγή

Το απόσπασμα από τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας απηχεί την πολιτική φιλοσοφία του **Λοκ**, σύμφωνα με την οποία είναι δικαιολογημένη κάθε επανάσταση που στρέφεται εναντίον οποιασδήποτε αυταρχικής εξουσίας. Ωστόσο, πολύ περισσότερο είναι επηρεασμένη από τον **Μοντεσκιέ**, διότι η Αμερικανική, όπως και η Ελληνική Επανάσταση, δεν ήταν επανάσταση ανατρεπτική αλλά εθνικοαπελευθερωτική. Οι απόψεις του **Λοκ** μπορούν πολύ καλύτερα να νοηθούν σε άλλου είδους επαναστάσεις, που θα συγκλονίσουν αργότερα την Ευρώπη. Οι Αμερικανοί ήθελαν απλά το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Βέβαια, από την άλλη πλευρά, καμία επανάσταση δεν κερδίζεται με ευγενή λόγια ή με καλοκάγαθες πράξεις. Δυστυχώς η ελευθερία των ανθρώπων είναι ένα αγαθό ποτισμένο με πολύ αίμα. Πάντως, η Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας θέτει πολύ ξεκάθαρα το ζήτημα της ελευθερίας: ή οι κυβερνώντες θα προσαρμόζονται στις ανάγκες της χώρας και τις επιταγές του λαού ή οι κυβερνήσεις θα διαδέχονται συνεχώς η μία την άλλη, ακόμη και με τη βία, αν είναι απαραίτητο κάτι τέτοιο.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να αναφέρετε συνοπτικά την κατάσταση των αποικιών στη βόρεια και τη νότια Αμερική.
2. Να αντιστοιχίσετε τα γεγονότα της Στήλης Α' με τις χρονολογίες της Στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Σύγκληση του Κογκρέσου της Φιλαδέλφειας	1. 1787
β. Ψήφιση της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας	2. 1774
γ. μάχη του Γιορκτάουν	3. 1776
δ. Αναγνώριση των Η.Π.Α. από την Αγγλία	4. 1781
ε. Ψήφιση Συντάγματος Η.Π.Α.	5. 1783

3. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να αναφέρετε τα γεγονότα που οδήγησαν στην πολεμική σύρραξη Αγγλίας - Η.Π.Α.
 - β. Να αναφέρετε τις βασικές αρχές του Αμερικανικού Συντάγματος (1787);
4. Διαβάστε την ακόλουθη πηγή και απαντήστε την ερώτηση που ακολουθεί:

Ελευθερία ή Θάνατος, η κραυγή ενός εξεγερμένου Αμερικανού¹

Είναι μάταιο, κύριοι, να συζητούμε το θέμα. Οι πλούσιοι γαιοκτήμονές μας μπορεί να φωνάζουν Ειρήνη, ειρήνη! – δεν υπάρχει όμως καμία ειρήνη. Ο πόλεμος έχει ήδη αρχίσει! Η επόμενη θύελλα που θα φθάσει από τον βορρά, σαρώνοντας τα πάντα, θα φέρει στ' αυτιά μας τον άγριο ήχο των όπλων! Τ' αδέρφια μας είναι ήδη στο πεδίο της μάχης! Εμείς γιατί στεκόμαστε απαθείς; Μα, τέλος πάντων, τι επιθυμούν οι πλούσιοι κύριοι; Τι θα ήθελαν να έχουν; Είναι, λοιπόν, η ζωή τόσο αγαπητή και η ειρήνη τόσο γλυκιά, ώστε να τις αγοράσουμε πληρώνοντας με τις αλυσίδες μας και τη σκλαβιά μας; Το απαγορεύει ο μεγαλοδύναμος Θεός! Δεν ξέρω οι άλλοι τι μάθημα έχουν πάρει απ' όλα αυτά, αλλά όσο για μένα, ένα έχω να πω: ελευθερία ή θάνατος.

Patrick Henry

◉ Τι συμπεράσματα βγάζετε για την κατάσταση των Αμερικανών λίγο πριν ξεσπάσει ο πόλεμος με την Αγγλία; Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παραπάνω απόσπασμα, θεωρείτε ότι η εξέγερση ήταν αναμενόμενη ή όχι. Κατά τη γνώμη σας, θα μπορούσε η Αγγλία να τη σταματήσει;

1 Patrick Henry (Πρωτεργάτης της Αμερικανικής Επανάστασης): απόσπασμα ομιλίας που εκφωνήθηκε στις 23 Μαρτίου 1775 στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη στο Ρίτσομοντ της Βιρτζίνια.

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Πληθυσμός της Γαλλίας

- Κλήρος: 0,5% (δεν πλήρωνε φόρους, αλλά είχε προνόμια).
- Ευγενείς: 1,5% (δεν πλήρωνε φόρους, αλλά είχε προνόμια).
- Τρίτη τάξη: 98% (αστοί, αγρότες, εργάτες: πλήρωναν όλους τους φόρους, αλλά δεν είχαν κανένα προνόμιο).

∞ Η α' φάση της Γαλλικής Επανάστασης: Μάιος 1789 – Αύγουστος 1792

- 5 Μαΐου 1789: σύγκληση συνέλευσης των τάξεων στο Παλάτι (επιβάλλονται νέοι φόροι στην Τρίτη τάξη).
- Η Τρίτη τάξη συστήνει δική της Συνέλευση (εκπροσωπεί το 98% του πληθυσμού).
- Ο βασιλιάς διαλύει τη Συνέλευση και οι εκπρόσωποι ορκίζονται ότι θα συντάξουν Σύνταγμα (20 Ιουλίου 1789).
- 9 Ιουλίου 1789: Η Εθνοσυνέλευση ανακηρύσσεται Συντακτική.
- 14 Ιουλίου 1789: Οι Γάλλοι εξοργισμένοι καταλαμβάνουν τη Βαστίλη.
- Η Συντακτική Συνέλευση: 1) ανακοινώνει την κατάργηση των προνομίων (4 Αυγούστου 1789) και 2) ψηφίζει την Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (26 Αυγούστου 1789).
- 5 Οκτωβρίου 1789: Ο βασιλιάς αποδέχεται τις αποφάσεις.

∞ Πολιτικά Ρεύματα Συντακτικής Συνέλευσης

- Δεξιά: δεν επιθυμούσε καμία αλλαγή.
- Κέντρο: αποδεχόταν τη διατήρηση της Μοναρχίας αλλά με την παράλληλη συμμετοχή ευγενών και μεγαλοαστών στη λήψη αποφάσεων.
- Αριστερά: οραματιζόταν ένα πολίτευμα όπως το αμερικανικό.

Λέσχες: Δημιουργούνται εξαιτίας της συμμετοχής ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων στις πολιτικές εξελίξεις· οι δύο μεγαλύτερες: Λέσχη των Ιακωβίνων και Λέσχη των Κορδελιέρων.

- **1791:** Ψηφίζεται το 1^ο Σύνταγμα της Γαλλίας: Συνταγματική Μοναρχία.
- Το Έθνος ανακηρύσσεται κυρίαρχο.
- Νομοθετικό σώμα ορίζεται η Νομοθετική Συνέλευση (Βουλή): προκύπτει από εκλογές.
- Δικαίωμα ψήφου: μόνο οι άνδρες που κατέχουν περιουσία ή πληρώνουν φόρους.
- Εκτελεστική εξουσία: Ανατίθεται στον βασιλιά και σε 6 υπουργούς.
- Δικαστική εξουσία: αφαιρείται από τον βασιλιά και γίνεται ανεξάρτητη.

∞ Άλλες αλλαγές

- Εθνικοποίηση της περιουσίας του κλήρου που χρησιμοποιήθηκε ως εγγύηση για την έκδοση του χαρτονομίσματος.
- Οι κληρικοί ορίζονται λειτουργοί του κράτους, οφείλοντας υπακοή στην Πολιτεία.
- Καταργούνται οι Συντεχνίες και απαγορεύονται οι απεργίες.

∞ Τελευταία γεγονότα της α' φάσης

- 20 Απριλίου 1792: Οι Γιρονδίνοι ωθούν στην κήρυξη πολέμου εναντίον Αυστρίας και Πρωσίας.
- 10 Αυγούστου 1792: Ο λαός του Παρισιού καταλαμβάνει τα ανάκτορα του Κεραμεικού.
- Ο βασιλιάς καταφεύγει στη Νομοθετική· αυτή τον θέτει σε περιορισμό και η Εκτελεστική εξουσία ανατίθεται σε συμβούλιο (επικεφαλής: Δαντόν, Κορδελιέρος).
- Η Νομοθετική αναγνωρίζει σε όλους τους άνδρες πολιτικά δικαιώματα, δημεύει τις περιουσίες των αριστοκρατών που είχαν διαφύγει στο εξωτερικό, θεσπίζει τον διαχωρισμό Εκκλησίας και Κράτους και κηρύσσει την πατρίδα σε κίνδυνο.
- 20 Σεπτεμβρίου 1792: Η νίκη κατά των Πρώσων σώζει την Επανάσταση.

∞ Η β' φάση της Γαλλικής Επανάστασης: Σεπτέμβριος 1792 – Ιούλιος 1794 Συμβατική Συνέλευση

- Καταργεί τη Μοναρχία (21 Σεπτεμβρίου 1792).
- Εγκαθιδρύεται (για πρώτη φορά στην Ευρώπη) η Αβασίλευτη Δημοκρατία.
- Υιοθετείται νέο ημερολόγιο (αρχή του έτους 1 της Δημοκρατίας, 1 = 1793).
- Το βασιλικό ζεύγος καταδικάζεται και αποκεφαλίζεται (1793).
- Αποφασίζει τη συνέχιση του πολέμου (με σκοπό την ανακατάληψη γαλλικών περιοχών στις όχθες του Ρήνου και στο Βέλγιο).
- Λόγω οικονομικών προβλημάτων συστήνεται *Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας*, *Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας* και *Επαναστατικά Δικαστήρια* με στόχο την καταστολή αντεπαναστατικών ενεργειών.

Συνέπειες των παραπάνω αποφάσεων

- Πολλά ευρωπαϊκά κράτη συνασπίζονται εναντίον της Γαλλίας.
- Οι Γιρονδίνοι αντέδρασαν στα οικονομικά μέτρα της Συνέλευσης με αποτέλεσμα να συλληφθούν οι αρχηγοί τους και να εκτελεστούν.
- 24 Ιουνίου 1793: Εγκρίνεται το *Σύνταγμα* του έτους 1 (1793).
- Οι Ορεινοί μετά την πτώση των Γιρονδίνων συνασπίζονται με αρχηγό τον

Ροβεσπιέρο, σχηματίζοντας επαναστατική κυβέρνηση· αναδιοργανώνουν το στρατό.

- Εκτελούνται 40.000 άνθρωποι (στο όνομα της προστασίας της Επανάστασης).
- Η *χριστιανική* θρησκεία αντικαθίσταται από τη λατρεία του Ανώτατου Όντος.
- Δίνονται νέα ονόματα στους μήνες.

Συμπέρασμα: Τα παραπάνω μέτρα βελτίωσαν αρκετά το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων (ιδίως της τρίτης τάξης) αλλά τα ακραία μέτρα προκάλεσαν αντιδράσεις και προβλήματα: στις 28 Ιουλίου 1794 ο *Ροβεσπιέρος* και άλλοι 20 εκτελούνται.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε την πηγή 1. Στη συνέχεια και αφού ξαναμελετήσετε τις πηγές 3 και 4 της Ενότητας 1, να συντάξετε σύντομο κείμενο με θέμα τις επιδράσεις του Διαφωτισμού στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη της Γαλλικής Επανάστασης.

Αν μη τι άλλο, κανένας άνθρωπος σήμερα δε μπορεί να αρνηθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των αρχών του Διαφωτισμού εκφράστηκαν μέσα από τη Γαλλική Επανάσταση, αρχικά, και στη συνέχεια μέσα από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Πρώτα απ' όλα στη Διακήρυξη διαβάζουμε τη βασικότερη αρχή του Διαφωτισμού «Οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι, έχοντας τα ίδια δικαιώματα». Ύστερα, η Διακήρυξη κάνει λόγο για βασικά και απαράγραπτα δικαιώματα των ανθρώπων (τα οποία τα έχουμε ήδη δει να θίγονται και στην Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Αμερικανών), τα οποία είναι: η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η αντίσταση στην καταπίεση.

Με το άρθρο 3 της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη έρχεται κατευθείαν στο νου μας ο **Λοκ** και η θεωρία του σχετικά με την εξουσία. Καμία απολύτως μορφή εξουσίας δεν είναι νόμιμη αν δεν πηγάζει από το λαό. Αυτός είναι ουσιαστικά που κυβερνά και δεν κυβερνιέται. Το έθνος είναι η αποκλειστική πηγή εξουσίας.

Με το άρθρο 6 ουσιαστικά δίνεται ένα γερό χτύπημα στην αριστοκρατία, η οποία μέχρι τότε απολάμβανε προνόμια όχι γιατί είχε κάποιες αρετές αλλά μόνο και μόνο επειδή κατείχε τίτλους κληρονομικούς. Επιπλέον, διατυπώνεται

για πρώτη φορά η θέση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι απέναντι στο Νόμο, και αυτός πάνω απ' όλους.

Όλοι οι άνθρωποι από τη στιγμή που είναι ελεύθερα όντα έχουν δικαίωμα στην ελευθεροτυπία. Κανείς δεν είναι δυνατόν να διώκεται για τις ιδέες του, είτε αυτές είναι θρησκευτικές είτε πολιτικές. Ο καθένας έχει δικαίωμα να αυτοδιατίθεται όπως εκείνος νομίζει. Κάθε πολίτης μπορεί να μιλά όπως θέλει και να τυπώνει ό,τι θέλει εκτός από τις περιπτώσεις κατάχρησης αυτής της ελευθερίας που ορίζονται από το νόμο.

Τέλος, και η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, όπως και η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της Αμερικής, κάνουν λόγο για το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, το οποίο είναι ιερό και απαραβίαστο. Φυσικά, είναι δυνατόν να απαλλοτριωθεί περιουσία αρκεί να αποζημιώνεται ικανοποιητικά ο ιδιοκτήτης της.

2. Να μελετήσετε και στη συνέχεια να σχολιάσετε την εικόνα 2.

Στις 5 Μαΐου 1789 η άθλια κατάσταση της πλειοψηφίας του γαλλικού λαού ανάγκασε το βασιλιά, Λουδοβίκο ΙΣΤ' να συγκαλέσει συνέλευση των τάξεων στο ανάκτορο των Βερσαλλιών. Οι αντιπρόσωποι της τρίτης τάξης ζήτησαν μεταρρυθμίσεις αλλά ο βασιλιάς ζήτησε να επιβληθούν νέοι φόροι, τους οποίους και θα πλήρωναν οι άνθρωποι της τρίτης τάξης. Οι αντιπρόσωποι της τρίτης τάξης αντιδρώντας αυτοανακηρύχθηκαν *Εθνική Συνέλευση* (αντιπροσώπευαν το 98% του γαλλικού πληθυσμού), αλλά ο βασιλιάς διέλυσε τη Συνέλευση. Τότε οι αντιπρόσωποι συγκεντρώθηκαν στην αίθουσα του σφαιριστηρίου, όπως δείχνει και ο πίνακας του Νταβίντ, και ορκίστηκαν ότι θα συντάξουν Σύνταγμα (20 Ιουνίου 1789). Μάλιστα, κάποιοι κληρικοί και λίγοι ευγενείς στάθηκαν στο πλευρό τους. Ο βασιλιάς αναγκάστηκε να υποχωρήσει, ενώ η Εθνοσυνέλευση ανακηρύχθηκε Συντακτική (9 Ιουλίου 1789) με σκοπό να παραχωρήσει στη Γαλλία Σύνταγμα.

3. Αφού μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 3, να αναφερθείτε στη συμμετοχή και στο ρόλο των γυναικών στη Γαλλική Επανάσταση.

Σύμφωνα με την εικόνα 3 οι Γαλλίδες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη Γαλλική Επανάσταση. Στην εικόνα παρακολουθούμε γυναίκες οπλισμένες να βαδίζουν ενάντια στα ανάκτορα των Βερσαλλιών (5 Οκτωβρίου 1789). Άρα, μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι και οι Γαλλίδες, όμοια με τους άντρες τους, συμμετείχαν σ' αυτή την Επανάσταση. Παρ' όλα αυτά η Ιστορία στάθηκε εξαιρετικά φειδωλή μαζί τους. Ούτε μία γραμμή δε γράφτηκε γι' αυτές. Το τονίζει άλλωστε μία Γαλλίδα, η Ολυμπία ντε Γκουζ, η οποία, επειδή άσκησε κρι-

τική στους συντάκτες της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ακαι του Πολίτη, εκτελέστηκε στη λαιμητόμο (1793). Απευθύνεται στις συμπατριώτισσές της και προσπαθεί να τις αφυπνίσει: μετά τη Γαλλική Επανάσταση πολλά πράγματα άλλαξαν, αλλά για τους άντρες, όχι και για τις γυναίκες ή και για τα παιδιά. Όμως, γιατί άραγε να συνέβη αυτό; Σημαίνει αυτό μήπως ότι η Γαλλική Επανάσταση (ενδεχομένως και η Αμερικανική και η Ελληνική) ήταν ιδιοτελείς; Σε καμία περίπτωση! Απλά, ο καιρός δεν ήταν ακόμη ώριμος και κατάλληλος. Δεν είχε φθάσει ακόμη η ώρα και δεν είχαν γίνει ακόμη οι κατάλληλες ζυμώσεις. Η ίδια ιστορία θα μάς δείξει ότι θα χρειαστούν πολλά χρόνια ακόμα και πολλοί πόλεμοι για να φθάσουμε στο θέμα των Δικαιωμάτων της γυναίκας. Στα 1862 ο μεγαλύτερος Γάλλος συγγραφέας ο Βίκτωρ Ουγκώ έγραφε τα εξής: *Όσο οι νόμοι και τα ήθη θα γεννούν την κοινωνική δυστυχία, δημιουργώντας τεχνητά μες στην καρδιά του πολιτισμού μία κόλαση και μπερδεύοντας το θεϊκό ριζικό με την ανθρώπινη συμφορά' όσο δε θα βρίσκουν λύση τα τρία προβλήματα του αιώνα: η στέρηση των δικαιωμάτων του άντρα με τη σκλαβιά του μεροκαματιάρη, ο ξεπεσμός της γυναίκας με την πείνα, η αδυναμία του παιδιού με τη νυχτερινή δουλειά' όσο θα είναι μοιραίο η κοινωνική ασφυξία σ' ορισμένες περιοχές' μ' άλλα λόγια, κι από μιαν ακόμη άποψη πιο πλατιά, όσο θα υπάρχει στη γη αμάθεια και εξαθλίωση, βιβλία όπως τούτο εδώ ίσως να μη σταθούν ανώφελα (Οι Άθλιοι, Οτβίλ-Χάουζ, 1 Γενάρη 1862)*

4. Να συγκεντρώσετε στοιχεία για τις πολιτικές αντιλήψεις του Ροβεσπιέρου (Ενότητα 3: πηγή 4, Ενότητα 4: πηγές 1 και 3).

Και οι τρεις πηγές, οι οποίες προέρχονται από ομιλίες του Ροβεσπιέρου στη Συμβατική Εθνοσυνέλευση του 1793, μάς κάνουν οικείες πολλές από τις πολιτικές του αντιλήψεις. Αρχικά ο Ροβεσπιέρος μίλησε για τη διάκριση ανάμεσα σε συνταγματική και επαναστατική κυβέρνηση: η πρώτη ασχολείται με την πολιτική ελευθερία, ενώ η δεύτερη με τη δημόσια. Κάτω από το συνταγματικό καθεστώς το ζητούμενο είναι να προστατεύονται τα άτομα από τις καταχρήσεις της δημόσιας δύναμης, ενώ κάτω από το επαναστατικό η δημόσια δύναμη πρέπει να προστατεύεται από τις φατρίες που την απειλούν. Ο Ροβεσπιέρος κλείνει τον πρώτο του λόγο με τη θέση ότι στους καλούς πολίτες η κυβέρνηση οφείλει ολοκληρωμένη προστασία, ενώ στους εχθρούς οφείλει τον θάνατο.

Σε άλλο του λόγο ο Ροβεσπιέρος αναφέρεται στους βασιλείς και τους ευγενείς. Διακηρύσσει ότι όλοι οι πολίτες – όχι μόνο της Γαλλίας αλλά και της Ευρώπης – πρέπει να καταλάβουν ότι μπορούν να ζήσουν και χωρίς αυτούς. Οι διαφορές ανάμεσά τους είναι πολλές, μα η κυριότερη είναι ότι οι βασιλείς και οι ευγενείς απασχολούν το λαό με ζητήματα ελάσσονος σημασίας έως και

μηδαμινής, ενώ η πραγματική, η ουσιαστική αξία της ζωής έγκειται στα μικρά καθημερινά κατορθώματα του απλού λαού.

Με τον τρίτο του λόγο ο Ροβεσπιέρος υπεισέρχεται σ' ένα πολύ σημαντικό θέμα: τι σημασία έχει η λέξη «πατρίδα»; Ποιος αντιπροσωπεύεται μέσα σ' αυτή τη λέξη; Μέχρι τώρα τα κράτη ήταν πολυεθνικά, από εδώ και στο εξής όμως θα αρχίσουν να γίνονται έθνη. Ο απλός κόσμος μέσα στο αχανές κράτος δεν έχει καμία αξία, εκεί φαίνονται μόνο ο βασιλιάς και οι ευγενείς. Για να αισθανθεί ο απλός πολίτης μέρος του κράτους, θα πρέπει να υπάρξει δημοκρατικό πολίτευμα. Γιατί εκεί μόνο ο πολίτης έχει λόγο και θεωρείται ενεργό μέλος. Ο Ροβεσπιέρος σημειώνει χαρακτηριστικά: «Μόνο στη δημοκρατία το κράτος είναι αληθινά η πατρίδα όλων των ανθρώπων που το συνθέτουν, και μπορεί να μετρήσει τόσους υπερασπιστές που ενδιαφέρονται για την υπόθεσή της όσους και πολίτες. Να ποια είναι η πηγή της ανωτερότητας των λεύτερων λαών απέναντι σε όλους τους άλλους». Και αν θέλει κανείς απόδειξη γι' αυτές τις απόψεις, ας ανατρέξει στην Ιστορία των Αθηναίων ή ακόμη παλιότερα στον πόλεμο των Ελλήνων και των Περσών (490-479 π.Χ.).

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 16

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε σε μία γελοιογραφία να απεικονίζεται η αλήθεια της ιστορίας: η τρίτη τάξη κουβαλά τον κλήρο και την αριστοκρατία. Αυτό μεταφράζεται ως εξής: η γαλλική κοινωνία πριν το 1789 αποτελούνταν από τρεις τάξεις: τους κληρικούς (0,5% του πληθυσμού), τους ευγενείς (1,5% του πληθυσμού) και την τρίτη τάξη (98% του πληθυσμού). Όμως, τα προνόμια τα κατείχαν οι δύο πρώτες τάξεις, ενώ οι φόροι πληρώνονταν αποκλειστικά από την τρίτη. Έτσι, λοιπόν, κυριολεκτικά η Τρίτη τάξη σήκωνε στις πλάτες της τις δύο προηγούμενες.

Εικόνα 2, σελ. 16: βλ. απάντηση της ερώτησης 2.

Εικόνα 3, σελ. 16

Σύμφωνα με την εικόνα 3 οι Γαλλίδες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη Γαλλική Επανάσταση. Στην εικόνα παρακολουθούμε γυναίκες οπλισμένες να βαδίζουν ενάντια στα ανάκτορα των Βερσαλλιών (5 Οκτωβρίου 1789). Άρα, μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι και οι Γαλλίδες, όμοια με τους άντρες τους, συμμετείχαν σ' αυτή την Επανάσταση. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι

η κατάληψη των Βερσαλλιών ήταν από τους σημαντικότερους σταθμούς-ορόσημα στη Γαλλική Επανάσταση, και αφού συμμετείχαν εκεί γυναίκες, αυτό το γεγονός υποδηλώνει την μεγάλη τους προσφορά στον αγώνα.

Εικόνα 4, σελ. 18

Ο βασιλιάς ακόμη και όταν ξέσπασε η Γαλλική Επανάσταση στα 1789, παρόλο που ουσιαστικά έχασε την εξουσία του, ωστόσο, οι επαναστάτες τον σεβάστηκαν. Λίγο καιρό αργότερα οι Γιρονδίνοι πρότειναν πόλεμο εναντίον της Πρωσίας (για να συσπειρωθούν οι Γάλλοι), ο βασιλιάς όμως που πρόσμενε βοήθεια από την Πρωσία φαινόταν συνεχώς επιφυλακτικός. Ο λαός του Παρισιού κατέλαβε τα ανάκτορα του Κεραμεικού (10 Αυγούστου 1792) και ο βασιλιάς κατέφυγε στη Νομοθετική, η οποία όμως τον έθεσε υπό περιορισμό. Η νέα Συμβατική Συνέλευση (21 Σεπτεμβρίου 1792) εγκαθίδρυσε το πολίτευμα της αβασιλευτής δημοκρατίας και καταδίκασε σε θάνατο το βασιλιά και τη βασίλισσα, οι οποίοι αποκεφαλίστηκαν (όπως φαίνεται και στην εικόνα 4) στις 21 Ιανουαρίου 1793.

Εικόνα 5, σελ. 19

Στην παραπάνω εικόνα μπορούμε να παρακολουθήσουμε τη δίκη ενός ευγενή από επαναστατικό δικαστήριο. Τα περισσότερα από τα μέλη του δικαστηρίου φορούν τους χαρακτηριστικούς κόκκινους σκούφους, που έγιναν ένα από τα σύμβολα της Γαλλικής Επανάστασης. Στην περίοδο που ακολούθησε μετά την πτώση των Γιρονδίνων οι Ορεινοί προχώρησαν σε πολλές διώξεις: 40.000 περίπου άνθρωποι, που θεωρήθηκαν ύποπτοι για αντεπαναστατική δράση, δολοφονήθηκαν στο όνομα της προστασίας της Επανάστασης.

Πηγή 1

Αν μη τι άλλο, κανένας άνθρωπος σήμερα δε μπορεί να αρνηθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των αρχών του Διαφωτισμού εκφράστηκαν μέσα από τη Γαλλική Επανάσταση, αρχικά, και στη συνέχεια μέσα από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Πρώτα απ' όλα στη Διακήρυξη διαβάζουμε τη βασικότερη αρχή του Διαφωτισμού «Οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι, έχοντας τα ίδια δικαιώματα». Ύστερα, η Διακήρυξη κάνει λόγο για βασικά και απαράγραπτα δικαιώματα των ανθρώπων (τα οποία τα έχουμε ήδη δει να θίγονται και στην Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Αμερικανών), τα οποία είναι: η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η αντίσταση στην καταπίεση.

Με το άρθρο 3 της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη έρχεται κατευθείαν στο νου μας ο Λοκ και η θεωρία του σχετικά με την εξουσία. Καμία απολύτως μορφή εξουσίας δεν είναι νόμιμη αν δεν πηγάζει από

το λαό. Αυτός είναι ουσιαστικά που κυβερνά και δεν κυβερνιέται. Το έθνος είναι η αποκλειστική πηγή εξουσίας.

Με το άρθρο 6 ουσιαστικά δίνεται ένα γερό χτύπημα στην αριστοκρατία, η οποία μέχρι τότε απολάμβανε προνόμια όχι γιατί είχε κάποιες αρετές αλλά μόνο και μόνο επειδή κατείχε τίτλους κληρονομικούς. Επιπλέον, διατυπώνεται για πρώτη φορά η θέση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι απέναντι στο Νόμο, και αυτός πάνω απ' όλους.

Όλοι οι άνθρωποι από τη στιγμή που είναι ελεύθερα όντα έχουν δικαίωμα στην ελευθεροτυπία. Κανείς δεν είναι δυνατόν να διώκεται για τις ιδέες του, είτε αυτές είναι θρησκευτικές είτε πολιτικές. Ο καθένας έχει δικαίωμα να αυτοδιατίθεται όπως εκείνος νομίζει. Κάθε πολίτης μπορεί να μιλά όπως θέλει και να τυπώνει ό,τι θέλει εκτός από τις περιπτώσεις κατάχρησης αυτής της ελευθερίας που ορίζονται από το νόμο.

Τέλος, και η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, όπως και η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της Αμερικής, κάνουν λόγο για το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, το οποίο είναι ιερό και απαραβίαστο. Φυσικά, είναι δυνατόν να απαλλοτριωθεί περιουσία αρκεί να αποζημιώνεται ικανοποιητικά ο ιδιοκτήτης της.

Πηγή 2

Η Ολυμπία ντε Γκουζ, η οποία, επειδή άσκησε κριτική στους συντάκτες της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, εκτελέστηκε στη λαιμητόμο (1793). Απευθύνεται στις συμπατριώτισσές της και προσπαθεί να τις αφυπνίσει: μετά τη Γαλλική Επανάσταση πολλά πράγματα άλλαξαν, αλλά για τους άντρες, όχι και για τις γυναίκες ή και για τα παιδιά. Όμως, γιατί άραγε να συνέβη αυτό; Σημαίνει αυτό μήπως ότι η Γαλλική Επανάσταση (ενδεχομένως και η Αμερικανική και η Ελληνική) ήταν ιδιοτελείς; Σε καμία περίπτωση! Απλά, ο καιρός δεν ήταν ακόμη ώριμος και κατάλληλος. Δεν είχε φθάσει ακόμη η ώρα και δεν είχαν γίνει ακόμη οι κατάλληλες ζυμώσεις. Η ίδια ιστορία θα μάς δείξει ότι θα χρειαστούν πολλά χρόνια ακόμα και πολλοί πόλεμοι για να φθάσουμε στο θέμα των Δικαιωμάτων της γυναίκας.

Πηγή 3

Οι Ιακωβίνοι προσπάθησαν να συγκρατήσουν την Επανάσταση από ακρότητες. Τα αιτήματά τους συνοψίζονται ως εξής: **α)** ένα ανεξάρτητος εθνικό κράτος, **β)** μία μη μοναρχική πολιτική μορφή διακυβέρνησης, **γ)** καθολική ανδρική ψηφοφορία, **δ)** χωρισμό εκκλησίας και πολιτείας, **ε)** ίσα πολιτικά δικαιώματα για όλους, **στ)** κατάργηση των κληρονομικών διακρίσεων και των κοινωνικών προνομίων, ανταγωνιστική βιομηχανική και αγροτική κοινωνία με ατομική ιδιοκτησία αλλά χωρίς μεγάλες περιουσίες και χωρίς την εξαθλίωση

της φτώχειας.

Πηγή 4

Ο Ροβεσπιέρος μίλησε για τη διάκριση ανάμεσα σε συνταγματική και επαναστατική κυβέρνηση: η πρώτη ασχολείται με την πολιτική ελευθερία, ενώ η δεύτερη με τη δημόσια. Κάτω από το συνταγματικό καθεστώς το ζητούμενο είναι να προστατεύονται τα άτομα από τις καταχρήσεις της δημόσιας δύναμης, ενώ κάτω από το επαναστατικό η δημόσια δύναμη πρέπει να προστατεύεται από τις φατρίες που την απειλούν. Ο Ροβεσπιέρος κλείνει τον πρώτο του λόγο με τη θέση ότι στους καλούς πολίτες η κυβέρνηση οφείλει ολοκληρωμένη προστασία, ενώ στους εχθρούς οφείλει τον θάνατο.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να σχολιάσετε σύντομα τους ακόλουθους όρους: **παλαιό καθεστώς, δεξιά, κέντρο, λέσχες.**

2. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση:

I. Στη Γαλλία του 1789:

- α.** Ο κλήρος πλήρωνε τους περισσότερους φόρους.
- β.** Οι ευγενείς πλήρωναν τους περισσότερους φόρους.
- γ.** Ο κλήρος είχε κάποια προνόμια.
- δ.** Όλοι οι φόροι πληρώνονταν από την Τρίτη τάξη.

II. Στις 14 Ιουλίου 1789:

- α.** Ο λαός κατέλαβε τη Βαστίλη.
- β.** Οι Γάλλοι ψήφισαν το πρώτο τους Σύνταγμα.
- γ.** Η Συνέλευση αυτοανακηρύχθηκε Συντακτική.
- δ.** Τίποτα από τα παραπάνω.

III. Ο βασιλιάς και η βασίλισσα αποκεφαλίστηκαν το:

- α.** 1789
- β.** 1793
- γ.** 1801
- δ.** 1815

3. Να απαντήσετε σύντομα τις παρακάτω ερωτήσεις:

- α.** Πώς ήταν διαμορφωμένες οι κοινωνικές τάξεις στη Γαλλία το 1789;
- β.** Ποιες ήταν οι αποφάσεις της Συντακτικής Συνέλευσης του 1789;
- γ.** Πότε ψηφίστηκε το πρώτο Σύνταγμα της Γαλλίας και τι περιλάμβανε;

4. Αφού διαβάσετε την παρακάτω πηγή, να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

Οι sans-culottes: δύο διαφορετικές απόψεις σύγχρονων ιστορικών

Αυτό που ζωντανεύει τα όνειρά τους [ενν. των sans-culottes] είναι το ιδανικό μιας κοινωνίας, όπου η ιδιοκτησία είναι γενικευμένη αλλά περιορισμένη στις προσωπικές ανάγκες [...]. Ιδανικό και άρνηση εξίσου αντιδραστικά [...]. Αντιδραστικοί στο κοινωνικό τους ιδανικό, [ενν. οι sans-culottes] αποτέλεσαν, σύμφωνα με τον πιο πρόσφατο ιστορικό τους Albert Soboul, την πιο προωθημένη πολιτικά ομάδα της Επανάστασης: «Στο πλαίσιο της λαϊκής κυριαρχίας, με την πλήρη έννοια του όρου, εκλάμβαναν την αυτονομία και τη διαρκή λειτουργία των συνελεύσεων των τομέων [ενν. του Παρισιού] ως το δικαίωμα να κυρώνουν νόμους, να ελέγχουν και να ανακαλούν εκλεγμένα πρόσωπα' έτειναν έτσι στην άσκηση μιας άμεσης διακυβέρνησης και την εγκαθίδρυση μιας λαϊκής δημοκρατίας». Αν όμως [...] ψάξουμε να δούμε ποιο είναι αυτό που [...] αναγγέλλει τη δημοκρατία του 20^{ου} αιώνα, θα νιώσουμε κάποια απογοήτευση. Οι δραστηριοποιημένοι παρέμειναν πάντα μία μειοψηφία [...]. Η φανερή ψηφοφορία, η καταγγελία θεωρούμενη ως καθήκον του πολίτη, η φρίκη για ό,τι μπορεί να διασπάσει την ομοφωνία, η διαρκής προσφυγή στη βία, αποκαλύπτουν ένα πολύ παλιό υπόβαθρο ψυχολογίας ομάδας.

Φρ. Φυρέ & Ντ. Ρισέ, *Η Γαλλική Επανάσταση*, μτφρ. Η. Αθανασιάδης, Β. Μαργώνη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1997, σελ. 264-265

◉ Πώς ακριβώς αντιμετωπίζουν τους sans-culottes οι δύο ιστορικοί; Ποια είναι η δική σας άποψη για τη συγκεκριμένη πολιτική μερίδα; Να στηρίζετε την απάντησή σας στις μαρτυρίες των παραπάνω ιστορικών και τις ιστορικές σας γνώσεις.

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η γ' και τελευταία φάση της Γαλλικής Επανάστασης (1794-1799)

- Θερμιδοριανοί:** Μετά την εκτέλεση του Ροβεσπιέρου αυτοί κρατούν τα ηνία. Ψηφίζουν νέο Σύνταγμα (1795):
- Η Εκτελεστική εξουσία ανατίθεται σ' ένα πενταμελές συμβούλιο, το Διευθυντήριο.

∞ Η εποχή του Ναπολέοντα (1799-1815)

- 9 Νοεμβρίου 1799: Ο Ναπολέων Βοναπάρτης καταλαμβάνει την εξουσία με τη σύμφωνη γνώμη του Διευθυντηρίου.
- 1799-1804: Ο Ναπολέων ανακηρύσσεται Πρώτος Ύπατος.
- 1804-1815: Ο Ναπολέων ανακηρύσσεται Αυτοκράτορας.

∞ Ναπολεόντειες Μεταρρυθμίσεις

- Μεταρρυθμίσεις στην οικονομία, τη διοίκηση και την εκπαίδευση (η κρατική μηχανή ελέγχεται αλλά και δουλεύει καλύτερα).
- 1804: Ναπολεόντειος Κώδικας: οι αρχές της Γαλλικής Επανάστασης γίνονται νόμοι της Γαλλίας.

∞ Ναπολεόντεια Πολιτική

- Κατορθώνει να θέσει υπό τον έλεγχο της Γαλλίας μεγάλο μέρος της Ευρώπης
- Εφαρμόζει από το 1806 ηπειρωτικό αποκλεισμό της Αγγλίας.
- Δημιουργεί βασιλεία-δορυφόρους της Γαλλίας, τα οποία φορολογούνται βαριά.
- Τα κράτη αυτά δυσανασχετούν.
- Μαζί τους δυσανασχετεί και μερίδα Γάλλων (κλήρος και ευγενείς θέλουν τα παλιά τους προνόμια· ο απλός λαός δυσκολεύεται οικονομικά).
- 1812: Ο Ναπολέων επιτίθεται στη Ρωσία: ο γαλλικός στρατός προελαύνει μέχρι τη Μόσχα, αλλά κατά την υποχώρηση ηττάται από μία συμμαχία ευρωπαϊκών κρατών (μάχη της Λειψίας, 1813).
- 1815: Μάχη του Βατερλό: ο Ναπολέων ηττάται οριστικά.

∞ Γαλλική Επανάσταση και Ναπολεόντεια Εποχή: Μία Αποτίμηση

- Η αστική τάξη της Γαλλίας κατέλαβε την εξουσία, δείχνοντας το δρόμο και στην υπόλοιπη Ευρώπη.
- Τα συμφέροντα της αστικής τάξης προωθήθηκαν αποφασιστικά
- Η φιλελεύθερη οικονομία κέρδισε έδαφος.

- ◉ Οι αρχές του Διαφωτισμού πήραν σάρκα και οστά.
- ◉ Η απολυταρχία γκρεμίστηκε στη Γαλλία και κλονίστηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη.
- ◉ Τα όρια κράτους και έθνους για πρώτη φορά συνέπεσαν.
- ◉ Πολίτες και κράτος ενώθηκαν με αλληλένδετους και άρρηκτους δεσμούς (αρχή διαφωτισμού)· σύγχρονη έννοια του κράτους.
- ◉ Κράτος και Εκκλησία διαχωρίστηκαν για πρώτη φορά στη σύγχρονη Ευρώπη.
- ◉ Καταργήθηκαν οι διακρίσεις σε κοινωνικές τάξεις (κάστες) καθώς και τα προνόμια των ευγενών και του κλήρου.
- ◉ Επικράτησε η αντίληψη ότι όλοι οι άνθρωποι γεννώνται με ίσα δικαιώματα.
- ◉ Ο λαός αναδείχθηκε σε κινητήρια δύναμη της ιστορίας και σε αποκλειστική πηγή εξουσίας.
- ◉ Τα φυσικά δικαιώματα του Διαφωτισμού έγιναν πολιτικά δικαιώματα, και ο υπήκοος έγινε πολίτης.
- ◉ Αναπτύχθηκαν ιδέες και κινήματα που σφράγισαν την ιστορία της σύγχρονης Ευρώπης (φιλελευθερισμός, εθνικισμός, κοινωνικός ριζοσπαστισμός, σοσιαλισμός).

☞ Το συνέδριο της Βιέννης (Σεπτέμβριος 1814-Ιούνιος 1815): Στόχοι

- ◉ Επαναχάραξη των συνόρων.
- ◉ Ανασυγκρότηση της απολυταρχίας.
- ◉ Καταστολή των επαναστατικών ιδεών.
- ◉ 1815: Ιδρύεται η Ιερή Συμμαχία (Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία).

☞ Αποτελέσματα

- ◉ Στη Γαλλία εγκαθιδρύθηκε ξανά η απολυταρχία και τα σύνορα επέστρεψαν εκεί που ήταν στα 1789.
- ◉ Οι περισσότεροι εκθρονισμένοι ηγεμόνες επανήλθαν στους θρόνους τους (Παλινόρθωση, 1815-1830).

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Μέχρι το 1789 η διαχείριση της πολιτικής εξουσίας αποτελούσε προνόμιο του βασιλιά. Ποιες άλλες κοινωνικές δυνάμεις εισήλθαν στο πολιτικό

σκηνικό με τη Γαλλική Επανάσταση;

Με τη Γαλλική Επανάσταση τα πράγματα ως προς τον τρόπο διακυβέρνησης άλλαξαν ριζικά. Μέχρι πρότινος ο βασιλιάς ήταν το κράτος, αφού κατείχε όλες τις εξουσίες. Με το Σύνταγμα του 1795 η άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας ανατέθηκε σ' ένα πενταμελές συμβούλιο, το Διευθυντήριο. Επιπλέον, τώρα όλοι οι άντρες είχαν δικαίωμα ψήφου. Άρα, ο καιρός όπου η τρίτη τάξη πλήρωνε μόνο, ενώ οι δύο πρώτες απολάμβαναν αξιωμάτων μόνο πέρασε ανεπιστρεπτί.

2. Διαθεματική δραστηριότητα: Να καταγράψετε πολιτικούς όρους που καθιερώθηκαν στα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης και χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα.

Οι πολιτικοί όροι αριστερά, κέντρο, δεξιά χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στην περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης. Μέχρι τότε δεν είχαν ξαναχρησιμοποιηθεί. Οι όροι καθορίστηκαν ανάλογα με τη θέση που κατέλαβε η κάθε παράταξη μέσα στη Βουλή. Έτσι, επειδή έτυχε στην αριστερή πλευρά να καθίσουν οι ριζοσπάστες δημοκρατικοί, στο κέντρο οι μετριοπαθείς, ενώ στη δεξιά πλευρά οι συντηρητικοί, έμεινε η ορολογία στην ιστορία των κομμάτων έτσι ως σήμερα: αριστεροί ονομάζονται οι ριζοσπάστες δημοκρατικοί, δεξιοί οι συντηρητικοί, και κεντρώοι οι αριστεροί μετριοπαθείς (έτσι προέκυψαν και οι όροι *κεντροδεξιά* και *κεντροαριστερά*).

**Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ****Εικόνα 2, σελ. 21**

Στην παραπάνω εικόνα απεικονίζεται ο Ναπολέων Βοναπάρτης, ο επονομαζόμενος Μέγας Ναπολέων, ενώ διασχίζει τις Άλπεις έφιππος. Ο Ναπολέων υπήρξε μία εξαιρετικά ηγετική φυσιογνωμία της Γαλλικής Επανάστασης. Εξελέγη Πρώτος Ύπατος για τα χρόνια 1799-1804 και στη συνέχεια έγινε Αυτοκράτωρ για τα χρόνια 1805-1815). Θέσπισε ένα νέο νομικό κώδικα, τον Ναπολεόντειο, ο οποίος παραμένει ακόμη και σήμερα η βάση του νομικού συστήματος της Γαλλίας. Πραγματοποίησε επεκτατικούς πολέμους εναντίον πολλών μεγάλων δυνάμεων της εποχής (Αγγλία, Πρωσία, Ρωσία), αλλά τελικά ηττήθηκε οριστικά, κι έτσι τελείωσε και η μοναρχία του, στη μάχη του Βατερλό (1815).

Πηγή 1

Σε αυτόν του το λόγο ο Ροβεσπιέρος αναφέρεται στους βασιλείς και τους ευγενείς. Διακηρύσσει ότι όλοι οι πολίτες – όχι μόνο της Γαλλίας αλλά και της Ευρώπης – πρέπει να καταλάβουν ότι μπορούν να ζήσουν και χωρίς αυτούς. Οι διαφορές ανάμεσά τους είναι πολλές, μα η κυριότερη είναι ότι οι βασιλείς και οι ευγενείς απασχολούν το λαό με ζητήματα ελάχιστοσ σημασίας έως και μηδαμινής, ενώ η πραγματική, η ουσιαστική αξία της ζωής έγκειται στα μικρά καθημερινά κατορθώματα του απλού λαού.

Πηγή 2

Ο Θ. Κολοκοτρώνης στο παραπάνω απόσπασμα μιλά για τον Ναπολέοντα. Κατά τη γνώμη του αυτός και η Γαλλική Επανάσταση «άνοιξαν τα μάτια του κόσμου». Ήταν η αιτία να μεταφερθούν οι ιδέες του Διαφωτισμού σε όλα τα υποδουλωμένα κράτη καθώς και όλοι οι υποδουλωμένοι να καταλάβουν ότι καμία ανάγκη δεν έχουν τους βασιλείς. Ουσιαστικά η Γαλλική Επανάσταση ήταν η αρχή της αλυσιδωτής αντίδρασης που θα ξεσπούσε σε λίγο σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Πηγή 3

Σε αυτόν του λόγο ο Ροβεσπιέρος υπεισέρχεται σ' ένα πολύ σημαντικό θέμα: τι σημασία έχει η λέξη «πατρίδα»; Ποιος αντιπροσωπεύεται μέσα σ' αυτή τη λέξη; Μέχρι τώρα τα κράτη ήταν πολυεθνικά, από εδώ και στο εξής όμως θα αρχίσουν να γίνονται έθνη. Ο απλός κόσμος μέσα στο αχανές κράτος δεν έχει καμία αξία, εκεί φαίνονται μόνο ο βασιλιάς και οι ευγενείς. Για να αισθανθεί ο απλός πολίτης μέρος του κράτους, θα πρέπει να υπάρξει δημοκρατικό πολίτευμα. Γιατί εκεί μόνο ο πολίτης έχει λόγο και θεωρείται ενεργό μέλος. Ο Ροβεσπιέρος σημειώνει χαρακτηριστικά: «Μόνο στη δημοκρατία το κράτος είναι αληθινά η πατρίδα όλων των ανθρώπων που το συνθέτουν, και μπορεί να μετρήσει τόσους υπερασπιστές που ενδιαφέρονται για την υπόθεσή της όσους και πολίτες. Να ποια είναι η πηγή της ανωτερότητας των λεύτερων λαών απέναντι σε όλους τους άλλους». Και αν θέλει κανείς απόδειξη γι' αυτές τις απόψεις, ας ανατρέξει στην Ιστορία των Αθηναίων ή ακόμη παλιότερα στον πόλεμο των Ελλήνων και των Περσών (490-479 π.Χ.).

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να αναπτύξετε σύντομα τους ακόλουθους όρους: **Διευθυντήριο, Ιερή Συμμαχία, Παλινόρθωση.**

2. Να απαντήσετε σύντομα τις παρακάτω ερωτήσεις:

- α. Ποιοι ήταν οι βασικοί στόχοι του συνεδρίου της Βιέννης;
- β. Τι αλλαγές επέφερε ο Ναπολέων στην οργάνωση της Γαλλίας;
- γ. Πότε και που ηττήθηκε οριστικά ο Ναπολέων;

3. Να ενώσετε τα γεγονότα της στήλης Α' με τις χρονολογίες της στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Ο Ναπολέων Πρώτος Ύπατος	1. 1815
β. Ο Ναπολέων Αυτοκράτορας	2. 1806
γ. Μάχη του Βατερλό	3. Νοέμβριος 1815
δ. Ηπειρωτικός αποκλεισμός της Αγγλίας	4. 1799-1804
ε. Ο Ναπολέων επιτίθεται στη Ρωσία	5. 1812
στ. Σύσταση Ιερής Συμμαχίας	6. 1804-1815

4. Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε για την προσωπικότητα του Ναπολέοντα Βοναπάρτη; Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη σας ιστορικές σας γνώσεις καθώς και στοιχεία από το παρακάτω απόσπασμα.

**Ο Ναπολέων μιλά για τη Γαλλική Επανάσταση
και τις επιδιώξεις του**

Έχουμε τελειώσει με το ρομάντζο της επανάστασης. Τώρα πρέπει να αρχίσουμε να γράφουμε την ιστορία της επιδιώκοντας να εφαρμόσουμε ό,τι από τις αρχές της είναι αληθινό και εφαρμόσιμο και εγκαταλείποντας καθετί θεωρητικό και υποθετικό. [...] Η επανάσταση πέτυχε γρήγορα τους σκοπούς για τους οποίους ξεκίνησε. Η επανάσταση έχει τελειώσει.

(Δήλωση του Ναπολέοντα λίγο μετά το πραξικόπημα που τον έφερε στην εξουσία)

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣΥΛΗΣ

∞ Οικονομικοί και Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί

Οικονομικοί:

- ◉ **Τούρκοι:** σταδιοδρομούν στον κρατικό τομέα.
- ◉ **Έλληνες, Εβραίοι, Αρμένιοι:** σταδιοδρομούν στο εμπόριο και τη ναυτιλία.

Λόγοι ανάπτυξης του ελληνικού εμπορίου:

- ◉ 774: Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή: επιτρέπεται η ελεύθερη ναυσιπλοΐα με ρωσική σημαία στα στενά του Βοσπόρου.
- ◉ Έλλειψη αγγλικών και γαλλικών πλοίων στη Μεσόγειο στα χρόνια των Ναπολεόντειων πολέμων.

Κοινωνικοί

- ◉ **Ορθόδοξη Εκκλησία:** Εναντιωνόταν στις ιδέες του Διαφωτισμού καθώς και στην Επανάσταση, επειδή φοβόταν για τον ελληνισμό και για τον εαυτό της (παρ' όλα αυτά υπάρχουν και εξαιρέσεις: **Ευγ. Βούλγαρης, Μεθόδιος Ανθρακίτης**).
- ◉ **Φαναριώτες:** Κατείχαν σημαντικές θέσεις στη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ήταν διορισμένοι ηγεμόνες στις παραδουνάβιες ηγεμονίες.
- ◉ **Προεστοί:** Διοικούσαν τον υποδουλωμένο ελληνισμό της Ελλάδος, μάζευαν τους φόρους και τούς απέδιδαν στους Τούρκους αξιωματούχους. Πολλοί είχαν κάνει περιουσία.
- ◉ **Έμποροι – Καραβοκύρηδες:** πολύ καλή οικονομική κατάσταση· οπαδοί των ιδεών του Διαφωτισμού· ιδρύουν σχολεία στις πατρίδες τους, τυπώνουν εφημερίδες, βιβλία, περιοδικά, χορηγούν υποτροφίες.
- ◉ **Κλέφτες:** Αγρότες που αναγκάζονται ή επιλέγουν να καταφύγουν στα βουνά· για να ζήσουν κάνουν επιδρομές.
- ◉ **Αρματολοί:** Ανήκαν σε ένοπλα σώματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για την τήρηση της τάξης.
- ◉ **Αγρότες:** Ήταν η πλειοψηφία του πληθυσμού (80%)· καλλιεργούσαν κτήματα (ιδιωτικά ή κρατικά).
- ◉ **Απασχολούμενοι στο εμπόριο – ναύτες:** αυξάνονταν όσο αυξανόταν και το εμπόριο.

∞ Κινήματα εναντίον της Οθωμανικής κυριαρχίας

Έλληνες και Ρωσία

- ◉ Η Ρωσία είχε κοινά συμφέροντα με την Ελλάδα

- Η Ρωσία ήταν ομόδοξη χώρα (Χριστιανοί Ορθόδοξοι).
- **1770:** Εξέγερση στην Πελοπόννησο (*Ορλοφικά* (αρχηγοί: Αφοί **Ορλόφ**), αποτυχημένη προσπάθεια).
- 2^η προσπάθεια από τον **Λάμπρο Κατσώνη** (απόπειρα να ξεσηκωθεί το Αιγαίο): απέτυχε παταγωδώς.

Σούλι: αυτόνομη περιοχή της Ηπείρου· επαναστάτησε εναντίον του **Αλή Πασά**· αναγκάστηκαν να εκπατρισθούν στα 1803.

∞ Νεοελληνικός Διαφωτισμός

- **Ορισμός:** Κίνημα που επιδίωκε τη διάδοση διαφωτιστικών ιδεών μεταξύ των Ελλήνων· αποσκοπούσε στην ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα για την ελευθερία.
- **Φορείς Διάδοσης:** έμποροι και γενικότερα Έλληνες που ταξίδευαν στην Ευρώπη.
- **Στόχος:** η καλλιέργεια της ιδέας ότι η λογική μπορεί όχι μόνο να εξηγήσει τον κόσμο αλλά και να τον αλλάξει: η εκπαίδευση συνδέεται άμεσα με τον αγώνα για ελευθερία.
- **Τόπος Διάδοσης:** Κοσμοπολίτικα κέντρα (Σμύρνη, Ιωάννινα, Χίος, κ.α.)
- **Απόψεις:** Οι Έλληνες υποστηρικτές του Διαφωτισμού: **α)** θαύμαζαν τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, **β)** τον συνδέαν με την ελευθερία και **γ)** πίστευαν ότι η εκπαίδευση πρέπει να θεμελιωθεί με τις θετικές επιστήμες, ότι ως μέσο διάδοσης πρέπει να χρησιμοποιηθεί η λαϊκή γλώσσα και ότι η εκπαίδευση πρέπει να υπηρετεί την προοπτική του αγώνα για ελευθερία.

∞ Περίφημοι Οπαδοί του Διαφωτισμού

- **Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλής** (1757-1798): Νέα Πολιτική Διοίκηση: έργο επηρεασμένο από τις ιδέες Γάλλων Ιακωβίνων· προέβλεπε τη δημιουργία μιας «Ελληνικής Δημοκρατίας» στην περιοχή των Βαλκανίων με ισονομία και ισοπολιτεία για όλους τους κατοίκους της.
- **Ανώνυμος Έλληνας:** Ένας Ανώνυμος επηρεασμένος από τον Ρήγα· στο έργο του *Ελληνική Νομαρχία* είναι έντονα επηρεασμένος από τις απόψεις του εθνομάρτυρα.
- **Αδαμάντιος Κοραΐς** (1748-1833): θεωρούσε ότι οι Έλληνες, για να κερδίσουν την ελευθερία τους, έπρεπε πρώτα να μορφωθούν. διαφωνούσε με τον εξαρχαϊσμό της γλώσσας, θεωρούσε όμως ότι έπρεπε κάποιες λέξεις της λαϊκής να γίνουν λόγιες.
- **Άλλοι Διαφωτιστές:** **Ι. Μοισιόδακας, Δ. Καταρτζής, Θ. Καΐρης.**

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, προσπαθήστε να ερμηνεύσετε την κυριαρχία της ελληνικής γλώσσας στα Βαλκάνια μετά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα.

Σύμφωνα με την παραπάνω πηγή τα ελληνικά μετά το 1750 και για έναν ολόκληρο αιώνα είχαν πλέον κυριαρχήσει στο εμπόριο των Βαλκανίων. Όλοι οι Βαλκάνιοι έμποροι γνώριζαν πολύ καλά ελληνικά. Μάλιστα «Έλληνας» έφθασε σχεδόν να σημαίνει πρώτα απ' όλα πλανόδιος πωλητής ή έμπορος. Άρα, υπ' αυτή την έννοια ακόμη κι ένας Εβραίος θα μπορούσε να ονομάζεται έτσι. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι οπωσδήποτε τα ελληνικά διαδραμάτιζαν ήδη έναν πολύ σημαντικό ρόλο στα Βαλκάνια ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες, δηλ. της υποδούλωσης της Ελλάδος.

2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και να παρουσιάσετε τις μεταβολές που έφερε ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός στην εκπαιδευτική πραγματικότητα του ελληνισμού.

Μετά το Νεοελληνικό Διαφωτισμό τα πράγματα στην εκπαίδευση των Νεοελλήνων αλλάζουν ριζικά. Πολλοί πλούσιοι Έλληνες των παροικιών φροντίζουν για την εκπαίδευση των συμπατριωτών τους, είτε χτίζοντας εκπαιδευτήρια στους τόπους καταγωγής τους είτε χορηγώντας υποτροφίες στους νεαρούς συμπατριώτες τους για σπουδές στο εξωτερικό. Έτσι, πολλοί νέοι παίρνουν το δρόμο για τα Πανεπιστήμια της Βιέννης, του Göttingen, της Ιένας, της Λειψίας, της Halle, του Παρισιού, κ.α. Αυτοί οι νέοι είναι που θα επανδρώσουν αργότερα τα σχολεία των παροικιών αλλά και τις εκπαιδευτικές εστίες της Ανατολής.

3. Αφού μελετήσετε ξανά τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη της Γαλλικής Επανάστασης (Ενότητα 3, Πηγή 1), να αναζητήσετε επιδράσεις της πολιτικής σκέψης του Ρήγα όπως αυτές διατυπώνονται στην πηγή 3.

Είναι εντελώς οφθαλμοφανές ότι η «Νέα Πολιτική Διοίκησης» του Ρήγα ήταν άμεσα επηρεασμένη από τη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη* της Γαλλικής Επανάστασης. Με το άρθρο 2 γίνεται σαφής αναφορά στα φυσικά και αναφαίρετα δικαιώματα του κάθε ανθρώπου: **δικαίωμα καθολικής ισότητας, ελευθερίας, ζωής, ιδιοκτησίας**, ενώ με το άρθρο 3 αναφέρεται και αυτός στην **ισότητα** όλων των πολιτών και στην **ελευθερία των θρησκευτικών πεποιθήσεων** του καθενός. Με τα δύο παραπάνω άρθρα

γίνεται εμφανής η άμεση σχέση των δύο Διακηρύξεων καθώς και οι δρόμοι που είχε ήδη ανοίξει η Γαλλική Επανάσταση.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 23

Στην εικόνα μπορούμε να δούμε το λιμάνι της Χίου, ένα από τα κύρια εμπορικά κέντρα του ελληνισμού κατά την προεπαναστατική εποχή. Μετά τη Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774) πολλές πόλεις της Ελλάδος (κυρίως τα νησιά) βοηθήθηκαν πολύ και αναπτύχθηκαν μ' αυτόν τον τρόπο. Βαθμιαία, πόλεις όπως η Θεσ/νίκη, τα Ιωάννινα, η Σμύρνη και η Χίος εξελίχθηκαν σε σημαντικά εμπορικά κέντρα με πρωταγωνιστική ελληνική παρουσία.

Εικόνα 2, σελ. 24

Στην παραπάνω εικόνα παρουσιάζεται ένας κλέφτης της προεπαναστατικής εποχής. Οι κλέφτες ήταν αγρότες που αναγκάζονταν ή επέλεγαν να καταφύγουν στα βουνά όπου για να επιβιώσουν επιδίδονταν στη ληστεία. Συχνά υποστηρίζονταν από τους αγροτικούς πληθυσμούς και ως πρότυπα ανυπότακτης στάσης υμνήθηκαν για την τόλμη τους ή θρηνήθηκαν για το θάνατό τους στα κλέφτικα δημοτικά τραγούδια.

Εικόνα 3, σελ. 25

Στην παραπάνω εικόνα παρουσιάζονται ο Ρήγας Φεραίος και ο Αδαμάντιος Κοραΐς να ανασηκώνουν την Ελλάδα. Σκοπός της εικόνας είναι να υποδείξει τη συμβολή των δύο αυτών Διαφωτιστών στην αναγέννηση του ελληνισμού. Ο Ρήγας με το έργο του «Νέα Πολιτική Διοικήσεις» πρότεινε τη δημιουργία μιας «Ελληνικής Δημοκρατίας» που θα απλωνόταν σε όλη τη Βαλκανική αντικαθιστώντας την Οθωμανική Αυτοκρατορία και εξασφαλίζοντας ισονομία και ισοπολιτεία στους κατοίκους της. Ο Αδ. Κοραΐς, από την άλλη, πίστευε πολύ την εκπαιδευτική αφύπνιση του Γένους και δούλεψε προς αυτή την προσπάθεια. Τα γραπτά του στάθηκαν πολύ σημαντικά για την αφύπνιση του νέου ελληνισμού.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 3: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 4

Σύμφωνα με την *Ελληνική Νομαρχία* του **Ανώνυμου Έλληνα**, που τη δημοσίευσε στα 1806, η μόρφωση είναι εκείνη που θα έφερνε τους Έλληνες πιο κοντά στην ελευθερία. Η απόδειξη βρισκόταν ήδη μπροστά στα μάτια τους: η διαφορά ανάμεσα στην Ελλάδα του τότε και στην Ελλάδα δέκα χρόνια πριν ήταν τεράστια. Είχαν ήδη συμβεί κάποιες αλλαγές και ήδη η Λογική και η Φυσική είχαν ανοίξει τα μάτια των ανθρώπων. Παρ' όλα αυτά χρειαζόνταν κι άλλες αλλαγές, οι Έλληνες χρειαζόνταν κι άλλη μόρφωση και παιδεία, για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τον εχθρό.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να δώσετε τις εξηγήσεις των παρακάτω όρων: **Συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή, παροικίες, Φαναριώτες, Νεοελληνικός Διαφωτισμός.**

2. Να αποφασίσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες και, στη συνέχεια, να διορθώσετε τις λανθασμένες:

- α. Η Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν θερμός οπαδός της Επανάστασης και των ιδεών του Διαφωτισμού.
- β. Οι Έλληνες επωφελήθηκαν από τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή.
- γ. Οι Φαναριώτες ασχολήθηκαν με το εμπόριο.
- δ. Το κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία.
- ε. Ο Ρήγας Φεραίος δολοφονήθηκε από Έλληνες στα 1774.
- στ. Οι αγρότες δούλευαν δικά τους τσιφλίκια.

3. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Πόσα και ποια κινήματα υποκινήθηκαν από τη Ρωσία έγιναν από τους Έλληνες ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία;
- β. Τι γνωρίζετε για το Νεοελληνικό Διαφωτισμό;
- γ. Αναφέρατε δύο Έλληνες Διαφωτιστές και το έργο τους.

4. Να μελετήσετε την ακόλουθη πηγή και στη συνέχεια να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

Η ανάπτυξη του εμπορίου στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο 1770-1821

Γενικά, κατά την περίοδο 1770-1821 οι οικονομικές σχέσεις στον ελληνικό χώρο και στο χώρο του ελληνισμού συνολικότερα άλλαξαν και μορφή και χαρακτήρα' με κυριότερη νέα πραγματικότητα τη γενίκευση των εμπορευματικών σχέσεων και τη διαμόρφωση καπιταλιστικής αγοράς.

Μπορούμε να μιλήσουμε για ανάπτυξη με κυριαρχία της λογικής του εμπορίου ἔρημην του οθωμανικού κράτους. Η απουσία ανάλογης κρατικής πολιτικής και η κίνηση των οικονομικών λογικών του οθωμανικού κράτους σε φεουδαρχικά πλαίσια, δεν επέτρεψε στην ανάπτυξη να αγκαλιάσει ισοδύναμα όλους τους τομείς της οικονομίας, εμπόδισε την απελευθέρωση καπιταλιστικών μηχανισμών στην αγροτική οικονομία και απέκλεισε την ομαλή έξοδο των υπερανεπτυγμένων ελληνικών δραστηριοτήτων, του εμπορίου και της ναυτιλίας, από την κρίση της δεύτερης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα.

Β. Κρεμμυδάς, «Η Οικονομία των Ελλήνων, πενήντα κρίσιμα χρόνια, 1770-1821», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμος 1^{ος}, σελ. 304

◉ Να αναφέρετε συνοπτικά τους λόγους που οδήγησαν στην ανάπτυξη του εμπορίου στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο 1770-1821.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Πολιτικές Διεκδικήσεις

- Παραχώρηση Συντάγματος.
- Θέσπιση κοινοβουλευτικών θεσμών.
- Αναγνώριση ατομικών ελευθεριών και πολιτικών δικαιωμάτων.

∞ Πολιτικά Ρεύματα

- **Μετριοπαθείς φιλελεύθεροι:** επιδίωκαν την καθιέρωση συνταγματικών μοναρχιών στις οποίες εκλογικό δικαίωμα θα είχαν μόνο όσοι διέθεταν κάποια περιουσία.
- **Ριζοσπάστες δημοκρατικοί:** προσδοκούσαν την εγκαθίδρυση αβασίλευτων δημοκρατιών που θα αναγνώριζαν πολιτικά δικαιώματα σε όλους ανεξαιρέτως τους ενήλικες άνδρες και θα προστάτευαν τις αδύναμες κοινωνικές ομάδες.
- **Σοσιαλιστές:** εμφανίστηκαν μετά το 1850, θεωρούσαν ότι η καταλληλότερη μορφή πολιτικής οργάνωσης θα ήταν ένα καθεστώς οικονομικής και κοινωνικής ισότητας.

Αρχή των Εθνοτήτων: η επιδίωξη συγκέντρωσης όλων των ομοεθνών σ' ένα κράτος.

- **Γαλλική Επανάσταση:** εξ αρχής αναγνώρισε το έθνος ως πηγή όλων των εξουσιών σε μια πολιτεία (το μέλλον μιας χώρας κρίνεται από τη βούληση του έθνους και όχι από τη γνώμη του ηγεμόνα).
- Άρνηση της γαλλικής κυριαρχίας ενισχυμένη από μία ισχυρή τάση επιστροφής στις παραδόσεις.

∞ Συνεκτικά Στοιχεία Ενός Έθνους

- **Ιστορία:** βιώθηκε ως ένα εξιδανικευμένο παρελθόν που χάνεται στα βάθη των αιώνων και πιστοποιεί την κοινή προέλευση των μελών του έθνους.
- **Γλώσσα:** φιλόλογοι και γλωσσολόγοι πάσχισαν για πολλά χρόνια να βρουν τις αρχέγονες ρίζες της· ακόμη και πόλεμοι έγιναν για την επικράτησή της.
- **Θρησκεία:** όταν ο κυρίαρχος ήταν αλλόθρησκος, όπως στα Βαλκάνια.

∞ Επαναστατικά Ρεύματα

- **Η Επανάσταση στην Ισπανία (1820):** ξεκίνησε από τμήματα στρατού που στασίασαν κατά του βασιλιά Φερδινάνδου Ζ' απαιτώντας την επαναφορά του Ναπολεόντειου Συντάγματος. Η Επανάσταση καταπνίγηκε από την Ιερή Συμμαχία.

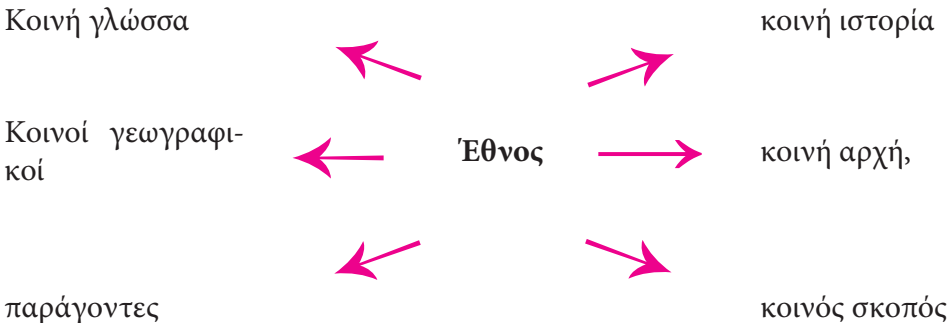
- **Οι Επαναστάσεις στην Ιταλία (1820-21):** οργανώθηκαν από τους Καρμπονάρους. Στρέφονταν κατά της Αυστρίας και ζητούσαν *εθνική ελευθερία* και *συνταγματικές μεταρρυθμίσεις*. Η Επανάσταση καταπνίγηκε από την Ιερή Συμμαχία.
- **Η Επανάσταση στην Ελλάδα (1821):** Υπήρξε το πρώτο εθνικό κίνημα του 19^{ου} αι. που πέτυχε καταλήγοντας στη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι τα ιστορικά γεγονότα διαμορφώνονται αποκλειστικά και μόνο από τη βούληση των ισχυρών. Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη αμέσως μετά το συνέδριο της Βιέννης επιβεβαιώνουν ή διαψεύδουν αυτή την άποψη; Να τεκμηριώσετε τη θέση σας.

Πραγματικά, η άποψη ότι οι ισχυροί διαμορφώνουν τα ιστορικά γεγονότα ισχύει σε γενικές γραμμές. Σε καμία περίπτωση όμως αυτό δεν ισχύει απόλυτα και αποκλειστικά. Τα γεγονότα μετά το Συνέδριο της Βιέννης, το αποδεικνύουν πανηγυρικά. Ο Έλληνας δεν πτοήθηκαν από τις διακηρύξεις του Μέτερνιχ αλλά ίσα-ίσα επέτειναν κι άλλο τις προσπάθειές τους για την επίτευξη της ελευθερίας τους. Αλλά, το γεγονός ότι ουσιαστικά η Ιερή Συμμαχία τίποτα απολύτως δεν κατάφερε, φάνηκε από τις Επαναστάσεις που τάραξαν λίγο καιρό μόλις μετά την Παλινόρθωση ολόκληρη την Ευρώπη. Είχε συσσωρευθεί πίεση πολλών χρόνων και κανείς ηγεμόνας δε θα μπορούσε να καταπιέσει άλλο όλους αυτούς τους λαούς. Έτσι, λοιπόν, θα δούμε ότι οι λαοί με τα εθνικά και κοινωνικά κινήματά τους θα αναδειχθούν πολύ περισσότερο ρυθμιστές των πραγμάτων απ' ό,τι οι κυβερνήσεις τους.

2. Να μελετήσετε τις πηγές 1^α και 1^β. Κατόπιν να κάνετε άσκηση (σε σχήμα) άστρου τοποθετώντας στο κέντρο την έννοια «έθνος».

3. Αφού μελετήσετε την πηγή 2, να αναφερθείτε στη σχέση των επαναστάσεων των ετών 1820-1821 με τη Γαλλική Επανάσταση του 1789.

Οι Επανάστασεις των ετών 1820-21 που συντάραξαν την Ευρώπη ουσιαστικά είχαν τις ρίζες τους στη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Ουσιαστικά, αυτό υπήρξε και το σημαντικότερο κληροδότημα της Γαλλικής Επανάστασης. Αν κοιτάξει κανείς την πορεία της Ευρώπης μετά το 1789, θα παρατηρήσει έκπληκτος ότι με τη Γαλλική Επανάσταση άνοιξαν στην ουσία οι ασκοί του Αιόλου. Η συσσωρευμένη πίεση των λαών εκατοντάδων ετών βγήκε στην επιφάνεια και ξεχύθηκε παντού. Όπως σημειώνει, πολύ χαρακτηριστικά και ο ιστορικός Hobsbawm, «το καταπληκτικότερο κληροδότημα της Γαλλικής Επανάστασης ήταν τα πρότυπα και τα οργανωτικά σχήματα της πολιτικής αναταραχής που αυτή καθιέρωσε για τη γενική χρήση των απανταχού επαναστατών».

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε Καρμπονάρους να οδηγούνται σιδεροδέσμοι σε δίκη μετά τις αποτυχημένες επαναστάσεις των ετών 1820-1821 στην Ιταλία. Οι Καρμπονάροι είχαν οργανώσει τις επαναστάσεις στην Ιταλία στα 1820-21. Εναντιώνονταν στην αυστριακή κυριαρχία και διεκδικούσαν εθνική ελευθερία και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Η επέμβαση όμως του αυστριακού στρατού (μετά από υπόδειξη της Ιερής Συμμαχίας) κατέπνιξε την επανάστασή τους.

Πηγή 1

α. Σύμφωνα με τον *Τζουζέπε Ματσίνι* έθνος είναι η συνένωση όλων των ανθρώπων, αυτών που ζουν μαζί, είτε λόγω της γλώσσας τους, είτε λόγω ορισμένων γεωγραφικών παραγόντων είτε λόγω του ρόλου που τούς όρισε η ιστορία. Αυτοί αναγνωρίζουν μία αρχή και εργάζονται για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού. Πατρίδα, κατά τον *Ματσίνι*, είναι πρώτα απ' όλα η συνείδηση της πατρίδας.

β. Σύμφωνα με τον *Γιόχαν Φίχτε*, Γερμανό φιλόσοφο, «τα πρώτα, τα γνήσια εθνικά σύνορα των κρατών είναι, αναμφίβολα, τα εσωτερικά σύνορα των ανθρώπων». Όλοι όσοι μιλούν την ίδια γλώσσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Έτσι, ξεκινώντας από τα εσωτερικά σύνορα, που χαράσσονται από την πνευματική φύση του ανθρώπου, σταδιακά προκύπτουν και τα εξωτερικά σύνορα.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να δώσετε σύντομους ορισμούς των παρακάτω όρων: **αρχή των εθνοτήτων, μετριοπαθείς ελεύθεροι, σοσιαλιστές, ριζοσπάστες δημοκρατικοί.**

2. Να σημειώσετε ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:

- α. Οι εθνικές διεκδικήσεις προέκυψαν ως αποτέλεσμα της σταδιακής συνειδητοποίησης των εθνών.
- β. Οι μετριοπαθείς φιλελεύθεροι προσδοκούσαν την εγκαθίδρυση αβασιλευτων δημοκρατιών που θα αναγνώριζαν πολιτικά δικαιώματα σε όλους ανεξαιρέτως τους ενήλικους άνδρες και θα προστάτευαν τις αδύναμες κοινωνικές ομάδες.
- γ. Οι ρυθμίσεις του συνεδρίου της Βιέννης αμφισβητήθηκαν για πρώτη φορά οργανωμένα με την Ελληνική Επανάσταση του 1821.
- δ. Οι Επαναστάσεις στην Ιταλία οργανώθηκαν από τους Καρμπονάρους.
- ε. Η Επανάσταση στην Ελλάδα ήταν το πρώτο εθνικό κίνημα του 19^{ου} αι. που έμελε να πετύχει, καταλήγοντας στη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους.

3. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Ποια είναι τα τρία στοιχεία που συγκροτούν την έννοια του έθνους;
- β. Να αναφέρετε τα γεγονότα της Επανάστασης στην Ισπανία.

4. Διαβάστε την ακόλουθη πηγή και απαντήστε την ερώτηση που ακολουθεί:

Καρμπονάροι [ιταλικά *carbonaro*, πληθ. *carbonari*: καρβουνιάρηδες]

Μέλη μυστικής επαναστατικής οργάνωσης που εμπνέονταν από φιλελεύθερες και πατριωτικές ιδέες. Έδρασαν κυρίως στην ιταλική χερσόνησο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Οι καρμπονάροι υπήρξαν η κύρια εστία αντίστασης στα αυταρχικά καθεστώτα που επιβλήθηκαν στην Ιταλία αμέσως μετά την ήττα του Ναπολέοντα, κατά την εποχή της Παλινόρθωσης (1815-1830).

Σύμφωνα με την επικρατέστερη σήμερα άποψη, οι καρμπονάροι ήταν μία ομάδα που εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης, δρούσε στις γραμμές των Ελευθεροτεκτόνων (μασόνοι) και ασκούσε αυστηρή κριτική στην Καθολική Εκκλησία.

Οι πρώτες οργανώσεις (στοές) καρμπονάρων εμφανίστηκαν στην Ιταλία γύρω στα 1800 έχοντας από την αρχή δημοκρατικό και πατριωτικό χαρακτήρα. Γρήγορα δημιουργήθηκαν παρόμοιες οργανώσεις σε ολόκληρη την ιταλική χερσόνησο. Οι Καρμπονάροι της Ιταλίας αγωνίζονταν για την αποτίναξη της ξένης κυριαρχίας και οραματίζονταν τη δημιουργία ενός δημοκρατικού κοινοβουλευτικού ιταλικού κράτους.

Αντιμέτωποι με την ανάγκη να προστατέψουν τις οργανώσεις τους από τις ευρωπαϊκές απολυταρχίες, οι Καρμπονάροι δέχονταν στις γραμμές τους νέα μέλη μόνο αφού τα υπέβαλλαν σε δοκιμασίες. Ακολουθούσε η υποδοχή του νέου μέλους, βασισμένη σ' ένα αυστηρό τελετουργικό, και η ένταξή του στην οργάνωση. Κάθε οργάνωση Καρμπονάρων είχε αυστηρή εσωτερική ιεραρχία και τα μέλη ανέρχονταν σε επόμενο βαθμό μόνο αφού έφερναν σε πέρας με επιτυχία συγκεκριμένες αποστολές.

Οι Καρμπονάροι λειτούργησαν ως πρότυπο για τους φιλελεύθερους του 19^{ου} αιώνα. Έτσι, με βάση τις ιδεολογικές αρχές και τα οργανωτικά πρότυπα των Καρμπονάρων δημιουργήθηκαν σε διάφορες περιοχές της Ευρώπης παρόμοιες οργανώσεις καρμποναρικού τύπου. Μία από αυτές ήταν και η ελληνική Φιλική Εταιρεία που ιδρύθηκε το 1814 στην Οδυσσό της Ρωσίας και προετοίμασε τον ένοπλο ξεσηκωμό των Ελλήνων το 1821.

- ◉ Με βάση το παραπάνω κείμενο αλλά και τις γενικότερες ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε την οργάνωση των Καρμπονάρων. Ποιες ήταν οι επιδράσεις που άσκησαν;

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας

- Τόπος και Χρόνος Ίδρυσης: Οδησσός (Ρωσία), 1814.
- Σκοπός: προετοιμασία του ένοπλου αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία.
- Ίδρυτές: **N. Σκουφάς, Αθ. Τσακάλωφ, Εμ. Ξάνθος, Π. Αναγνωστόπουλος.**

Δυσκολίες Οργάνωσης

- Ο Ελληνισμός ήταν διάσπαρτος σ' έναν ευρύ γεωγραφικό χώρο.
- Ανάγκη δράσης με απόλυτη μυστικότητα.
- Υπερνίκηση δισταγμών των επιφυλακτικών Ελλήνων.
- Ανάγκη να απευθυνθούν σε ανθρώπους διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Ευκολίες των Φιλικών

- Σοβαρά εσωτερικά προβλήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τόσο από τη διάδοση των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης όσο και από το γεγονός ότι υπήρχαν αρκετοί Έλληνες που θεωρούσαν ότι είχε φθάσει ο καιρός του ξεσηκωμού.

Ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας

- **Ιωάννης Καποδίστριας:** Σ' αυτόν πρώτα ανατέθηκε η αρχηγία, αλλά αυτός αρνήθηκε.
- **Αλέξανδρος Υψηλάντης:** Τελικά ανατέθηκε σ' αυτόν η αρχηγία (Γενικός Επίτροπος Αρχής).

∞ Η κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης

- **Τόπος:** Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.
- **Αίτια:** 1) Εκεί δεν υπήρχε τουρκικός στρατός, 2) Κοντά βρισκόταν ρωσικός στρατός (οι επαναστάτες ήλπιζαν ότι θα βοηθούσε).
- **Χρόνος:** 24 Φεβρουαρίου 1821 (Ιάσιο, Βλαχία).
- **Προβλήματα:** 1) Οι πλούσιοι Έλληνες της περιοχής δεν ανταποκρίθηκαν υλικά, 2) Ο τσάρος αποκήρυξε τον **Υψηλάντη** και επέτρεψε στον Σουλτάνο να στείλει στρατό, 3) Ο Πατριάρχης **Γρηγόριος Ε'** αφόρισε τους επαναστάτες και 4) ο **Βλαντιμηρέσκου** θεωρούμενος προδότης εκτελέστηκε.
- **Έκβαση του Αγώνα:** 1) 7 Ιουνίου 1821: μάχη Δραγατσανίου (πολέμησε ο *Ιερός Λόχος*, ο οποίος και σκοτώθηκε), 2) Ο **Υψηλάντης** πέρασε στην Αυστρία όπου και συνελήφθη, 3) Ένα τελευταίο τμήμα (**Γιωργάκης Ολύμπιος,**

Ιωάννης Φαρμάκης) εγκλωβίστηκε στη Μονή Σέκκου (ο πρώτος αυτοκτόνησε, ο δεύτερος αποκεφαλίστηκε).

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, να συνθέσετε σύντομο κείμενο στο οποίο θα παρουσιάζετε τις κύριες επιδιώξεις και τις αρχές λειτουργίας της Φιλικής Εταιρείας.

Σύμφωνα με το κείμενο της πηγής μας (Ι. Φιλήμων, Δοκίμιον ιστορικών περι της Φιλικής Εταιρείας, 1834) η Φιλική Εταιρεία λειτουργούσε με κάποιες βασικές αρχές και θέτοντας συγκεκριμένους στόχους. Πιο συγκεκριμένα ορκίζονταν στο Θεό παντοτινή και εκούσια πίστη, να μη φανερώσουν απολύτως τίποτα απ' όσα θα γνώριζαν από εκείνη τη στιγμή και στο εξής σε κανέναν, ούτε σε συγγενείς ούτε σε φίλο ούτε καν στον πνευματικό τους. Ορκίζονταν ακόμη ότι δε θα επέτρεπαν με καμία κίνησή τους να καταλάβει κάτι κανείς άλλος. Έδιναν ακόμη όρκο σε μία αξία πάνω κι απ' το Θεό, στην «Ιερά Πατρίδα» και τη «Μέλλουσα Ελευθερία», να είναι πάντα πιστοί σε αυτές καθώς και ότι τις αφιερώνονταν. Στο εξής η «Πατρίς» θα ήταν η αιτία και ο σκοπός των διαλογισμών των μελών της Φιλικής Εταιρείας, «το όνομά της οδηγός των πράξεών των, και η ευτυχία της ανταμοιβή των κόπων των».

2. Να μελετήσετε την επαναστατική προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη (πηγή 2) και να καταγράψετε τα κύρια επιχειρήματα με τα οποία αυτή προτρέπει σε επανάσταση.

Ο Αλ. Υψηλάντης με το «Μάχου ύπερ πίστεως και πατρίδος» καλεί τους Έλληνες στα όπλα προκειμένου να υπερασπιστούν το υψηλότερο αγαθό της ανθρώπινης κοινωνίας, την ελευθερία. Τα επιχειρήματά του είναι τα εξής: **α)** οι λαοί της Ευρώπης προ πολλού μάς έχουν καλέσει στα όπλα πολεμώντας για τα ίδια ακριβώς ιδανικά (σαφής αναφορά στη Γαλλική Επανάσταση, 1789), **β)** οι Έλληνες, γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων οφείλουν να δώσουν το αγωνιστικό παρόν σε όλα τα στρατόπεδα μαχών, όπως ακριβώς έκαναν και οι πρόγονοί τους, αποδεικνύοντας έτσι και την ιστορική τους συνέχεια, **γ)** ο Υψηλάντης τούς ενθαρρύνει λέγοντας ότι πολλοί Ευρωπαίοι συμμεριζόμενοι τον αγώνα των Ελλήνων θα σταθούν στο πλευρό τους, ηθικά και υλικά, **δ)** τέλος, η Ελευθερία πρέπει να επιστρέψει στη χώρα που τη γέννησε («στην κλασσική γη τῆς Ἑλλάδος»). Εξάλλου, το «Εἰς τὰ ὄπλα λοιπὸν φίλοι, ἡ Πατρίς μᾶς προσκαλεῖ» δε μπορεί παρά να μάς φέρει στο νου εκείνο το κλασικό άσμα των Περσῶν τοῦ **Αισχύλου** (στ. 402-405):

*ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε / ἔλευθεροῦτε πατρίδ', ἔλευθεροῦτε δὲ / παῖδας γυναῖκας
θεῶν τε πατρῶων ἔδη / θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.*

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 28

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας, μιας οργάνωσης η οποία δημιουργήθηκε για να ετοιμάσει την Ελληνική Επανάσταση. Συστήθηκε στα 1814 στην Οδησό της Ρωσίας από 4 απλούς ανθρώπους (Ν. Σκουφάς, Αθ. Τσακάλωφ, Εμ. Ξάνθος, Π. Αναγνωστόπουλος), οι οποίοι κράτησαν μυστική την ταυτότητά τους, η Αόρατη Αρχή, όπως συνηθιζόταν να ονομάζεται.

Εικόνα 2, σελ. 28

Ο Αλ. Υψηλάντης επιλέχθηκε από την ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας με σκοπό να αναλάβει την Επανάσταση. Ήταν ανώτερος αξιωματικός του ρωσικού στρατού και ανακηρύχθηκε Γενικός Επίτροπος της Αρχής. Επιπλέον, οι Φιλικοί θεώρησαν πως με τον Υψηλάντη στη ηγεσία του Αγώνα ίσως και να προσέλκυαν και τη Ρωσία με το μέρος τους, πράγμα που βέβαια δε συνέβη, αφού με την έκρηξη της Επανάστασης ο τσάρος αποκήρυξε τον Υψηλάντη.

Εικόνα 3, σελ. 29

Στην εικόνα βλέπουμε μία σκηνή από τη μάχη στο Δραγατσάνι. Εκεί, στις 7 Ιουνίου 1821, δόθηκε η αποφασιστική μάχη όπου διακρίθηκε ιδιαίτερα ο Ιερός Λόχος, μια μονάδα που είχε συγκροτηθεί από εθελοντές σπουδαστές και έπεσε ηρωικά στο πεδίο της μάχης.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να δώσετε τους ορισμούς των ακόλουθων όρων: **Φιλική Εταιρεία, Ιερός Λόχος.**

2. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Φιλική Εταιρεία: ορισμός, ιδρυτές, σκοπός, δυσκολίες της Εταιρείας, τρόπος δράσης

β. Πού αποφασίστηκε να ξεκινήσει η Επανάσταση και για ποιους λόγους;

γ. Πότε δόθηκε η τελική μάχη; Ποια η έκβασή της και ποιοι οι λόγοι (αυτής

της έκβασης);

3. Να αποφασίσετε αν οι ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Φιλική Εταιρεία έγινε για να καταπνίξει την Ελληνική Επανάσταση.
 - β. Η ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας έκανε γνωστή την ύπαρξή της από την πρώτη στιγμή της ιδρύσεώς της.
 - γ. Γενικός Επίτροπος της Αρχής ορίστηκε τελικά ο Ι. Καποδίστριας.
 - δ. Ο Αλ. Υψηλάντης κήρυξε τον πόλεμο στο Ιάσιο της Βλαχίας στις 24 Φεβρουαρίου 1821.
 - ε. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ αφόρισε τους Επαναστάτες.

4. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

Ο ρόλος της Φιλικής Εταιρείας στην προετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασης

Η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας αποτελεί τη σπουδαιότερη πολιτική ενέργεια του υπόδουλου ελληνισμού, όπως και η οργάνωση της Ελληνικής Επανάστασης το κορύφωμα μιας μακράς σειράς πράξεων ανυπακοής και ανταρσίας στην οθωμανική κυριαρχία. Η θετική αποτίμηση του έργου της Φιλικής Εταιρείας δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι δι' αυτής οργανώθηκε επιτυχώς η αντιοθωμανική εθνική επανάσταση των Ελλήνων αλλά κυρίως γιατί, μέσα σ' ένα πνεύμα νεωτερικότητας, τέθηκε το ζήτημα της εθνικής αποκατάστασης με νέους όρους. Θεωρήθηκε δηλαδή εθνική αποκατάσταση των Ελλήνων ζήτημα ελληνικού ενδιαφέροντος και ελληνικής ευθύνης και όχι, όπως συνέβαινε παλαιότερα, ένα ζήτημα που θα λυνόταν στο πλαίσιο μιας απελευθερωτικής-επεκτατικής δραστηριότητας κάποιας μεγάλης ευρωπαϊκής δύναμης.

[...] Με βάση τα νεωτερικά προτάγματα του πολιτικοποιημένου Διαφωτισμού και του πρώιμου ρομαντισμού, [ενν. η Φιλική Εταιρεία] προτείνει την αυτοτελή και αυτοδύναμη οργάνωση του έθνους, το οποίο θα προβεί, με τη σειρά του, κυριαρχικά και μέσα από την εκτίμηση των δικών του αναγκών, στην επίτευξη των προσφορότερων συμμαχιών.

Β. Παναγιωτόπουλος, «Η Φιλική Εταιρεία, οργανωτικές προϋποθέσεις της εθνικής επανάστασης», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμος 3, σελ. 9

◉ Με βάση το παραπάνω κείμενο αλλά και όσα διδαχθήκατε στην ενότητα να κάνετε αποτίμηση του ρόλου της Φιλικής Εταιρείας στην προετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασης.

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Ευνοϊκές Συγκυρίες: Οι προϋποθέσεις επιτυχίας της Επανάστασης ήταν περισσότερες στο νοτιοελλαδικό χώρο για τους εξής λόγους:

- Οι ελληνικοί πληθυσμοί ήταν πυκνότεροι και η παρουσία οθωμανικού στρατού δεν ήταν ιδιαίτερα ισχυρή.
- Μεγάλο μέρος των οθωμανικών δυνάμεων (1820-1822) ήταν απασχολημένο στην Ήπειρο (**Αλή Πασάς**).
- Πολυάριθμοι Φιλικόι προετοίμαζαν και ανέμεναν τον ξεσηκωμό.
- Υπήρχαν ένοπλα σώματα Ελλήνων (κλέφτες), ελληνικά εμπορικά σκάφη (που τότε ήταν εφοδιασμένα με κανόνια).
- Πολλοί Έλληνες διέθεταν σημαντική εμπειρία ένοπλων συγκρούσεων τόσο στην ξηρά όσο και στη θάλασσα.
- Τα ορεινά εδάφη της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας διευκόλυναν τον κλεφτοπόλεμο.

∞ Επαναστατικές Εστίες

- **Μάρτιος 1821:** ξεσπούν επαναστάσεις σχεδόν σε όλη την Ελλάδα: *Πελοπόννησος, Στερεά Ελλάδα, Κρήτη, νησιά Αιγαίου, Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Κύπρος, Μ. Ασία*.
- Παντού όμως καταπνίγηκαν: μόνο στην *Πελοπόννησο* και τη *Στερεά Ελλάδα* διατηρήθηκαν, καθώς και σε ορισμένα νησιά του *Αιγαίου*.

∞ Πρωταγωνιστές της Επανάστασης

- **Στεριά:** *Θ. Κολοκοτρώνης, Γ. Καραϊσκάκης, Οδ. Ανδρούτσος, Μάρκος Μπότσαρης*.
- **Θάλασσα:** *Κ. Κανάρης, Α. Μιαούλης*.
- **Γυναίκες:** *Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, Μαντώ Μαυρογένους*.

∞ Η Φάση των Επιτυχιών (1821-1824)

- Οι Τούρκοι περιορίζονται στα κατά τόπους φρούρια.
- Οι Έλληνες καταλαμβάνουν την *Καλαμάτα* και την *Πάτρα*.
- Οι Οθωμανοί απαντούν με αντίποινα σκοτώνοντας άμαχο πληθυσμό (*Κων/πολη, Σμύρνη, Θράκη, Κύπρος*)· ακόμη, απαγχονίζεται ο Πατριάρχης **Γρηγόριος Ε'** (10 Απριλίου 1821).
- Ο Αγώνας συνεχίζεται: *Αλαμάνα, Γραβιά, Βασιλικά*, κ.α. (**Αθ. Διάκος, Οδ. Ανδρούτσος** κατατροπώνουν τουρκικές δυνάμεις).
- **23 Σεπτεμβρίου 1821:** Οι Έλληνες καταλαμβάνουν την *Τριπολιτσά* (τουρκικό διοικητικό κέντρο).

- Ήθ θάλασσα οι ελληνικές δυνάμεις παρεμποδίζουν τις κινήσεις του τουρκικού στόλου, υποστηρίζουν τις χερσαίες δυνάμεις και συμμετέχουν σε πολιορκίες παραλιακών φρουρίων.
- **Πάσχα 1822:** Οι Τούρκοι σφάζουν τους Χιώτες και αιχμαλωτίζουν πολλούς.
- Σε απάντηση ο **Κανάρης** ανατινάξει την τουρκική ναυαρχίδα.
- **25-28 Ιουλίου 1822:** Ο **Κολοκοτρώνης** διαλύει στα Δερβενάκια τη στρατιά του **Δράμαλη**.
- **1823:** Σκοτώνεται ο **Μ. Μπότσαρης**.
- **1824:** Ο Σουλτάνος συνάπτει συμμαχία με τον Αιγύπτιο **Μοχάμετ Άλυ** (τού προσφέρει *Κρήτη* και *Πελοπόννησο*)· ο αιγυπτιακός στρατός καταπνίγει την επανάσταση στην *Κρήτη* και καταστρέφει την *Κάσο* και ο τουρκικός τα *Ψαρά*.
- **29 Αυγούστου 1824:** Οι Έλληνες στη ναυμαχία του **Γέροντα** (**Α. Μιαούλης**) καταφέρουν ισχυρό πλήγμα στον τουρκοαιγυπτιακό στόλο.

∞ Η Φάση της Κάμψης (1825-1827)

- **1825:** Ο **Ιμπραήμ** αποβιβάζεται στην Πελοπόννησο χωρίς να βρει ισχυρή αντίσταση.
- **20 Μαΐου 1825:** Ο **Παπαφλέσσας** κάνει στο **Μανιάκι** μία τελευταία απέλπιδα προσπάθεια να σταματήσει τον Ιμπραήμ και αποτυγχάνει.
- **13 Ιουνίου 1825:** Στους **Μύλους** οι **Δ. Υψηλάντης, Κ. Μαυρομιχάλης** και **Μακρυγιάννης** καταφέρουν πλήγμα στις δυνάμεις του Ιμπραήμ.
- **Απρίλιος 1825 – Απρίλιος 1826:** Οι Τουρκοαιγύπτιοι πολιορκούν το **Μεσολόγγι**· **10-11 Απριλίου 1826:** επιχειρείται η ιερή έξοδος του Μεσολογγίου (σφάζεται όλος ο πληθυσμός).
- **23 Απριλίου 1827:** Ο **Καραϊσκάκης** σκοτώνεται, ενώ μάχεται, και λίγο μετά οι Τούρκοι καταλαμβάνουν την **Ακρόπολη** της Αθήνας.
- **6 Ιουλίου 1827 (Συνθήκη του Λονδίνου):** Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία αποφασίζουν την ειρήνευση και την ίδρυση ελληνικού κράτους.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, προσπαθήστε να παρουσιάσετε σε σύντομο κείμενο την ατμόσφαιρα που επικρατούσε μεταξύ των ξεσηκωμένων Ελλήνων στο ξεκίνημα του Αγώνα.

Οι Έλληνες στην αρχή του Αγώνα ήσαν άοπλοι και ως σημαίες είχαν τα μαυτήλια των γυναικών τους. Τον πρώτο καιρό μάλιστα συναθροίζονταν στα στρατόπεδα αυτόματα. Μετά, όμως, ο Κολοκοτρώνης προλάμβανε ούτως ώστε τούς συνάθροιζε δια των διαταγών του ή δια των διαταγών της κυβέρνησης και δεν τούς επέτρεπε να συναθροίζονται από μόνοι τους, με αυτόματο τρόπο. Αυτό το έπραττε, διότι φοβόταν τη ραδιουργία τους και κυρίως τη λιποταξία τους. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι στην αρχή τουλάχιστον οι Έλληνες επαναστάτες ήσαν μία μάζα φοβισμένη και χωρίς ισχυρή θέληση και πυγμή, και φυσικά χρειαζόταν πάντα κάποιος για να τούς συγκρατεί και να τούς ελέγχει, όταν χρειάζεται.

2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 4, και να συνθέσετε κείμενο στο οποίο θα αφηγήσετε τη ζωή στο πολιορκημένο Μεσολόγγι και την έξοδο των κατοίκων του.

Η ζωή στο πολιορκημένο Μεσολόγγι θα μπορούσε να συνοψιστεί στην εξής φράση: «ή ζωή εν τάφω». Όπως μάς πληροφορεί και η πηγή μας, η κατάσταση στο πολιορκημένο Μεσολόγγι ήταν κάτι παραπάνω και από άθλια. Οι κάτοικοι αντιμετώπιζαν σοβαρό πρόβλημα πείνας εξαιτίας του τουρκοκοινοπολιτικού αποκλεισμού. Αρχικά, έτρωγαν κάποια χόρτα, τα οποία τα έβραζαν πέντε φορές για να ξεπικράνουν και τα έτρωγαν ως σαλάτα ανακατωμένα πολλές φορές με ζουμί από καβούρια. Βατράχους η περιοχή δεν είχε και γι' αυτό οι κάτοικοι κατέφυγαν στα ποντίκια: όταν κάποιος κατόρθωνε να πιάσει έστω και ένα ποντίκι η χαρά του ήταν απεριγράπτη! Η αποκορύφωση ήρθε στην απάντηση από το Ναύπλιο, όπου οι άλλοι Έλληνες τούς συμβούλευαν να φάνε ο ένας τον άλλο, αν χρειαζόταν, πράγμα εξάλλου που δεν άργησε να γίνει: «Εκείνην τήν ημέραν ένας Κραβαρίτης έκοψεν κρέας από τὸ μηρὶ ἑνὸς φονευμένου καὶ τὸ ἔφαγεν». Φυσιολογικό επακόλουθο όλης αυτής της κατάστασης ήταν η έξοδος, η ηρωική Έξοδος των Μεσολογγιτών, που ήταν πια θέμα χρόνου να συμβεί. Έτσι, τη νύχτα της 10^{ης} προς 11^η Μαΐου 1826 (ξημέρωμα Κυριακής των Βαΐων) οι Μεσολογγίτες επιχείρησαν την ηρωική τους Έξοδο, που τούς οδήγησε σε ηρωικό θάνατο, χαρίζοντάς τους δόξα αιώνια και κλέος *ἄφθιτον*. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έντονη συγκίνηση σε ολόκληρη την Ευρώπη (ας σημειωθεί πως για τους Καθολικούς εκείνη η ημέρα είναι το Πάσχα τους) και ουσιαστικά έσωσε την Επανάσταση την τελευταία στιγμή από το χείλος του γκρεμού. Ο πίνακας του Βρυζάκη (εικόνα 5) παρουσιάζει έξοχα την Έξοδο του Μεσολογγίου, όπου εικονίζονται οι Μεσολογγίτες να μάχονται ηρωικά με τα τουρκοκοινοπολιτικά στρατεύματα, ενώ από πάνω τους ο Κύριος Ιησούς Χριστός μαζί με τους αγγέλους του έχει ανοίξει τους Ουρανούς του

για να τους υποδεχθεί. Η στενή πολιορκία και η Έξοδος τους Μεσολογγίου ενέπνευσαν και τον εθνικό μας ποιητή Δ. Σολωμό, ο οποίος έγραψε προς τιμή τους το άσμα ασμάτων «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» (αξίζει να παρατεθεί ένα απόσπασμα από το Σχεδιάσμα Β΄):

*Μάγεμα ή φύσις κι' ὄνειρο στήν ὀμορφιά καί χάρη,
Ἦ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καί τὸ ξερὸ χορτάρι
Μὲ χίλιες βρῦσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κραίνει
Ὅποιος πεθάνει σήμερα, χίλιες φορές πεθαίνει.*

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να επιλέξετε έναν από τους ζωγραφικούς πίνακες 1, 3, 5 και να τον περιγράψετε.

Ο πίνακας 5 μάς παρουσιάζει ανάγλυφα την ηρωική Έξοδο των Μεσολογγιτών (10-11 Μαΐου 1826). Εικονίζονται οι Μεσολογγίτες να πολεμούν με τον τουρκοαιγυπτιακό στρατό, ενώ την ίδια ώρα ο Κύριος μας Ιησούς Χριστός έχει απλώσει τα χέρια του από πάνω τους, έτοιμος να τους δεχθεί στους κόλπους των Ουρανών. Δεδομένου ότι εκείνη την ημέρα ξημέρωνε Κυριακή των Βαΐων και σε μία εβδομάδα οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι θα ετοιμάζονταν να γιορτάσουν το Πάσχα, δηλ. το πέραςμα του ανθρώπου από τη φθορά στην αφθαρσία, οι Μεσολογγίτες προτίμησαν να πραγματοποιήσουν το δικό τους πέραςμα εκείνη την ημέρα, αφού και αυτοί πέρασαν από τη φθορά στην αφθαρσία και από την τυραννία στην οριστική λύτρωση.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 30

Ο πίνακας του Βρυζάκη παρουσιάζει τον Παλαιών Πατρών Γερμανό να ευλογεί τη σημαία της Επανάστασης. Αν και ο Αγώνας είχε ξεκινήσει λίγες μέρες νωρίτερα, η 25^η Μαρτίου ορίστηκε το 1838 ως εθνική επέτειος για να συνδεθεί η κήρυξη της Επανάστασης με τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Πάντως, ο πίνακας δεν αποτελεί πραγματικό γεγονός, καθώς πρόκειται για φανταστική σύνθεση. Ο θρύλος που θέλει την Επανάσταση να ξεκινά στις 25 Μαρτίου 1821 από τη Μονή της Αγίας Λαύρας με δοξολογία υπό του Παλαιών Πατρών Γερμανού δεν έχει τεκμηριωθεί ως σήμερα από καμία πηγή.

Εικόνες 2 (σελ. 30), 4 (σελ. 31), 6, 7, 8 (σελ. 32)

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο επονομαζόμενος Γέρος του Μοριά, υπήρξε από τις πλέον κορυφαίες φυσιογνωμίες του Αγώνα για την Ανεξαρτησία των

Ελλήνων. Πολέμησε σε πάρα πολλά μέτωπα μαζί με άλλους γνωστούς οπλαρχηγούς που παρουσιάζονται στις άλλες εικόνες, δηλ. τον Γρηγόριο Δικαίο ή Παπαφλέσσα, τον Μάρκο Μπότσαρη και τον Γεώργιο Καραϊσκάκη. Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, αντιπροσωπευτικό δείγμα της γυναικείας προσφοράς στον Αγώνα για την Εθνική Ανεξαρτησία, αρχόντισσα των Σπετσών, έδωσε τα καράβια της αλλά και τα χρήματά της για τον Αγώνα. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλοι οι παραπάνω ήρωες, που έδωσαν πραγματικά και την ψυχή τους στον Αγώνα, στη συνέχεια είτε παραμερίστηκαν είτε δολοφονήθηκαν (πλην ελαχίστων εξαιρέσεων).

Εικόνα 3, σελ. 31

Ο πίνακας του Λύτρα παρουσιάζει εξαιρετικά την ανατίναξη της τουρκικής ναυαρχίδας στη Χίο από τον Κων/νο Κανάρη και κάποιους άντρες του. Το Πάσχα του 1822 οι Τούρκοι θέλοντας να κάμψουν το ελληνικό φρόνημα κατέσφαξαν το λαό της Χίου (23.000 νεκροί και 47.000 αιχμάλωτοι). Τότε ήρθε και η απάντηση του Κανάρη, ο ο οποίος ανατίναξε την τουρκική ναυαρχίδα.

Εικόνα 5, σελ. 32: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις
 - α. Να αναφέρετε κάποιους από τους πρωτεργάτες της Ελληνικής Επανάστασης.
 - β. Να αναφέρετε επιγραμματικά τις κυριότερες φάσεις του Αγώνα για τα χρόνια 1821-1824.
 - γ. Συνθήκη του Λονδίνου: τι προέβλεπε, ποιοι την προώθησαν, πότε έγινε;
2. Να αντιστοιχίσετε τα γεγονότα της στήλης Α' με τις ημερομηνίες της στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Απαγχονισμός Γρηγορίου Ε'	1. 10-11 Μαΐου 1826
β. Άλωση της Τριπολιτσάς	2. Πάσχα 1822
γ. Σφαγή της Χίου	3. 10 Απριλίου 1821
δ. Καταστροφή του Δράμαλη	4. 23 Σεπτεμβρίου 1821
ε. Έξοδος του Μεσολογγίου	5. 25-28 Ιουλίου 1822

3. Να αποφασίσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
- Οι Τούρκοι απαγχόνισαν τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ στις 10 Ιουλίου 1822.
 - Ο Κανάρης ανατίναξε την τουρκική ναυαρχίδα ύστερα από τη σφαγή της Χίου.
 - Το 1825 σκοτώθηκε ο Μ. Μπότσαρης πολεμώντας έξω από την Αθήνα.
 - Στη Ναυμαχία του Γέροντα (29 Αυγούστου 1824) οι ελληνικές ναυτικές δυνάμεις κατάφεραν ισχυρό πλήγμα στον τουρκοαιγυπτιακό στόλο.
 - Ο Παπαφλέσσας πέθανε πολεμώντας στο Μανιάκι (20 Μαΐου 1825).
4. Αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα, να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

**Διαφωνίες μεταξύ των Ελλήνων αναφορικά με την έναρξη
Επανάστασης στην Πελοπόννησο**

Στις 26 Ιανουαρίου 1821 έλαβε χώρα στο Αίγιο μυστική συγκέντρωση μνημόνων Φιλικών, προκρίτων και αρχιερέων της βορειοδυτικής Πελοποννήσου, γνωστή στην ιστορία ως Συνέλευση της Βοστίτσας [η ονομασία του Αιγίου επί Τουρκοκρατίας]. Στη συνέλευση παρευρισκόταν και ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος – Παπαφλέσσας, απόστολος της Φιλικής Εταιρείας, μία άκρως ενδιαφέρουσα προσωπικότητα, ο οποίος παρουσίασε τις εντολές του Αλέξανδρου Υψηλάντη σχετικά με την έναρξη του Αγώνα στο Μοριά. Οι πρόκριτοι και οι κληρικοί αντιμετώπισαν με δυσπιστία – και ορισμένοι με φανερή εχθρότητα – τον Παπαφλέσσα [...]. Η συζήτηση εξελίχθηκε σε σκληρή αντιμαχία και ανταλλαγή ύβρων – ιδιαιτέρως μεταξύ του επισκόπου Παλαιών Πατρών Γερμανού και του Καλαβρυτινού προύχοντα Ανδρέα Ζαΐμη, από τη μία, και του Παπαφλέσσα από την άλλη – και τελείωσε με ανταλλαγή εκατέρωθεν απειλών. [...] Ο Γερμανός εξύβρισε τον Παπαφλέσσα: «Είσαι άρπαξ, απατεών και εξωλέστατος», και ο τελευταίος αποχώρησε απειλώντας ότι θα ξεκινήσει, σύμφωνα με τις εντολές της Φιλικής, την Επανάσταση, «και όποιον πιάσουν οι Τούρκοι δίχως άρματα ας τον σκοτώσουν».

Στ. Π. Παπαγεωργίου, «Πρώτο Έτος της Ελευθερίας, από τις Παρίστριες ηγεμονίες στην Επίδαυρο», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμος 3, σελ. 59*

◉ Με βάση το παραπάνω κείμενο, ποιες σκέψεις κάνετε για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ξεκίνησε η Επανάσταση; Πώς συνδέονται οι παραπάνω αντιδράσεις με τα χρόνια 1825-1827;

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Μορφές Πολιτικής Οργάνωσης με Τοπικό Χαρακτήρα

Ανάγκες της Επανάστασης

- Ανεφοδιασμός των ελληνικών στρατευμάτων.
- Πολιτική οργάνωση των περιοχών που απελευθερώνονταν.
- Ανάγκη διαχείρισης των εθνικών γαιών ή εθνικών κτημάτων.

Τις παραπάνω ανάγκες ανέλαβαν να καλύψουν διάφοροι τοπικοί οργανισμοί:

- **Πελοποννησιακή Γερουσία:** συστάθηκε με πρωτοβουλία Πελοποννησίων προεστών, δίχως τη συμμετοχή κανενός άλλου φορέα του Αγώνα.
- **Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος:** είχε επικεφαλής τον Φαναριώτη πολιτικό **Αλ. Μαυροκορδάτο**.
- **Άρειος Πάγος:** διοικούσε την Ανατολική Στερεά Ελλάδα και είχε επικεφαλής τον επίσης Φαναριώτη **Θεόδωρο Νέγρη**.

Καλοκαίρι 1821: Φθάνει στην Πελοπόννησο ο **Δ. Υψηλάντης** ως εκπρόσωπος του αδερφού του, για να αναλάβει την ηγεσία του Αγώνα· πολλοί οπλαρχηγοί και Φιλικόι συσπειρώνονται γύρω του ενάντια σε Φαναριώτες, προεστούς και ιεράρχες που επιθυμούσαν την εξουσία· τα πράγματα οδηγούσαν σε σύρραξη και μόνο την τελευταία στιγμή αποφεύχθηκε χάρη στον **Κολοκοτρώνη**.

Οι **τοπικοί οργανισμοί** αποδείχθηκαν ανίσχυροι κι έτσι οι Έλληνες προχώρησαν στη δημιουργία **κεντρικής διοίκησης**:

- **Α' Εθνοσυνέλευση: Δεκέμβριος 1821 – Ιανουάριος 1822 (Επίδαυρος):** Ψήφισε το α' Σύνταγμα (*Σύνταγμα της Επίδαυρου*): κείμενο επηρεασμένο βαθιά από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης· ανακηρυσσόταν η ελληνική ανεξαρτησία και ως πολίτευμα θεσπιζόταν η **Αβασίλευτη Δημοκρατία** (πρωτοποριακή καινοτομία): η Επανάσταση ήταν *εθνική* και όχι *κοινωνικοανατρεπτική*. Διοίκηση: 2 σώματα με ετήσια θητεία: **α) Εκτελεστικό** (5 μέλη, πρόεδρος: **Αλ. Μαυροκορδάτος**) και **β) Βουλευτικό** (70 μέλη, πρόεδρος: **Δ. Υψηλάντης**).
- **Β' Εθνοσυνέλευση: Μάρτιος – Απρίλιος 1823 (Άστρος Κυνουρίας):** εγκρίθηκε μία νέα τροποποιημένη λίγο εκδοχή του Συντάγματος (*Νόμος της Επίδαυρου*), καταργήθηκαν όλοι οι τοπικοί οργανισμοί, το αξίωμα του αρχιστράτηγου (**Κολοκοτρώνης**), πρόεδρος Εκτελεστικού: **Π. Μαυρομιχάλης**, Βουλευτικού: **Α. Μαυροκορδάτος**.

∞ Ο εμφύλιος πόλεμος (Φθινόπωρο 1823)

Αίτια

- Οι αντιθέσεις ανάμεσα στους Έλληνες που προεπαναστατικά διέθεταν εξουσία και τώρα επιδίωκαν να τη διατηρήσουν και σ' εκείνους που αναδείχθηκαν στα πεδία των μαχών και θεωρούσαν αυτονόητο ότι θα συμμετείχαν στην εξουσία.
- Οι τοπικιστικές αντιθέσεις.
- Οι διαφωνίες για τη διαχείριση των χρημάτων του δανείου που είχε συναφθεί στην Αγγλία.
- Οι καθαρά προσωπικές αντιπαλότητες και φιλοδοξίες.

Σύγκρουση:

- **Φθινόπωρο 1823 – Καλοκαίρι 1824:** Συγκρούστηκαν οι **Θ. Κολοκοτρώνης** (αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού) και **Αλ. Μαυροκορδάτος** (πρόεδρος του Βουλευτικού): τελικά ο **Κολοκοτρώνης** υποχώρησε.
- **Ιούλιος 1824 – Ιανουάριος 1825:** Ο **Μαυροκορδάτος** και οι **Υδραίοι** συμμάχησαν με τον **Ι. Κωλέττη** αποκλείοντας τους **Πελοποννήσιους** από την εξουσία. Οι **Πελοποννήσιοι** υποχώρησαν ύστερα από ληλασία της βόρειας Πελοποννήσου από τους **Στερεοελλαδίτες**. Ο **Κολοκοτρώνης** και ο **Ανδρούτσος** φυλακίστηκαν (ο **Ανδρούτσος** λίγο μετά δολοφονήθηκε).

Γ' Εθνοσυνέλευση: 1826, Επίδαυρος: διαλύθηκε αμέσως μόλις μαθεύτηκε η πτώση του Μεσολογγίου **1827:** συγκαλείται ξανά στην **Τροιζήνα:** εξέλεξε Κυβερνήτη για 7 χρόνια τον **Ι. Καποδίστρια'** ψήφισε το **Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος:** α) βασιζόταν στην αρχή διάκρισης των εξουσιών, β) διαπνεόταν από φιλελεύθερες ιδέες και γ) ήταν το πιο δημοκρατικό Σύνταγμα της εποχής του.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τα Συντάγματα του Αγώνα (πηγές 2 και 4), να αναζητήσετε επιδράσεις σε αυτά της ιδεολογίας του Διαφωτισμού (Ενότητα 1, πηγές 3, 4) και της Γαλλικής Επανάστασης (Ενότητα 3, πηγή 1).

Όπως φαίνεται από τα αποσπάσματα του Συντάγματος της Επιδαύρου (1822), οι επιδράσεις της Γαλλικής Επανάστασης και των Ιδεών του Διαφωτισμού είναι εμφανείς και στο ελληνικό Σύνταγμα. Εκεί γίνεται αναφορά στην ισότητα όλων απέναντι στο νόμο, πέρα από βαθμούς, κοινωνικές τάξεις και αξιώματα. Επίσης, διασφαλίζονται τα αγαθά της ιδιοκτησίας, της τιμής και της

ασφάλειας όλων των πολιτών, τα οποία από δω και στο εξής θα βρίσκονται υπό την προστασία και τη σκέπη των νόμων. Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Τροιζήνας (1827) η παντός είδους εξουσία υπάρχει στο έθνος και μόνο αυτό είναι κυρίαρχο (βασική αρχή της Γαλλικής Επανάστασης). Τέλος, στην Ελλάδα δεν υπάρχει κανένας δούλος και κατ' επέκταση δεν είναι δυνατόν ούτε να αγορασθεί ούτε να πουληθεί κανείς. Επιπλέον, ακόμη και αν κάποιος είναι δούλος σε άλλη χώρα, από τη στιγμή που θα βρεθεί στην Ελλάδα παύει να καταζητείται και ο αφέντης του χάνει κάθε δικαίωμα πάνω του.

2. Αξιοποιώντας τις πηγές 1 και 3, καθώς και όποια άλλα στοιχεία θεωρείτε σχετικά, να γράψετε σύντομο κείμενο με θέμα τα αίτια του εμφυλίου πολέμου την εποχή του Αγώνα.

Τα χρόνια 1824-1825 έχουν χαρακτηριστεί χρόνια του α' εμφυλίου πολέμου στη νεότερη ελληνική ιστορία. Λίγο μετά τις πρώτες νίκες, όταν δηλ. χρειάστηκε να αρχίσουν να λαμβάνονται αποφάσεις, παρουσιάστηκαν προβλήματα για το ποιος θα ασκήσει την εξουσία. Η πρώτη διάσταση επήλθε μεταξύ των αγωνιστών που πολέμησαν και των Ελλήνων της Διασποράς, οι οποίοι θέλησαν να κυβερνήσουν τη χώρα, νομίζοντας ότι δε θα βρουν καμία αντίσταση από τους στρατιωτικούς. Το ζήτημα της εξουσίας, λοιπόν, ήταν ο πρώτος λόγος της διαμάχης. Ο δεύτερος, ακόμη σημαντικότερος, ήταν η διαχείριση των δανείων της Ανεξαρτησίας. Όπως προκύπτει και από την πηγή 3 (Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, εκδ. Μέλισσα, τόμος 4, Αθήνα 1959-1960, σελ. 509) ο Κωλέτης προκειμένου να προσεταιρισθεί τους Στερεοελλαδίτες τούς έστρεψε εναντίον των Πελοποννησίων, προτρέποντάς τους να τούς αρπάξουν τις περιουσίες και να υφαρπάξουν μαζί του (μέσω της ηγεσίας) και τα χρήματα των δανείων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα πήρε δάνειο από την Αγγλία συνολικού ύψους 2.000.000 λιρών, ενώ για τον Αγώνα χρησιμοποιήθηκαν μόνο 800.000 λίρες. Το γεγονός και μόνο ότι συνεργάστηκαν τελικά με τον Κωλέτη έδειξε το ήθος τους. Όσο για τον Κωλέτη είναι εμφανείς οι διαθέσεις του και αργότερα επί βασιλείας Όθωνα θα γίνουν ακόμη πιο εμφανείς. Σχετικά με το ήθος των Πελοποννησίων μπορούμε να παρατηρήσουμε κάποια πράγματα από την ομιλία του Γέρου του Μοριά (Πηγή 1). Ο Κολοκοτρώνης (ο οποίος τελικά έπεσε θύμα των εκμεταλλευτών του ελληνικού λαού) προσπάθησε με κάθε τρόπο να αποφύγει τη σύγκρουση. Κάνει επίκληση στη λογική των αγωνιστών, λέγοντάς τους πως με την εμφύλια διαμάχη όχι μόνο δε θα πετύχουν απολύτως τίποτα αλλά θα καταστρέψουν και ό,τι έχουν πετύχει ως τώρα. Διότι οι Έλληνες είχαν πείσει τους Ευρωπαίους ότι η Επανάστασή τους δεν ήταν κοινωνικοανατρεπτική αλλά εθνικοαπελευθερωτική. Αν τώρα όμως άρχιζαν να

σκοτώνονται μεταξύ τους, όλη η αντίληψη των Ευρωπαίων για τους Έλληνες θα ανατρεπόταν. Όπως σωστά τονίζει ο Κολοκοτρώνης, «Θὰ μᾶς ποῦνε Καρμπουνάρους, ρέμπελους κι ἀκατάσταστους καὶ κανέννας δὲ θὰ μᾶς βοηθήση».

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 33

Στην εικόνα βλέπουμε τον **Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο**. Εμφανίζεται για πρώτη φορά με τη Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος. Ήταν έμπειρος Φαναριώτης πολιτικός. Στη μετέπειτα πορεία της χώρας ανέλαβε κι άλλα αξιώματα, όπως Πρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος (σύμφωνα με το Σύνταγμα της Επιδαύρου, Δεκέμβριος 1821 – Ιανουάριος 1822). Κατά τη Β' Εθνοσυνέλευση (Αστρος Κυνουρίας, Μάρτιος – Απρίλιος 1823) ανέλαβε την Προεδρία του Βουλευτικού Σώματος.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου (Σχετικά με το ... θὰ μᾶς βοηθήση»)

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου (Όπως φαίνεται ... των νόμων)

Πηγή 3: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου (Τα χρόνια ... πιο εμφανείς)

Πηγή 4: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου (Σύμφωνα με το ... πάνω του)

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να γράψετε την ερμηνεία των ακολούθων όρων: **εθνικές γαίες, Πελοποννησιακή Γερουσία, Άρειος Πάγος.**

2. Να απαντήσετε σύντομα τις εξής ερωτήσεις:

α. Τι περιλάμβαναν η Α' και η Γ' Εθνοσυνέλευση; Πότε και πού έγιναν;

β. Ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στον εμφύλιο πόλεμο;

3. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες:

α. Επικεφαλής της Πελοποννησιακής Γερουσίας ήταν ο Αλ. Μαυροκορδάτος.

- β. Το καλοκαίρι του 1821 ήρθε στην Πελοπόννησο ο Δ. Υψηλάντης για να αναλάβει την ηγεσία του Αγώνα.
- γ. Το Σύνταγμα της Επιδαύρου εγκαθιστούσε στην Ελλάδα το πολίτευμα της απόλυτης μοναρχίας.
- δ. Κατά τη διάρκεια της Β' Εθνοσυνέλευσης καταργήθηκε το αξίωμα του αρχιστράτηγου, που το έφερε ως τότε ο Κολοκοτρώνης.
- ε. ΗΓ' Εθνοσυνέλευση (Τροιζήνα, 1827) εξέλεξε Κυβερνήτη της Ελλάδος τον Ι. Καποδίστρια.

4. Αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα, να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

Η Διακήρυξη της Α' Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου (απόσπασμα)

Ἀπόγονοι τοῦ σοφοῦ καὶ φιλανθρώπου Ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, σύγχρονοι τῶν νῦν πεφωτισμένων καὶ εὐνομουμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ θεαταὶ τῶν καλῶν, τὰ ὁποῖα οὗτοι ὑπὸ τὴν ἀδιάρρηκτον τῶν νόμων αἰγίδα ἀπολαμβάνουσιν, ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ ὑποφέρωμεν μέχρις ἀναληθίας καὶ εὐηθείας τὴν σκληρὰν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους μάστιγα, ἣτις ἤδη τέσσαρας περίπου αἰῶνας ἐπάταξε τὰς κεφαλὰς ἡμῶν καὶ ἀντὶ τοῦ λόγου τὴν θέλησιν ὡς νόμον γνωρίσουσα, διώκει καὶ διέταττε τὰ πάντα δεσποτικῶς καὶ αὐτογνωμόνως. Μετὰ μακρὰν δουλείαν ἠναγκάσθημεν τέλος πάντων νὰ λάβωμεν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας καὶ νὰ ἐκδικήσωμεν ἑαυτοὺς καὶ τὴν πατρίδα ἡμῶν ἀπὸ μίαν τοιαύτην φρικτὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἄδικον [...] τυραννίαν [...].

*Ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν 15^{ην} Ἰανουαρίου 1822, ἔτος Α' τῆς Ἀνεξαρτησίας.
Δ. Κόκκινος, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, Μέλισσα,
Ἀθήνα 1959-1960, τόμος 2, σελ. 383-384*

◉ Με βάση το παραπάνω απόσπασμα του Συντάγματος, ποιοι είναι οι λόγοι που οι Έλληνες εξεγέρθησαν και τι είδους Επανάσταση έκαναν;

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Η διεθνής συγκυρία (δυσμενής): Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις (Αγγλία, Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία) μόλις είχαν νικήσει τον Ναπολέοντα και προσπαθούσαν να διαμορφώσουν τις ισορροπίες εκείνες που θα απέτρεπαν εκτεταμένους πολέμους.

- ◉ **1821-1822:** Οι Δυνάμεις κράτησαν σταθερά αρνητική στάση απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση.
- ◉ Όταν ξέσπασε η Επανάσταση ο τσάρος την αποκήρυξε (χάρη στον Καποδίστρια διαμορφώθηκε μία πιο ευνοϊκή άποψη αργότερα).

∞ Μεταστροφή της Κατάστασης

- ◉ **1823:** Ο **Τζ. Κάνιγκ** (Αγγλος υπουργός Εξωτερικών) αναθεώρησε την πολιτική της χώρας του και αναγνώρισε τους Έλληνες ως εμπόλεμη δύναμη.
- ◉ **ΗΡωσία** ανησυχώντας γνωστοποιεί στα **1824** το σχέδιο των τριών τμημάτων: προέβλεπε τον σχηματισμό τριών αυτόνομων ελληνικών ηγεμονιών (απορρίπτεται και από τους Έλληνες και από τον Σουλτάνο).

∞ Αγγλορωσικές Επιρροές

- ◉ **Η Αγγλία** κερδίζει έδαφος: Η κυβέρνηση Κουντουριώτη προώθησε τη σύναψη 2 δανείων (1824, 1825).
- ◉ Λίγο αργότερα κάποιοι Έλληνες υπογράφουν την *πράξη προστασίας* (έγγραφο με το οποίο ζητούσαν από την **Αγγλία** προστασία)· ο **Δ. Υψηλάντης** δεν υπέγραψε.
- ◉ **1823-1825:** Οι Έλληνες νομίζοντας ότι η λύση θα έρθει από τις Δυνάμεις δημιουργούν στην Ελλάδα κόμματα: **α) αγγλικό κόμμα (Αλ. Μαυροκορδάτος)**, **β) γαλλικό κόμμα (Ι. Κωλέττης)**, **γ) ρωσικό κόμμα (Α. Μεταξάς, Θ. Κολοκοτρώνης)**.

∞ Το Κίνημα του Φιλελληνισμού

- ◉ **Ορισμός:** Ο φιλελληνισμός στρεφόταν εναντίον τόσο της *οθωμανικής απολυταρχίας* όσο και της *Ιερής Συμμαχίας*.
- ◉ **Παράγοντες γέννησης:** **α)** ο φιλελευθερισμός και **β)** ο επαναστατικός ριζοσπαστισμός (Γαλλική Επανάσταση).
- ◉ **Λόγοι ανάπτυξης:** **α)** θαυμασμός των Ευρωπαίων για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, **β)** αποτροπιασμός για τις βιαιότητες των Τούρκων σε βάρος άμαχων Ελλήνων, **γ)** συγκίνηση που είχαν προκαλέσει οι ελληνικές επιτυχίες.
- ◉ **Στήριξη:** **α)** οικονομική ενίσχυση (χρήματα, εφόδια), **β)** ηθική (εκδηλώσεις συμπαράστασης).

◉ **Προσωπική συμμετοχή:** Υπήρχαν και Φιλέλληνες που ήρθαν, πολέμησαν και πέθαναν στην Ελλάδα (**Λόρδος Μπάιρον**, πέθανε στο πολιορκημένο Μεσολόγγι, 1824).

∞ **Η Ίδρυση του Ελληνικού Κράτους**

- ◉ **6 Ιουλίου 1827: Συνθήκη του Λονδίνου** (Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία αποφασίζουν την *ίδρυση αυτόνομου ελληνικού κράτους*)· η άρνηση αποδοχής της Συνθήκης από τον Σουλτάνο προκάλεσε τη **Ναυμαχία του Ναβαρίνου (8 Οκτωβρίου 1827)**: οι Δυνάμεις κατέστρεψαν ολοσχερώς τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο.
- ◉ **1828-1829:** Η Τουρκία ηττάται στο ρωσοτουρκικό πόλεμο και ο Σουλτάνος αναγκάζεται να δεχθεί όλες τις μέχρι τότε συνθήκες.
- ◉ Για να μην αποκομίσει η Ρωσία μόνη της τα οφέλη από την ανεξαρτησία της Ελλάδος, η Αγγλία και η Γαλλία προτείνουν τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους· **22 Ιανουαρίου 1830, Αγγλία – Γαλλία – Ρωσία** υπογράφουν το **Πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας** (η 1^η επίσημη διεθνής διπλωματική πράξη που αναγνωρίζει την Ελλάδα κράτος ανεξάρτητο και κυρίαρχο), τα σύνορα ορίστηκαν στον Αχελώο και Σπερχειό ποταμό και η βασιλεία ανατέθηκε στον πρίγκιπα **Λεοπόλδο του Σαξ Κόμπουργκ**, ο οποίος όμως αρνήθηκε.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, να καταγράψετε τα επιχειρήματα με τα οποία προσπάθησαν οι Έλληνες να πείσουν τους Ευρωπαίους ηγέτες να τους συμπαρασταθούν.

Οι Έλληνες μέσα από την Προκήρυξη του Αχαϊκού Διευθυντηρίου απευθύνονται στην Ευρώπη με σκοπό να ζητήσουν συμπαράσταση στον Αγώνα τους για την ελευθερία. Διημήνυσαν λοιπόν στους Ευρωπαίους ότι γνωρίζοντας τους σκοπούς των Οθωμανών έχουν αποφασίσει να πολεμήσουν για το δικαίωμά τους στη ζωή, την ελευθερία και την αξιοπρέπεια. Ο αγώνας θα γίνει με τα όπλα και θα είναι μέχρις εσχάτων. Είναι βέβαιοι ότι όλα τα χριστιανικά βασίλεια γνωρίζουν την αλήθεια και το δίκαιο. Τέλος, οι Έλληνες ζητούν από τους Ευρωπαίους να τους βοηθήσουν, αν θεωρούν ότι κάποτε οι πρόγονοί τους τους ωφέλησαν με κάποιο τρόπο.

2. Ποια ήταν η θέση της Ελληνικής Επανάστασης στο ευρωπαϊκό πολιτικό τοπίο της εποχής της; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε την πηγή 3.

Η Ελληνική Επανάσταση ξέσπασε σε μια πολύ δύσκολη περίοδο: το 1815 είχε ιδρυθεί η Ιερή Συμμαχία και είχε γίνει η Παλινόρθωση και στα χρόνια 1820-1822 έγιναν τρεις επαναστάσεις ακόμα, οι οποίες απέτυχαν. Η Ελληνική όμως πέτυχε. Γιατί άραγε; Κατά τον Hobsbawm επειδή κατόρθωσε να πάρει τη μορφή γνήσιας λαϊκής επανάστασης. Βεβαίως, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ευνοϊκή διπλωματική κατάσταση. Έτσι, η Ελλάδα έγινε πηγή έμπνευσης του διεθνούς φιλελευθερισμού.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Αφού μελετήσετε τον παραπάνω χάρτη του πρώτου ανεξάρτητου κράτους, να συνθέσετε δίστηλο πίνακα: στη μία στήλη να καταγράψετε τα διαμερίσματα της σημερινής Ελλάδας που συμπεριλαμβάνονταν στα εδάφη εκείνης της πρώτης Ελλάδας και στην άλλη τα διαμερίσματα που δεν συμπεριλαμβάνονταν.

Παλαιά Ελλάδα	Νέες Χώρες
Πελοπόννησος	Ήπειρος
Στερεά Ελλάδα	Θεσσαλία
	Μακεδονία
	Θράκη
	Ιόνια Νησιά
	Νησιά Αιγαίου
	Κρήτη

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 35

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε κάποιους Φιλέλληνες. Το κίνημα του Φιλελληνισμού άνηθε στην περίοδο της Επανάστασης. Ως πολιτική συμπεριφορά ο Φιλελληνισμός στρεφόταν ενάντια τόσο της οθωμανικής απολυταρχίας όσο και της Ιερής Συμμαχίας. Πολλοί Φιλέλληνες ήρθαν οι ίδιοι στην Ελλάδα, πολέμησαν και έδωσαν και την ίδια τους τη ζωή (Λόρδος Μπάιρον), ενώ άλλοι είδαν τον Φιλελληνισμό ως μια ευκαιρία κερδοσκοπίας. Πάντως, γενικά το

Κίνημα του Φιλελληνισμού βοήθησε την Ελλάδα παρά την έβλαψε.

Εικόνα 2, σελ. 36

Στον έξοχο πίνακα του Carneray βλέπουμε τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου. Στις 8 Οκτωβρίου 1827 οι στόλοι της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας αντιμετώπισαν στο Ναβαρίνο ανοιχτά πια τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο συντρίβοντάς τον ολοκληρωτικά, υποχρεώνοντας έτσι τον Σουλτάνο να δεχθεί την ανεξαρτησία της Ελλάδος.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2

Ο ριζοσπάστης Βρετανός ποιητής Σέλεϊ όταν πληροφορήθηκε την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης συνέθεσε ένα ποίημα με τίτλο “Hellas”, από το οποίο ίσως να εμπνεύστηκε και ο Σολωμός τον “Ύμνον εις τὴν Ἐλευθερίαν” του. Ο Σέλεϊ στον Πρόλογο της πρώτης έκδοσης διετύπωνε μία μεγάλη αλήθεια, όταν έλεγε «αυτή είναι η εποχή του πολέμου των καταπιεσμένων ενάντια των καταπιεστών», και αυτός ήταν ο δρόμος που είχε ανοίξει στην Ευρώπη η Γαλλική Επανάσταση.

Πηγή 3: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια ήταν η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην Ελλάδα μέχρι το 1823;
 - β. Πώς άλλαξε η κατάσταση αυτή αργότερα;
2. Να δώσετε ορισμούς για τις ακόλουθες έννοιες: **Φιλελληνισμός, ανατολικό ζήτημα.**
3. Να σημειώσετε ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι ορθές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Οι Μεγάλες Δυνάμεις βοήθησαν την Ελλάδα στον αγώνα της εξ αρχής.
 - β. Εκείνος που στήριξε την Ελλάδα ήταν ο Κάνιγκ το 1823.
 - γ. Η Ρωσία πρότεινε το 1824 το σχέδιο των τριών τμημάτων.
 - δ. Ση ναυμαχία του Ναβαρίνου η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία κατέστρεψαν ολοκληρωτικά τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο.
 - ε. Το Πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας, που υπογράφηκε από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία στις 22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830, ήταν η

πρώτη επίσημη πράξη που αναγνώριζε την Ελλάδα ως κράτος κυρίαρχο και ανεξάρτητο.

4. Αφού διαβάσετε την εξής πηγή να απαντήσετε την ακόλουθη ερώτηση:

Το ιδεολογικό υπόβαθρο του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού

Ευρωπαίοι φιλελεύθεροι διανοούμενοι, καρμπονάροι, [...] Ιακωβίνοι πρώην αξιωματικοί του Ναπολέοντα και άλλοι, μεταξύ εκείνων που μεταλαμπάδευσαν τα Φώτα στις ελληνικές ελίτ, όταν το 1821 είδαν, μετά από έξι χρόνια ήττας και σιωπής που τούς είχε επιβάλει η Ιερή Συμμαχία, να ξεσηκώνονται οι Έλληνες, ήταν σα να ενσαρκώνονταν και να επαναστατούσαν τα ίδια τα ιδεολογικά σύμβολά τους. Και για τούτο ανταπέδωσαν την προσφορά με το κίνημα του Φιλελληνισμού. Και αυτή ήταν η δεύτερη δύναμη της Ελληνικής Επανάστασης και η πρώτη διεθνοποίηση της υπόθεσης των Ελλήνων.

Π. Πιζάνιας, «Επανάσταση και έθνος, μία ιστορική – κοινωνιολογική προσέγγιση του '21», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμος 3, σελ. 51

◉ Με βάση το παραπάνω απόσπασμα αλλά και τις ιστορικές σας γνώσεις, να κάνετε ένα δοκίμιο στο οποίο να αναφέρετε τους λόγους που κατά τη γνώμη σας ο Φιλελληνισμός βρήκε τόσο μεγάλη απήχηση στην Ευρώπη.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η Επανάσταση στη Γαλλία

- Σπρεφόταν ενάντια στον **Κάρολο Γ'** (επιχείρησε να αποδώσει στους αριστοκράτες και την εκκλησία κάποια από τα προνόμια που είχαν πριν το 1789).
- **Μάρτιος 1830**: Η κρίση κορυφώθηκε και ο **Κάρολος α)** διέλυσε τη Βουλή, **β)** περιορίσε τα εκλογικά δικαιώματα και **γ)** επέβαλε αυστηρή λογοκρισία
- Οι Γάλλοι διαμαρτυρήθηκαν αξιώνοντας: **α)** την παραίτηση του **Καρόλου** και **β)** Αβασίλευτη Δημοκρατία (ως πολίτευμα).
- Οι μετριοπαθείς Γάλλοι ευνόησαν όμως την άνοδο στο θρόνο του **Λουδοβίκου - Φιλίππου** (που ήταν μετριοπαθής).

∞ Η Επανάσταση στο Βέλγιο

- Προκλήθηκε εξαιτίας του ότι ο **Γουλιέλμος Α'** ευνοούσε τα ολλανδικά έναντι των βελγικών συμφερόντων.
- Υπήρχαν και θρησκευτικές διαφορές (**Βέλγοι: Καθολικοί, Ολλανδοί: Προτεστάντες**).
- **1830**: Οι Βέλγοι ιδρύουν το δικό τους κράτος.

∞ Η Επανάσταση στην Πολωνία

- **Κύριο αίτημα**: Η ανεξαρτησία από τη Ρωσία.
- Η Επανάσταση καταπνίγηκε εξαιτίας: **α)** ισχυρών στρατευμάτων, **β)** διαφωνιών μεταξύ των Επαναστατών.
- Επιβολή ακόμη πιο αυταρχικού καθεστώτος.

∞ Οι Επαναστάσεις του 1848: Αίτια

- **Οικονομικά και κοινωνικά**: σταθερή πτώση του βιοτικού επιπέδου των λαϊκών στρωμάτων σε πολλές περιοχές της Ευρώπης από τη δεκαετία του 1820.
- **Εθνικά**: ανάδυση των εθνικών ιδεών στην Ευρώπη και επιδίωξη πολλών ευρωπαϊκών εθνών να δημιουργήσουν ανεξάρτητα κράτη.
- **Πολιτικά**: **α)** διαρκώς αυξανόμενες απαιτήσεις των ευρωπαϊκών κρατών από τους υπηκόους τους, **β)** ενίσχυση πολιτικών δυνάμεων που επιδίωκαν την ανατροπή των αποφάσεων του *Συνεδρίου της Βιέννης*.

∞ Η Επανάσταση στη Γαλλία

- Προκλήθηκε από ριζοσπάστες δημοκρατικούς που απαιτούσαν κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις.
- Ξημάτισε δημοκρατική κυβέρνηση (συμμετείχαν μετριοπαθείς και ρι-

ζοσπάστες): παραχώρησε πολιτικά δικαιώματα σε όλους τους άνδρες και πήρε μέτρα οικονομικής ανακούφισης (λαϊκές τάξεις).

- **Απρίλιος 1848** (Εκλογές): έδωσαν την πλειοψηφία στους μετριοπαθείς φιλελεύθερους (οι ριζοσπάστες συνελήφθησαν και τα κοινωνικά μέτρα καταργήθηκαν).
- **Καλοκαίρι 1848**: ξεσπά κοινωνικός πόλεμος: συντριβή ριζοσπαστών
- Κυριαρχία μετριοπαθών:
 - α) Πρόεδρος Γαλλίας: **Λουδοβίκος – Ναπολέον Βοναπάρτης**,
 - β) αφαιρούνται τα πολιτικά δικαιώματα από τους εργάτες,
 - γ) περιορισμός ελευθεροτυπίας.

∞ **Η Επανάσταση στην Αυστρία**

- Παραιτείται και φεύγει από τη Βέννη ο **Μέτερνιχ** και ο **Φερδινάνδος**
- Οι αντιθέσεις μεταξύ των μετριοπαθών φιλελευθέρων και των ριζοσπαστών δημοκρατών οδήγησαν σε νέα Επανάσταση: καταπνίγηκε.

∞ **Η Επανάσταση των Ούγγρων: Βοημία, Ιταλία** πρόκειται για μία από τις σημαντικότερες Επαναστάσεις επικεφαλής: **Λάγιος Κόσουτ** κήρυξη της ανεξαρτησίας της Ουγγαρίας αλλά καταπνίγηκε.

∞ **Η Επανάσταση στην Πρωσία**

- Άρχισε με εξέγερση στο Βερολίνο.
- Ο **Φρειδερίκος Γουλιέλμος Γ'** υποσχέθηκε την παραχώρηση **Συντάγματος**
- **Συνέλευση της Φρανκφούρτης**: δύο ρεύματα: α) Μεγάλη Γερμανία (ένωση Γερμανίας και Αυστρίας) και β) Μικρή Γερμανία (καθοδήγηση της Πρωσίας) η 2^η άποψη επικράτησε διότι και η πλειοψηφία το επιθυμούσε αλλά κυρίως γιατί η Αυστρία αντιδρούσε στο 1^ο σχέδιο.

∞ **Μία Αποτίμηση**

- **Η άνοιξη των λαών** (τα επαναστατικά κινήματα) του 1848 επηρέασαν το πολιτικό τοπίο.
- Η **Μεγαλοαστική τάξη** (ο μεγάλος νικητής) αύξησε το βαθμό συμμετοχής στην λήψη αποφάσεων (διακυβέρνηση).
- Αναδύθηκαν τα εθνικά αιτήματα πολλών λαών.
- Μετατόπιση κυρίου μετώπου κοινωνικής αντιπαράθεσης: παλιό μέτωπο: **ευγενείς ενάντια σε αστούς**, νέο μέτωπο: **αστοί ενάντια σε εργάτες**.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 2, να ανιχνεύσετε τους λόγους που οδήγησαν σε αποτυχία τις επαναστάσεις του 1848.

Οι Επαναστάσεις του 1848 οδηγήθηκαν σε αποτυχία για δύο κυρίως λόγους: α) γιατί σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα η επανάσταση είχε χάσει την πρωτοβουλία σχεδόν παντού, αν και στους πρώτους λίγους μήνες οι επαναστάτες είχαν κατορθώσει να επιβληθούν σε όλες σχεδόν τις κυβερνήσεις, και β) όλες αυτές οι επαναστάσεις ήταν καθ' ολοκληρίαν ή εν σπέρματι κοινωνικές επαναστάσεις των φτωχών εργαζομένων. Ο δεύτερος λόγος ίσως και να επεξηγήει αρκετά καλά την αιτία της αποτυχίας (σ' ένα μεγάλο βαθμό τουλάχιστον).

2. Ποιες μεταβολές έφεραν στην ευρωπαϊκή πολιτική πραγματικότητα οι επαναστάσεις του 1848; Στην απάντησή σας να πάρετε υπόψη σας τις πηγές 1-3 και την εικόνα 4.

Η εντυπωσιακή ταχύτητα με την οποία εξαπλώθηκε το επαναστατικό κύμα του 1848 στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης μαρτυρά την ύπαρξη σοβαρών κοινών, ή έστω παρόμοιων, προβλημάτων κινήτρων σε όλες τις περιοχές που εκδηλώθηκαν. Το πραγματικά ανεξάντλητο οπλοστάσιο των ιδεών του Διαφωτισμού, που αντλήθηκαν από τη Γαλλική Επανάσταση, συνεχίζει να είναι ο βασικός τροφοδότης και αυτών των επαναστάσεων. Παρ' όλα αυτά εκείνο που παρακινεί αυτούς τους λαούς σε επανάσταση (κατά την πηγή 1) είναι οι δύο μεγάλες διεκδικήσεις, που καταπνίγηκαν από τους πρωτεργάτες του Συνεδρίου της Βιέννης: ο φιλελευθερισμός και ο εθνικισμός. Εκτός αυτού όμως στη Γαλλία και την Ιταλία έχουν αρχίσει να διαφαίνονται νέες επιδιώξεις με κοινωνικό χαρακτήρα, που προβάλλονται από ένα στρώμα του πληθυσμού, του οποίου η σημασία αυξάνει μαζί με τις προόδους της εκβιομηχάνισης: τους εργάτες.

Η τελευταία θέση φαίνεται ξεκάθαρα και στον πίνακα του Ε. Φιλιποτό, όπου απεικονίζεται η επανάσταση του 1848 στη Γαλλία. Οι φιλελεύθεροι στα δεξιά υψώνουν την τρίχρωμη σημαία ως εθνικό έμβλημα της Γαλλίας, ενώ στα αριστερά οι σοσιαλιστές υψώνουν την κόκκινη σημαία. Οι αντιθέσεις ανάμεσα σε παλιούς και νέους επαναστάτες έχουν ήδη αρχίσει να φαίνονται και σε λίγο καιρό η παρουσία τους θα γίνεται ιδιαίτερα αισθητή.

Οι επαναστάσεις του 1848, από την άλλη, είχαν πολλά κοινά σημεία. Κατ' αρχήν όλες πέτυχαν και απέτυχαν γρήγορα και τις περισσότερες φορές ολοκληρωτικά. Ενώ κατάφεραν στους πρώτους μήνες πολλά πράγματα (οι κυβερνήσεις παραιτούνταν ή κατέρρεαν σχεδόν αμέσως), μέσα σε λίγο διάστημα η

επανάσταση έχασε την πρωτοβουλία σχεδόν παντού. Μα, πάνω απ' όλα, οι επαναστάσεις απέτυχαν, διότι είχαν κι άλλο ένα κοινό σημείο: ήταν πραγματικά ή εν σπέρματι κοινωνικές επαναστάσεις των φτωχών εργαζομένων.

Η τελευταία πηγή μας πληροφορεί για αποτελέσματα των επαναστάσεων του 1848. Αυτές, λοιπόν, έδειξαν καθαρά ότι οι μεσαίες τάξεις, ο φιλελευθερισμός, η πολιτική δημοκρατία, ο εθνικισμός ακόμα και οι εργατικές τάξεις αποτελούσαν μόνιμα στοιχεία του πολιτικού σκηνικού. Αυτή τη στιγμή ίσως να μη φανερώθηκαν λόγω των καταπνίξεων των επαναστάσεων, θα ξανακάνουν, ωστόσο, την εμφάνισή τους αργότερα και τότε θα καθορίσουν τη δράση ακόμη και εκείνων των πολιτικών που τα συμπαθούν λιγότερο.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να μελετήσετε τον πίνακα του Ε. Ντελακρουά, *Η ελευθερία οδηγεί το λαό* (εικόνα 1). Ποια μορφή δεσπάζει; Τι συμβολίζει; Τι εκπροσωπούν οι άλλες μορφές;

Ο πίνακας του Ντελακρουά είναι αφιερωμένος στη Γαλλική Επανάσταση του 1830. Κεντρική μορφή της σύνθεσης είναι μια νεαρή γυναίκα, η προσωποποίηση της Ελευθερίας, η οποία κρατά στο δεξί της χέρι την τρίχρωμη γαλλική σημαία και ηγείται των άλλων μορφών.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 38: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 3, σελ. 39

Στην εικόνα βλέπουμε στιγμιότυπο από την επανάσταση του 1848 στο Βερολίνο. Η Επανάσταση ανάγκασε τον Φρειδερίκο Γουλιέλμο Γ' να παραχωρήσει Σύνταγμα, ενώ στη Συνέλευση της Φρανκφούρτης τέθηκε το ζήτημα της ένωσης της Πρωσίας με την Αυστρία, πράγμα που τελικά δεν έγινε.

Εικόνα 4, σελ. 40: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1, 2, 3: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Να αναφέρετε τα εθνικά και πολιτικά αίτια που οδήγησαν στις επαναστάσεις του 1848.

β. Να αναφέρετε τα γεγονότα που σημειώθηκαν στην επανάσταση στη Γαλλία το 1830.

γ. Να κάνετε αποτίμηση των επαναστάσεων του 1848.

2. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες:

α. Οι θρησκευτικές διαφορές Βελγίου και Ολλανδίας προκάλεσαν την επανάσταση στο Βέλγιο.

β. Η επανάσταση στη Γαλλία το 1848 πυροδοτήθηκε από ριζοσπάστες δημοκρατικούς που απαιτούσαν κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις.

γ. Η επανάσταση των Ούγγρων καταπνίγηκε.

δ. Μετά την επανάσταση στην Πρωσία, αυτή ενώθηκε με την Αυστρία σε ένα κράτος.

3. Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και απαντήστε την ακόλουθη ερώτηση:

Μία αποτίμηση των Επαναστάσεων του 1830

Το επαναστατικό κύμα του 1830 ήταν [...] πολύ σοβαρότερη υπόθεση από αυτό του 1820. Στην ουσία σημαίνει την οριστική ήττα της αριστοκρατίας από τις αστικές δυνάμεις στη δυτική Ευρώπη. Η άρχουσα τάξη των επομένων πενήντα χρόνων θα είναι η «μεγαλοαστική» τάξη των τραπεζιτών, των μεγαλοβιομηχάνων και, κάποτε, των ανωτάτων δημοσίων υπαλλήλων [...]. Το 1830 σημαδεύει μία ακόμη ριζοσπαστικότερη καινοτομία στην πολιτική: την εμφάνιση της αγροτικής τάξης ως μιας ανεξάρτητης και συνειδητοποιημένης δύναμης στην πολιτική ζωή, στη Βρετανία και τη Γαλλία, καθώς και το ξέσπασμα των εθνικιστικών κινημάτων σε πάρα πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

E. J. Hobsbawm, Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848, μτφρ. Μ. Οικονομόπουλου, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 1990, σελ. 153

◉ Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παραπάνω κείμενο, να κάνετε μία αποτίμηση των επαναστάσεων του 1830

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Το φαινόμενο Βιομηχανική Επανάσταση: 1750-1780: οι πρώτες βιομηχανίες δημιουργούνται στην Αγγλία.

∞ Κύρια Γνωρίσματα

- ◉ Εκτεταμένη χρήση νέων τεχνικών μέσων.
- ◉ Αξιοποίηση νέων μορφών ενέργειας.
- ◉ Εφαρμογή καινοτομιών στη μεταλλουργία.
- ◉ Συγκέντρωση των εργαζομένων στα εργοστάσια.
- ◉ Υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης.

Κύριοι πόλοι εκβιομηχάνισης: α) υφαντουργία, β) μεταλλουργία.

Βιομηχανική Επανάσταση: Η μετάβαση από την αγροτική-χειροτεχνική οικονομία στη βιομηχανική οικονομία καθώς και οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές αλλαγές.

∞ Η εξάπλωση της Βιομηχανικής Επανάστασης

- ◉ **ΗΧημεία** περνά από το χώρο του εργαστηρίου στη μαζική παραγωγή.
- ◉ Ξενιέται η **οργανική Χημεία:** παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων συνθετικών βαφών, λιπασμάτων, πλαστικών υλών και εκρηκτικών.
- ◉ Αναπτύσσονται οι βιομηχανίες φαρμάκων, ψυγείων, φωτογραφικών και κινηματογραφικών ειδών.
- ◉ **Ηλεκτρισμός:** κυριότερη καινοτομία του 19^{ου} αι. (πηγή ενέργειας, μέσο φωτισμού).

∞ Η επανάσταση στις συγκοινωνίες και τις επικοινωνίες

- ◉ **1825:** Ο Στίβενσον κινεί την πρώτη ατμάμαξα.
- ◉ Η χρησιμοποίηση της ατμάμαξας οδηγεί στο σιδερένιο ατμόπλοιο.
- ◉ **Β' μισό του 19^{ου} αι.:** Δημιουργία του αυτοκινήτου, πειραματισμός σε μηχανές αεροπλάνων.
- ◉ Το πετρέλαιο αρχίζει να αποκτά μεγάλη αξία.
- ◉ Η επικοινωνία γίνεται ευκολότερη με την επανάσταση των μέσων μετάδοσης ήχου.

∞ Οικονομικός φιλελευθερισμός και καπιταλισμός

- ◉ **Οικονομία της ελεύθερης αγοράς / καπιταλισμός / κεφαλαιοκρατία:** ιδεολογική της βάση ο **οικονομικός φιλελευθερισμός.**
- ◉ Οι επιχειρηματίες μπορούν να κάνουν ό,τι έκριναν αναγκαίο για το κέρδος.

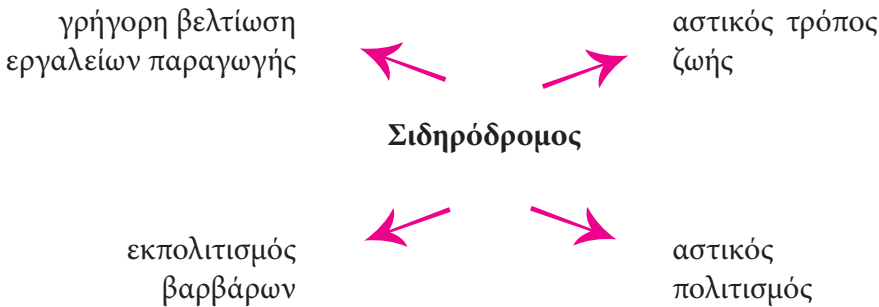
- Το **ατομικό** συμφέρον προτάσσεται του **κοινωνικού**.
- Δημιουργία εταιρειών με συμμετοχή κεφαλαιούχων.
- Δημιουργία τραπεζών (συγκέντρωση κεφαλαίων που δανείζονταν οι εταιρείες με τόκο).
- Δημιουργία εταιρειών που λειτουργούσαν με ολιγοπώλια ή μονοπώλια.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, να συνθέσετε κείμενο με θέμα τις αλλαγές που συντελέστηκαν στη σχέση επιστήμης-βιομηχανίας κατά τον 19^ο αιώνα και τη σημασία τους.

Στα μέσα του 19^{ου} αι. αναπτύχθηκαν δύο βιομηχανικοί κλάδοι που βασιζόνταν σε μια πολύ επαναστατική τεχνολογία: η χημική και η ηλεκτρική. Από εκείνη τη στιγμή και έπειτα ο ρόλος του καθηγητή άλλαξε εντελώς. Έγινε πολύ σημαντικότερος σε σχέση με το παρελθόν, αφού μάλιστα το ερευνητικό εργαστήριο έγινε αναπόσπαστο στοιχείο της βιομηχανικής ανάπτυξης. Άμεση συνέπεια αυτού του γεγονότος ήταν ότι από τότε το εκπαιδευτικό σύστημα γινόταν όλο και ζωτικότερο για τη βιομηχανική ανάπτυξη.

2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 2. Κατόπιν να εκπονήσετε άσκηση (σε σχήμα) άστρου τοποθετώντας στο κέντρο τη λέξη “σιδηρόδρομος”.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Τα μέσα μαζικής μεταφοράς την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και σήμερα: Παραμένουν τα ίδια; Έχουν αλλάξει; Ποιες μεταβολές θα μπορούσατε να εντοπίσετε; Πού τις αποδίδετε;

Τα μέσα μαζικής μεταφοράς από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης

μέχρι σήμερα έχουν αλλαχθεί ριζικά. Ουσιαστικά, τον καιρό της βιομηχανικής επανάστασης το μοναδικό μέσο μεταφοράς, το οποίο υπήρξε και επίτευγμά της, ήταν ο σιδηρόδρομος, έμβλημα της ανερχόμενης αστικής τάξης. Σήμερα πια η χρήση του τραίνου, τουλάχιστον στη χώρα μας, είναι πολύ περιορισμένη. Ο κόσμος προτιμά τα λεωφορεία και το οδικό δίκτυο για τις χερσαίες μεταφορές, τα πλοία για τις θαλάσσιες, ενώ πλέον το αεροπλάνο έχει μπει στην υπηρεσία του ανθρώπου. Μπορούμε να πούμε ότι ουσιαστικά το αεροπλάνο είναι αυτό που αντικατέστησε το τρένο. Το τρένο ήταν επίτευγμα του 19^{ου} αι., το αεροπλάνο του 20^{ου}. Η μεταβολή αυτή αποδίδεται στο γεγονός ότι ο κόσμος συνεχώς ψάχνει για καινούρια και βέβαια πιο οικονομικά μέσα μεταφοράς. Η βιομηχανική επανάσταση δεν έγινε μόνο μία φορά: συνέβη στο 18^ο αι., στον 19^ο, στον 20^ο και θα συνεχίσει να συμβαίνει και στο μέλλον. Εκτός από το αεροπλάνο, ο 20^{ος} αι. ανακάλυψε και το διαστημόπλοιο. Ίσως στο μέλλον αυτό να αντικαταστήσει το αεροπλάνο. Ποιος ξέρει;

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 41

Στην παραπάνω εικόνα μπορούμε να παρατηρήσουμε δύο ανθρακωρυχεία, ένα του 1800 και άλλο ένα του 1910 περίπου. Ο άνθρακας υπήρξε η καύσιμη ύλη στην οποία βασίστηκε η βιομηχανική επανάσταση κατά την πρώτη της φάση. Οι δύο εικόνες επιτρέπουν να φανούν οι μεταβολές που είχαν συντελεστεί στις τεχνικές εξόρυξης του άνθρακα σε διάστημα μόλις λίγων δεκαετιών κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αι.

Εικόνα 2, σελ. 42

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε σιδηροδρόμους της Βρετανίας γύρω στα 1800. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Βρετανία ήταν η χώρα στην οποία αναπτύχθηκε αρχικά και με τη μεγαλύτερη ταχύτητα το σιδηροδρομικό δίκτυο, προκειμένου να καλύψει ανάγκες μεταφοράς πρώτων υλών, εμπορευμάτων αλλά και ανθρώπων.

Εικόνα 3, σελ. 43

Στην παραπάνω εικόνα παρατηρούμε ένα από τα πρώτα ατμόπλοια. Η χρησιμοποίηση ατμομηχανής για την κίνηση στη θάλασσα οδήγησε στο σιδερένιο ατμόπλοιο, που αντικατέστησε βαθμιαία, το ξύλινο ιστιοφόρο πλοίο. Ο χρό-

νος και το κόστος του ταξιδιού μειώθηκαν θεαματικά. Το ατμόπλοιο μαζί με το σιδηρόδρομο έγινε το σύμβολο της βιομηχανικής ανάπτυξης, τα σύμβολα της νέας εποχής.

Εικόνα 4, σελ. 43

Στην εικόνα 4 βλέπουμε το μοντέλο T της Ford, το πρώτο αυτοκίνητο για τους πολλούς. Η επινόηση του αυτοκινήτου και αργότερα η μαζική παραγωγή και χρήση του σε συνδυασμό με την κατασκευή των πρώτων αεροπλάνων έφεραν στις μεταφορές και στις συγκοινωνίες μία επανάσταση παρόμοια μ' εκείνη που είχε φέρει ο σιδηρόδρομος στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 3

Η πηγή κάνει αναφορά στις κοινωνικές αλλαγές που έφερε η βιομηχανική επανάσταση. Κατά τα χρόνια 1875-1914 η μαζική αγορά, που μέχρι τότε περιοριζόταν στα βασικά είδη επιβίωσης, άρχισε να επιβάλλει την κυριαρχία της στις βιομηχανίες παραγωγής καταναλωτικών αγαθών. Αυτό δημιουργήθηκε εξαιτίας τριών λόγων: α) αύξηση του πληθυσμού, β) εξαστισμός, γ) πραγματικά εισοδήματα. Αυτή η πορεία ήταν πολύ σημαντικότερη ακόμη και από την εξέλιξη των πλουσίων, διότι επανάσταση στην αυτοκινητοβιομηχανία δεν έφερε η Ρολς-Ρόις αλλά το μοντέλο T της Ford.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να αναφέρετε τα κύρια γνωρίσματα της εκβιομηχάνισης.
 - β. Τι γνωρίζετε για τον σιδηρόδρομο και το ατμόπλοιο;
2. Να ερμηνεύσετε τους ακόλουθους όρους: **οικονομικός φιλελευθερισμός, καπιταλισμός.**
3. Αφού διαβάσετε το ακόλουθο απόσπασμα, να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

Αισιοδοξία, βασισμένη στην επιστήμη

Ο Ερνέστ Ρενάν, Γάλλος διανοούμενος, υποστηρίζει, γύρω στα μέσα του

19^{ου} αιώνα, την αισιόδοξη θέση ότι ο κόσμος μπορεί να προοδεύει διαρκώς χάρη στην επιστήμη.

Αποστολή του ορθού λόγου είναι η μεταρρύθμιση της κοινωνίας με βάση τις αρχές του [...]. Η αισιοδοξία θα ήταν ένα λάθος αν ο άνθρωπος δε μπορούσε να τελειοποιηθεί, αν δεν ήταν προορισμένος να βελτιώσει με την επιστήμη την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων. Χωρίς αυτό, η ρήση “όλα πάνε προς το καλύτερο” δε θα ήταν παρά πικρή κοροϊδία. Ναι, όλα πάνε προς το καλύτερο χάρη στον ανθρώπινο λόγο που είναι ικανός να αλλάζει τις ατέλειες που είχαν τα πράγματα όταν πρωτοδημιουργήθηκαν [...]. Δεν είναι λοιπόν υπερβολή να λεχθεί ότι η επιστήμη περικλείει το μέλλον της ανθρωπότητας.

Ερνέστ Ρενάν, Το μέλλον της Ευρώπης (1890)

- ◉ Να αναφέρετε συνοπτικά τις απόψεις του Γάλλου διανοούμενου, όπως παρουσιάζονται στο παραπάνω απόσπασμα. Συμφωνείτε ή όχι, και γιατί;

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ **Πληθυσμιακές μεταβολές:** Μετά το 1850 παρατηρούνται κάποιες αλλαγές:

- **Εσωτερική μετανάστευση:** οι πόλεις πυκνώνουν, δημιουργούνται προάστια.
- **Εξωτερική μετανάστευση:** κατευθύνθηκε στις ΗΠΑ, στον Καναδά και στην Αυστραλία.

∞ **Κοινωνικοί μετασχηματισμοί**

- **Αριστοκράτες-μεγαλοβιοκτήμονες:** παρέμεναν πανίσχυροι
- **Αστοί:** ήταν πλέον η κυρίαρχη κοινωνική τάξη: μεγαλοαστοί (διέθεταν πλούτο, υψηλό κοινωνικό κύρος, πολιτική επιρροή), μεσοαστοί, μικροαστοί.
- **Αγρότες:** αποτελούσαν την πλειοψηφία, ζούσα υπό ασταθείς συνθήκες.
- **Εργάτες:** εργάζονταν 12-16 ώρες, ζούσαν στριμωγμένοι, πέθαιναν νέοι.

∞ **Σοσιαλιστικές θεωρίες**

- **Σοσιαλισμός:** κίνημα που τόνιζε την προτεραιότητα του κοινωνικού έναντι του ατομικού συμφέροντος.
- **Σιμόν, Φουριέ, Μπλαν, Προυντόν:** μιλούσαν για μία εξιδανικευμένη μορφή κοινωνίας (ουτοπικός σοσιαλισμός).
- **1848: Κ. Μαρξ, Φ. Ένγκελς:** *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*
- **Κ. Μαρξ, Το Κεφάλαιο:** η κύρια αιτία της κοινωνικής αδικίας είναι το γεγονός ότι οι σχετικά ολιγάριθμοι αστοί είναι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής· η εργατική τάξη πρέπει να οργανωθεί σε δικό της πολιτικό κόμμα, να ανατρέψει τον καπιταλισμό και να πάρει στα χέρια της τα μέσα παραγωγής (**αταξική κοινωνία:** δεν υπάρχει η εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον συνάνθρωπο): **Μαρξισμός.**

∞ **Η ανάπτυξη του συνδικαλισμού**

- **1830:** Οι εργάτες διεκδικούν οργανωμένα την ικανοποίηση των αιτημάτων τους (δωρη εργασία).
- **1838: Χάρτα του Λαού (Αγγλική Ένωση Εργατών):** οι *Χαριστές* διατύπωναν πολιτικά αιτήματα.
- **1^η Μαΐου 1886:** Η εργατική απεργία στο Σικάγο καταστέλλεται με μεγάλη σφαγή εργατών.
- **Τέλη 19^{ου} αι.:** α) οι ώρες εργασίες μειώνονται σε 10, β) δημιουργία ταμείων ασφάλισης (εργατικά ατυχήματα, ασθένεια, απόλυση), γ) υπογραφή συλλογικών συμβάσεων εργασίας (ορίζονταν οι κατώτερες αμοιβές).

∞ Η πολιτική οργάνωση των εργατών

- ◉ **1864:** Ιδρύεται στο Λονδίνο η *Πρώτη Διεθνής Ένωση Εργατών* (διαλύθηκε το 1876).
- ◉ **1889:** Ιδρύεται στο Παρίσι η *Δεύτερη Διεθνής* (συμμετοχή μόνο πολιτικών κομμάτων που δέχονταν τον Μαρξισμό).
- ◉ Στα επόμενα χρόνια ιδρύονται και άλλα τέτοια σωματεία: προσπαθούν να ανέλθουν στην Κυβέρνηση μέσα από εκλογές· κύριοι αντίπαλοι αυτής της τακτικής: **Κ. Λίμπκνεχτ**, **Ρ. Λούξεμπουργκ** (Γερμανία), **Λένιν** (Ρωσία): πίστευαν στην ανατροπή του **καπιταλισμού** και στην εγκαθίδρυση του **σοσιαλισμού**.

∞ Το κίνημα για τη χειραφέτηση της γυναίκας

- ◉ Τον 19^ο αι. οι γυναίκες εργάζονταν.
- ◉ Αποκτούν οικονομική ανεξαρτησία.
- ◉ Απαιτούν νομική και πολιτική χειραφέτηση.
- ◉ **1903:** Η **Έμελιν Πανκχορστ** ιδρύει την *Κοινωνική και Πολιτική Ένωση Γυναικών*: μαχόταν για την παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ποιες ήταν οι κύριες κοινωνικές μεταβολές που έφερε η βιομηχανική επανάσταση;

Οι πληθυσμιακές μεταβολές, που έφερε η βιομηχανική επανάσταση εντοπίζονται μετά το 1850 οπότε παρατηρούνται οι εξής αλλαγές:

- ◉ **Εσωτερική μετανάστευση:** οι πόλεις πυκνώνουν, δημιουργούνται προάστια.
 - ◉ **Εξωτερική μετανάστευση:** κατευθύνθηκε στις ΗΠΑ, στον Καναδά και στην Αυστραλία.
- Επίσης, διακρίνονται και κάποιοι κοινωνικοί μετασχηματισμοί:
- ◉ **Αριστοκράτες-μεγαλογαιοκτήμονες:** παρέμεναν πανίσχυροι.
 - ◉ **Αστοί:** ήταν πλέον η κυρίαρχη κοινωνική τάξη: μεγαλοαστοί (διέθεταν πλούτο, υψηλό κοινωνικό κύρος, πολιτική επιρροή), μεσοαστοί, μικροαστοί.
 - ◉ **Αγρότες:** αποτελούσαν την πλειοψηφία, ζούσα υπό ασταθείς συνθήκες.
 - ◉ **Εργάτες:** εργάζονταν 12-16 ώρες, ζούσαν στριμωγμένοι, πέθαιναν νέοι.

2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 2. Ποιοι παράγοντες οδήγησαν στην εμφάνιση και ανάπτυξη του συνδικαλισμού των εργαζομένων; Εκτός από τη διεκδικητική, ποιες άλλες διαστάσεις είχε το εργατικό κίνημα;

Οι πραγματικά άθλιες συνθήκες διαβίωσης των εργατών στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα και κυρίως οι ώρες εργασίες ήταν οι βασικοί παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη του συνδικαλισμού. Όμως, το εργατικό κίνημα εκτός από οργάνωση αυτοάμυνας, διαμαρτυρίας και επανάστασης για τους φτωχούς εργαζομένους ήταν επίσης και τρόπος ζωής. Ο τρόπος ζωής που οι ίδιοι σφουρηλατούσαν για τον εαυτό τους – ζωή συλλογική, μαχητική, ιδεαλιστική και απομονωμένη – προϋπέθετε το κίνημα, γιατί ο αγώνας ήταν η πεμπτουσία της. Με τη σειρά του και το κίνημα τής έδινε συνοχή και λόγο ύπαρξης. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι μία ιδιαίτερα σημαντική διάσταση του εργατικού κινήματος, παράλληλα με τη διεκδικητική του λειτουργία, ήταν η πολιτισμική του: στους χώρους δουλειάς αλλά και στις εργατικές λέσχες και στους τόπους ψυχαγωγίας τους, οι εργάτες σφουρηλατούσαν έναν κοινό τρόπο ζωής, μία κουλτούρα που ενίσχυε, συνήθως τη μεταξύ τους αλληλεγγύη.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να μελετήσετε ένα από τα λογοτεχνικά έργα που προτείνονται δίπλα και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Ο Ντίκενς μέσα από την ιστορία του Όλιβερ Τουίστ μάς δίνει πολύ γλαφυρά την ιστορία ενός παιδιού, το οποίο αγωνίζεται μέσα σε όλη την αθλιότητα που χαρακτηρίζει την αγγλική κοινωνία να επιζήσει και συνάμα να παραμείνει αγνό και τίμιο. Τον παρακολουθούμε από την πρώτη στιγμή της γέννησής του: πώς γεννιέται σ' ένα άθλιο πτωχοκομείο, πώς πάει να δουλέψει για κάποιον κύριο, πώς το σκάει, πώς μπλέκει με συμμορίες αλλά και πώς η Θεία Πρόνοια φροντίζει συνεχώς γι' αυτόν. Τον παρατηρούμε όταν η συμμορία προσπαθεί να τον κάνει έναν κοινό αλήτη κατόπιν εντολής του ετεροθαλούς αδερφού του, προκειμένου να τού πάρει την περιουσία του πατέρα τους. Επειδή όμως η αλήθεια και η Δικαιοσύνη πάντα θριαμβεύουν ο Όλιβερ Τουίστ κατορθώνει να βρει το μυστικό της καταγωγής του και την περιουσία του, και από δω και πέρα θα ζήσει τίμια και κοντά σε ανθρώπους που τον αγαπούν και θα του μάθουν να είναι πάνω απ' όλα ένας καλός άνθρωπος.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 44

Στην παραπάνω εικόνα παρατηρούμε μετανάστες στο κατάστρωμα πλοίου να ταξιδεύουν προς την Αμερική. Η μετανάστευση από τις φτωχές χώρες της Ευρώπης προς την Αμερική ήρθε ως αποτέλεσμα τόσο της επιδείνωσης των συνθηκών ζωής των αγροτικών πληθυσμών στις χώρες προέλευσης όσο και των σημαντικών ευκαιριών που φαινόταν να προσφέρει ο Νέος Κόσμος.

Εικόνα 2, σελ. 44

Στην παραπάνω εικόνα παρατηρούμε παιδιά να εργάζονται σε ανθρακωρυχείο την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης. Η εικόνα μπορεί να μάς δώσει ένα πολύ μικρό μόνο μέρος από την αθλιότητα μέσα στην οποία ζούσαν τα παιδιά της εποχής, τα οποία εργάζονταν νυχθημερόν χωρίς καμία απολύτως παύση και κυρίως δίχως καμία ασφάλεια ή προστασία.

Εικόνα 3, σελ. 45

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε γυναίκες να διαδηλώνουν ζητώντας το δικαίωμα της κατοχύρωσης ψήφου. Το κίνημα που διεκδικούσε την αναγνώριση κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες άρχισε, πρώτα στην Αγγλία, να αναπτύσσεται από τη δεκαετία του 1860 και υιοθέτησε αργότερα, κατά την περίοδο 1903-1917, μαχητικές μορφές δράσης που έφερναν συχνά τις διαδηλώτριες αντιμέτωπες με την αστυνομία.

Πηγή 1

Το συγκεκριμένο απόσπασμα από το Δημοκρατικό Μανιφέστο των Μαρξ και Ένγκελς είναι ένα κάλεσμα προς τους κομμουνιστές. Διακηρύσσει πως οι κομμουνιστές θεωρούν ανάξιο τους το να κρύβουν τις προθέσεις τους, πιστεύουν ότι οποιαδήποτε αλλαγή πρέπει να συμβεί με βίαιο τρόπο, ειδάλλως δε μπορεί να γίνει τίποτα. Οι ίδιοι δεν έχουν να χάσουν απολύτως τίποτα παρά μονάχα τις αλυσίδες τους, αν κερδίσουν όμως, θα κερδίσουν έναν ολόκληρο κόσμο. Οι φιλόσοφοι καλούν τους προλετάρους σ' επανάσταση, η οποία θα πετύχει μόνο αν ενωθούν όλοι μαζί. Συνοψίζουμε: Θεμελιακή στάση των Μαρξ – Ένγκελς και των σοσιαλιστών που υιοθέτησαν τις απόψεις τους (Μαρξιστές) ήταν ότι η εργατική τάξη θα πρέπει να επιδιώξει με την οργανωμένη δράση της, μέσα από το δικό της πολιτικό κόμμα, να ανατρέψει την εξουσία της αστικής τάξης, δηλαδή τον καπιταλισμό, και να εγκαθιδρύσει ένα άλλο κοινωνικό σύστημα, τον σοσιαλισμό.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις
 - α. Ποιες πληθυσμιακές μεταβολές συνέβησαν μετά το 1850;
 - β. Να αναφέρετε τις θεωρίες των Μαρξ – Ένγκελς.
 - γ. Η ανάπτυξη του συνδικαλισμού.
2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **αστοί, αγρότες, εργάτες, ουτοπικός σοσιαλισμός, Πρώτη Διεθνής.**
3. Να αποφασίσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Οι αριστοκράτες – μεγαλογαιοκτήμονες παρέμεναν πανίσχυρη στην ανατολική και μεσογειακή Ευρώπη.
 - β. Το 1838 η Γαλλική Ένωση Εργατών δημοσίευσε τη *Χάρτα του Λαού*.
 - γ. Την 1^η Μαΐου 1886 σημειώθηκε απεργία στο Λονδίνο, η οποία καταπνίγηκε στο αίμα.
 - δ. Το 1864 ιδρύθηκε στο Λονδίνο η *Πρώτη Διεθνής Ένωση Εργατών*.
 - ε. Το 1905 η Αγγλίδα Έμελιν Πάνκχορστ ίδρυσε την *Κοινωνική και Πολιτική Ένωση Γυναικών*.
4. Αφού διαβάσετε την παρακάτω πηγή, να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

Οι συνθήκες ζωής των φτωχών στις βιομηχανικές κοινωνίες

Οι φτωχοί των μεγάλων πόλεων ζούσαν την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης κάτω από πραγματικά άθλιες συνθήκες. Η ραγδαία ανάπτυξη των πόλεων υποχρέωνε τους ανθρώπους να στριμώχνονται πολλοί μαζί σε φθηνά καταλύματα, κελάρια και αυλές. Οργανωμένα δίκτυα νερού και αποχέτευσης δεν υπήρχαν με αποτέλεσμα οι θάνατοι, ιδίως των παιδιών, να αποτελούν συνηθισμένο φαινόμενο. Το 1842 η μέση προσδόκιμη ηλικία ενός παιδιού εργατικής οικογένειας στο Μάντσεστερ της Αγγλίας ήταν τα 17 χρόνια. Μεγάλες επιδημίες χολέρας, όπως αυτές των ετών 1831-1833 και 1847-1848, ήλθαν να τονίσουν την ανάγκη λήψης μέτρων από το κράτος. Δεν είναι σύμπτωση το γεγονός ότι αμέσως μετά την επιδημία χολέρας των ετών 1847-1848, το βρετανικό κράτος θέσπισε τον πρώτο νόμο περί δημόσιας υγείας.

- Με βάση το παραπάνω απόσπασμα και τις ιστορικές σας γνώσεις, να γράψετε ένα δοκίμιο όπου θα μιλάτε για τις συνθήκες ζωής των φτωχών στις βιομηχανικές κοινωνίες. Θεωρείτε ότι σήμερα η κατάσταση έχει αλλάξει; Αν ναι, προς το καλύτερο ή το χειρότερο;

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η ενοποίηση της Ιταλίας (1861-1870)

- ◉ **Πρωτεργάτες:** Βίκτωρ Εμμανουήλ Β', Καμίλο Καβούρ.
- ◉ **Τζουζέπε Ματσίνι:** Ιδρύει το κίνημα *Νέα Ιταλία* (στόχος: δημιουργία ενιαίου και δημοκρατικού ιταλικού κράτους).
- ◉ **1859-1860:** Το **Πεδεμόντιο** αποσπά από την Αυστρία περιοχές της βόρειας Ιταλίας.
- ◉ Ο **Τζουζέπε Γκαριμπάλντι** κηρύσσει την επανάσταση στη νότια Ιταλία.
- ◉ **1861:** Σχηματίζεται το ενιαίο βασίλειο της Ιταλίας.
- ◉ **1870:** Το βασίλειο παίρνει την τελική του μορφή.

∞ Η ενοποίηση της Γερμανίας (1871)

- ◉ **1815:** Ιδρύεται η Γερμανική Συνομοσπονδία.
- ◉ **1834:** Γίνεται η Γερμανική Τελωνειακή Ένωση (πρωτοβουλία Πρωσίας)· οικονομική γερμανική ένωση και αποκλεισμός της Αυστρίας.
- ◉ Ο **Μπίσμαρκ** επιδιώκει την σύγκρουση με την Αυστρία.
- ◉ **1866:** Η Πρωσία συντρίβει τις αυστριακές δυνάμεις· ιδρύεται η Βόρεια Γερμανική Συνομοσπονδία (δεσπόζει η Πρωσία).
- ◉ **1870:** Ο **Μπίσμαρκ** προκαλεί σύγκρουση με τη Γαλλία.
- ◉ **1871:** Γερμανικές δυνάμεις πολιορκούν το Παρίσι, ενώ Γερμανοί ηγεμόνες ανακηρύσσουν αυτοκράτορα της Γερμανίας τον βασιλιά της Πρωσίας.

∞ Βαλκανικά Έθνη-Κράτη

Ελλάδα: Η Ελλάδα είναι το πρώτο εθνικό κράτος των Βαλκανίων.

Σερβία

- ◉ **1812-1815:** Οι Σέρβοι υπό του **Μ. Ομπρένοβιτς** εξεγείρονται εναντίον του Σουλτάνου: αποκτούν περιορισμένη ελευθερία.
- ◉ Το σερβικό κράτος έκτοτε οργανώνεται: αποκτά **α)** σύνταγμα, **β)** διοικητικούς θεσμούς, **γ)** εκπαιδευτικό σύστημα.
- ◉ **Συνέδριο του Βερολίνου (1878):** Αναγνωρίζεται η σερβική ανεξαρτησία.

Βουλγαρία

- ◉ Επιδίωξε την ανεξαρτησία της στρεφόμενη εναντίον και του Σουλτάνου και του Πατριαρχείου.
- ◉ **1870:** Αναγνωρίζεται από τον Σουλτάνο η αυτόνομη βουλγαρική εκκλησία, η **Εξαρχία**.
- ◉ **1877-1878:** Με τη **Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου** επιχειρείται η δημιουργία μιας **Μεγάλης Βουλγαρίας**.

- **1878: Συνέδριο του Βερολίνου:** Αγγλία και Γερμανία περιορίζουν τελικά τα εδάφη της Βουλγαρίας.
- **1908:** Η Βουλγαρία αποκτά την ανεξαρτησία της.

Ρουμανία

- Ρουμάνοι κατοικούσαν βόρειες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ζητούσαν την εθνική τους ανεξαρτησία από τα μέσα του 19^{ου} αι,
- **1858-1859:** Οι 2 ηγεμονίες αποκτούν κοινούς νόμους κι εκλέγουν τον ίδιο ηγεμόνα (**Αλ. Κούζας**), ο οποίος όμως ανατρέπεται από τον **Κάρολο Α'** (συμμαχώντας με τη Ρωσία πέτυχε την ανεξαρτησία της Ρουμανίας): **Συνέδριο του Βερολίνου (1878).**

Μαυροβούνιο: ανεξάρτητο κράτος το **1878 (Συνέδριο του Βερολίνου).**

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ποιες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις έλεγξαν τις διαδικασίες ενοποίησης της Ιταλίας και της Γερμανίας; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε τις πηγές 1, 2 και την εικόνα 3.

Κατά την ενοποίηση τόσο της Ιταλίας όσο και της Γερμανίας δέσποσαν οι αντίστοιχες αστικές τάξεις και οι βασιλείς της Ιταλίας και της Πρωσίας. Πιο συγκεκριμένα στην Ιταλία υπήρχαν τρεις κυρίαρχες απόψεις: σύμφωνα με τους οπαδούς του αβά Τζιομπέρτι το κράτος θα έπρεπε να πάρει τη μορφή μιας ομοσπονδίας υπό την ηγεσία του Πάπα· κάποιοι φιλελεύθεροι, που είχαν συγκεντρωθεί γύρω από τον Μάσιμο ντ' Αντζέλιο, έβλεπαν μία Ιταλία ενωμένη κάτω από συνταγματική μοναρχία ως το μέσο για την ικανοποίηση τόσο των πατριωτικών όσο και των οικονομικών της συμφερόντων, ανταποκρινόμενη στη βιομηχανική και αστική τάξη του βορρά· τέλος, υπήρχε κι ένα ρεύμα δημοκρατικών, που είχαν μαζευτεί γύρω από τον Ματσίνι. Αυτοί βρήκαν έναν αρκετά μεγάλο ακροατήριο στη μικρή και μεσαία αστική τάξη και ζητούν τη δημιουργία μιας ενιαίας δημοκρατίας στηριγμένης στο λαό. Σχετικά με την Γερμανία η ενοποίησή της σηματοδοτεί τον θρίαμβο μιας αντίληψης του έθνους που θεμελιώνεται περισσότερο στη δύναμη παρά στη λαϊκή συναίνεση. Το γερμανικό ενωτικό κίνημα ενώθηκε χάρη στον Μπίσμαρκ και στην ισχύ του πρωσικού στρατού. Ήδη στη Γερμανία είχε αρχίσει να διαγράφεται το φάσμα του εθνικισμού που σε λίγο θα έκανε πολύ έντονα την εμφάνισή του.

Η πρώτη πηγή μπορεί να εξεταστεί σε δύο επίπεδα: α) κατ' αρχήν διαπιστώνουμε ότι το κίνημα που επεδίωκε την ιταλική ενοποίηση είχε διάφορες

συνιστώσες, από τις οποίες ηγεμόνευσε τελικά η μετριοπαθής φιλελεύθερη β) αν εξετάσουμε, όμως, την πηγή σ' ένα δεύτερο επίπεδο, που αφορά στα περισσότερα, αν όχι σε όλα τα εθνικά κινήματα, οδηγούμαστε στην εκτίμηση ότι κανένα από αυτά δεν ήταν απολύτως ομοιογενές. Από την άλλη, η γερμανική ενοποίηση υπήρξε το χαρακτηριστικότερο, ίσως, παράδειγμα σχηματισμού εθνικού κράτους μέσω διαδικασιών που σχεδιάστηκαν και σχεδόν επιβλήθηκαν «από πάνω». Ο Πρώσος καγκελάριος Μπίσμαρκ έπαιξε σημαντικότερο ρόλο.

Μάλιστα, στην εικόνα 3 μπορούμε να δούμε τη στέψη του Γερμανού αυτοκράτορα στις Βερσαλλίες, στις 18 Ιανουαρίου 1871. Στο κέντρο με λευκή στολή διακρίνεται ο καγκελάριος Μπίσμαρκ, ο οποίος είχε παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο.

2. Να μελετήσετε την πηγή 3 παράλληλα με την πηγή 2 της ενότητας 5. Ποιες ομοιότητες εντοπίζετε στην πορεία εθνικής συνειδητοποίησης Ελλήνων και Βουλγάρων;

Οι Βούλγαροι ακολούθησαν τις ίδιες κατευθυντήριες γραμμές με τους Έλληνες. Όπως υπήρχε παροικιακός ελληνισμός, έτσι υπήρχαν και Βούλγαροι που είχαν δημιουργήσει παροικίες. Όπως πίστευαν οι Έλληνες στη μόρφωσή τους έτσι και οι Βούλγαροι προσπαθούν να αναδείξουν τη γλώσσα τους και την κουλτούρα τους. Φροντίζουν και αυτοί τα παιδιά των σκλαβωμένων εδαφών, χτίζουν σχολεία και κυκλοφορούν εφημερίδα. Επίσης, κέντρο των παροικιών είναι η Οδησός της Ρωσίας (Φιλική Εταιρεία). Και οι δύο λαοί ονειρεύονταν την πολιτική χειραφέτηση.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 3, σελ. 47: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Πότε ενοποιήθηκε η Ιταλία και με ποιον ακριβώς τρόπο έγινε αυτό;

β. Να αναφέρετε τα γεγονότα που οδήγησαν στην ενοποίηση της Γερμανίας.
γ. Να αναφέρετε τα γεγονότα που οδήγησαν στην ανεξαρτησία της Βουλγαρίας.

2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **Γερμανική Συνομοσπονδία, Μεγάλη Βουλγαρία.**

3. Να αντιστοιχίσετε τα γεγονότα της Στήλης Α' με τις ημερομηνίες της Στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Ενιαίο Βασίλειο Ιταλίας	1. 1878
β. Ίδρυση Γερμανικής Συνομοσπονδίας	2. 1861
γ. Συντριβή Αυστριακών από τους Γερμανούς	3. 1870
δ. Σύγκρουση Γερμανίας – Γαλλίας	4. 1866
ε. Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου	5. 1815

4. Διαβάστε την παρακάτω πηγή και απαντήστε την ακόλουθη ερώτηση:

Η πολιτική σημασία της εκβιομηχάνισης της Γερμανίας

Η εκβιομηχάνιση της Γερμανίας ήταν ένα μείζον ιστορικό γεγονός. Εντελώς ανεξάρτητα από την οικονομική σημασία της, οι πολιτικές επιπτώσεις ήταν βαρυσήμαντες. Το 1850 η γερμανική ομοσπονδία είχε περίπου ίσο πληθυσμό με τη Γαλλία, αλλά ασύγκριτα μικρότερο βιομηχανικό δυναμικό. Το 1871 η ενωμένη γερμανική αυτοκρατορία είχε κάπως περισσότερους κατοίκους απ' όσους η Γαλλία, αλλά ήταν πολύ ισχυρότερη βιομηχανικά. Και, αφού πολιτική και στρατιωτική ισχύς βασιζόταν όλο και περισσότερο στο βιομηχανικό δυναμικό, την τεχνολογία και την τεχνογνωσία, οι πολιτικές συνέπειες της βιομηχανικής ανάπτυξης ήταν σοβαρότερες από κάθε άλλη φορά. Αυτό το έδειξαν καθαρά οι πόλεμοι της δεκαετίας του 1860. Από τότε, κανένα κράτος δε μπορούσε να διατηρήσει τη θέση του στη χορεία των "μεγάλων δυνάμεων" χωρίς αυτή.

E. J. Hobsbawm, Η Εποχή του Κεφαλαίου, 1848-1875, μτφρ. Δ. Κούρτοβικ, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2003, σελ. 70-71

◉ Να αναφέρετε όλες τις συνέπειες της εκβιομηχάνισης της Γερμανίας.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ιμπεριαλισμός

- **Ορισμός:** Προσπάθεια απόκτησης αποικιών (αποικιοκρατία), φαινόμενο σύμφυτο του καπιταλισμού.
- **Χρόνος:** 1870-1914.

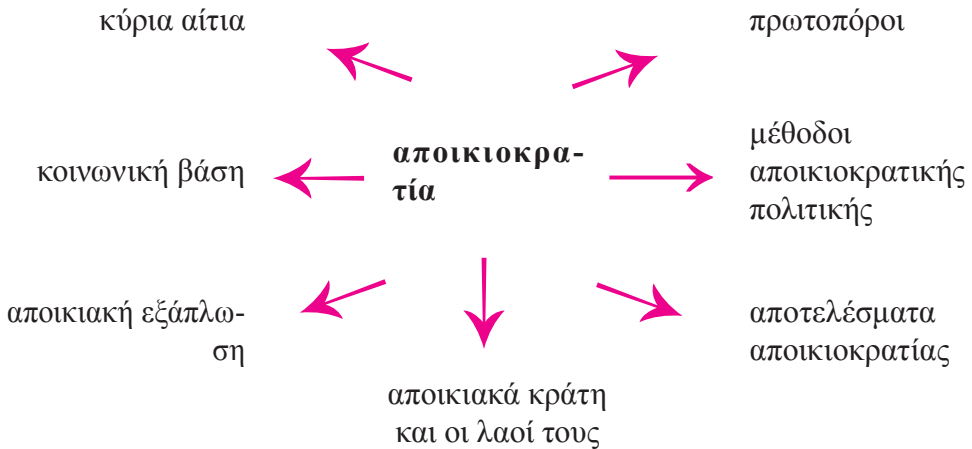
∞ Αποικιοκρατία

- **Κύρια Αίτια:** (1) ανάγκη των εκβιομηχανισμένων κρατών της Ευρώπης να βρουν: **α)** νέες αγορές για τα βιομηχανικά τους προϊόντα, **β)** νέες πηγές πρώτων υλών και καυσίμων, **γ)** νέες περιοχές επένδυσης των κεφαλαίων τους· (2) η απόκτηση αποικιών, εμπορικών σταθμών και βάσεων εξασφάλιζε στα ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη τον έλεγχο των θαλασσών και τον απρόσκοπτο εφοδιασμό των πολεμικών πλοίων· (3) αποτελούσε παράγοντα ενίσχυσης του εθνικού γοήτρου.
- **Κοινωνική Βάση:** (1) περιλάμβανε και την αστική τάξη αλλά και τα ευρύτερα στρώματα· (2) σε μεγάλο βαθμό υπαγορευόταν από τους αστούς· (3) η αποικιοκρατία επιβεβαίωνε την “άνωτερότητα” των κατακτητών.
- **Πρωτοπόροι της Αποικιοκρατίας:** εξερευνητές, Χριστιανοί ιεραπόστολοι, έμποροι.
- **Μέθοδοι:** (1) η κατάκτηση εδαφών και η καθυπόταξη των κατοίκων τους· (2) η οικονομική διείσδυση σε ανεξάρτητα κράτη και η μετατροπή τους σε ημιαποικίες.
- **Αποικιακή Εξάπλωση:** Τα ευρωπαϊκά κράτη κατέλαβαν εδάφη στην **Ασία** και την **Αφρική**. **Μ. Βρετανία:** Καναδάς, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία, Ινδία, Πακιστάν, Αφγανιστάν, Νότια Αφρική, Γιβραλτάρ, Μάλτα, Κύπρος· **Γαλλία:** Τυνησία, Αλγερία, Μαρόκο, Σενεγάλη, Μαυριτανία, Ινδοκίνα, Βιετνάμ, Λάος, Καμπότζη. Άλλα ευρωπαϊκά κράτη (**Βέλγιο, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία, Ολλανδία, Γερμανία**): μικρό αριθμό αποικιών. **Ρωσία:** ολόκληρη τη βόρεια Ασία, Ειρηνικό Ωκεανό. **Αγγλία** και **Γαλλία** διεισδύουν στην Κίνα.
- **Αποτελέσματα:** (1) ο πλούτος των αποικιών λεηλατήθηκε· (2) οι λαοί τους αντιμετώπιστηκαν ως κατώτερα όντα και μετατράπηκαν σε δούλους· (3) οι πολιτισμοί τους υποτιμήθηκαν· (4) οι αποικιοκράτες έφεραν όλα τα στοιχεία των πολιτισμών τους (γλώσσες, τεχνολογικά επιτεύγματα, θρησκείες, θεσμούς, ιδεολογίες, τρόπο ζωής).
- Τα αποικιοκρατικά κράτη και οι λαοί τους: (1) οι Ευρωπαίοι απομύζησαν τις αποικίες· (2) η Ευρώπη έγινε το κέντρο του κόσμου· (3) οι κατακτήσεις των αποικιών θεωρήθηκαν αποδείξεις της πνευματικής τους ανωτερότητας, της οικονομικής και τεχνολογικής τους παντοδυναμίας· (4) οι Ευρω-

παίοι έφθασαν στην πολιτισμική αλαζονεία' (5) σημειώθηκε όξυνση του ανταγωνισμού ανάμεσα στους ίδιους τους αποικιοκράτες.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να εκπονήσετε άσκηση άστρου θέτοντας στο κέντρο τον όρο «αποικιοκρατία».

2. Σύμφωνα με μία άποψη, η αποικιοκρατία συμπυκνωνόταν στα τρία: *Missionari* (ιεραπόστολοι) – *Mercanti* (έμποροι) – *Militari* (στρατιώτες). Να σχολιάσετε αυτή τη θέση.

Πρωτοπόροι της αποικιοκρατίας υπήρξαν οι εξερευνητές, οι Χριστιανοί Ιεραπόστολοι και οι έμποροι. Οι εξερευνητές αναζητώντας νέες γνώσεις, ανακάλυπταν συχνά νέες περιοχές τις οποίες καταλάμβαναν στο όνομα της χώρας τους, επεκτείνοντας έτσι την κυριαρχία της. Οι Ιεραπόστολοι διαδίδοντας τον Χριστιανισμό, προετοίμαζαν το έδαφος για μία μονιμότερη ευρωπαϊκή παρουσία. Τέλος, οι έμποροι, αναζητώντας νέες αγορές, λειτουργούσαν ως η εμπροσθοφυλακή των αποικιοκρατών. Πάντως, συνήθως προηγούνταν οι Ιεραπόστολοι, ακολουθούσαν οι έμποροι και τελικά οι ένοπλοι ήταν αυτοί που εδραίωναν την εξουσία των αποικιοκρατών.

3. Να μελετήσετε την πηγή 3 και την εικόνα 2. Κατόπιν να συνθέσετε σύντομο κείμενο με θέμα την πολιτιστική διάσταση της αποικιοκρατίας.

Συνήθως στην διαδικασία της αποικιοκρατίας εκείνοι που συμμετείχαν

πρώτοι ήταν οι Ιεραπόστολοι. Πήγαιναν με την προοπτική ότι θα διδάξουν το Ευαγγέλιο και ότι θα προστατεύσουν τους ιθαγενείς από την εκμετάλλευση. Όμως, η εγκατάστασή τους συνοδεύεται και από τη μετάδοση του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Έτσι, πολλές φορές οι Μητροπόλεις επεμβαίνουν στρατιωτικά, για να επιβάλουν τον «πολιτισμό». Έτσι, η αποικία ελέγχεται πλήρως από τη Μητρόπολη. Η εικόνα 2 τα μαρτυρεί όλα αυτά πανηγυρικά. Ο λευκός ιερέας διδάσκει τους νέγρους της αποικίας υπό το βλέμμα πάντα (κάδρα) του Γερμανού Αυτοκράτορα Γουλιέλμου Β' και της γυναίκας του. Είναι βέβαιο ότι οι Ιεραπόστολοι λειτούργησαν όχι με την καθ' αυτό ιδιότητά τους αλλά ως προπομποί των αποικιοκρατών. Επιπλέον, η υποτίμηση και η περιθωριοποίηση των τοπικών πολιτισμών σε συνδυασμό με τη βίαιη επιβολή του πολιτισμού των αποικιοκρατών υπήρξαν ορισμένες από τις κύριες διαστάσεις του φαινομένου της αποικιοκρατίας.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 2, σελ. 51: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1

Στην παραπάνω πηγή οι ιστορικοί μάς εκθέτουν τα αίτια της αποικιοκρατίας. Βασικό αίτιο της αποικιοκρατίας υπήρξε η βιομηχανική επανάσταση. Οι ευρωπαϊκές χώρες χρειαζόνταν πρώτες ύλες καθώς και πολύτιμα μέταλλα, που η γηραιά ήπειρος δεν είχε να προσφέρει. Επιπλέον, οι απέραντες αποικιακές αυτοκρατορίες είναι ένας τρόπος να αυξηθούν οι ζωτικές δυνάμεις του έθνους, παρέχοντάς του στρατιώτες, βάσεις για το στόλο και φυσικά τις πολυπόθητες πρώτες ύλες.

Πηγή 2

Η δεύτερη πηγή κάνει αναφορά στην κοινωνική βάση της αποικιοκρατίας, η οποία περιλάμβανε τόσο την αστική τάξη όσο και τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Η αποικιακή πολιτική υπαγορευόταν, σε μεγάλο βαθμό, από τους αστούς, που ωφελούνταν περισσότερο απ' αυτήν. Υποστηριζόταν όμως και από άλλες κοινωνικές ομάδες, καθώς πολλοί έβλεπαν την οικονομική και κοινωνική τους θέση να ενισχύεται ως αποτέλεσμα της αποικιακής επέκτασης. Παράλληλα, η κατάκτηση αποικιών επιβεβαίωνε την «ανωτερότητα» των κατακτητών ενισχύοντας την εθνική τους αυταρέσκεια. Αυτή ειδικά η τελευταία συνέπεια της κατάκτησης των αποικιών ενίσχυε σημαντικά και αισθήματα εθνικισμού των κατακτητών.

Πηγή 3: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια ήταν τα κύρια αίτια του αποικισμού;
 - β. Ποια η κοινωνική βάση της αποικιοκρατίας και ποιοι οι πρωτοπόροι της;
 - γ. Να αναφέρετε τα αποτελέσματα της αποικιοκρατίας.
2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **αποικιοκρατία, ιμπεριαλισμός.**
3. Να σημειώσετε ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Η κοινωνική βάση της αποικιοκρατίας περιλάμβανε μόνο την αστική τάξη.
 - β. Πρωτοπόροι της αποικιοκρατίας ήταν οι Ιεραπόστολοι, οι έμποροι και οι στρατιώτες.
 - γ. Η Μ. Βρετανία είχε αποικίες στον Καναδά και την Αυστραλία.
 - δ. Η Γαλλία διέθετε αποικίες στην Αφρική.
 - ε. Οι Ευρωπαίοι θεωρούσαν όταν κατελάμβαναν μία αποικία ότι ήταν ανώτεροι ως άνθρωποι από τους αποίκους.
4. Αφού μελετήσετε τον παρακάτω πίνακα, να γράψετε σ' ένα σύντομο κείμενο τα συμπεράσματά σας:

Μητροπόλεις και Αποικίες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

	Έκταση Μητρόπολης (σε μίλια ²)	Έκταση Αποικιών (σε μίλια ²)	Πληθυσμός Μητρόπολης	Πληθυσμός Αποικιών
Βρετανία	94.000	13.100.000	45.500.100	470.000.000
Γαλλία	212.600	4.300.000	42.000.000	65.000.000
Βέλγιο	11,800	940.000	8.300.000	13.000.000
Ολλανδία	13.200	790.000	8.500.000	66.000.000
Γερμανία (το 1914)	210.000	1.100.000	67.500.000	13.000.000

M. E. Townsend, European Colonial Expansion since 1871, J. P. Lippincott Company, Chicago 1941, σελ. 19

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Επανάστασεις και νέα κράτη στη Λατινική Αμερική

- ◉ **Νέα κράτη:** Αργεντινή, Παραγουάη, Χιλή, Περού, Μεξικό, Βραζιλία, Βολιβία, Ισημερινός, Βενεζουέλα, Κολομβία.
- ◉ **Πρωταγωνιστές:** Σιμόν Μπολιβάρ, Χοσέ ντε σαν Μαρτίν
- ◉ **Αποτελέσματα:** (1) η οικονομία συνέχισε να είναι αγροτική, μονοπώλιο της γης από τους μεγαλογαιοκτήμονες, οι αγρότες ζούσαν υπό άθλιες συνθήκες (2) σε κάποια κράτη εγκαθιδρύθηκαν δικτατορίες.

∞ Εξελίξεις στις ΗΠΑ

- ◉ Η συνύπαρξη πλούσιων φυσικών πόρων, άφθονων εργατικών χεριών σχετικά υψηλού μορφωτικού επιπέδου, σταθερότητας και ριψοκίνδυνης επιχειρηματικής νοοτροπίας έφερε ραγδαία ανάπτυξη.
- ◉ Οι σχέσεις Βορείων και Νοτίων οξύνθηκαν: στο νότο υπήρχαν μεγάλες φυτείες και πολλοί δούλοι, ενώ ο βοράς ζημιωνόταν από αυτή την κατάσταση λόγω του ότι ήταν βιομηχανική περιοχή.
- ◉ **1860:** Πρόεδρος εκλέγεται ο **Λίκολν** (πολέμιος της δουλείας των μαύρων) και οι νότιοι αποσχίζονται κάνοντας δικό τους κράτος.
- ◉ **1865:** Βόρειοι και Νότιοι οδηγούνται σε εμφύλιο πόλεμο με νίκη των Βορείων (**600.000 νεκροί**).
- ◉ Μετά τον πόλεμο οι **ΗΠΑ** αρχίζουν τη διείσδυση στη **Λατινική Αμερική** και φροντίζουν να ελέγχουν και τα καθεστώτα τους.
- ◉ Έκτοτε οι **ΗΠΑ** σημειώνουν μεγάλο ρυθμό ανάπτυξης: κορμός της οικονομίας: βιομηχανία: στοιχεία που βοήθησαν: (α) άφιξη νέων μεταναστών, (β) ανάπτυξη του σιδηροδρόμου, (γ) εποικισμός της αμερικανικής ενδοχώρας, (δ) η γνωστή “κατάκτηση της Δύσης” (αφανισμός των ντόπιων Ινδιάνων).

∞ Κίνα

- ◉ Κατά τον 19ο αιώνα δέχθηκε επιθέσεις ισχυρών αποικιακών δυνάμεων.
- ◉ 1885: Χάνει τον έλεγχο της Ινδοκίνας από τη Γαλλία.
- ◉ 1895: Χάνει την Ταϊβάν από τους Ιάπωνες.
- ◉ 1850: Η Ρωσία, η Γερμανία, η Μ. Βρετανία και η Γαλλία χωρίζουν την Κίνα σε ζώνες επιρροής.
- ◉ 1911: Καταργείται η μοναρχία και καθιερώνεται η προεδρική δημοκρατία.

∞ Ιαπωνία

- ◉ Το παλιό φεουδαρχικό καθεστώς που στηρίζεται στους ευγενείς κυβερνήτες γαιοκτήμονες ανατρέπεται και δίνεται έμφαση στη βιομηχανία. Υοθε-

τούνται δυτικοί θεσμοί.

- Εκβιομηχάνιση και γέννηση του ιμπεριαλισμού.
- Η Ιαπωνία εκτοπίζει τη Ρωσία από τη Μαντζουρία και καταλαμβάνει την Κορέα.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Εκτός από τη διαφωνία σχετικά με το ζήτημα της δουλείας, ποιοι άλλοι λόγοι οδήγησαν στον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο; Πριν απαντήσετε να μελετήσετε τη πηγή 1.

Ουσιαστικά το θέμα της δουλείας δεν αποτελούσε αιτία αλλά αφορμή για τον εμφύλιο αμερικανικό πόλεμο. Στο βορρά οι αστοί απλά θεωρούσαν ότι η δουλεία εμπόδιζε τη βιομηχανική ανάπτυξη: οι δούλοι δεν είχαν, στην πραγματικότητα, εισόδημα κι έτσι δε μπορούσαν να αγοράζουν βιομηχανικά προϊόντα. Αν σ' όλα αυτά ακολουθήσουμε και τις πληροφορίες της πηγής το ζήτημα γίνεται ακόμη διαυγέστερο: «Είναι βέβαιο ότι η βιομηχανία του Βορρά ανησυχούσε περισσότερο για ένα έθνος που το μισό εφάρμοζε το ελεύθερο εμπόριο και το άλλο μισό τον προστατευτισμό παρά για ένα έθνος που το μισό χρησιμοποιούσε δούλους και το άλλο μισό είχε καταργήσει τη δουλεία». Τελικά το πρόβλημα βρισκόταν στο ότι οι βιομηχανικά ανεπτυγμένες βόρειες Η.Π.Α. επιθυμούσαν την υιοθέτηση μέτρων (π.χ. επιβολή υψηλών φόρων στα εισαγόμενα προϊόντα) που θα προστάτευαν την εγχώρια, δηλ. τη δική τους, βιομηχανική παραγωγή από τον οξύτατο ανταγωνισμό της βρετανικής βιομηχανίας. Την ίδια στιγμή οι νότιες Η.Π.Α. όχι μόνο αντιδρούσαν αρνητικά στην εφαρμογή τέτοιων μέτρων αλλά και προμήθευαν την αγγλική βιομηχανία με πρώτη ύλη (βαμβάκι), που ήταν εξαιρετικά φθηνή, επειδή προερχόταν από εργασία δούλων. Έτσι, οι νότιες Η.Π.Α. διευκόλυναν τη βρετανική βιομηχανία να παραγάγει προϊόντα που ήταν φθηνά, δηλ. εξαιρετικά ανταγωνιστικά προς τα αντίστοιχα προϊόντα των βορείων Η.Π.Α.

2. Ποιοι παράγοντες επέτρεψαν στους δυτικούς να διεισδύσουν στην Κίνα και στην Ιαπωνία; Στην απάντησή σας να πάρετε υπόψη σας την πηγή 2 και την εικόνα 3.

Το γεγονός ότι η παγκόσμια επανάσταση ξεχύθηκε ουσιαστικά από την Αγγλία και τη Γαλλία (η βιομηχανική επανάσταση σε οικονομικό επίπεδο και η Γαλλική σε πολιτικό – ιδεολογικό επίπεδο) προμήνυε και την επιρροή αυτών

των δύο χωρών σε ολόκληρο τον κόσμο, ειδικά τον υπανάπτυκτο. Ήταν απολύτως φυσικό, λοιπόν, μπροστά στους εμπόρους, τις ατμομηχανές, τα πλοία και τα κανόνια της Δύσης καθώς και μπροστά στις ιδέες της οι πανάρχαιοι πολιτισμοί και οι αυτοκρατορίες του κόσμου, όπως της Κίνας και της Ιαπωνίας, να καταρρέυσουν.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να διαβάσετε το λογοτεχνικό έργο *Η Καλύβα του Μπαρμπα-Θωμά* και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Ο μπαρμπα-Θωμάς είναι ένας από τους πιο εκλεκτούς σκλάβους του κυρίου Σέλμπι, που όμως πουλιέται σ' ένα δουλέμπορο, το Χάλεϊ, για να ξεχρωθεί ο κύριός του. Την ίδια τύχη έχει και μια νεαρή δούλα, η Ελίζα, που ωστόσο δραπετεύει μαζί με το παιδάκι της και ύστερα από πολλές περιπέτειες κατορθώνει να ξεφύγει από τα χέρια των διωκτών της. Ο μπαρμπα-Θωμάς ακολουθεί τον Χάλεϊ και μαζί επιβιβάζονται σ' ένα ποταμόπλοιο με προορισμό το σκλαβοπάζαρο της Ουάσιγκτον. Κατά την διάρκεια του ταξιδιού γνωρίζει ένα κοριτσάκι, την μικρή Εύα, και της σώζει τη ζωή. Ο πατέρας του κοριτσιού τον αγοράζει και τον κάνει επιστάτη του σπιτιού του. Εκεί ο μπαρμπα-Θωμάς ζει ευτυχισμένος μέχρι που ο κύριός του πεθαίνει και οδηγείται ξανά στο σκλαβοπάζαρο. Εκεί θα πουληθεί στον Λεγκρή, έναν ανελέητο άνθρωπο που τη μόνη δύναμη που αναγνωρίζει είναι το μαστίγιό του. Παρ' όλα αυτά, αυτός συμπαθεί τον μπαρμπα-Θωμά και θέλει να τον κάνει επιστάτη του, με την προϋπόθεση όμως να είναι και αυτός σκληρός με τους υπόλοιπους εργάτες. Ο μπάρμπα-Θωμάς αρνείται και ο Λεγκρή του συμπεριφέρεται άθλια. Τελικά, τα πράγματα φθάνουν στο αδιέξοδο και την ώρα που ο μπαρμπα-Θωμάς πρόκειται να ελευθερωθεί, δυστυχώς έχει υποκύψει από τα πολλά χτυπήματα του Λεγκρή. Ο ελευθερωτής του, ο Γιώργος, ορκίζεται στον τάφο του ότι θα ελευθερώσει όλους τους σκλάβους.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 3, σελ. 54

Στην εικόνα 3 παρατηρούμε το σιδηροδρομικό δίκτυο της Ιαπωνίας. Η δημιουργία του σιδηροδρομικού δικτύου στην περιοχή σήμανε την ορμητική είσοδο της χώρας αυτής στον κόσμο της εκβιομηχάνισης και της ανάπτυξης του δυτικού τύπου. Η εικόνα δείχνει την αντίθεση ανάμεσα στους παραδοσιακούς και τους νέους τρόπους μεταφοράς.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις
 - α. Πώς και γιατί οδηγήθηκαν οι Η.Π.Α. στον εμφύλιο πόλεμο;
 - β. Να αναφέρετε τα γεγονότα που οδήγησαν στην εκβιομηχάνιση της Κίνας και της Ιαπωνίας.
2. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Ο Μπολιβάρ αναδείχθηκε ηγετική φυσιογνωμία της Βενεζουέλας.
 - β. Ο Πρόεδρος Α. Λίνκολν ήταν υπέρμαχος της δουλείας.
 - γ. Ο πόλεμος Βορείων – Νοτίων τελείωσε στα 1865 με νίκη των Νοτίων.
 - δ. Μετά τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο οι Η.Π.Α. άρχισαν την οικονομική διείσδυση στη Λατινική Αμερική.
 - ε. Στα 1895 οι Κινέζοι έχασαν από τους Γάλλους τον έλεγχο της Ινδοκίνας.
3. Αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα, να σκιαγραφήσετε το πορτραίτο του Σιμόν Μπολιβάρ.

Σιμόν Μπολιβάρ

Ο Σιμόν Μπολιβάρ γεννήθηκε στο Καράκας Βενεζουέλας το 1783 (προς τιμή του, η επίσημη ονομασία της Βενεζουέλας είναι, από το 1999, Μπολιβαριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας) και αποτέλεσε ηγετική μορφή των εθνικοαπελευθερωτικών επαναστάσεων των λαών της Λατινικής Αμερικής κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Ο ίδιος καταγόταν από εύπορη οικογένεια της Βενεζουέλας και σε ταξίδια του στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική γνώρισε τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης. Επιστρέφοντας στην πατρίδα του προσχώρησε σε μια στρατιωτική ομάδα, η οποία ξεσηκώθηκε το 1810 εναντίον των Ισπανών κατακτητών. Εθνική συνέλευση συγκροτήθηκε με πρωτοβουλία του Μπολιβάρ ανακήρυξε το 1811 την ανεξαρτησία της Βενεζουέλας.

Το 1813 επονομάστηκε Ελευθερωτής (Libertador) και ηγήθηκε σειράς πολέμων στη Λατινική Αμερική εναντίον των Ισπανών με αποτέλεσμα να ενοποιήσει τη Βενεζουέλα με τα απελευθερωμένα εδάφη που αποτελούν σήμερα το κράτος της Κολομβίας. Απελευθέρωσε τα εδάφη των σημερινών κρατών του Ισημερινού και μέρος του Περού, αργότερα τα υψίπεδα

του Περού και τέλος τη σημερινή Βολιβία, στην οποία ο ίδιος έδωσε το όνομα αυτό. Το 1819 ανακηρύχθηκε πρόεδρος της Βενεζουέλας, ενώ αργότερα, το 1823, έγινε πρόεδρος του Περού.

Ωστόσο, σύντομα φάνηκε ότι το όνειρό του για ενοποίηση όλων των χωρών της νότιας Αμερικής δύσκολα θα μπορούσε να εφαρμοστεί καθώς σταδιακά διαχωρίστηκαν η Βενεζουέλα, το Περού και η Κολομβία. Έτσι, το 1830 ο Μπολιβάρ παραιτήθηκε.

Πέθανε στη Σάντα Μαρία της Κολομβίας το 1830 από φυματίωση.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ιωάννης Καποδίστριας

- Εκλέγεται *Κυβερνήτης* από τη Συνέλευση της Τροιζήνας (άνοιξη **1827**) για 7 χρόνια
- **1828**: Άφιξη στο Ναύπλιο
- **Κατάσταση χώρας**: α) ο λαός εξαθλιωμένος, β) ληστές και πειρατές έλεγχαν μεγάλες περιοχές, γ) αιγυπτιακός στρατός παρέμενε στην Πελοπόννησο και δ) τουρκικός στη Στερεά Ελλάδα
- **Πολίτευμα και Διοίκηση**: Ο Καποδίστριας ανέστειλε τις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης και συγκέντρωσε στα χέρια του όλες τις εξουσίες (Δ' **Εθνοσυνέλευση** επικύρωσε αυτές τις αποφάσεις, **Άργος 1829**)
- **Ένοπλες Δυνάμεις**: α) συγκρότηση τακτικών ενόπλων δυνάμεων, β) αξιοποιήθηκαν ορισμένοι από τους αγωνιστές, γ) ιδρύθηκε ο Λόχος των Ευελπίδων, δ) έγιναν τα πρώτα βήματα για την οργάνωση τακτικού πολεμικού ναυτικού και ε) καταπολεμήθηκε η πειρατεία (**Α. Μιαούλη**)
- **Οικονομία**: α) σχημάτισε ένα πρώτο κρατικό ταμείο, β) προχώρησε στην ίδρυση τράπεζας και την κοπή νομίσματος (φοίνικας), γ) εφάρμοσε αυστηρή λιτότητα στις δημόσιες δαπάνες, δ) εκσυγχρόνισε τη γεωργία (νέες καλλιέργειες αλλά και καλλιεργητικές μέθοδοι)
- **Εκπαίδευση**: ίδρυσε το **Ορφανοτροφείο** της Αίγινας (λειτουργήσαν 3 αλληλοδιδασκτικά σχολεία, 3 ελληνικά, αρκετά χειροτεχνεία, το *Πρότυπον Σχολείον* και το *Κεντρικόν Σχολείον*). Στην Τίρυνθα δημιούργησε το *Πρότυπον Αγροκήπιον*. Δεν προχώρησε όμως στην ίδρυση Πανεπιστημίου.

∞ **Η Ολοκλήρωση της Επανάστασης (1829)**: Όταν έφθασε ο Κυβερνήτης στην Ελλάδα:

- Ο βαθμός ανεξαρτησίας του κράτους και ο καθορισμός των συνόρων του εκκρεμούσαν και οι πολεμικές επιχειρήσεις δεν είχαν σταματήσει
- **12 Σεπτεμβρίου 1829**: δόθηκε η τελευταία μάχη στην **Πέτρα** της Βοιωτίας (οι Έλληνες επικράτησαν των Τούρκων με αρχηγό τον **Δ. Υψηλάντη**)
- **1830**: **Πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας**: η Ελλάδα ανακηρύσσεται ανεξάρτητο κράτος
- **1832**: **Συνθήκη της Κων/πολης**: Η Ελλάδα διευρύνει τα σύνορά της ως το σημείο του **Αμβρακικού – Παγασητικού κόλπου** (*Πελοπόννησος, Στερεά Ελλάδα, νησιά του Αργοσαρωνικού, Εύβοια, Κυκλάδες, Σποράδες*)

∞ Η αντιπολίτευση κατά του Καποδίστρια

- **Αίτιο**: η επιλογή του Κυβερνήτη να συγκροτήσει ένα κράτος ισχυρό κατά

- τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα (ακόμη, Αγγλία και Γαλλία υποδαύλιζαν την κατάσταση, θεωρώντας τον Καποδίστρια όργανο της Ρωσίας)
- **Πολιτικοί αντίπαλοι:** Πρόκριτοι με τοπική εξουσία (**Π. Μαυρομιχάλης**), πλούσιοι πλοιοκτήτες (**Γ. Κουντουριώτης**), έμπειροι Φαναριώτες (**Α. Μαυροκορδάτος**), φιλελεύθεροι διανοούμενοι (**Αδ. Κοραΐς**)
 - **Αίτημα:** Παραχώρηση συνταγματικών ελευθεριών
 - **1830:** Σημειώνονται εξεγέρσεις· ο **Μιαούλης** ανατινάσσει τα δύο μεγαλύτερα πολεμικά πλοία στον Πόρο· στην Ύδρα η εφημερίδα **Απόλλων** προπαγανδίζει τη δολοφονία του **Καποδίστρια**· η ένταση κορυφώνεται με τη φυλάκιση του **Π. Μαυρομιχάλη**.
 - **27 Σεπτεμβρίου 1831:** Ο Κυβερνήτης δολοφονείται από τους **Κων/νο** και **Γεώργιο Μαυρομιχάλη**.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού αντιπαραβάλετε τις πηγές α και β, να καταγράψετε τις θέσεις που διατυπώνονται σε αυτές.

Η παραπάνω πηγή παρουσιάζει δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις για τον Καποδίστρια: η πρώτη είναι του πολιτικού Ι. Κωλέτη, αρχηγού του Γαλλικού κόμματος, ενώ η άλλη του Εϋνάρδου, φιλέλληνα συνεργάτη του Καποδίστρια. Ο Κωλέτης κατηγορεί τον Κυβερνήτη για απομάκρυνση όλων των ειδημόνων, για καταπάτηση των ψηφισμάτων των Εθνοσυνελεύσεων, για φίμωση του λόγου και για σύσταση μεροληπτικών δικαστηρίων. Αντίθετα, ο Εϋνάρδος μιλά για αρετές του Καποδίστρια καθώς και για αμέτρητη ζημία που θα την καταλάβουν στο μέλλον οι Έλληνες. Κατά τον Εϋνάρδο, ο Καποδίστριας δολοφονήθηκε ως θύμα ιδιαίτερης εκδίκησης και σύντομα η χώρα θα καταλάβαινε ότι ήταν αναντικατάστατος. Βεβαίως, δε θα πρέπει ούτε για μια στιγμή να ξεχνάμε ότι ο Κωλέτης πιθανώς να απομακρύνθηκε και ο ίδιος από κάποια θέση και γι' αυτό μιλά με τόσο μένος. Από την άλλη ο Εϋνάρδος, ως στενός συνεργάτης του Κυβερνήτη, θα ήταν σύμφωνος με τις αποφάσεις του και σίγουρα δεν είναι και ο πιο αντικειμενικός παρατηρητής.

2. Να αποτιμήσετε την εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια.

Στα πλαίσια της εκπαιδευτικής του πολιτικής ο Καποδίστριας ίδρυσε το Ορφανοτροφείο της Αίγινας, στο οποίο λειτούργησαν τρία αλληλοδιδασκτικά σχολεία, τρία ελληνικά, αρκετά χειροτεχνεία καθώς και το Πρότυπον Σχολείον. Επίσης ιδρύθηκε το Κεντρικόν Σχολείον και το Πρότυπον Άγροκήπιον στην

Τίρυνθα, δεν προχώρησε όμως σε ίδρυση Πανεπιστημίου. Σε γενικές γραμμές, η εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια, η οποία έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην επέκταση και ενίσχυση της στοιχειώδους και επαγγελματικής εκπαίδευσης, φαίνεται ότι ήταν, με κριτήριο τις τότε ανάγκες της Ελλάδος, προσανατολισμένη σε σωστή κατεύθυνση. Στο ίδιο πλαίσιο, η απόφασή του να μην προχωρήσει στην ίδρυση πανεπιστημίου, σε μία χώρα όπου η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων ήταν αναλφάβητη, μοιάζει επίσης σωστή.

3. Ποια ήταν τα αίτια της σύγκρουσης Καποδίστρια – Αντιπολίτευσης;

Η μοναδική και ουσιαστική αιτία της σύγκρουσης του Κυβερνήτη με την Αντιπολίτευση ήταν ότι απομάκρυνε από την εξουσία τους πρόκριτους και γενικότερα τους προεστούς. Επίσης, τούς είχε ενοχλήσει το γεγονός ότι δεν τούς είχε αφήσει απολύτως καμία δικαιοδοσία και έπαιρνε ο ίδιος τις αποφάσεις. Όλοι αυτοί φανερά τον κατηγορούσαν για απολυταρχία και συγκεντρωτισμό αλλά η πραγματική αιτία βρισκόταν στην αφαίρεση των αξιωμάτων, γεγονός που σήμαινε παύση των αυθαιρεσιών και των κλοπών του δημοσίου χρήματος, το οποίο ήταν δανεισμένο από την Αγγλία.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, 3 σελ. 55-56

Στην εικόνα ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδος. Ήρθε στο Ναύπλιο τον Γενάρη του 1828 για να αναλάβει τη διακυβέρνηση του κράτους. Θέλησε να αναδιοργανώσει και να την κάνει όμοια με τις δυτικοευρωπαϊκές. Έκανε πολλά πράγματα για τη χώρα, αλλά το έργο του διεκόπη βίαια στις 27 Σεπτεμβρίου 1831, όταν δολοφονήθηκε από τους αδελφούς Μαυρομιχάλη (βλ. εικόνα 3, σελ. 56).

Πηγή: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να δώσετε τους ορισμούς των εξής όρων: **Λόχος των Ευελπίδων, αλληλοδιδασκτικά σχολεία, ελληνικά σχολεία.**

2. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Να αναφέρετε τις κινήσεις του Καποδίστρια στην εσωτερική διοίκηση και τις ένοπλες δυνάμεις.

- β. Τι έκανε ο Κυβερνήτης για την οικονομία της χώρας;
γ. Να αποτιμήσετε την προσφορά του Καποδίστρια στην εκπαίδευση και την εξωτερική πολιτική.

3. Να αποφασίσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:

- α. Ο Καποδίστριας ήρθε στο Ναύπλιο στα 1829.
β. Ο Καποδίστριας ανέθεσε τη διοίκηση του στρατού και της δικαιοσύνης σε προεστούς και προκρίτους.
γ. Ο Καποδίστριας έκοψε νόμισμα, τον φοίνικα.
δ. Ο Κυβερνήτης ίδρυσε το πρώτο πανεπιστήμιο στη χώρα.
ε. Η Ελλάδα διεύρυνε τα σύνορά της χάρη στους επιδέξιους χειρισμούς του κυβερνήτη.

4. Αφού διαβάσετε την παρακάτω πηγή, να αποφανθείτε αν τελικά ο Κυβερνήτης άξιζε αυτή την πολιτική και κατ' επέκταση αυτό το τέλος, που είχε, ή αν οι ενέργειές του ήταν δικαιολογημένες. Να λάβετε υπόψη σας και γενικότερες ιστορικές γνώσεις.

Οι επιλογές του Καποδίστρια και η σύγκρουσή του με την αντιπολίτευση

Η πορεία που ακολούθησε το ελληνικό κράτος μετά το 1831 φαίνεται να μην αναιρεί ορισμένες βασικές θέσεις της καποδιστριακής πολιτικής.

Ωστόσο, θα ήταν τολμηρό, βασιζόμενοι στη διαπίστωση αυτή, να γενικεύσουμε και να δεχθούμε αβασάνιστα ότι η ελληνική κοινωνία των χρόνων 1828-1831 δεν άντεχε παρά μόνο τις καποδιστριακές επιλογές. [...] Φαίνεται ότι δύσκολα θα μπορούσε να επιχειρηθεί η οργάνωση της χώρας, στην κατάσταση που τη βρήκε ο Καποδίστριας, χωρίς την προσφυγή σε κάποια μορφή αυταρχικότητας. Η αυταρχικότητα αυτή, αναγκαία ίσως για να επιβληθεί η κεντρική εξουσία και να παταχθούν οι φυγόκεντρες τάσεις των ηγετικών ομάδων, δεν προϋπέθετε υποχρεωτικά ιδεολογικό καταναγκασμό και αστυνόμευση. Η επιμονή του Καποδίστρια να διέλθει η χώρα από ορισμένα, αυστηρά ελεγχόμενα, στάδια εξέλιξης στένεψε από την αρχή τα περιθώρια ενός διαλόγου με όσους είχαν να προτείνουν άλλες επιλογές` σε λίγο ήλθε η απαγόρευση κάθε αντίθετης γνώμης, η δίωξη. [...]

Παρά τη συντηρητική, όμως, ιδεολογία του Καποδίστρια και την αυταρχικότητα του καθεστώτος του, το πρόγραμμά του είχε σαφή στοιχεία πολιτικού εκσυγχρονισμού. Όσοι από τα μη παραδοσιακά στοιχεία τον αντιπολιτεύτηκαν, δε μπόρεσαν να δουν τη διάσταση αυτή της καποδιστριακής πολιτικής.

Χρ. Λούκος, «Κυβερνήτης Καποδίστριας, πολιτικό έργο, συναίνεση και αντιδράσεις», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμος 3, σελ. 212, 214*

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η εκλογή και άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα

- **Συνθήκη του Λονδίνου (1832):** άφιξη του **Όθωνα** στην Ελλάδα
- **Πολίτευμα:** απόλυτη μοναρχία
- **Δάνειο:** 60.000.000 φράγκα (ο **Όθων** ήρθε φέρνοντας τα 20.000.000 απ' το σύνολο)

Η περίοδος της Αντιβασιλείας (1833-1835)

- **Αντιβασιλεία:** την εξουσία ασκούσαν 3 αντιβασιλείς, διότι ο **Όθων** ήταν ανήλικος, όταν ήρθε στην Ελλάδα: α) **Αρμανσμπέργκ** (πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών), β) **Μάουρερ** (αρμόδιος για την εκπαίδευση, τη δικαιοσύνη και την εκκλησία), γ) **Χάιντεκ** (υπεύθυνος για τις ένοπλες δυνάμεις)
- **Στόχος της Αντιβασιλείας:** η δημιουργία σύγχρονου, εθνικού κράτους, κατά τα δυτικά πρότυπα (τρίπτυχο: **εθνική ανεξαρτησία, βασιλική απολυταρχία και συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης**)
- **Διοίκηση:** συγκεντρωτική, η χώρα διαιρέθηκε σε 10 Νομούς, ενώ πρωτεύουσα έγινε η Αθήνα (1834)
- **Στρατός:** Αρχικά βασίστηκε στους 3.500 Βαυαρούς που είχαν συνοδεύσει τον **Όθωνα**. Οι Έλληνες περιθωριοποιήθηκαν και μερικοί από αυτούς κατέφυγαν στη ληστεία.
- **Δικαιοσύνη:** Ιδρύθηκαν Δικαστήρια και συντάχθηκαν Νόμοι
- **Εκπαίδευση:** **Πρωτοβάθμια:** αλληλοδιδασκτικά σχολεία 7ετούς φοίτησης, **Δευτεροβάθμια:** *Ελληνικά Σχολεία* 3ετούς φοίτησης (πρωτεύουσες επαρχιών) και *Γυμνάσια* 4ετούς φοίτησης (πρωτεύουσες νομών). Το 1837 ιδρύεται το **Πανεπιστήμιο Αθηνών** και το **Πολυτεχνείο**.
- **Εκκλησία:** ορίστηκε Αυτοκέφαλη (διοικητικά χωρίστηκε από το Πατριαρχείο Κων/πολης), τα μικρά μοναστήρια έκλεισαν
- **Αντιμετώπιση της Αντιβασιλείας:** Οι Έλληνες αντιμετώπισαν τους Βαυαρούς αρχικά με καχυποψία και στη συνέχεια εχθρικά. Υπήρξαν συνωμοτικές κινήσεις και επαναστάσεις (Μεσσηνία 1834)

Η περίοδος της απόλυτης μοναρχίας του Όθωνα (1835-1843): Προσπάθησε να διχάσει τα κόμματα προς όφελός του, πότε βοηθώντας τους μεν και πότε τους δε. Δημιουργήθηκαν εξεγέρσεις τοπικού χαρακτήρα (Ύδρα, Μεσσηνία).

∞ Η 3^η Σεπτεμβρίου 1843

- **Αίτια:** 1) η κατάσταση των αγροτών χειρότερει και στην ύπαιθρο ανα-

πτυσσόταν η δουλεία, 2) η Ελλάδα αδυνατούσε να εξοφλήσει τα δάνειά της (επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου από τις Δυνάμεις και περικοπή των κρατικών δαπανών)

- **Αποτέλεσμα:** Οι στρατιωτικοί στράφηκαν κατά του Όθωνα
- **Πρωτεργάτες:** *A. Μαυροκορδάτος, I. Κωλέττης, A. Μεταξάς, A. Λόντος*
- **Αίτημα:** Παραχώρηση Συντάγματος (= απαλλαγή της χώρας από τους Βαυαρούς, ανακούφιση από την οικονομική και την κοινωνική κρίση)
- **2-3 Σεπτεμβρίου 1843:** Η φρουρά και πολλοί πολίτες (*Δ. Καλλέργης, Μακρυγιάννης*) απαίτησαν Σύνταγμα. Ο Όθων αναγκάστηκε να δεχθεί.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τις πηγές και λάβετε υπόψη σας το σύνολο των στοιχείων της ενότητας, να οργανώσετε συζήτηση στην τάξη: μία ομάδα θα υπερασπιστεί, με επιχειρήματα το έργο της Αντιβασιλείας, και μία άλλη θα το επικρίνει, επίσης με κατάλληλα επιχειρήματα.

Υπεράσπιση: Η Αντιβασιλεία θέλησε να οικοδομήσει ένα σύγχρονο κράτος κατά τα δυτικά πρότυπα. Επιθυμούσε την εθνική ανεξαρτησία. Οργάνωσε τη Δικαιοσύνη και ίδρυσε δικαστήρια. Αναμόρφωσε την Εκπαίδευση και ίδρυσε το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837) καθώς και το Πολυτεχνικό Σχολείο. Επίσης, η Ελληνική Εκκλησία αποσχίστηκε από το Πατριαρχείο της Κων/πολης κι έτσι οι Οθωμανοί δε μπορούσαν πια να επεμβαίνουν στα ζητήματα της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Κατηγορία: Η Αντιβασιλεία επιθυμούσε την βασιλική απολυταρχία και υιοθέτησε το συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης. Η διοίκηση του κράτους ήταν συγκεντρωτική. Ο στρατός βασίστηκε στους 3.500 Βαυαρούς που είχε φέρει ο Όθων μαζί του με αποτέλεσμα να παραγκωνιστούν όλοι οι Έλληνες αγωνιστές του '21.

2. Να μελετήσετε και κατόπιν να σχολιάσετε την εικόνα 2.

Η εικόνα παρουσιάζει τα γεγονότα της νύχτας της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843. Στη μέση διακρίνεται ο Καλλέργης έφιππος, ενώ από το παράθυρο παρακολουθεί ο Όθων. Στις 3 Σεπτεμβρίου 1843 δημιουργήθηκε έντονη πολιτική κινητοποίηση έξω από τα ανάκτορα λόγω των συνεχών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η ελληνική κοινωνία. Πρωτεργάτες ήταν ο Καλλέργης και ο στρατηγός Μακρυγιάννης. Ο λαός απαίτησε από τον Όθωνα την παραχώρηση Συντάγματος κι εκείνος, μη έχοντας άλλη επιλογή, το δέχτηκε.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 57

Στην παραπάνω εικόνα παρακολουθούμε την αποβίβαση του Όθωνα στο Ναύπλιο στις 25 Ιανουαρίου 1833. Οι κάτοικοι υποδέχθηκαν σε πολύ ευχάριστο και χαρούμενο κλίμα τον Όθωνα, γεγονός που κατανοείται απόλυτα αν σκεφθεί κανείς ότι αφενός είχαν περάσει πάρα πολλά στην Επανάσταση και αφετέρου ότι ακόμη επικρατούσε ανησυχία στην περιοχή εξαιτίας του άδοξου τέλους της κυβέρνησης Καποδίστρια. Ο ελληνικός λαός είχε πια εναποθέσει όλες τις ελπίδες του στον Όθωνα.

Εικόνα 2, σελ. 58: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή

Στην παραπάνω πηγή εκτίθενται τρεις απόψεις για το έργο της Αντιβασιλείας: **α)** η άποψη ενός από τους Αντιβασιλείς, του Μάουρερ, **β)** η άποψη του Βαυαρού αξιωματούχου Ρούντχαρτ και **γ)** η άποψη του Μακρυγιάννη, αντιπάλου της Αντιβασιλείας. Κατά τον Μάουρερ η Αντιβασιλεία αρχικά ζήτησε από τον ελληνικό λαό να την εμπιστευθεί προκειμένου να γίνει το έργο της ευκολότερο. Διατύπωσαν νόμους προσωρινά πολύ αυστηρούς για να διατηρήσουν την τάξη. Στη συνέχεια αναδιοργάνωσαν τον Στρατό και τη Δικαιοσύνη. Κατά τον Ρούντχαρτ η Αντιβασιλεία έκανε ένα μοιραίο λάθος: προσπάθησε να οργανώσει την Ελλάδα σαν να οργάνωνε ένα ήδη δυτικό κράτος. Κατ' αυτόν οι Αντιβασιλείς όφειλαν να οργανώσουν τη χώρα σύμφωνα με τους θεσμούς της και όχι με τους θεσμούς τους. Παρ' όλα αυτά δεν κατηγορεί για κάτι την Αντιβασιλεία. Τέλος, ο Μακρυγιάννης δεν έχει να πει τίποτα καλό για την Αντιβασιλεία. Κατά την άποψή του αυτοί οι άνθρωποι δεν ήθελαν τίποτα το καλό για την Ελλάδα. Το μόνο που ήθελαν ήταν να κυβερνούν με το «έτσι θέλω». Ο Μακρυγιάννης βέβαια ήταν από τα θύματα της Αντιβασιλείας, μιας που ως στρατηγός δεν αξιοποιήθηκε ένα από τα λάθη της Αντιβασιλείας, και έτσι νομίζουμε ότι η πικρία του είναι εν μέρει δικαιολογημένη.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Ποιοι ασκούσαν την εξουσία πριν τον Όθωνα και ποιες ήταν οι αρμοδιότητές τους;

β. Να αναφέρετε συνοπτικά τα γεγονότα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου.

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Ο Όθων άσκησε την εξουσία από την πρώτη στιγμή που ήρθε.
 - β. Το πολίτευμα της Ελλάδος επί Όθωνος ήταν απόλυτη μοναρχία.
 - γ. Η πολιτική της Αντιβασιλείας συνοψίζεται στο τρίπτυχο: εθνική ανεξαρτησία, βασιλική απολυταρχία, συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης
 - δ. Με ενέργειες της Αντιβασιλείας η Ελληνική Εκκλησία χωρίστηκε από το Πατριαρχείο.
 - ε. Η Αντιβασιλεία χρησιμοποίησε τους Έλληνες αγωνιστές σε καίριες θέσεις του στρατού.
3. Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, να απαντήσετε την ερώτηση που ακολουθεί:

Αντιβασιλεία και ελληνικά πολιτικά κόμματα

Ευθύς εξ αρχής [η Αντιβασιλεία] απέβλεψε στη συνένωση όλων των κομμάτων κάτω από την αιγίδα του στέμματος καθώς και στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας της χώρας από την ξένη επέμβαση. Θεωρητικά τουλάχιστον, γιατί η Αντιβασιλεία είτε ως συλλογικό σώμα στην πρώτη περίοδο είτε αργότερα, όταν ο Άρμανσμπεργκ την ασκούσε ως μοναδικός σχεδόν φορέας της, δεν απέφυγε την εμπλοκή τόσο με τις ξένες Δυνάμεις όσο και με τα ελληνικά πολιτικά κόμματα. [...] Οπωσδήποτε, οι επιδιώξεις αυτές της Αντιβασιλείας ήταν, εκ προοιμίου, ανέφικτες. Η πρώτη, γιατί είχε ως προϋπόθεση την ισοπέδωση των πολιτικών παρατάξεων και την εξουδετέρωση της ισχύος των κομμάτων, πράγμα στο οποίο αντιδρούσαν όλα τα κόμματα. Οι διασυνδέσεις εξάλλου που είχαν δημιουργηθεί ανάμεσα στα τελευταία και στους εκπροσώπους των ξένων Δυνάμεων έκαναν επίσης αδύνατη τη δεύτερη, επειδή οι Δυνάμεις είχαν κάθε συμφέρον να ενθαρρύνουν τα κόμματα στην αντίστασή τους εναντίον της εξουσίας και στις πιέσεις που ασκούσαν αυτά εκ των κάτω ώστε να μπορούν εκείνες, επεμβαίνοντας εκ των υστέρων και πιέζοντας εκ των άνω, να επιτυγχάνουν τους στόχους τους. [...]

Οι υπολογισμοί της Αντιβασιλείας, σύμφωνα με τους οποίους η με κάθε τρόπο παρεμπόδιση των κομμάτων να συμμετέχουν στην πολιτική ζωή της χώρας θα τα ανάγκαζε τελικά σε υποταγή, αποδείχθηκαν σφαλεροί.

Ι. Α. Πετρόπουλος & Αικ. Κουμαριανού, Η Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους 1833-1843, Παπαζήσης, Αθήνα 1982, σελ. 115-116

- Με βάση το παραπάνω κείμενο αλλά και τις ιστορικές σας γνώσεις να γράψετε ένα δοκίμιο όπου θα εκθέσετε τις απόψεις για τη σχέση Αντιβασιλείας και ελληνικών πολιτικών κομμάτων.

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η καθιέρωση της Συνταγματικής Μοναρχίας (1844)

- **Νομοθετική εξουσία:** την ασκούσε ο βασιλιάς, η Γερουσία (διοριζόταν από το βασιλιά και ήταν ισόβια) και η Βουλή (εκλεγόταν από το λαό)
- **Εκτελεστική εξουσία:** την ασκούσαν **υπουργοί** που διορίζονταν και παύονταν από το βασιλιά
- **Δικαστική εξουσία:** την ασκούσαν **δικαστές** που διορίζονταν και παύονταν από τον βασιλιά.

∞ Η διαμάχη αυτοχθόνων - ετεροχθόνων:

- **Αίτιο:** Οι ετερόχθονες είχαν καταλάβει θέσεις στη διοίκηση, γεγονός που κατά τους αυτόχθονες δεν ήταν σωστό
- **Απόφαση:** α) Οι ετερόχθονες χωρίς να χάσουν την έννοια του Έλληνα πολίτη δεν επιτρεπόταν να διοριστούν σε θέσεις δημόσιας διοίκησης, β) ετερόχθονες μπορούσαν να εκλεγούν βουλευτές μόνο σε οικισμούς ετεροχθόνων.

∞ Η λειτουργία του πολιτεύματος

- Οι υπερεξουσίες του βασιλιά νόθευαν το δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτεύματος
- Τα κόμματα συνέχιζαν να αναπτύσσουν δράση (δεν ήταν όμως αναγνωρισμένα)
- **Εκλογές 1844:** Χρησιμοποιήθηκαν αθέμιτα μέσα (καλπονοθεία, εκβιασμοί, χρηματισμοί) κυρίως από τον **I. Κωλέττη**
- **1844-1847: Πρωθυπουργία Κωλέττη:** α) συνεργάστηκε με τον **Όθωνα**, β) παραβίασε κατ' επανάληψη το Σύνταγμα, γ) αγνόησε τη Βουλή, δ) χρησιμοποίησε κρατικούς πόρους για την εξυπηρέτηση των ψηφοφόρων του.

∞ Μεγάλη Ιδέα και Αλυτρωτισμός

- **Μεγάλη Ιδέα:** Για να αναπτυχθεί η χώρα, έπρεπε πρώτα να διευρυνθούν τα ελληνικά σύνορα ώστε να περιλάβουν περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία.
- **Αλύτρωτοι Έλληνες:** έτσι ονομάστηκαν οι Έλληνες που έμεναν εκτός των συνόρων του ελληνικού κράτους (και η πολιτική που στόχευε στην ένταξη τους ονομάστηκε *αλυτρωτισμός*)
- **Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος:** Υποστήριζε ότι πρώτα έπρεπε η Ελλάδα να αναπτυχθεί οικονομικά και μετά να επεκταθεί εδαφικά

∞ Ο Κριμαϊκός πόλεμος (1854-56) και ο Ελληνισμός

- **1854:** Ξεσπά Ρωσοτουρκικός πόλεμος: η Αγγλία και η Γαλλία τάσσονται στο πλευρό του Σουλτάνου και η Ρωσία χάνει τον πόλεμο
- **1854:** Ο Όθων και κάποιοι Έλληνες θεωρούν ότι μπορούν να επεκταθούν: γίνονται εξεγέρσεις στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και στη Μακεδονία· αγγλικός και γαλλικός στόλος καταλαμβάνουν τον Πειραιά και απαιτούν από τον Όθωνα ουδετερότητα.
- **1856:** Οι Δυνάμεις υποχρεώνουν τον Σουλτάνο να υπογράψει το Χάτι Χουμαγιούν (δηλ. τη διασφάλιση των μη Μουσουλμάνων κατοίκων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας)
- Στην Ελλάδα και τα τρία κόμματα χάνουν την εμπιστοσύνη του λαού.

∞ Η εξέωση του Όθωνα (1862)

- **1859-1862:** το κοινωνικό ρεύμα εναντίον του Όθωνα ενισχύθηκε
- **1^η Φεβρουαρίου 1862:** ξεσπά στο Ναύπλιο επανάσταση
- **Οκτώβριος 1862:** στασιάζει η Φρουρά της Αθήνας
- **1862:** Ο Όθων κηρύσσεται έκπτωτος και εγκαταλείπει την Αθήνα

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε την πηγή α:

α. Ποια είναι η αποστολή της Ελλάδας, σύμφωνα με το κείμενο;

β. Ποια σημεία του κειμένου δείχνουν ότι ο Κωλέτης αναφέρεται στην εδαφική επέκταση της Ελλάδας;

α. Κατά τον Κωλέτη η αποστολή της Ελλάδας είναι να περιλάβει στα σύνορά της ολόκληρη την ελληνική φυλή. Τονίζει ότι οι Έλληνες δεν πρέπει να ενδιαφέρονται μόνο για το ελληνικό κράτος, αλλά για την ελληνική φυλή συνολικά. Υποστηρίζει ότι μέχρι τη στιγμή εκείνη που εκφωνεί αυτόν το λόγο έχει εκπληρωθεί μέρος του όλου σκοπού. Είναι ο εισηγητής της Μεγάλης Ιδέας, όπως ονομάζει την προσάρτηση των περιοχών που έμεναν Έλληνες και δεν ανήκε τότε στην Ελλάδα.

β. Οι αναφορές του Κωλέτη στην εδαφική επέκταση της χώρας είναι διάφορες μέσα στο κείμενο. Αναφέρει π.χ. «Διὰ τὴν ... γεννήσεως τὴν Ἀνατολήν», «τὸ δὲ δεύτερον εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀνατεθειμένον», «τὴν ὁποίαν ... κατὰ πρῶτον ἐκπεφρασμένην».

2. Ποια στάση τηρεί απέναντι στη Μ. Ιδέα ο συντάκτης της πηγής β; Προτείνει κάποιο εναλλακτικό σχέδιο δράσης για την πρόοδο του ελληνισμού; Αν ναι, ποιο είναι αυτό;

Ο Γ. Φιλάρετος, αντιμοναρχικός πολιτικός, υποστηρίζει ότι η επιδίωξη υλοποίησης της Μεγάλης Ιδέας αποπροσανάτoliσε τους Έλληνες από την «υλική προαγωγή», δηλαδή την οικονομική ανάπτυξη, που θα έπρεπε να είναι, κατά τη γνώμη του, η κύρια επιδίωξή τους. Όπως γίνεται φανερό δηλαδή, αντιτίθεται στις προτάσεις του Κωλέτη και η δική του πρόταση είναι να προσπαθήσουν οι Έλληνες εντός των συνόρων να πραγματοποιήσουν οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

3. Λαμβάνοντας υπόψη σας όσα μάθατε για την Πολιτεία του Όθωνα τόσο σε αυτή την ενότητα όσο και στην προηγούμενη, να εκθέσετε σε σύντομο κείμενο τους παράγοντες που οδήγησαν, κατά τη γνώμη σας, στην έξωσή του.

Από τη στιγμή που ο Όθων ήρθε στην Ελλάδα δεν υπήρξε τίποτα θετικό για τη χώρα. Οι κάτοικοι των υποδέχθηκαν με μεγάλη χαρά έχοντας εναποθέσει πάνω του όλες τους τις ελπίδες. Βέβαια, σ' αυτό το σημείο έχει ευθύνες και ο ελληνικός λαός, επειδή ίσως να είχε υπερβολικές απαιτήσεις από ένα παιδί μόλις 17 ετών. Αρχικά, η Αντιβασιλεία πήρε αρκετά σκληρά μέτρα, και παρόλο που ισχυρίστηκε ότι θα ήταν προσωρινά, κάθε άλλο παρά προσωρινά δεν ήταν. Εκείνο όμως το μέτρο που πείραξε περισσότερο τους Έλληνες ήταν ο παραγκωνισμός των Ελλήνων αγωνιστών. Στη συνέχεια, στα 1854-1857 η Ελλάδα δε συμμετείχε στα κινήματα της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Μακεδονίας με αποτέλεσμα να υπάρχει λαϊκή δυσαρέσκεια. Επιπλέον, η οικονομική κατάσταση του κράτους και η απολυταρχία των Βαυαρών έσπρωχναν την κατάσταση στα άκρα. Το Σύνταγμα του 1843 έδωσε μία παράταση στον Όθωνα. Στα 1862 ξέσπασε Επανάσταση στο Ναύπλιο και μετά από αυτή μία άλλη στην Αθήνα. Ο λαός εκτιμούσε πια ότι ο Όθων δεν είχε να προσφέρει τίποτε άλλο στη χώρα κι έτσι κηρύχθηκε έκπτωτος.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 59

Στην παραπάνω εικόνα βλέπουμε τις εκλογές του 1844. Οι Έλληνες ενδιαφέρονταν για τα κοινά και συμμετείχαν στην πολιτική με πάθος. Έτσι, συχνά, οι εκλογικές μάχες συνοδεύονταν από εντάσεις ή ακόμα και συγκρούσεις ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές πολιτικές σκέψεις.

Εικόνα 2, σελ. 60

Ο Όθων και η Αμαλία εγκαταλείπουν την Ελλάδα στις 12 Οκτωβρίου 1862 ύστερα από την έξωση του Όθωνα. Η βαθμιαία αστικοποίηση της Ελλάδος, αν και περιορισμένη ακόμη, είχε φέρει στο κοινωνικοπολιτικό προσκήνιο μία νέα γενιά πολιτικών με φιλελεύθερες ιδέες που εκτιμούσαν ότι ο Όθων δεν είχε πλέον τίποτα να προσφέρει στη χώρα.

Πηγή α: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή β: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Η καθιέρωση της Συνταγματικής Μοναρχίας.
 - β. Η διαμάχη αυτοχθόνων – ετεροχθόνων.
 - γ. Η Μεγάλη Ιδέα και ο Αλυτρωτισμός.
2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **Μεγάλη Ιδέα, αλυτρωτισμός, Χάτι Χουμαγιούν, Ναυπλιακά.**
3. Να αποφασίσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Ο Όθων το 1844 δεν προχώρησε τελικά στην παραχώρηση Συντάγματος.
 - β. Ο Ι. Κωλέτης διέπραξε νοθεία στις εκλογές.
 - γ. Ο Κριμαϊκός πόλεμος έληξε με νίκη της Ρωσίας.
 - δ. Οι Έλληνες κήρυξαν έκπτωτο τον Όθωνα στα 1862.
 - ε. Κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου η Αγγλία, η Γαλλία και η Ελλάδα βοήθησαν τη Ρωσία με κάθε τρόπο.
4. Διαβάστε την ακόλουθη πηγή και σκιαγραφήστε με τη βοήθεια των ιστορικών σας γνώσεων την προσωπικότητα του Ι. Κωλέτη:

Τα «εκλογικά ήθη» του Κωλέτη και των οπαδών του

Πρόκειται να κυρωθώσι φιλικαί εκλογαί; Εὐθὺς καὶ αἱ δεινόταται παραβιάσεις παρεσιωπῶντο ἢ ἐχαρακτηρίζοντο ἐπουσιώδεις παρατυπιαὶ καὶ ἡ μὲν βία, ἢ στάσις αὐτή, ἀπεκαλοῦντο δικαία ἄμυνα, ἡ δὲ ἀδικία, ἡ ἀκολασία, τὸ ψεῦδος, δικαιοσύνη, μετριότης, ἀλήθεια. Καὶ αὐταὶ αἱ λέξεις ἤλλαξαν σημασίαν ἢ μὲν παραβιάσις τῶν καλπῶν ὠνομάσθη συστολή τῶν σανίδων, αἱ δὲ σαπυνοκασέλαι καὶ τὰ σακούλια κάλπαι, ἢ λύμανσις τῶν σφραγίδων τυχαία σύντριψις, οἱ συμβολαιογράφοι ἐπὶ τῆς ψηφοφορίας ἐπιτροπαὶ καὶ οἱ ἀπόβλητοι τοῦ λαοῦ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ.

Ν. Δραγούμης, Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, Αθήνα 1925

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ο Γεώργιος Α΄ βασιλιάς των Ελλήνων και η ενσωμάτωση των Επτανήσων

- **1862:** Οι Δυνάμεις αναγορεύουν βασιλιά των Ελλήνων τον Δανό Πρίγκιπα **Γεώργιο Γκλύξμπουργκ (Γεώργιος ο Α΄)**
- Η Αγγλία μη μπορώντας να κρατήσει άλλο τα Επτάνησα τα προσφέρει δώρο στην Ελλάδα (**1863**)
- **1864:** Επίσημη ενσωμάτωση των Επτανήσων στην Ελλάδα

∞ Το Σύνταγμα του 1864

- Αναγνώριζε το λαό ως κυρίαρχο παράγοντα του πολιτεύματος (δημοκρατική αρχή)
- Ο βασιλιάς ορίζεται ανώτατος άρχοντας της Πολιτείας: **βασιλευόμενη Δημοκρατία**
- Η **Νομοθετική** εξουσία ασκείται από τον βασιλιά και τη Βουλή
- Η **Γερουσία** καταργείται ως θεσμός αντιδημοκρατικός
- Δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο οι άντρες που είχαν συμπληρώσει το 21^ο έτος της ηλικίας τους
- Η **Εκτελεστική** εξουσία ασκείται από το βασιλιά με τη συνεργασία υπουργών (που ο ίδιος διορίζει)
- Η **Δικαστική** εξουσία κηρύσσεται ανεξάρτητη

∞ Εσωτερικές Πολιτικές Εξελίξεις

- **1864-1881:** Στην πολιτική δεσπόζει ο **Αλ. Κουμουνδούρος**
- Διένειμε τις **εθνικές γαίες (1871)** και επεδίωξε τη διεύρυνση των συνόρων
- Απομακρύνθηκε από τον **Γεώργιο Α΄** όταν έστειλε στρατό στην Κρητική Επανάσταση (**1866-1869**)

∞ Προβλήματα του Κοινοβουλευτισμού

- Οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν ήταν μόνιμοι: πολλοί πολίτες πίεζαν τους βουλευτές για να εξασφαλίσουν διορισμό στο δημόσιο
- Κατ' επέκταση, και οι βουλευτές στήριζαν στη Βουλή εκείνους τους αρχηγούς που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των ψηφοφόρων τους
- **Σημαντικότερος παράγοντας:** η αυθαίρετη επιλογή του βασιλιά να ανατρέψει τις κυβερνήσεις
- **1874:** Ο **Χ. Τρικούπης** (“Τίς πταίει;”) υποστήριξε ότι ο βασιλιάς έπρεπε να διορίζει πρωθυπουργό μόνο εκείνον που είχε τη **δεδηλωμένη** εμπιστοσύνη της Βουλής (*αρχή της δεδηλωμένης*)
- **1875:** Ο **Γεώργιος** διορίζει τον **Τρικούπη** προσωρινό πρωθυπουργό, για να

πραγματοποιήσει εκλογές· κατά την έναρξη της Βουλής ο **Γεώργιος** εκφώνησε λόγο όπου αναγνώριζε την αρχή της δεδηλωμένης (Λόγος του Θρόνου)

∞ Ο Δικομματισμός

- Η καθιέρωση της *αρχής της δεδηλωμένης* οδήγησε στον αφανισμό των μικρών κομμάτων (ή στην ενσωμάτωσή τους στα μεγάλα)
- 1855-1895: Δύο μεγάλα κόμματα: α) **Χ. Τρικούπης**, β) **Θ. Δηλιγιάννης**

Το Πρόγραμμα του Χαριλάου Τρικούπη

- κατασκευή μεγάλων έργων υποδομής (σιδηροδρομικό δίκτυο, οδοποιία, διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου)
- ανασυγκρότηση των ενόπλων δυνάμεων
- εξυγίανση της δημόσιας διοίκησης (με θέσπιση αντικειμενικών κριτηρίων πρόσληψης)
- επιδίωξη ειρηνικής συμβίωσης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία

Για να πετύχει τα παραπάνω:

- επέβαλε βαρύτερη φορολογία
- σύναψε μεγάλα δάνεια με τράπεζες του εξωτερικού
- πρόσφερε στους Έλληνες κεφαλαιούχους του εξωτερικού προνομιακούς όρους για επενδύσεις

Το Πρόγραμμα του Θεοδώρου Δηλιγιάννη

- η φορολόγηση έπρεπε να είναι η μικρότερη δυνατή
- υπογράμιζε τις συνέπειες των τρικουπικών μέτρων για τα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα
- κατηγορούσε τον **Τρικούπη** ότι έδειχνε εύνοια προς τους οικονομικά ισχυρούς
- κατάργησε τον τρικουπικό νόμο "περί προσόντων των δημοσίων υπαλλήλων"

∞ Η Εθνική Κρίση

- **1893**: Ο **Τρικούπης** κηρύσσει πτώχευση
- **1895**: Ο **Τρικούπης** δεν εκλέγεται ούτε καν βουλευτής
- Ο **Δηλιγιάννης** αντιμετωπίζει ήδη πολλά προβλήματα
- **1896**: Ξεσπά Επανάσταση στην *Κρήτη* και ο **Δηλιγιάννης** στέλνει στρατό, πιεζόμενος από την κοινή γνώμη (Φεβρουάριος 1897)

∞ Ο πόλεμος του 1897

- **1897:** Αρχίζει στη Θεσσαλία ελληνοτουρκικός πόλεμος όπου η Ελλάδα ηττάται (αρχιστράτηγος **Κωνσταντίνος**)
- Οι οθωμανικές δυνάμεις φθάνουν ως τη **Λαμία** και αναχαιτίζονται από τις Μεγάλες Δυνάμεις
- Η Ελλάδα, για να μη συνεχίσει ο πόλεμος, αναγκάζεται να πληρώσει βαριές αποζημιώσεις
- Η Ελλάδα, για να πληρώσει, αναγκάζεται να πάρει νέο δάνειο
- Οι Δυνάμεις, μη εμπιστευόμενες πλέον τη χώρα, τής επιβάλλουν **Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο** (Δ.Ο.Ε.)

∞ Οι πολιτικές εξελίξεις ως το 1908

- Η λαϊκή δυσαρέσκεια προς τους πολιτικούς και τα ανάκτορα μεγάλωνε
- Ο **Γεώργιος** συνέχιζε να παρεμβαίνει στην πολιτική (εσωτερική και εξωτερική)
- Οι συνεχείς παρεμβάσεις των Ανακτόρων στάθηκαν ο κυριότερος παράγοντας του **Κινήματος του Στρατιωτικού Συνδέσμου** στο **Γουδί (1909)**

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε την πηγή 1. Ποια είναι, κατά τον Χ. Τρικούπη, τα αίτια της πολιτικής κακοδαιμονίας που επικρατεί στην Ελλάδα; Ποιοι φέρουν την ευθύνη; Ποια λύση προτείνει;

Σε αυτό το πραγματικά ιστορικό κείμενό του, ο Χαρίλαος Τρικούπης υποστηρίζει ότι οι πηγές της κακοδαιμονίας της Ελλάδας βρίσκονται στο ότι ο βασιλιάς παρεμβαίνει διαρκώς στα κοινά, διορίζοντας και καταργώντας κυβερνήσεις, με αποτέλεσμα το πολίτευμα να μοιάζει περισσότερο με απόλυτη μοναρχία. Σ' αυτή τη διαπίστωση βασίστηκε η πρότασή του της «αρχής της δεδηλωμένης».

2. Με βάση την πηγή 2, προσπαθήστε να παρουσιάσετε, σε σύντομο κείμενο, την πολιτική ατμόσφαιρα στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1897.

Στην Ελλάδα μετά τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 τα πράγματα ήσαν πολύ ρευστά. Σύμφωνα με την πηγή σε ολόκληρη τη χώρα επικρατούσε αναβρασμός. Το ολιγαρχικό θα μπορούσε να πέσει με το πρώτο κιάλας πραξικόπημα. Η εξωτερική ταπείνωση και ο εσωτερικός ξεπεσμός του έθνους ήταν

αφάνταστα μεγάλα. Το γεγονός ότι δε συνέβη κανένα πραξικόπημα οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός ότι οι μεν αστοί τότε μόλις διαμορφώνονταν στη χώρα, οι δε στρατιωτικοί, που αναλαμβάνουν συνήθως τέτοιες επιχειρήσεις, δοκίμαζαν οι ίδιοι προσωπικά τις συνέπειες της ήττας, καθώς είχαν γίνει αντικείμενο εμπαιγμού και χλευασμού από το λαό.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 61

Στον πίνακα του Κριεζή παρουσιάζεται η άφιξη του Γεωργίου του Α' στην Ελλάδα στις 17 Οκτωβρίου 1863. Οι Μεγάλες Δυνάμεις επέλεξαν τον Γεώργιο τον Α' ως βασιλιά της Ελλάδος ύστερα από την έξωση του Όθωνα. Η Αγγλία μάλιστα για να προκαταλάβει ευνοϊκά τον βασιλιά και τη χώρα τού πρόσφερε τα Επτάνησα (1864) ως δώρο.

Εικόνα 2, σελ. 62

Το πορτραίτο του Χαρίλαου Τρικούπη. Ο Τρικούπης παρουσιάστηκε στην ελληνική πολιτική σκηνή στα 1874 με το άρθρο του «Τίς πταίει;». Διεκδίκησε και κατοχύρωσε για την Ελλάδα της «αρχή της Δεδηλωμένης», σύμφωνα με την οποία ο βασιλιάς υποχρεούται να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στο κόμμα εκείνο που έχει τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της Βουλής. Κυβέρνησε τη χώρα για αρκετά χρόνια και ήταν θερμός υποστηρικτής της Μεγάλης Ιδέας, την οποία όμως δε μπόρεσε να υλοποιήσει. Το 1893 κήρυξε τη χώρα σε πτώχευση.

Εικόνα 3, σελ. 62

Στον πίνακα του Βολανάκη βλέπουμε τα εγκαίνια της διώρυγας της Κορίνθου, στις 25 Ιουλίου 1893. Η διώρυγα της Κορίνθου ήταν ένα από τα μεγαλύτερα τεχνικά έργα που πραγματοποιήθηκαν επί πρωθυπουργίας Τρικούπη.

Εικόνα 4, σελ. 63

Στον πίνακα του Ροϊλού βλέπουμε τη μάχη των Φαρσάλων (23 Απριλίου 1897), μία από τις μάχες του ελληνοτουρκικού πολέμου στα 1897. Αυτός ο ελληνοτουρκικός πόλεμος είχε άσχημη έκβαση για την Ελλάδα και πολύ κακές συνέπειες. Η Ελλάδα αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει με την Τουρκία πληρώνοντας τεράστια ποσά αποζημίωσης.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να δώσετε σύντομους ορισμούς των παρακάτω όρων: **αρχή της Δεδηλωμένης, Δ.Ο.Ε.**
2. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Τι προέβλεπε το Σύνταγμα του 1864 και ποιες οι διαφορές του με αυτό του 1844;
 - β. Να αναφέρετε συνοπτικά τα πολιτικά προγράμματα του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη.
 - γ. Να αναφέρετε τα γεγονότα που οδήγησαν στην επιβολή του Δ.Ο.Ε.
3. Να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω προτάσεις σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Μετά τον Όθωνα οι Δυνάμεις αναγόρευσαν βασιλιά της Ελλάδος τον Γεώργιο Γκλύξμπουργκ.
 - β. Ο Αλ. Κουμουνδούρος προχώρησε σε διανομή των εθνικών γαιών στα 1875.
 - γ. Ο Γεώργιος αρνήθηκε κατηγορηματικά να παραχωρήσει Σύνταγμα στους Έλληνες.
 - δ. Ο Τρικούπης ήταν ο εμπνευστής της αρχής της Δεδηλωμένης.
 - ε. Ο Τρικούπης κήρυξε το κράτος σε πτώχευση στα 1893.
4. Αφού μελετήσετε τις παρακάτω απόψεις, να διατυπώσετε σ' ένα σύντομο δοκίμιο την άποψή σας για τα κόμματα στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα.

Απόψεις για τη λειτουργία της ελληνικής πολιτικής ζωής τον 19^ο αιώνα

α. Συμβαίνει συχνά το άτομο να δίνει την ψήφο του για ωφελήματα που πήρε ή που τού έταξαν και όχι με βάση τις ιδεολογικές του πεποιθήσεις. [...] Οι πληθυσμοί για τους οποίους μιλάμε ζουν συχνά μέσα σε τόση εξαθλίωση ώστε η «προστασία» να μπορεί να θεωρηθεί σα μια ανάγκη για τη συντήρηση της υπάρξεως. Αφού η ψήφος είναι ένα από τα σπάνια αγαθά που τούς παραχωρεί η κοινωνία, είναι φυσικό οι κατηγορίες αυτές των απόκληρων να προσπαθούν να βγάλουν απ' αυτή, τη μεγαλύτερη δυνατή ωφέλεια.

Ζ. Μεϊνών, Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα, Μπάυρον, Αθήνα 1966, σελ. 43

β. Επειδή τα κόμματα δεν είχαν ποτέ αναπτύξει αποκλειστικές και ιδιάζουσες οργανωτικές δομές, ήταν εύκολο να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι δεν είχαν καθόλου δομή [...]. Στην πράξη όμως τα κόμματα

ενσωματώθηκαν σε συστήματα [...] που είχαν δημιουργηθεί για άλλους σκοπούς. Το βασικότερο από τα συστήματα αυτά προερχόταν από τον τύπο της κοινωνίας που χαρακτήριζε την οθωμανική περίοδο [...]. Πολυμελείς οικογένειες, ιεραρχικά οργανωμένες σε πελατείες, αποτελούσαν πολιτικές φατρίες αλλά και οικονομικές μονάδες ή επαγγελματικές οργανώσεις. [...] Όταν μιλούμε για κόμματα σ' αυτό το επίπεδο, κατονομάζουμε απλώς μία ιδιαίτερη πλευρά της δραστηριότητας που οι σύγχρονοι αντιμετώπιζαν συνήθως ως ένα αδιαφοροποίητο σύνολο.

J. A. Petropoulos, Πολιτική και Συγκρότηση του Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1986, τόμος Β', σελ. 625-626

γ. Από πολλές απόψεις, η προστασία δεν είναι μόνο μία όψη ή ένα μέσο της πολιτικής. Είναι αυτή καθαυτή η πολιτική, με την έννοια ότι αποτελεί το μόνο τρόπο εξασφάλισης των βασικών εκείνων στοιχείων της ατομικής ή οικογενειακής ζωής. Ακόμα, το φαινόμενο της προστασίας μπορεί να εξηγηθεί από μία διπλή σχέση εμπιστοσύνης (από τον εκλεγμένο στον εκλογή και αντίστροφα). Για να διατηρείται η σχέση σημαίνει ότι ο καθένας από τους δύο διεκπεραιώνει όσα ο άλλος περιμένει απ' αυτόν.

Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και Αναπαραγωγή, Θεμέλιο, Αθήνα 1987, σελ. 222

δ. Η διαφοροποίηση μεταξύ πελατειακών κομμάτων από τη μια και των κομματικών αρχών ή κομμάτων με κοσμοθεωρία από την άλλη, που χρησιμοποιεί ως μοναδικό χαρακτηριστικό το κίνητρο της κομματικής προτίμησης των οπαδών, είναι έτσι κι αλλιώς κατάλληλη για επιστημονικές πραγματεύσεις, επειδή δεν υπάρχουν ούτε κόμματα καθαρά πελατειακά ούτε κόμματα που βασίζονται καθαρά σε κοσμοθεωρίες [ενν. κατά τον 19^ο αιώνα].

G. Hering, Τα Πολιτικά Κόμματα στην Ελλάδα, 1821-1936, μτφρ. Θ. Παρασκευόπουλος, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2004, τόμος Α', σελ. 268

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Κρητικό Ζήτημα: Οι προσπάθειες των Ελλήνων της Κρήτης, των ελεύθερων Ελλήνων και του ελληνικού κράτους για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα καθώς και η εμπλοκή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Δυνάμεων.

∞ Εξελίξεις στην Κρήτη

- **1866-1869:** Ξεσπά η *Μεγάλη Κρητική Επανάσταση* (καταπνίγεται)
- **Νοέμβριος 1866:** Ανατίναξη της *Μονής Αρκαδίου* (Ρέθυμνο)
- **1868:** Ο Σουλτάνος παραχωρεί τον *Οργανικό Νόμο* (τοπικό Σύνταγμα: α) πρόσληψη και Χριστιανών υπαλλήλων στη διοίκηση, β) συμμετοχή Χριστιανών αντιπροσώπων στη Γενική Διοίκηση, γ) ισοτιμία τουρκικής και ελληνικής γλώσσας, δ) μεικτά δικαστήρια αποτελούμενα τόσο από Χριστιανούς όσο και από Μουσουλμάνους)
- **1878:** Ο Σουλτάνος παραχωρεί τη *Σύμβαση της Χαλέπας* (Χανιά): α) Χριστιανός Γενικός Διοικητής, β) πλειοψηφία Χριστιανών στη Γενική Διοίκηση (**καθεστώσ ημι-αυτονομίας**)
- **1889:** Μία νέα Επανάσταση δίνει την αφορμή για κατάργηση της Σύμβασης
- **1896-1897:** Νέα Επανάσταση εξελίσσεται όπου η Ελλάδα ηττάται, όμως ο Σουλτάνος αποδέχεται τη δημιουργία της αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας με Ύπατο Αρμοστή τον πρίγκιπα Γεώργιο και υπουργό Δικαιοσύνης τον **Ελ. Βενιζέλο**
- **1905:** έκρηξη Επανάστασης λόγω της ολιγωρίας του Ύπατου Αρμοστή αίτημα: η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα· πρωταγωνιστές: **Ελ. Βενιζέλος, Κ. Φούμης, Κ. Μάνος**· νέος Ύπατος Αρμοστής: **Αλ. Ζαΐμης**

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε την πηγή 1 και να καταγράψετε τα αιτήματα των επαναστατημένων Κρητικών. Να σχολιάσετε το γεγονός ότι απευθύνονται στις Δυνάμεις.

Πρωταρχική επιδίωξη των Κρητικών στα 1866 ήταν η ένωση με την Ελλάδα. Εναλλακτικά, ωστόσο, ήταν πρόθυμοι να συμβιβαστούν ακόμη και με την αναγνώριση της αυτονομίας, στο πλαίσιο της οποίας θα τούς αναγνωρίζονταν κάποια δικαιώματα και θα απαλλάσσονταν από την υψηλή φορολογία. Οι

Κρητικοί ζητούν να τούς παραχωρηθούν τουλάχιστον νόμοι και να συσταθούν τακτικά δικαστήρια. Το γεγονός ότι απευθύνονται στις Μεγάλες Δυνάμεις δείχνει έναν έξυπνο πολιτικό χειρισμό, γιατί δείχνουν να τις εμπιστεύονται. Από την άλλη, σίγουρα θα γνώριζαν πολύ καλά ότι οι Δυνάμεις είναι αυτές που είτε θα τούς αναγνώριζαν την ένωση με την Ελλάδα είτε θα επέβαλλαν στο Σουλτάνο τις μεταρρυθμίσεις, που ζητούσαν, πράγμα που τελικά συνέβη.

2. Ποιες είναι οι κύριες θέσεις που διατυπώνονται στο υπόμνημα των επαναστατών του Θέρισου (πηγή 2); Με ποια μέσα δηλώνουν οι επαναστάτες ότι θα επιδιώξουν να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους;

Η ιδιομορφία της Επανάστασης του Θέρισου ήταν ότι στρεφόταν εναντίον όχι της οθωμανικής κυριαρχίας, όπως είχε συμβεί με όλες τις έως τότε Επανάστασεις στην Κρήτη, αλλά της διοίκησης του Έλληνα πρίγκιπα Γεωργίου. Οι επαναστάτες, ανάμεσα στους οποίους ηγετική μορφή ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ζητούσαν την ένωση με την Ελλάδα ή, σε περίπτωση που κάτι τέτοιο κρινόταν ανέφικτο στην παρούσα φάση, τη φιλελευθεροποίηση του πολιτεύματος, ώστε να απαλλαγεί η Κρήτη από τον δεσποτισμό, δηλαδή από τη διοίκηση του πρίγκιπα Γεωργίου. Χαρακτηριστική του ζήλου των επαναστατών είναι και η δήλωση που κάνουν στο τέλος της επαναστατικής προκήρυξης ότι θα επιδιώξουν την υλοποίηση των σκοπών τους με ένοπλα λαϊκά συλλαλητήρια.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 64

Στον πίνακα του Ιταλού ζωγράφου Γκατέρι βλέπουμε το ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου. Το φιλελληνικό ρεύμα ήταν ιδιαίτερα ισχυρό εκείνη την εποχή στην Ιταλία και δεκάδες Ιταλοί εθελοντές συμμετείχαν στην Κρητική Επανάσταση του 1866. Το ολοκαύτωμα της Μονής προκάλεσε έντονη συγκίνηση τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Μάλιστα σε ορισμένες χώρες, όπως η Ιταλία, σημειώθηκαν φιλελληνικές κινήσεις παρόμοιες με αυτές που είχαν γίνει στα χρόνια του Αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας.

Εικόνα 2, σελ. 65

Στην παραπάνω εικόνα παρατηρούμε την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη ως Ύπατου Αρμοστή. Στην πλήρη της βάρκας που τον μεταφέρει διακρίνεται η σημαία της Κρητικής Πολιτείας. Δυστυχώς ο πρίγκιπας δεν

ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες των κατοίκων με αποτέλεσμα στα 1905 να γίνει κίνημα εναντίον του (Κίνημα του Θερίσου).

Εικόνα 3, σελ. 65

Στην παραπάνω εικόνα ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο Θέρισο κατά την επανάσταση του 1905. Η επανάσταση συζητήθηκε ιδιαίτερα τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη, καθώς στρεφόταν εναντίον του Έλληνα διοικητή της Κρήτης πρίγκιπα Γεωργίου. Στα χρόνια αυτά αναπτύχθηκε στην Ελλάδα η εντύπωση ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος ήταν σφοδρός πολέμιος της μοναρχίας και της βασιλικής οικογένειας, εντύπωση, ωστόσο, που δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- Να αναφέρετε τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις που έγιναν στην Κρήτη στα χρόνια 1868-1889.
- Το κίνημα του Θερίσου (σκοπός, πρωτεργάτες, έκβαση).

2. Να εξηγήσετε σύντομα τους ακόλουθους όρους: **Οργανικός Νόμος, Σύμβαση της Χαλέπας, Κρητικό Ζήτημα.**

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση:

α. Η μεγάλη Κρητική Επανάσταση ξέσπασε στα:

1. 1820-1822 2. 1835-1837 3. 1850-1852 4. 1866-1869

β. Ο Σουλτάνος παραχώρησε τον Οργανικό Νόμο στα:

1. 1865 2. 1868 3. 1871 4. 1874

γ. Η Σύμβαση της Χαλέπας όριζε:

- ότι ο Γενικός Διοικητής θα μπορούσε να είναι και Χριστιανός
- ότι στη Γενική Διοίκηση θα πλειοψηφούσαν οι Μουσουλμάνοι
- ότι θα υπήρχε ισονομία στην πρόσληψη Χριστιανών και Μουσουλμάνων στο δημόσιο
- ότι θα υπήρχαν μεικτά δικαστήρια

δ. Το 1889, ο Σουλτάνος:

1. παραχώρησε στους Κρητικούς τη Σύμβαση της Χαλέπας.
2. θέσπισε τον Οργανικό Νόμο.
3. αναγνώρισε τη δημιουργία της Κρητικής Πολιτείας.
4. κατήργησε τη Σύμβαση της Χαλέπας.

ε. Το Κίνημα στο Θέρισο:

1. έγινε στα 1901 και στρεφόταν κατά των Οθωμανών.
2. έγινε στα 1903 και στρεφόταν κατά του πρίγκιπα Γεωργίου.
3. έγινε στα 1905 και στρεφόταν κατά των Μεγάλων Δυνάμεων.
4. έγινε στα 1905 και στρεφόταν κατά του πρίγκιπα Γεωργίου.

4. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να συντάξετε ένα κείμενο όπου θα αναφέρεστε στις πολιτικές διεργασίες που οδήγησαν στην Επανάσταση του Θερίσου.

Πολιτικές Διεργασίες που οδήγησαν στην Επανάσταση του Θερίσου

Η παράταση του καθεστώτος της αρμοστείας, κατά την οποία το νησί τελούσε υπό την εξουσία του εντολοδόχου των Μεγάλων Δυνάμεων [δηλαδή του πρίγκιπα Γεωργίου] με τη συνδρομή διεθνών στρατευμάτων, συντηρούσε μια ερμαφρόδιτη κατάσταση, που ενέτεινε το αδιέξοδο. Αντίθετα, η απεμπλοκή από την άμεση διεθνή κηδεμονία, με την πλήρη εφαρμογή των θεσμών της αυτοτελούς συνταγματικής ηγεμονίας, την ολοκλήρωση της αυτοδιοίκησης και τη συγκρότηση της συνταγματικά προβλεπόμενης πολιτοφυλακής, θα επέτρεπε την εγκαθίδρυση ενός λειτουργικού κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, ενώ παράλληλα θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις μίας πλέον ευέλικτης πολιτικής στο διεθνές σκηνικό. Η γραμμή αυτή, όμως, βρισκόταν σε ευθεία αντιπαράθεση με την πολιτική του Γεωργίου, για μια σειρά από σημαντικούς λόγους. Ο Ύπατος Αρμοστής, κατά πρώτον, δεν επιθυμούσε το συνταγματικό περιορισμό των εξουσιών του, που αναπόφευκτα θα προέκυπτε από μια τέτοια εξέλιξη· κατά δεύτερον, δεν επιθυμούσε να κατηγορηθεί ότι, υιοθετώντας την πολιτική αυτή, επιδίωκε εμμέσως να εξασφαλίσει για τον εαυτό του την εγκαθίδρυση ενός ισόβιου ηγεμονικού θρόνου· κατά τρίτον, θεωρούσε το χειρισμό της διεθνούς πτυχής του κρητικού ζητήματος προνομιακό χώρο της δυναστείας – που στην Κρήτη αντιπροσωπευόταν από τον ίδιο [...]· τέλος, υποστήριζε ότι δε θα έπρεπε να δοθεί στις Μεγάλες Δυνάμεις το επιχείρημα ότι υπάρχει μερίδα των Κρητών που δέχεται πράγματι τη λύση της αυτόνομης πολιτείας, πιστεύοντας ότι με τον τρόπο αυτό θα ήταν δυνατό να εκβιασθεί η

συγκατάνευσή τους στο αίτημα της Ένωσης.

[...] Ο Βενιζέλος αποτέλεσε τον πόλο, περίξ του οποίου συσπειρώθηκε βαθμιαία η «Ηνωμένη εν Κρήτη Αντιπολίτευσις», η οποία στις 26 Φεβρουαρίου 1905 διατύπωσε με σαφήνεια την πολιτική της πλατφόρμα. [...] Δύο εβδομάδες αργότερα (10 Μαρτίου) η τριανδρία των Ελευθερίου Βενιζέλου, Κωνσταντίνου Φούμη και Κωνσταντίνου Μάνου ύψωνε στο Θέρισο της ορεινής Κυδωνίας την ελληνική σημαία, σηματοδοτώντας την έναρξη άλλης μιας επανάστασης των χριστιανών της Κρήτης, της οποίας όμως αυτή τη φορά οι κύριοι αντίπαλοι δεν ήταν μουσουλμάνοι.

Α. Καλλιβρετάκης, «Κρήτη 1871-1913, το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας»,
Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003,
τόμος 5, σελ. 338-340

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Εθνικές Επιδιώξεις των Βαλκανίων

- **1812-1815:** Οι Σέρβοι κερδίζουν την αυτονομία τους.
- Οι Έλληνες ιδρύουν ανεξάρτητο εθνικό κράτος.
- **1870:** Οι Βούλγαροι ιδρύουν την Εξαρχία, ανεξάρτητη βουλγαρική εκκλησία.

∞ Η Βαλκανική Κρίση των Ετών 1875-1878

- Η ανάδυση των εθνικών ιδεών προκάλεσε επαναστάσεις στη **Βοσνία**, την **Ερζεγοβίνη** και τη **Βουλγαρία** (1875-1876)
- Η **Οθωμανική Αυτοκρατορία** απάντησε με μαζικές σφαγές
- **1877:** Η **Ρωσία** κήρυξε τον πόλεμο στην **Τουρκία**
- **1878:** Ξεσπούν επαναστάσεις στη **Θεσσαλία**, την **Ήπειρο**, τη **Μακεδονία** και την **Κρήτη**.

∞ Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Φεβρουάριος 1878)

- Δημιουργία της αυτόνομης ηγεμονίας της Βουλγαρίας (Μεγάλη Βουλγαρία): περιλάμβανε πολλές ελληνόφωνες περιοχές
- Υπνόμηση ελληνικών επιδιώξεων και αγγλικών συμφερόντων.

∞ Το Συνέδριο του Βερολίνου (Ιούνιος 1878)

- Οι **Βρετανοί** και οι **Γάλλοι** αρνήθηκαν να αποδεχθούν τη *Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου*.
- Αντί της *Μεγάλης Βουλγαρίας* ιδρύονται: **α) η αυτόνομη Βουλγαρία** και **β) η αυτόνομη Ανατολική Ρωμυλία** (και οι δύο υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου).
- **Σερβία, Ρουμανία, Μαυροβούνιο** κηρύσσονται ανεξάρτητα κράτη
- **Μακεδονία, Ήπειρος, Θράκη** παραμένουν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.
- Η διοίκηση **Βοσνίας - Ερζεγοβίνης** ανατίθεται στην **Αυστροουγγαρία**
- Η **Κύπρος** παραχωρείται στην **Αγγλία**.

∞ Άλλες Ρυθμίσεις

- **1881:** Παραχωρείται στην **Ελλάδα** η **Θεσσαλία** (εκτός της Ελασσόνας) και η **Άρτα**.
- **1885:** Οι **Βούλγαροι** παραβιάζοντας τις αποφάσεις του *Συνεδρίου του Βερολίνου* προσαρτούν την **Ανατολική Ρωμυλία** (ελληνόφωνη περιοχή).

- Οι **Σέρβοι** τής κηρύττουν τον πόλεμο.
- Στην Ελλάδα η κοινή γνώμη απαιτεί ένοπλη επέμβαση, η κυβέρνηση όμως μένει αμέτοχη πιεζόμενη από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

☞ Μακεδονικό Ζήτημα και Μακεδονικός Αγώνας

- **Μακεδονικό Ζήτημα:** ο αγώνας για τον έλεγχο της Μακεδονίας· διεκδίκηση από: **Έλληνες, Βούλγαρους και Σέρβους**· εκδήλωση σύγκρουσης: αγώνας για τον έλεγχο της εκπαίδευσης και της θρησκευτικής συνείδησης των κατοίκων, πήρε όμως και ένοπλη μορφή.
- **1893:** Ιδρύεται στη **Θεσσαλονίκη** από Βούλγαρους της Μακεδονίας η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* (Ε.Μ.Ε.Ο.)· διακήρυττε ότι σκοπός της ήταν η ένωση των πληθυσμών της Μακεδονίας και της Θράκης, ανεξαρτήτως εθνικότητας, για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού και την αυτονόμηση της Μακεδονίας.
- **1895:** Σχηματίζεται στη Σόφια η **Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή** (*Komitet*)· **στόχος:** ο ξεσηκωμός των κατοίκων της Μακεδονίας κατά της οθωμανικής εξουσίας για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Μακεδονίας που θα ενωνόταν με τη **Βουλγαρία**.
- **1898:** Οργανώνονται στη Μακεδονία ένοπλες ομάδες Βουλγάρων (κομιτατζήδες).
- **1896-1897:** Φθάνουν στη Μακεδονία οι πρώτες ελληνικές ένοπλες ομάδες, οι οποίες συμπλέκονται με τους **Κομιτατζήδες** Έλληνες της περιοχής: **Γ. Καραβαγγέλης, Ίων Δραγούμης, Λ. Κορομηλάς**.
- **1903:** Σημειώνεται από την **Ε.Μ.Ε.Ο.** εξέγερση στη Μακεδονία.
- **1904:** Έλληνες αξιωματικοί φθάνουν στη **Μακεδονία**, ενώ στις συρράξεις ανακατεύονται και **Τούρκοι**.
- **Πάυλος Μελάς:** η σημαντικότερη μορφή του Μακεδονικού Αγώνα.

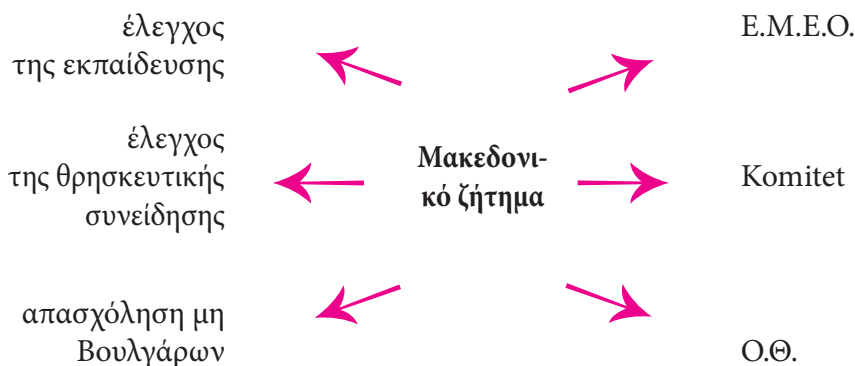
☞ Το Κίνημα των Νεοτούρκων (1908)

- **Σύσταση:** Αποτελείτο από Τούρκους αξιωματικούς, αστούς και διανοούμενους.
- **Ονομασία:** *Ένωση και Πρόοδος*.
- **Στόχος:** αντίδραση στη συνεχή παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
- **Ονομασία:** Νεότουρκοι: η ονομασία δήλωνε ότι αυτοί πρότασαν την εθνική τους ταυτότητα και όχι τη θρησκευτική τους (Μουσουλμάνοι).
- **Καλοκαίρι 1908:** Οι **Νεότουρκοι** προκάλεσαν το **Κίνημα στη Θεσσαλονίκη**, αναγκάζοντας τον Σουλτάνο να παραχωρήσει Σύνταγμα.

ο Έλληνας και Βούλγαροι πήραν αμνηστία και το μακεδονικό ζήτημα έκλεισε.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τις πηγές 1^α και 1^β, να πάρετε υπόψη σας τις πληροφορίες που παρέχονται στην ενότητα, να εκπονήσετε άσκηση άστρου με κέντρο τον όρο «μακεδονικό ζήτημα».

2. Αφού μελετήσετε την πηγή 2 και την εικόνα 3, να συνθέσετε κείμενο στο οποίο να παρουσιάζετε αλλά και να ερμηνεύετε την ελληνική στάση απέναντι στους Νεότουρκους.

Η εξαγγελία του κινήματος των Νεότουρκων (εικόνα 3) δημιούργησαν, αρχικά, μεγάλη ευφορία ανάμεσα στις υπόδουλες εθνότητες, που πίστεψαν ότι άρχιζε γι' αυτές μία νέα περίοδος ευημερίας. Σύντομα φάνηκε ότι πράγματι άρχιζε μία νέα περίοδος· αλλά μία νέα περίοδος καταστολής και διώξεων των εθνοτήτων που διέμεναν στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Σύμφωνα με την πηγή μας ιδρύθηκε μάλιστα η Οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως, η οποία με αρχηγούς τους Ίωνα Δραγούμη και Αθανάσιο Σουλιώτη-Νικολαΐδη αφοσιώθηκε στο ευφάνταστο έργο της μεταμορφώσεως της οθωμανικής αυτοκρατορίας σ' ένα πολυεθνικό κράτος, όπου θα επικρατούσαν η ισότητα και η αδελφότητα χάρη στους κοινούς πολιτιστικούς δεσμούς και το κοινό πεπρωμένο των κατοίκων της Ανατολής. Η ίδρυση της ελληνικής Οργάνωσης Κωνσταντινουπόλεως βασίστηκε στην εκτίμηση, λανθασμένη όπως αποδείχθηκε, ορισμένων Ελλήνων ότι ήταν δυνατός ο έλεγχος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας «από τα μέσα».

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 2, σελ. 68

Πρόκειται για μία εικόνα λαϊκή αφιερωμένη στον Παύλο Μελά, κορυφαία ηγετική προσωπικότητα του Μακεδονικού Ζητήματος. Ο Παύλος Μελάς μαζί με άλλους Έλληνες οργάνωσαν την προστασία του ελληνισμού της Μακεδονίας από τους Βούλγαρους Κομιτατζήδες. Άφησε εκεί την τελευταία του πνοή.

Εικόνα 3, σελ. 68: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1

α. Η πηγή αναφέρεται στην εκπαιδευτική – ιδεολογική διάσταση του Μακεδονικού Ζητήματος. Το απόσπασμα προέρχεται από έκθεση του ελληνικού προξενείου της Θεσσαλονίκης. Το προξενείο επιστά την προσοχή της Ελλάδος στο ζήτημα. Πληροφορεί ότι η κατάσταση της ελληνικής εκπαίδευσης στη Μακεδονία είναι εντελώς παραμελημένη: «Οί ήμέτεροι (διδάσκαλοι περιορίζονται απλώς εις τήν τυπικήν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς. Οί πλείστοι τούτων, [...], ἐδιδάχθησαν ὀλίγα γράμματα ἐν Ἑλληνικῷ σχολείῳ ἢ Γυμνασίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδόλως ἐλήφθη φροντίς νά ἀναπτυχθῆ παρ' αὐτοῖς ἔθνικόν φρόνημα». Αντιθέτως, οι Βούλγαροι φροντίζουν πάρα πολύ την εκπαίδευση: «Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι διδάσκαλοι καταρτίζονται εἰδικῶς διὰ τήν Μακεδονίαν. Το υπόμνημα κλείνει με μία έκκληση να συσταθούν άμεσα Διδασκαλεία που θα φροντίζουν την ελληνική εκπαίδευση και να σταλούν μορφωμένοι Διδάσκαλοι ικανοί να αντιμετωπίσουν τους Βούλγαρους και να μορφώσουν «ελληνικά» τους Μακεδόνες.

β. Το δεύτερο απόσπασμα αναφέρεται στην οικονομική διάσταση του προβλήματος. Η Οργάνωση Θεσσαλονίκης ήταν ο οικονομικός πόλεμος κατά των Βουλγάρων. Γενικότερα, φρόντιζαν ούτως ώστε κανένας Έλληνας να μη χρησιμοποιεί Βούλγαρους εργάτες. Από την πηγή γίνεται φανερό ότι μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων είχε αναπτυχθεί ισχυρότατος ανταγωνισμός.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Να περιγράψετε το Μακεδονικό Ζήτημα.

β. Τι γνωρίζετε για την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και της Άρτας στην Ελλάδα καθώς και για την προσάρτηση της Α. Ρωμυλίας από τη Βουλγαρία;

- γ. Να περιγράψετε συνοπτικά το Κίνημα των Νεότουρκων.
2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, Συνέδριο του Βερολίνου, Μακεδονικό Ζήτημα, Κομιτατζήδες, Εξαρχία.**
3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση:
- α. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου υπογράφηκε το:
1. 1875 2. 1878 3. 1881 4. 1884
- β. Το Συνέδριο του Βερολίνου ουσιαστικά:
1. καταργούσε τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου.
2. επικύρωνε τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου.
3. αφαιρούσε από τη Βουλγαρία πολλές περιοχές.
4. έκανε τη Βουλγαρία φόρου υποτελή στην Ελλάδα.
- γ. Η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα συνέβη το:
1. 1875 2. 1878 3. 1881 4. 1884
- δ. Οι Κομιτατζήδες ήταν:
1. Τούρκοι ένοπλοι.
2. Βούλγαροι ένοπλοι της Μακεδονίας.
3. αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων.
4. Έλληνες αγωνιστές.
- ε. Το Κίνημα των Νεότουρκων:
1. ανάγκασε τον Σουλτάνο να κάνει νέους διωγμούς στους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς.
2. αποτελείτο από Τούρκους αγρότες και εργάτες.
3. υποχρέωσε τον Σουλτάνο να παραχωρήσει Σύνταγμα.
4. προκάλεσε τα εθνικιστικά συναισθήματα των βαλκανικών λαών.
4. Διαβάστε την ακόλουθη πηγή και στη συνέχεια απαντήστε τις ερωτήσεις που ακολουθούν:

Η Οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως

Η ήττα του οθωμανικού *ancien régime* (παλαιό καθεστώς), που επιτελέστηκε με τη νεοτουρκική επανάσταση, αναστάτωσε τις ισορροπίες που είχαν διαμορφωθεί στη Βαλκανική και κλόνισε για άλλη μία φορά τα δεδομένα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Επιπλέον, έφερε και πάλι στην επιφάνεια το ζήτημα του ρόλου των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως προς τον προσανατολισμό του εθνικού ζητήματος. Η εγκαθίδρυση κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, οι υποσχέσεις των Νεοτούρκων

για ισονομία και συνταγματικότητα δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη νόμιμη εκπροσώπηση των χριστιανικών και άλλων εθνοτήτων στο νέο τύπου κράτος.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκε από τον Ίωνα Δραγούμη και τον Σουλιώτη-Νικολαΐδη η «Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως», η οποία ανέλαβε να παίξει το ρόλο του συνδέσμου ανάμεσα στο νεοτουρκικό καθεστώς και στο ελλαδικό κράτος. Ο Δραγούμης και ο Σουλιώτης είχαν ενστερνιστεί την άποψη ότι η Αυτοκρατορία έπρεπε να αλωθεί από τα μέσα και ότι φυσικά θα εξελληνιζόταν. Δήλωναν μάλιστα ρητά την περιφρόνησή τους προς το «κρατίδιον», όπως αποκαλούσαν το ελληνικό κράτος. Έθεταν όμως ένα σημαντικό δίλημμα στην εξωτερική πολιτική του «κρατιδίου»: την επιλογή ανάμεσα στη φιλική εκσυγχρονισμένη και πολλά υποσχόμενη Τουρκία και τη σλαβική φυλή, που «σφετερίστηκε» τη Μακεδονία. Στην κίνηση όμως αυτή δε δόθηκε καμία συνέχεια, αφού η νεοτουρκική ηγεσία διέλυσε γρήγορα τις αυταπάτες που είχαν δημιουργηθεί στην αρχή δείχνοντας ένα πρόσωπο πολύ σκληρότερο και από αυτό του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ.

Α. Λούβη, «Το Εθνικό Ζήτημα, σλαβικός κίνδυνος και εξωτερική πολιτική»,
Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003,
τόμος 5, σελ. 43-44

- α. Τι ακριβώς ήταν η «Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως»;
- β. Ποιοι ήταν οι πρωτεργάτες της και ποιος ο σκοπός τους;
- γ. Ποια ήταν τελικά η έκβαση αυτής της προσπάθειας και ποιοι λόγοι οδήγησαν σ' αυτή την έκβαση;

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Κατάσταση της Ελλάδας τον 19^ο αι.

- Έκταση: ό,τι ίσχυε με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου μαζί με: Επτάνησα (1864), Θεσσαλία, Άρτα (1881)
- Πληθυσμός: 750.000 (1830), ομαλή αύξηση¹ διπλάσιοι Έλληνες ζούσαν εκτός συνόρων¹ σημαντικά αστικά κέντρα: Αθήνα, Πάτρα, Σύρος, Πειραιάς

∞ Ελληνική Οικονομία

- **Αγρότες:** ήταν η τάξη που δέσποζε
- **Εθνικές γαίες (εθνικά κτήματα):** ανέρχονταν σε περίπου 5.000.000 στρέμματα: πρόκειται για εκτάσεις γης που ήταν προεπαναστατικά οθωμανικές ιδιοκτησίες και μετά την επανάσταση πέρασαν σε ελληνικά χέρια. Η κυβέρνηση δεν τόλμησε ούτε να τις μοιράσει δωρεάν στους αγρότες ούτε να τις πουλήσει.
- **1871:** Ο πρωθυπουργός **Αλ. Κουμουνδούρος** προχώρησε σε διανομή των εθνικών γαιών
- **1881:** Μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας προέκυψε το πρόβλημα των τσιφλικιών (δηλ. μεγάλων κτημάτων που ανήκαν έως τότε σε Τούρκους γαιοκτήμονες και καλλιεργούνταν από κολίγους¹)
- **Κυριότερα αγροτικά προϊόντα:** σταφίδα, ελιές, καπνά, σιτηρά
- **Εξωτερικό εμπόριο:** εξαγωγές: σταφίδες, λάδι¹ εισαγωγές: δημητριακά (κυρίως σιτάρι), υφάσματα, νήματα (στο τέλος του αιώνα αυξήθηκαν οι εισαγωγές άνθρακα, ξυλείας και μηχανημάτων)
- **Ναυτιλία:** υπήρξε ο κύριος μοχλός οικονομικής ανάπτυξης¹: Πάτρα: παρέμεινε το κύριο λιμάνι εξαγωγής σταφίδας¹: Σύρος: αναδείχθηκε σε κύριο εμπορικό κέντρο
- **Τραπεζικό σύστημα:** άρχισε να αναπτύσσεται με την ίδρυση της **Εθνικής Τράπεζας (1841):** δικαίωμα έκδοσης χαρτονομίσματος
- **Βιομηχανία:** αναπτύχθηκε με αργούς ρυθμούς¹: λόγοι: **α)** έλλειψη κεφαλαίων, **β)** μικρή αγορά, **γ)** έλλειψη πρώτων υλών και καυσίμων, **δ)** χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών, **ε)** πίεση φθηνών εισαγομένων βιομηχανικών προϊόντων
- **Ο ρόλος του κράτους:** εκσυγχρονισμός της οικονομίας: **α)** επενδύσεις σε έργα υποδομής, διαμόρφωσε ευνοϊκού θεσμικού πλαισίου
- **Εξελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο:** στράφηκε προς την Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1870 (λόγοι: **α)** οικονομική κρίση 1873, **β)** ευνοϊκό επενδυτικό πλαίσιο Τρικούπη)

1 . **Κολίγοι:** ακτήμονες Έλληνες αγρότες

∞ Οι μεταβολές στην ελληνική κοινωνία

- **Κύριος άξονας αλλαγών:** στάθηκε η βαθμιαία *αστικοποίηση*
- **Αγρότες:** αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία· οι περισσότεροι ήταν μικροϊδιοκτήτες
- **Αστικά στρώματα:** έπαιζαν ρόλο δυναμικό και ενίσχυναν συνεχώς την παρουσία τους στη διάρκεια του 19^{ου} αι.
- **Εργάτες:** γυναίκες και παιδιά εμφανίστηκαν στην ελληνική κοινωνία αργά και ζούσαν σε άθλιες συνθήκες

∞ Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί

- **Μετανάστευση:** εντάθηκε τον 19^ο αι., ιδίως προς τις πλούσιες ελληνικές παροικίες του εξωτερικού. Στα τέλη του 19^{ου} αι. πολλές κακές σοδειές σταφίδας ανάγκασαν πολλούς αγρότες να μεταναστεύσουν στις ΗΠΑ
- **Οι αγώνες των κολίγων: Κιλελέρ (1910):** ένοπλη σύγκρουση σχετικά με τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας: σημαντικός παράγοντας διανομής των τσιφλικιών
- **Εργατικό κίνημα:** κατά τη δεκαετία **1870** σημειώθηκαν οι πρώτες εργατικές απεργίες. Άρχισαν να διαδίδονται οι σοσιαλιστικές ιδέες. **1891:** γιορτάστηκε στην Ελλάδα για πρώτη φορά η *Εργατική Πρωτομαγιά*.
- **Γυναικείο ζήτημα:** ανάγκη εκπαίδευσης των γυναικών

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε τον πίνακα 2 και να καταγράψετε τις παρατηρήσεις σας αναφορικά με την ανάπτυξη της ελληνικής ναυτιλίας τον 19^ο αιώνα.

Παρατηρώντας κανείς τον πίνακα 2 μπορεί αμέσως να καταλάβει την ταχύτητα με την οποία η Ελλάδα υπεραναπτύχθηκε στον τομέα των ναυτιλιακών επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι τα ελληνικά ιστιοφόρα στα 1850 έχουν χωρητικότητα 214.248 τόνων. Στα 1860 η χωρητικότητά τους έχει μειωθεί δραστικά στους 170.866 τόνους (μείωση 20% περίπου) τη στιγμή που όλες οι άλλες χώρες (Ηνωμένο Βασίλειο, Νορβηγία, Γαλλία και Ολλανδία) σ' εκείνα τα χρόνια πραγματοποίησαν αύξηση. Κατά τη δεκαετία όμως 1860-1870 και ενώ η αύξηση κάποιων χωρών συνεχιζόταν (Ηνωμένο Βασίλειο, Νορβηγία) αλλά με αργούς ρυθμούς, κάποιων άλλων πάλι μειώθηκε (Γαλλία, Ολλανδία) η Ελλάδα απάντησε διπλασιάζοντας τη δική της χωρητικότητα (από 170.866 τόνους το 1860 έφθασε στους 357.435 τόνους στα 1870).

2. Με αφετηρία την εικόνα 2, να συγκεντρώσετε στοιχεία για την οικονομική και την κοινωνική σημασία της καλλιέργειας της σταφίδας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα.

Η σταφίδα ήταν το κύριο εξαγωγίμο προϊόν της Ελλάδας για πολλές δεκαετίες στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Η απόλυτη εξειδίκευση ορισμένων περιοχών, κυρίως της Πελοποννήσου, στην καλλιέργεια σταφίδας (μονοκαλλιέργεια), που προοριζόταν για εξαγωγή, είχε ως αποτέλεσμα η οικονομία της σταφίδας να είναι εξαιρετικά ευάλωτη στις διεθνείς οικονομικές κρίσεις.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Η μετανάστευση από την Ελλάδα προς τις Η.Π.Α. στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αποτυπώσεις στη λογοτεχνία και στον κινηματογράφο.

Η μετανάστευση κάποιων ελληνικών ομάδων στο εξωτερικό δεν έγινε σποραδικά αλλά με ένα ορισμένο ποσοστό αρκετά σημαντικό. Έχουμε μάλιστα ακόμη και ζωντανά δείγματα αυτού του γεγονότος. Στο χώρο της λογοτεχνίας με αυτό το θέμα ασχολήθηκαν διάφοροι λογοτέχνες όπως ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος με το έργο του «Ο Πύργος του Ακροποτάμου» (1915), όπου δίνεται με ρεαλιστικό τρόπο η ζωή της ελληνικής υπαίθρου του 19^{ου} αιώνα. Στην πιο πρόσφατη εποχή η Αθηνά Κακούρη έγραψε την «Πριμαρόλα» (1998) όπου παρουσιάζεται η ζωή στην Πάτρα του 19^{ου} αιώνα σε καιρούς σταφιδικής κρίσης. Τέλος, το 2005 εμφανίστηκε στη λογοτεχνική σκηνή ένα νέο έργο, «Νύφες» της Ιωάννας Καρυστιάνη, όπου δίνεται γλαφυρά το γεγονός της μετανάστευσης στις Η.Π.Α. στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Μάλιστα, το τελευταίο ανεβάστηκε και στον κινηματογράφο από τον σκηνοθέτη Παντελή Βούλγαρη (2005).

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 70

Η αποξήρανση της λίμνης της Κωπαΐδας ήταν ένα από τα σημαντικότερα έργα που έγιναν στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα με πρωτοβουλία του κράτους. Γενικά, το κράτος συμμετείχε, στο μέτρο των δυνατοτήτων του, στη διαμόρφωση εκείνων των υποδομών που ήταν απαραίτητες για την οικονομική ανάπτυξη. Η προσπάθεια αυτή εντάθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Χαρίλαο Τρικούπη.

Εικόνα 2, σελ. 70: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1

Η σαφής επιδείνωση των συνθηκών ζωής των Ελλήνων κολίγων της Θεσσαλίας, αμέσως μετά την ενσωμάτωση των περιοχών που κατοικούσαν στο ελληνικό κράτος, γέννησε ένα μαχητικό αγροτικό κίνημα που έλαβε σε ορισμένες περιπτώσεις βίαιες μορφές. Αυτό συνέβαινε επειδή οι τσιφλικάδες είχαν την κυβερνητική υποστήριξη και μαζί με το στρατό και τη χωροφυλακή πολλές φορές ασκούσαν βία στους κολίγους και τους απειλούσαν με εξώσεις. Αυτή η κατάσταση συχνά οδηγούσε σε αιματηρές συμπλοκές. Η πιο γνωστή και χαρακτηριστική είναι αυτή στο Κιλελέρ της Θεσσαλίας.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες απαντήσεις:
 - α. Να περιγράψετε την κατάσταση του αγροτικού πληθυσμού του 19^{ου} αιώνα.
 - β. Σε τι κατάσταση βρισκόταν η ελληνική ναυτιλία και το ελληνικό εμπόριο κατά τον 19^ο αιώνα;
 - γ. Να αναφέρετε τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς της χώρας κατά τον 19^ο αιώνα.
2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **εξελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο, κολίγοι, εθνικές γαίες.**
3. Να επιλέξετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Η Ελλάδα εξήγαγε κυρίως σταφίδα και λάδι.
 - β. Η Πάτρα ήταν το κυριότερο εμπορικό λιμάνι της χώρας.
 - γ. Το τραπεζικό σύστημα άρχισε να αναπτύσσεται μετά το 1841.
 - δ. Το ελληνικό κράτος επιδίωξε επί Δηλιγιάννη τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας.
 - ε. Η εργατική Πρωτομαγιά γιορτάστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα στα 1881.
4. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να γράψετε ένα σύντομο κείμενο όπου θα μιλάτε για το σταφιδικό ζήτημα:

Σταφίδα και σταφιδικό ζήτημα στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα

Στην πρώτη δεκαετία της ανεξαρτησίας, η επέκταση της αμπελουργίας οφείλεται στην ανασυγκρότηση από τις καταστροφές του πολέμου. [...] Έτσι, οι χωρικοί άρχισαν να ξανακαλλιεργούν τους αμπελώνες που είχαν εγκαταλειφθεί και να ξαναφυτεύουν όσους είχαν καταστραφεί. [...]

Επιπλέον, η αμπελοκαλλιέργεια είχε ένα ακόμη πλεονέκτημα, σημαντικό στις συνθήκες πενίας που επικρατούσαν στην ύπαιθρο: μπορούσε να συνεισφέρει στη διατροφή της οικογένειας πολύτιμο συμπλήρωμα θερμίδων. Όχι τόσο με το σταφύλι, όσο με το κρασί, προϊόν που συντηρείται εύκολα και για πολλούς μήνες. [...] Αλλά η ιδιότητα που είχαν τα προϊόντα αυτά να διατηρούνται επί μακρόν τα καθιστούσε ιδανικά για την αγορά. [...] Το σημαντικότερο εμπορεύσιμο προϊόν, όμως, ήταν η σταφίδα που εξαγόταν κυρίως στη Μεγάλη Βρετανία. [...] Αλλά η ζήτηση πολλαπλασιάστηκε και διαφοροποιήθηκε στη δεκαετία του 1860, όταν η φυλλοξήρα [ασθένεια του αμπελιού] κατέστρεψε τους αμπελώνες της Ιταλίας, της Γαλλίας και της Ιβηρικής Χερσονήσου, χωρίς να επεκταθεί στην Ελλάδα. Οι Έλληνες χωρικοί στράφηκαν τότε προς την αμπελουργία ακόμη μαζικότερα. [...]

Η ωραία εικόνα που μόλις περιγράψαμε είχε, βεβαίως, και μία άλλη όψη, σκοτεινότερη. Η υπερανάπτυξη της αμπελουργίας εξέθετε την αγροτική οικονομία στους κινδύνους της εξαγωγικής μονοκαλλιέργειας, σε μιαν αγορά με ασταθείς τιμές. [...] Η μεταστροφή της συγκυρίας επέφερε τελικώς τη χειρότερη κρίση που υπέστη η ελληνική ύπαιθρος στον 19^ο αιώνα.

Πράγματι, στις ανταγωνίστριες χώρες φυτεύτηκαν στο μεταξύ νέοι, υγιείς αμπελώνες. [...] Παραλλήλως, μειώθηκε και η ζήτηση της σταφίδας. [...]

Από τη στιγμή που η αύξηση της ελληνικής παραγωγής συνέπεσε με την αύξηση της παγκόσμιας, μετά το 1892, οι παραγωγοί βρέθηκαν μπροστά στο φάσμα της υπερπαραγωγής και της πτώσης των τιμών. [...] Τεράστια αποθέματα σταφίδας σωρεύθηκαν έτσι αδιάθετα και η κρίση οδήγησε χιλιάδες χωρικούς στη μετανάστευση προς τις πόλεις και, μεταξύ 1904 και 1912, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Γ. Β. Δερτιλής, Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2005, τόμος Α', σελ. 370-374

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Ο χαρακτήρας της επιστημονικής εξέλιξης: Η χημεία κυριαρχεί αυτή την εποχή καθώς πολλές από τις εφαρμογές της εξυπηρετούσαν τη σπουδαιότερη βιομηχανία της εποχής (υφαντουργία), ενώ άλλες (λιπάσματα) διευκόλυναν τη γεωργία και την καταπολέμηση ασθενειών.

∞ Τα επιστημονικά επιτεύγματα

- **Φαραντέι:** ανακάλυψε τη σχέση ηλεκτρισμού – μαγνητισμού
- **Μάξγουελ:** δείχνοντας ότι υπό ορισμένες συνθήκες παράγονται ηλεκτρομαγνητικά κύματα που μεταδίδονται μέσω του αέρα, διαμόρφωσε τη βάση εφαρμογών όπως ο ηλεκτροφωτισμός, το τηλέφωνο και ο κινηματογράφος
- **Μπελ:** κατασκεύασε το τηλέφωνο
- **Έντισον:** επινόησε τον λαμπτήρα και δημιούργησε τον πρώτο ηλεκτροπαραγωγικό σταθμό στη Νέα Υόρκη
- **Μορς:** εγκατέστησε το πρώτο τηλεγραφικό δίκτυο στις ΗΠΑ
- **Παστέρ & Κοχ:** μελέτησαν τα μικρόβια, επινόησαν εμβόλιο για τη λύσσα και μεθόδους αποστείρωσης των τροφίμων
- **Δαρβίνος (Η Καταγωγή των Ειδών, 1859):** υποστήριξε ότι τα ζώα και τα φυτά προήλθαν από λίγα και απλούστερα αρχικά είδη, τα οποία μεταλλάχθηκαν πολλές φορές και επικράτησαν εκείνα που μπόρεσαν να προσαρμοστούν καλύτερα στις εκάστοτε συνθήκες (θεωρία της εξέλιξης μέσω της φυσικής επιλογής).
- **Κοινωνικός Δαρβινισμός:** Κάποιοι επεξέτειναν τη θεωρία του Δαρβίνου και στις κοινωνικές συνθήκες, υποστηρίζοντας την κυριαρχία των πλουσίων επί των πτωχών και των λευκών επί των μαύρων.

∞ Στοχασμός

- **Αύγουστος Κοντ** (1798-1857): υιοθέτησε το νόμο των 3 σταδίων: κάθε ανθρώπινη γνώση περνά από τρία διαδοχικά στάδια (θεολογικό, μεταφυσικό, επιστημονικό / θετικό)
- **Φρίντριχ Χέγκελ** (1770-1831): το σύμπαν διακρίνεται σε 3 σφαίρες: Λόγος, Φύση, Πνεύμα. Ο Χέγκελ εισήγαγε και τις 3 αρχές: θέση, αντίθεση, σύνθεση (με αυτές μπορούν να ερμηνευθούν ιστορικά φαινόμενα)
- **Καρλ Μαρξ** (1818-1883) – **Φρίντριχ Ένγκελς** (1820-1895): υιοθέτησαν τη διαλεκτική μέθοδο του Χέγκελ αλλάζοντας το εξής: στη θέση της ιστορίας τοποθέτησαν όχι το πνεύμα και τις ιδέες, αλλά τον άνθρωπο και την ύλη. Κινητήρια δύναμη = η πάλη των τάξεων.

- **Φρίντριχ Νίτσε** (1844-1900): αποτελεί πλάνη η πεποίθηση πως ο άνθρωπος μπορεί να συλλάβει την απόλυτη αλήθεια

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να παρουσιάσετε σε σύντομο κείμενο τα κύρια γνωρίσματα της επιστημονικής ανάπτυξης κατά τον 19^ο αιώνα.

Στο πλαίσιο της επιστημονικής προόδου, ο Φαραντέι ανακάλυψε τη σχέση ηλεκτρισμού – μαγνητισμού, ο Μάξγουελ, δείχνοντας ότι υπό ορισμένες συνθήκες παράγονται ηλεκτρομαγνητικά κύματα που μεταδίδονται μέσω του αέρα, διαμόρφωσε τη βάση εφαρμογών όπως ο ηλεκτροφωτισμός, το τηλέφωνο και ο κινηματογράφος, ο Μπελ κατασκεύασε το τηλέφωνο, ο Έντισον επινόησε τον λαμπτήρα και δημιούργησε τον πρώτο ηλεκτροπαραγωγικό σταθμό στη Νέα Υόρκη, την πρώτη πόλη του κόσμου που ηλεκτροφωτίστηκε, ο Μορς εγκατέστησε το πρώτο τηλεγραφικό δίκτυο στις Η.Π.Α., ο Παστέρ και ο συνεργάτης του Κοχ μελέτησαν τα μικρόβια, επινόησαν εμβόλιο για τη λύσσα και μεθόδους αποστείρωσης των τροφίμων (παστερίωση).

2. Διαθεματική Δραστηριότητα: Χημεία, η θριαμβεύουσα επιστήμη του 19^{ου} αιώνα: ανακαλύψεις και επιτεύγματα, εφαρμογές και προϊόντα, ο χημικός και η κοινωνική του θέση.

Η Χημεία κυριάρχησε αυτή την εποχή, καθώς πολλές από τις εφαρμογές της (συνθετικά υφάσματα, χρώματα) εξυπηρετούσαν τη σπουδαιότερη βιομηχανία της εποχής, την υφαντουργία, ενώ άλλες λιπάσματα διευκόλυναν τη γεωργία και την καταπολέμηση ασθενειών (εμβόλια, φάρμακα). Καθώς η επιστήμη άρχισε να γίνεται, πλέον, επάγγελμα, περισσότεροι από τους μισούς επαγγελματίες επιστήμονες του 19^{ου} αιώνα ήταν Χημικοί.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 72

Εργαστήριο χημείας το 1840. Οι χημικοί ήταν οι πρώτοι επιστήμονες εργαζόμενοι. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ορισμένες επιχειρήσεις δημιούργησαν και ενσωμάτωσαν εργαστήρια χημείας. Η επιστήμη έπαψε να έχει αποκλειστικά και μόνο ερευνητικό χαρακτήρα και άρχισε να υποτάσσεται όλο και

περισσότερο, στις απαιτήσεις και τα κελύσματα της βιομηχανίας και της οικονομίας. Οι χημικοί ήταν από τους πρώτους επιστήμονες που μετατράπηκαν σε μισθωτούς εργαζομένους σε επιχειρήσεις.

Εικόνα 2, σελ. 72

Ο Λουί Παστέρ (1822-1895), ερευνώντας τις ζυμώσεις που γίνονται κατά την παρασκευή του κρασιού, επινόησε μέθοδο για τη συντήρηση της μπίρας, που έγινε γνωστή, από το όνομά του, ως παστερίωση. Κατά την περίοδο 1870-1886 ερεύνησε τα λοιμώδη νοσήματα, ανακάλυψε τον σταφυλόκοκκο και τον στρεπτόκοκκο και κατασκεύασε το εμβόλιο κατά της λύσσας (1885), γεγονός που τον έκανε διάσημο.

Εικόνα 3, σελ. 73

Η δημοσίευση των απόψεων του Δαρβίνου γέννησε μεγάλες συζητήσεις και προκάλεσε οξύτατες αντιδράσεις. Στο πλαίσιο αυτό, οι επικριτές του δε δίστασαν να τον αναπαραστήσουν ως πίθηκο (γελοιογραφία εικόνας 3), προκειμένου να καυτηριάσουν τη βασική θέση του ότι ο άνθρωπος έχει προέλθει από το συγκεκριμένο ζωικό είδος.

Πηγή

Κλείνοντας το βιβλίο του *Η Καταγωγή των Ειδών*, ο Δαρβίνος έχει συνειδητοποιήσει πλήρως το γεγονός ότι τα συμπεράσματά του θα προκαλέσουν αντιδράσεις, που μάλιστα θα προέρχονται κυρίως από το χώρο της εκκλησίας. Απέναντι σε αυτές, ο Δαρβίνος παραθέτει με απλότητα και νηφαλιότητα τα πορίσματα των ερευνών του. Ο ίδιος σημειώνει τα εξής: «όλα τα όργανα και οι οργανισμοί που μπορούμε να εξετάσουμε εμφανίζουν ή θα μπορούσαν να εμφανίζουν διαβαθμίσεις ως προς την εξέλιξή τους, όλα τα όργανα και οι οργανισμοί συνεχίζουν, σε κάποιο βαθμό, να μεταβάλλονται και, τελικά, στη φύση βρίσκεται σε εξέλιξη μία αέναη προσπάθεια για ζωή που οδηγεί στην επιβίωση κάθε νέας παραλλαγής που έχει κάτι να προσφέρει. Η αλήθεια αυτών των προτάσεων δε νομίζω ότι μπορεί να αμφισβητηθεί».

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Να αναφέρετε εν συντομία τα επιστημονικά επιτεύγματα του 19^{ου} αιώνα.
- β. Να αναφέρετε τη θεωρία του Δαρβίνου για την εξέλιξη των ειδών.
- γ. Να αναφέρετε τη φιλοσοφική θεωρία του Κοντ.
- δ. Να αναφέρετε εν συντομία τις φιλοσοφικές απόψεις των Μαρξ και Ένγκελς.

ε. «κοινωνικός δαρβινισμός»: να σχολιασθεί η παραπάνω φράση.

2. Να αντιστοιχίσετε τα επιτεύγματα της στήλης Α' με τους επιστήμονες της στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. ηλεκτρομαγνητισμός	1. Παστέρ
β. τηλέφωνο	2. Φαραντέι
γ. λαμπτήρας	3. Μπελ
δ. τηλεγραφικό δίκτυο	4. Έντισον
ε. εμβόλιο λύσσας	5. Μορς

3. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να αποτιμήσετε τη προσφορά του Δαρβίνου στην ιστορία των ιδεών:

Η θεωρία της εξέλιξης μέσω της φυσικής επιλογής είχε επιπτώσεις που ξεπερνούσαν κατά πολύ τα όρια της βιολογίας, και σ' αυτό βρίσκεται η σημασία της. Επικύρωνε το θρίαμβο της ιστορίας πάνω σε όλες τις επιστήμες, αν και κατά κανόνα οι σύγχρονοι συνέχισαν εδώ την «ιστορία» με την «πρόοδο». Εξάλλου, εντάσσοντας και τον ίδιο τον άνθρωπο στη βιολογική εξέλιξη, κατάργησε την αυστηρή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες και τις κοινωνικές επιστήμες ή επιστήμες του ανθρώπου. Στο εξής ολόκληρος ο κόσμος, ή τουλάχιστον ολόκληρο το ηλιακό σύστημα, έπρεπε να γίνεται νοητό ως διαδικασία συνεχούς ιστορικής αλλαγής. [...]

Το μεγάλο επίτευγμα της θεωρίας της φυσικής επιλογής ήταν ότι εξήγησε την ακόμα μεγαλύτερη ποικιλία έμβιων όντων, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου. Αυτή η επιτυχία έβαλε, και εξακολουθεί να βάζει, πολλούς στοχαστές στον πειρασμό να αρνηθούν ή να υποτιμήσουν τις πολύ διαφορετικές και καινοφανείς διεργασίες που κυβερνούν την ιστορική αλλαγή και να αναγάγουν τις κοινωνικές μεταβολές στους νόμους της βιολογικής εξέλιξης – με βαρυσήμαντες πολιτικές συνέπειες και, μερικές φορές, προθέσεις («κοινωνικός δαρβινισμός»). Η κοινωνία στην οποία ζούσαν οι δυτικοί επιστήμονες [...] συνδύαζε σταθερότητα και αλλαγή· το ίδιο έκαναν και οι εξελικτικές θεωρίες τους.

Αυτές οι θεωρίες, ωστόσο, είχαν δραματικό ή μάλλον τραυματικό χαρακτήρα, γιατί ήταν η πρώτη φορά που συγκρούονταν εσκεμμένα και μαχητικά με τις δυνάμεις της παράδοσης, τον συντηρητισμό και προπαντός

τη θρησκεία. [...] Η βιαιότητα που χαρακτήριζε την αντίδραση κατά της έννοιας της βιολογικής εξέλιξης ήταν ιδεολογική. Πώς μπορούσε ο άνθρωπος, πλασμένος κατ' εικόνα και ομοίωση του Θεού, να μην είναι παρά μία παραλλαγμένη μαϊμού; Θεωρώντας ότι είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στους πίθηκους και τους αγγέλους, οι αντίπαλοι του Δαρβίνου πήραν το μέρος των αγγέλων. [...]

Έτσι, η τύχη του δαρβινισμού δεν εξαρτήθηκε τόσο από την επιτυχία του να πείσει το επιστημονικό κοινό, δηλαδή τις προφανείς αρετές της Καταγωγής των Ειδών, όσο από την πολιτική και ιδεολογική συγκυρία του χρόνου και της χώρας.

*E. J. Hobsbawm, Η Εποχή του Κεφαλαίου, 1874-1875,
μτφρ. Δ. Κούρτοβικ, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2003, σελ. 386-389*

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Κλασικισμός ή Νεοκλασικισμός: θαύμαζε την τάξη και την πειθαρχία της κλασικής τέχνης των αρχαίων Ελλήνων και των Ρωμαίων, απ' όπου αντλούσε και τα θέματα και την τεχνοτροπία του.

∞ Ρομαντισμός

- ◉ Πρωτοεμφανίστηκε στην *Αγγλία* και τη *Γερμανία*, κορυφώθηκε στη *Γαλλία* μετά το 1830· εκφράστηκε σε όλες τις τέχνες.
- ◉ Κύρια γνωρίσματα: **α)** εγκατάλειψη των κλασικών προτύπων, **β)** κυριαρχία του συναισθήματος, **γ)** αγάπη για το μυστηριώδες, **δ)** ενδιαφέρον για το εξιδανικευμένο εθνικό παρελθόν, **ε)** θρησκευτική αναζήτηση, **στ)** στροφή στη φύση, **ζ)** προτεραιότητα του φανταστικού έναντι του πραγματικού και του χρώματος έναντι της μορφής, **η)** ελεύθερη διαμόρφωση του ύφους
- ◉ **Ρομαντικοί:** η ανάδυση των εθνικών και φιλελεύθερων ιδεών τούς ώθησε να αναζητήσουν στο έθνος, στην εθνική παράδοση αλλά και στην επαναστατική δράση τις πηγές της έμπνευσής τους.
- ◉ **Μουσική:** α' πεδίο έκφρασης του ρομαντισμού· κύριοι εκπρόσωποι: **Μπετόβεν, Σούμαν, Μπραμς, Βάγκνερ, Σοπέν.**
- ◉ **Ποίηση:** Οι Ρομαντικοί αντλούν από τον κοινωνικό και πολιτικό περίγυρο: Αγγλία: **Κιτς, Σέλεϊ, Μπάιρον**· Γαλλία: **Λαμαρτέν, Βινί, Μισέ, Ουγκό**· Γερμανία: **Ρίχτερ, Νοβάλις**· Ιταλία: **Μαντσόνι, Λεοπάρντι**· Ρωσία: **Πούσκιν**
- ◉ **Πεζογραφία:** Γαλλία: **Σατομπριάν:** αναζήτησε την έμπνευσή του στο Χριστιανισμό (*Το Πνεύμα του Χριστιανισμού*)· Αγγλία: **Σκοτ:** ρομαντικά ιστορικά μυθιστορήματα (*Ιβανόης*), Γαλλία: **Μπαλζάκ:** κοινωνικά προβλήματα (*Ανθρώπινη Κωμωδία*), **Σταντάλ** (*Το Κόκκινο και το Μαύρο*), **Ουγκό:** περιγράφει και στηλιτεύει την κοινωνική αδικία (*Οι Άθλιοι*).
- ◉ **Ζωγραφική:** Αγγλία: **Κόνσταμπλ**· Γαλλία: **Ζερικό, Ντελακρούά:** πηγές έμπνευσης: η Ελληνική Επανάσταση.

∞ Ρεαλισμός

- ◉ **Κύρια γνωρίσματα:** **α)** προσπάθεια πιστής απόδοσης της πραγματικότητας, **β)** ενδιαφέρον για την καθημερινότητα των απλών ανθρώπων, για το αληθινό και όχι για το ωραίο.
- ◉ **Ζωγραφική:** υπήρξε ο κύριος χώρος έκφρασης του ρεαλισμού· κύριοι εκφραστές: **Κουρμπέ, Κορό, Ντομιέ, Μιγέ.**
- ◉ **Πεζογραφία:** Αγγλία: **Ντίκενς** (*Ολιβερ Τουίστ*), Γαλλία: **Φλομπέρ** (*Μαντάμ Μποβαρί*), **Ζολά** (*Οι Ρουγκόν Μακάρ*), Ρωσία: **Ντοστογιέφσκι** (*Εγκλημα και Τιμωρία*), **Τολστόι** (*Πόλεμος και Ειρήνη*).

∞ Αναζητήσεις στα τέλη του 19^{ου} αι. – ιμπρεσιονισμός

- **Ποίηση:** συγκλονίστηκε από την επανάσταση του *Συμβολισμού* (αρνιόταν κάθε κανόνα και προσπάθησε να εκφράσει τη φαντασία)· εκπρόσωποι: *Μποντλέρ, Βερλέν, Μαλαρμέ, Ρεμπό.*
- **Δραματουργία:** τόνισε την ανάγκη κοινωνικής χειραφέτησης· εκπρόσωποι: *Ίψεν (Κουκλόσπιτο), Στρίνμπεργκ (Πατέρας), Τσέχοφ (Ο Θεός Βάνιας).*
- **Ζωγραφική:** *ιμπρεσιονισμός:* προσπάθεια να αποδοθεί η φευγαλέα εντύπωση· κύριοι εκπρόσωποι: *Μονέ, Πισαρό, Ρενουάρ, Ντεγκά.* Οι μεταϊμπρεσιονιστές (*Σερά, Γκογκέν, Βαν Γκογκ, Σεζάν*) αξιοποίησαν τις καινοτομίες των ιμπρεσιονιστών.
- **Γλυπτική:** Ροντέν (επιδίωκε την απόδοση βαθύτερων συναισθημάτων και πανανθρώπινων αξιών).

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε πίνακες του Νταβίντ (σελ. 16 και 21) και να εντοπίσετε σε αυτούς γνωρίσματα του κλασικισμού στη ζωγραφική.

Και οι δύο πίνακες του Νταβίντ είναι τυπικά παραδείγματα του κλασικισμού. Κυριάρχησε στην Ευρώπη στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα. Και οι δύο πίνακες είναι κατασκευασμένοι με τάξη και πειθαρχία και τα θέματά τους είναι παρμένα από τη ζωή του 18^{ου} αιώνα (Όρκος σφαιριστηρίου, Ναπολέον Βοναπάρτης). Βέβαια, ο κλασικισμός συνήθως επέλεγε θέματα της κλασικής ελληνικής ή ρωμαϊκής αρχαιότητας. Η τεχνοτροπία του πάντως είναι από την κλασική αρχαιότητα. Ο Νταβίντ ήταν από τους κυριότερους εκπροσώπους του στη ζωγραφική.

2. Το έργο του Μιγέ Οι Σταχομαζώχτρες (εικόνα 2) θεωρείται ένας πίνακας – μανιφέστο της ρεαλιστικής ζωγραφικής του 19^{ου} αιώνα. Ποια γνωρίσματά του στηρίζουν μια τέτοια θεώρηση;

Ο Ζαν Φρανσουά Μιγέ (1814-1875) υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές του ρεαλισμού στη ζωγραφική του 19^{ου} αιώνα. Το γεγονός ότι, κατά το παρελθόν, τα μέλη των κατώτερων τάξεων εμφανίζονταν στη ζωγραφική μόνο ως κωμικά πρόσωπα έκανε την απόφασή του να ζωγραφίσει γυναίκες να δουλεύουν στα χωράφια πραγματικά επαναστατική. Οι τρεις γυναίκες του πίνακα δεν είναι ούτε κωμικές ούτε και όμορφες. Ο Μιγέ τις έπλασε στέρεα, με απλά περιγράμματα, δίνοντας έμφαση στις εξαιρετικά λιτές κινήσεις τους.

Έτσι, οι τρεις χωριάτισσες έγιναν ένα θέμα με σοβαρότητα και αξιοπρέπεια.

3. Να μελετήσετε τον πίνακα του Μονέ Εντύπωση: Ανατολή (εικόνα 3) και στη συνέχεια να καταγράψετε τα κύρια γνωρίσματα του ιμπρεσιονισμού όπως εντοπίζονται σε αυτόν.

Ο Κλοντ Μονέ (1840-1926) πίστευε ακράδαντα ότι ο γνήσιος καλλιτέχνης όφειλε να μην έχει εργαστήριο και να μη ζωγραφίζει ούτε μια πινελιά παρά μόνο μπροστά στο θέμα του. Ο ίδιος είχε μετατρέψει σε εργαστήριό του μια βάρκα σε ένα ποτάμι, για να μπορεί να μελετά τις διαφορετικές εντυπώσεις που δημιουργεί το τοπίο ανάλογα με τις εναλλαγές του φυσικού φωτός. Ο πίνακας Impression: Soleil levant (Εντύπωση: Ανατολή) απεικονίζει ένα λιμάνι στην πρωινή ομίχλη. Κύρια επιδίωξη του ζωγράφου είναι να καταγράψει την εντύπωση που παράγει το θέμα του υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες φωτός.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 74

Ο Τζον Κονστάμπλ (1776-1837), ο σημαντικότερος, ίσως, τοπιογράφος του 19^{ου} αιώνα, παρουσιάζει εδώ μια απλή αγροτική σκηνή, ένα κάρο με σανό που διασχίζει ένα ποτάμι. Από το έργο απουσιάζει κάθε πόζα και εκζήτηση, ενώ κυριαρχεί η επιδίωξη του καλλιτέχνη να αποδώσει με απλότητα και αυτοσυγκράτηση ό,τι βλέπει.

Εικόνα 2, σελ. 75: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 3, σελ. 75: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 4, σελ. 76

Ο Βίνσεντ βαν Γκογκ (1853-1890) δεν ενδιαφερόταν καθόλου για τη φωτογραφική αποτύπωση του θέματος, αλλά χρησιμοποιούσε τα χρώματα για να εκφράσει τι αισθανόταν για τα θέματα που ζωγράφιζε και τι ήθελε να αισθανθούν οι άλλοι.

Εικόνα 5, σελ. 76

Ο Πολ Σεζάν (1839-1906) αποδίδει τα βουνά της Προβηγκίας στέρεα και συγκεκριμένα, αν και εμφανίζονται λουσμένα στο φως. Ως μεταϊμπρεσιονιστής και αυτός αξιοποίησε τις καινοτομίες των ιμπρεσιονιστών.

Εικόνα 6, σελ. 76

Ο Ογκίστ Ροντέν (1840-1917), ένας από τους πιο φημισμένους καλλιτέχνες του καιρού του, συνήθιζε να αφήνει ένα τμήμα του έργου του ακατέργαστο,

όπως φαίνεται και στον πίνακά μας, πιστεύοντας ότι ο θεατής έχει κάθε δικαίωμα να «ολοκληρώσει» εκείνος το έργο ενεργοποιώντας τη φαντασία του.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε τις ακόλουθες ερωτήσεις σύντομα:
 - α. Να περιγράψετε το κίνημα του ρομαντισμού στην ποίηση και την πεζογραφία.
 - β. Πώς εμφανίστηκε ο ρεαλισμός στην πεζογραφία και πώς στη ζωγραφική;
 - γ. Ιμπρεσιονισμός: Πώς εκφράστηκε στη δραματουργία;
2. Να αντιστοιχίσετε τα κινήματα με τους εκπροσώπους τους:

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. ρομαντισμός	1. Σεζάν
β. ρεαλισμός	2. Νταβίντ
γ. κλασικισμός	3. Μπαλζάκ
δ. ιμπρεσιονισμός	4. Ντίκενς
ε. μεταϊμπρεσιονισμός	5. Ίψεν

3. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να σκιαγραφήσετε τον Βίνσεντ βαν Γκογκ.

Ο Βίνσεντ βαν Γκογκ και το έργο του

Ο Βίνσεντ βαν Γκογκ δεν ανήκει σε καμιά ζωγραφική σχολή, αν και η υπέροχη αίσθηση του χρώματος μπορεί να ανιχνευθεί στις ιμπρεσιονιστικές θεωρίες. Ο βαν Γκογκ άρχισε να εγκαταλείπει τους σκοτεινούς χρωματικούς τόνους που προτιμούσε αρχικά, όταν έσμιξε με τον αδελφό του Τεό στο Παρίσι και γνώρισε τους καλλιτέχνες που εκείνη την εποχή ήταν γνωστοί ως «Ιμπρεσιονιστές». Τότε ήταν που υιοθέτησε τα καθαρά βασικά και δευτερεύοντα χρώματα και τη σπαστή πινελιά που έδινε μια αίσθηση φωτός και αέρα στους ιμπρεσιονιστικούς πίνακες. Άρχισε επίσης να ζωγραφίζει στο ύπαιθρο, μια συνήθεια που την κράτησε ως το τέλος της ζωής του. Η προσωπική τεχνική που δημιούργησε με τις αποφασιστικές πινελιές ιμπάστο (με πηχτό χρώμα), απλωμένες δίχως δισταγμό ή δεύτερη σκέψη, τού έδωσε τη δυνατότητα να ζωγραφίζει γρήγορα, με αποτέλεσμα να παραγάγει έναν τεράστιο όγκο έργου στα τελευταία δύο μισιά χρόνια της ζωής του.

Τζάνις Άντερσον, Η Ζωή και το Έργο του βαν Γκογκ, Μίνωας, σελ. 5-7

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Κύριες κατευθύνσεις της ελληνικής πνευματικής ζωής

- ◉ Προσπάθεια οικοδόμησης μιας εθνικής ταυτότητας κοινής για ολόκληρο τον ελληνισμό
- ◉ Πολύ μεγάλη σημασία δίνεται σε: **α)** λαογραφία, **β)** ιστορία
- ◉ **Φαλμεράιερ:** Γερμανός ιστορικός που θεωρούσε ότι οι Έλληνες του 19^{ου} αι. ελάχιστη σχέση είχαν με τους αρχαίους Έλληνες
- ◉ **Σπυρίδων Ζαμπέλιος & Κων/νος Παπαρηγόπουλος:** υποστήριξαν ότι η συνέχεια του ελληνισμού από την αρχαιότητα υπήρξε αδιάκοπη: αρχαία, βυζαντινή, νεότερη ιστορία / λογοτεχνία
- ◉ **Λαογραφία:** ακολούθησε την ίδια γραμμή με την ιστορία (πρωτεργάτης: **N. Πολίτης**)
- ◉ **Κίνημα του Δημοτικισμού:** συστηματική προσπάθεια καθιέρωσης της δημοτικής γλώσσας της εκπαίδευσης, της διοίκησης και της λογοτεχνίας' πρωτεργάτης: **Γ. Ψυχάρης** (*Το ταξίδι μου*, 1888): υποστήριξε την ανάγκη γενίκευσης της χρήσης της δημοτικής. Σημειώνονται σοβαρά επεισόδια ανάμεσα στους καθαρηνουσιάνους και τους δημοτικιστές' **1901:** μεταφράζεται το Ευαγγέλιο (Ευαγγελικά), **1903:** μεταφράζεται σε απλή καθαρεύουσα η *Όρεστεια* του Αισχύλου (*Ορεστειακά*): και στις δύο περιπτώσεις τα επεισόδια πήραν μορφή αιματηρής βίας.

∞ Γράμματα

Ο Διονύσιος Σολωμός και η Επτανησιακή Σχολή

- ◉ **Δ. Σολωμός** (1798-1857): κορυφαία μορφή των ελληνικών Γραμμάτων μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αι.
 - ◉ **Κορυφαίο έργο:** *Ύμνος εις την Έλευθερίαν* (εθνικός ύμνος των Ελλήνων)
 - ◉ **Επτανησιακή Σχολή:** **Γ. Τερτσέτης, Ι. Πολυλάς, Γερ. Μαρκοράς**
 - ◉ **Άλλοι ποιητές:** **Α. Κάλβος, Αρ. Βαλαωρίτης, Α. Λασκαράτος**
- Οι Φαναριώτες και η Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή (1830-1880)
- ◉ **Φαναριώτες λόγιοι:** **Αλ. Σούτσος, Π. Σούτσος, Αλ. Ραγκαβής** (γράφουν στην καθαρεύουσα αλλά δεν ξεπερνούν την απλή μίμηση του γαλλικού ρομαντισμού)
 - ◉ **1860:** ο ρομαντισμός οδηγείται στο αποκορύφωμα και την κάμψη
 - ◉ **Πεζογραφία:** **Εμ. Ροΐδης** (*Η Πάπισσα Ιωάννα*), **Π. Καλλιγιάς** (*Θάνος Βλέκας*), **Δ. Βικέλας** (*Λουκής Λάρας*)

Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή και η γενιά του 1880

- ◉ **1870:** ορισμένοι νέοι λογοτέχνες αρχίζουν να απορρίπτουν το ρομαντισμό

και στρέφονται προς την εκφραστική και θεματική απλότητα

- **1880:** εκδίδονται 2 ποιητικές συλλογές: **Ν. Καμπάς** (*Στίχοι*), **Γ. Δροσίνης** (*Ιστοί*)
- **Ποίηση:** **Κ. Παλαμάς**
- **Πεζογραφία:** **Γ. Βιζυηνός, Αλ. Παπαδιαμάντης**

Ζωγραφική – Γλυπτική: επηρεασμένες από δυτικά πρότυπα, με ισχυρότερη επιρροή της σχολής του Μονάχου· εκπρόσωποι: **Α. Κριεζής, Δ. Τσόκος, Θ. Βριζάκης, Ν. Λύτρας, Κ. Βολανάκης, Ν. Γύζης**

Αρχιτεκτονική: Κατά την οθωνική περίοδο τα μεγάλα κτήρια σχεδιάστηκαν με βάση τον κλασικισμό από ξένους αρχιτέκτονες (**Χριστιανός Χάνσεν, Θεόφιλος, Φρειδερίκος φον Γκέρτνερ**)· **Ερνέστος Τσίλερ:** σφράγισε το β' μισό του 19^{ου} αι. Έλληνες αρχιτέκτονες: **Στ. Κλεάνθης, Α. Κωνταντζόγλου.**

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να σχολιάσετε μία από τις εικόνες 4-9 της ενότητας σε σύντομο γραπτό κείμενο.

Ο Βολανάκης (εικόνα 4) συλλαμβάνει το θέμα του στις λεπτομέρειές του και το αποδίδει ανάλογα. Αν και παλαιότερα έργα του έχουν κάνει τους ιστορικούς της Τέχνης να χαρακτηρίσουν τον Βολανάκη εισηγητή του ιμπρεσιονισμού στην Ελλάδα, στο έργο αυτό ο καλλιτέχνης εμφανίζεται μάλλον παραδοσιακός. Φαίνεται ότι οι πιο συντηρητικές απαιτήσεις των Ελλήνων αστών, που ήταν βεβαίως και οι αγοραστές των έργων, υπαγόρευαν μία τοπιογραφία δέσμια των ακαδημαϊκών συμβάσεων του εργαστηρίου.

2. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να διαλέξετε ένα από τα οικοδομήματα που αναφέρονται στην ενότητα, να το μελετήσετε από φωτογραφία (ή ακόμα καλύτερα να το επισκεφθείτε) και στη συνέχεια να το περιγράψετε γραπτά ή να το ζωγραφίσετε, ανάλογα με την προτίμησή σας.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 4, σελ. 78: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 6, σελ. 78

Αξίζει να επισημανθεί ιδιαίτερα η παρουσία ενός αρχαίου γλυπτού στο πρώτο πλάνο της σύνθεσης (κάτω δεξιά). Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι λίγο καιρό μετά την επίσημη παρουσίαση του πίνακα, δημοσιεύθηκαν στον αθηναϊκό τύπο κριτικές στις οποίες υπογραμμιζόταν ο «ελληνοπρεπής» χαρακτήρας του έργου.

Εικόνα 7, σελ. 78

Η *Κοιμωμένη* του Γιαννούλη Χαλεπά, ίσως το πιο διάσημο έργο της νεοελληνικής γλυπτικής, αποτελεί, από άποψη καθαρά τεχνοτροπική, ένα χαρακτηριστικό υπόδειγμα κλασικισμού με κάποια στοιχεία ρομαντισμού. Ξεχωρίζουν οι λιτές γραμμές και η οικονομία των εκφραστικών μέσων.

Εικόνα 9, σελ. 79

Το θέμα της Δόξας εμπνευσμένο από τους στίχους του Διονυσίου Σολωμού: «Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη / περπατώντας η Δόξα μονάχη / μελετά τα λαμπρά παλληκάρια», απασχόλησε πολύ τον Γύζη. Το έργο χαρακτηρίζεται για τον ιδεαλισμό του, που εκφράζεται με ένταση στη φτερωτή μορφή της Δόξας.

Εικόνες 10, 11, 12, 13 (σελ. 79-80)

Στις εικόνες 10-13 εικονίζεται η Αθήνα του 19^{ου} αιώνα, η οποία ήταν ως προς τη φυσιογνωμία μία νεοκλασική πόλη. Ελάχιστα προεπαναστατικά κτήρια είχαν απομείνει, κυρίως στην Πλάκα και στου Ψυρρή. Όλη η υπόλοιπη πόλη, είτε επρόκειτο για ιδιωτικές κατοικίες πλούσιων επιχειρηματιών, όπως το μέγαρο Δημητρίου (αρχική μορφή του σημερινού ξενοδοχείου Μεγάλη Βρετανία), είτε για δημόσια κτήρια, ακολουθούσε το νεοκλασικισμό.

Πηγή

Όπως ακριβώς κατά την προεπαναστατική περίοδο έτσι και στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα οι συγκρούσεις γύρω από το ζήτημα της γλώσσας ήταν βαθύτατα πολιτικές: η διαφωνία σχετικά με το ποια μορφή της ελληνικής γλώσσας θα χρησιμοποιείται ευρέως αποτελούσε έκφραση μιας άλλης, γενικότερης διαφωνίας που αφορούσε στην προοπτική της ελληνικής κοινωνίας γενικότερα. Από τη στιγμή μάλιστα που η κυβέρνηση Τρικούπη είχε αποφασίσει να προχωρήσει αλλάζοντας ενδεχομένως κάποιες πατροπαράδοτες δομές την ελληνικής κοινωνίας ήταν σίγουρο ότι οι αλλαγές θα έφθαναν και στη γλώσσα. Το γλωσσικό ζήτημα θα επανεξεταστεί και από την κυβέρνηση Βενιζέλου και δεν

είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι κάθε προοδευτική κυβέρνηση αντιμετώπιζε προβλήματα με την παλαιά αριστοκρατία. Τελικά, έπρεπε να απαλλαγούμε εντελώς από την βασιλεία για να λυθεί το γλωσσικό ζήτημα (περίοδος μεταπολίτευσης).

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να σχολιάσετε τους ακόλουθους όρους: **κίνημα του δημοτικισμού, Ευαγγελικά, γλωσσικό ζήτημα.**

2. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Ο Διονύσιος Σολωμός και η Επτανησιακή Σχολή.

β. Οι Φαναριώτες και η Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή.

γ. Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή και η Γενιά του 1880.

3. Να αντιστοιχίσετε τα παρακάτω έργα με τους δημιουργούς τους:

Στήλη Α'

α. Ύμνος εις την Ελευθερίαν

β. Η Πάπισσα Ιωάννα

γ. Θάνος Βλέκας

δ. Λουκής Λάρας

ε. Πανεπιστήμιο Αθηνών

στ. Ανάκτορα Τατοΐου

Στήλη Β'

1. Ερνέστος Τσίλερ

2. Δημήτριος Βικέλας

3. Παύλος Καλλιγάς

4. Χριστιανός Χάνσεν

5. Διονύσιος Σολωμός

6. Εμμανουήλ Ροΐδης

4. Να αποφασίσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:

α. Ο Κωστής Παλαμάς ήταν ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της Επτανησιακής Σχολής.

β. Οι Γεώργιος Βιζυηνός και Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης κατατάσσονται στην πεζογραφία της Παλαιάς Αθηναϊκής Σχολής.

γ. Κύριοι εκπρόσωποι στην πεζογραφία της Νέας Αθηναϊκής Σχολής είναι οι Αλέξανδρος και Παναγιώτης Σούτσος.

δ. Ο Ανδρέας Κριεζής εμπνεύστηκε από τον Αγώνα.

ε. Ο Νικόλαος Γύζης διακρίθηκε για μία διάθεση εξιδανίκευσης των θεμάτων.

5. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και απαντήστε την ερώτηση που ακολουθεί:

Ο «προορισμός» του Πανεπιστημίου Αθηνών

*Κείμενον μεταξύ τῆς ἐσπερίας [Δύση] καὶ τῆς ἔω [Ανατολή], εἶναι προ-
ωρισμένον νὰ λαμβάνη ἀφ' ἑνὸς τὰ σπέρματα τῆς σοφίας, καὶ ἀφ' οὗ τὰ
ἀναπτύξῃ ἐν ἑαυτῷ ἰδίαν τινὰ καὶ γόνιμον ἀνάπτυξιν, νὰ τὰ μεταδίδῃ εἰς
τὴν γείτονα ἔω νεαρὰ καὶ καρποφόρα. [...]*

Κ. Δ. Σχινάς, Ομιλία κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνών

◉ Ποιος ἦταν ὁ προορισμός τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνών, κατὰ τὸν Σχινά;

ΜΕΡΟΣ Β

Ο κόσμος από τις αρχές του 20ού αιώνα έως το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου

ΚΕΦΑΛΑΙΑ: 6•7•8•9•10

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας στο τέλος του 19^{ου} αι.

- 1893: κήρυξη πτώχευσης
- 1898: επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου
- Αρχές 20^{ου} αι.: η διεθνής οικονομική ύφεση έκανε τη δύσκολη τη διάθεση των ελληνικών αγροτικών προϊόντων στις ξένες αγορές και περιόρισε τα εμπόσματα των Ελλήνων μεταναστών από την Αμερική και την Αίγυπτο
- Αδυναμία της πολιτικής ηγεσίας να διαχειριστεί αποτελεσματικά τις εθνικές διεκδικήσεις, με αποτέλεσμα άλλοτε να οδηγείται η χώρα σε ήττες (1897) και άλλοτε να κατηγορείται ότι παρέμεινε αδρανείς μπροστά στις εξελίξεις

Αποτέλεσμα: Μείωση του κύρους των πολιτικών και της μοναρχίας

∞ Κίνημα στο Γουδί (1909)

- Μάιος 1909: ιδρύεται ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος (οργάνωση κατωτέρων αξιωματικών)
- Οι αξιωματικοί αυτοί δυσφορούσαν επειδή τα Ανάκτορα προωθούσαν τους ευνοούμενους τους στο στράτευμα καθώς και για την κακή κατάσταση των ενόπλων δυνάμεων
- 12 Αυγούστου 1909: Η πολιτική ηγεσία προσπάθησε να συλλάβει το Σύνδεσμο, αλλά απέτυχε
- 15 Αυγούστου 1909: εκδήλωση κινήματος στο Γουδί (Ν. Ζορμπάς)
- Ατήματα: α) αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων, β) απομάκρυνση από το στράτευμα των πριγκίπων, γ) μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση του κράτους, την οικονομία, τη δικαιοσύνη και την εκπαίδευση
- 14 Σεπτεμβρίου 1909: συλλαλητήριο όπου ο λαός συμπαραστέκεται στους στρατιωτικούς
- Ο Σύνδεσμος ανέθεσε αρχικά τα παραπάνω στην κυβέρνηση Μαυρομιχάλη (χωρίς αποτέλεσμα) κι έτσι κάλεσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να σχολιάσετε σε σύντομο κείμενο την εικόνα 1: Ποια μορφή δεσπάζει; Ποιες άλλες μορφές εικονίζονται; Ποιους συμβολισμούς μπορείτε να εντοπίσετε;

Η συγκεκριμένη λαϊκή εικόνα αναφέρεται στο κίνημα του 1909. Στο κέντρο

δεσπόζει η Ελλάδα με τη μορφή μιας νέας γυναίκας που κρατά στο δεξί χέρι σπαθί και πατά ένα μεγάλο φίδι, το οποίο έχει γραμμένη επάνω του τη λέξη «συναλλαγή». Η εικόνα συνάπτεται άμεσα με τους στόχους του κινήματος και το ήθος του Συνδέσμου. Οι νέοι πολιτικοί (Φιλελεύθεροι) είναι αποφασισμένοι να σταματήσουν τη διακυβέρνηση της χώρας κατά τις συνθήκες των Τρικούπη και Δηλιγιάννη. Η Ελλάδα σύντομα θα πάψει να είναι η χώρα όπου τα κόμματα συναλλάσσονται με τους πολίτες και θα γίνει χώρα αστών και τεχνοκρατική, σύμφωνα με τα πρότυπα του Βενιζέλου και των Δυτικών.

2. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε την πηγή 2 και την εικόνα 2. Πώς ερμηνεύετε τη θετική στάση του λαού της Αθήνας απέναντι στο κίνημα του 1909;

Το κίνημα του 1909 υποστηρίχθηκε από ευρύτατα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας, ιδίως από τα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα των πόλεων. Μάλιστα φαίνεται ότι από τα αιτήματα του Συνδέσμου εκείνα που είχαν την ισχυρότερη λαϊκή απήχηση ήταν αυτά που αναφέρονταν στην καταπολέμηση της «συναλλαγής» πολιτική αλλά και γενικότερη διαφθορά και στην «άνορθωσιν», δηλαδή τη γενικότερη ανασυγκρότηση της χώρας. Η εικόνα 2 επιβεβαιώνει πανηγυρικά την θερμή υποστήριξη που προσέφερε ο λαός στο κίνημα.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 82: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 2, σελ. 83: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1: Η πηγή καθορίζει επ' ακριβώς τα αιτήματα του Στρατιωτικού Συνδέσμου προς τα Ανάκτορα, τα οποία περιστρέφονται γύρω από φλέγοντα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος ζητούσε η θρησκεία να ασχολείται με τον πραγματικό της προορισμό, η διοίκηση της χώρας να γίνει χρηστή και έντιμη, η δικαιοσύνη να απονέμεται αμερόληπτα και όλοι οι πολίτες να αντιμετωπίζονται ως ίσοι χωρίς διακρίσεις, η εκπαίδευση του λαού να καταστεί λυσιτελής για τον πρακτικό βίο και τις στρατιωτικές ανάγκες της χώρας, οι φόροι που συλλέγονται από το λαό να χρησιμοποιούνται σε πρακτικές ανάγκες και να μην κατασπαταλώνται ασύστολα από τη βασιλική οικογένεια. Ζητούν ακόμη ευημερία για το λαό και ανασυγκρότηση του στρατού και του στόλου.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια γεγονότα οδήγησαν στο κίνημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου;
 - β. Ποια ήταν τα αιτήματα του Συνδέσμου.
2. Να αποφασίσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος αποτελείτο από κατώτερους αξιωματικούς.
 - β. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος προχώρησε σε κίνημα στις 12 Αυγούστου 1909.
 - γ. Ο Σύνδεσμος ζητούσε την αποχώρηση του βασιλιά.
 - δ. Αρχικά ο Σύνδεσμος προσπάθησε να υλοποιήσει το πρόγραμμά του με την κυβέρνηση του Βενιζέλου.
 - ε. Ο λαός της Αθήνας στήριξε το Σύνδεσμο με ένα συλλαλητήριο.
3. Αφού διαβάσετε τις παρακάτω πηγές, να αναφέρετε τις απόψεις των δύο ιστορικών σχετικά με το κίνημα του 1909.

α. Η άποψη του ιστορικού Γιάννη Κορδάτου

Το κίνημα του Γουδιού είναι ένας νέος σταθμός για την ελληνική κεφαλαιοκρατία. Η «επανάσταση» αυτή στα βαθύτερα ελατήριά της είναι ένα αστικό κίνημα. Η ελληνική κεφαλαιοκρατία δίνει μια μάχη οριστικά με τα τζάκια και αυτή τη φορά τα βγάζει πέρα. Απ' εδώ κι εμπρός παίρνει αυτή την κυβερνητική μηχανή στα χέρια της.

Γ. Κορδάτος, Εισαγωγή εις την Ιστορία της Ελληνικής Κεφαλαιοκρατίας, (1930), Επικαιρότητα, Αθήνα 1977, σελ. 63

β. Η άποψη του σύγχρονου ιστορικού Γ. Β. Δερτιλή

[...] μια πλευρά της ελληνικής ιστοριογραφίας προσπάθησε να αποκαλύψει πάση θυσία μιαν αστική επανάσταση μέσα στην ελληνική ιστορία. Φαίνεται, όμως, ότι δεν έγινε ποτέ τέτοια επανάσταση στην Ελλάδα, γιατί δε χρειάστηκε ποτέ να γίνει: οι αστικοί θεσμοί καθιερώθηκαν ήδη από τα Συντάγματα της δεκαετίας του 1820, θεσπίστηκαν ξανά στο Σύνταγμα του 1844 και παγιώθηκαν οριστικά με το Σύνταγμα του 1864. [...] Στην περίπτωση του 1909, η παρερμηνεία δικαιολογείται από τις συνέπειες της εξέγερσης: ονομάστηκε «αστική» επειδή επιτάχυνε τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας και την εδραίωση του αστικού καθεστώτος.

Γ. Β. Δερτιλής, Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική Επέμβαση, 1880-1909, Εξάντας, Αθήνα 1985, σελ. 217

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Εξελίξεις μετά το Κίνημα στο Γουδί

- ◉ **1909:** Ο Σύνδεσμος καλεί το Βενιζέλο να αναλάβει την πρωθυπουργία. Ο **Βενιζέλος** αρνείται. Διαφωνεί και με την κατάργηση της μοναρχίας.
- ◉ Συμφωνείται ανάμεσα στο **Σύνδεσμο**, τα **Παλαιά Κόμματα**, το **βασιλιά** και το **Βενιζέλο** η προκήρυξη εκλογών για **αναθεωρητική** και όχι **συντακτική** βουλή.
- ◉ **Αύγουστος / Νοέμβριος 1910:** Οι **Φιλελεύθεροι (Βενιζέλος)** κερδίζουν την πλειοψηφία στη Βουλή.

∞ Αναθεωρητική Βουλή 1911

- ◉ Προστάτευε αποτελεσματικότερα τις ατομικές ελευθερίες.
- ◉ Επέτρεπε στο κράτος να αφαιρεί από τους ιδιοκτήτες τους με αποζημίωση μεγάλες εκτάσεις γης, για να μοιραστούν σε ακτήμονες.
- ◉ Θέσπιζε τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων.
- ◉ Απαγόρευε στους στρατιωτικούς και τους δημοσίους υπαλλήλους να εκλέγονται βουλευτές.
- ◉ Καθιέρωνε την υποχρεωτική, δωρεάν εκπαίδευση.

Σημαντικό ρόλο στα παραπάνω έπαιξε η ομάδα των Κοινωνιολόγων (Αλ. Παπαναστασίου).

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Να μελετήσετε την πηγή. Ποια άποψη υποστηρίζει ο Ελ. Βενιζέλος; Πώς αντιμετωπίζει το αίτημα για σύγκληση Συντακτικής Βουλής; Ποιο θεωρεί ότι πρέπει να είναι το εύρος των μεταρρυθμίσεων;

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος υποστήριξε σθεναρά, αμέσως μετά το κίνημα του 1909, τη σύγκληση Αναθεωρητικής Βουλής που θα προχωρούσε σε εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις, δίχως, όμως, να θίξει το πολίτευμα και τον βασιλιά. Παράλληλα, ωστόσο, ανάμεσα στους οπαδούς του είχε διαμορφωθεί ένα ισχυρό ρεύμα που υιοθετούσε πιο ριζοσπαστικές θέσεις, αξιώνοντας τη σύγκληση Συντακτικής Βουλής, η οποία θα συνέτασσε νέο Σύνταγμα προχωρώντας στην κατάργηση της βασιλείας. Ο Βενιζέλος εναντιώθηκε σταθερά σε αυτή την άποψη εκτιμώντας ότι η ανακίνηση του πολιτειακού ζητήματος (κατάργηση ή όχι της μοναρχίας) θα δίχαζε τους Έλληνες.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγή: βλ. απάντηση ερώτησης σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Τι περιλάμβανε το Σύνταγμα του 1911;
 - β. Ποιες ήταν οι ενέργειες του Βενιζέλου μετά την κατάρτιση του Συντάγματος του 1911 και πού αποσκοπούσε;
2. Να σημειώσετε ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Ο Βενιζέλος πρότεινε η Βουλή του 1911 να είναι Συντακτική.
 - β. Το Σύνταγμα του 1911 θέσπιζε τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων.
 - γ. Ο Βενιζέλος αναδιοργάνωσε τις ένοπλες δυνάμεις.
 - δ. Οι εκλογές του Μαρτίου του 1912 εξελίχθηκαν σε θρίαμβο για τον Βενιζέλο.
 - ε. Ο Αλ. Παπαναστασίου υπήρξε σφοδρός πολέμιος του Βενιζέλου.
3. Αφού διαβάσετε την παρακάτω πηγή, να σχολιάσετε την απάντηση του Βενιζέλου.

Ο Βενιζέλος υποστηρίζει τη λήψη μέτρων υπέρ των ασθενέστερων τάξεων

Το παρακάτω κείμενο αποτελεί απόσπασμα από την απάντηση του Ελευθερίου Βενιζέλου σε βουλευτή της αντιπολίτευσης, ο οποίος τον επέκρινε για υπερβολικές παροχές στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις κατά τις εργασίες της Βουλής την άνοιξη του 1911

“Ότε βεβαίως ό κ. Βουλευτής [...] νομίζει ότι ή δύναμις του άστικού καθεστώτος είναι να μην βλέπη παντάπασι τόν κίνδυνον, ό όποιος έπέρχεται κατά τόν είκοστόν αιώνα επί τά κάτω, κίνδυνον τόν όποιον έν μέσον έχει να προλάβη, να προλαμβάνη τας έκρήξεις διά τής έγκαίρου ίκανοποίησεως τών δικαίων άξιώσεων τών τάξεων εκείνων τών έργατῶν τών άποκλήρων τής κοινωνίας, ότε τοιαύτην άντίληψιν έχει ό κ. Βουλευτής [...] δέν έκπλήττομαι βεβαίως, διότι τοιαύτας έξέφευεν από του βήματος τούτου ιδέας.

Γ. Λεονταρίτης, «Το Ελληνικό Εργατικό Κίνημα και το Αστικό Κράτος, 1910-1920», Θ. Βερέμης, Ο. Δημητρακόπουλος (επιμ.), Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την Εποχή του, Φιλιππότης, Αθήνα 1980, σελ. 52

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Αίτια

- Διώξεις από τους Νεότουρκους σε βάρος των αλλοεθνών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
- Αναζωπύρωση των εθνικών συναισθημάτων των βαλκανικών λαών που διέμεναν στην Αυτοκρατορία.
- Επιθυμία των βαλκανικών λαών τα εδάφη στα οποία διέμεναν να υπαχθούν στα νέα ανεξάρτητα κράτη
- Η Γερμανία είχε διεισδύσει οικονομικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αι.
- Η Ιταλία επιτίθεται τον Σεπτέμβριο του 1911 στη Λιβύη (οθωμανική κτήση)
- Η Αυστροουγγαρία που είχε αναλάβει από το 1878 τη διοίκηση της Βοσνίας – Ερζεγοβίνης προχώρησε σε πλήρη προσάρτηση της περιοχής.

Συμπέρασμα: Όλα αυτά **α)** έπλητταν συμφέροντα άλλων δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) και **β)** αποκάλυπταν τις αδυναμίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

∞ Α' Βαλκανικός Πόλεμος (Οκτώβριος 1912 – Μάιος 1913)

- **Αιτία:** Οι Βαλκάνιοι σύμμαχοι απαίτησαν από τον Σουλτάνο να σέβεται τα δικαιώματα των χριστιανικών εθνοτήτων που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις προς όφελός τους (Οκτώβριος 1912).
- **Αφορμή:** απροθυμία του Σουλτάνου να συζητήσει τέτοιου είδους ζητήματα.
- **Γεγονότα:** **α)** ο ελληνικός στρατός προέλασε στη Μακεδονία, **β)** τα σερβικά στρατεύματα κατέλαβαν τα Σκόπια και το Μοναστήρι, και προωθήθηκαν ως το Δυρράχιο, **γ)** βουλγαρικές δυνάμεις έφθασαν σε μικρή απόσταση από την Κων/πολη, κατέλαβαν τη Δ. Θράκη και την Α. Μακεδονία, κατευθυνόμενοι προς τη Θεσ/νίκη.

Η κατάληψη της Θεσ/νίκης: Για να μην καταλειφθεί η Θεσ/νίκη από τους Βούλγαρους, ο Βενιζέλος διέταξε τον διάδοχο Κων/νο να κατευθυνθεί προς την πόλη (26 Οκτωβρίου 1912).

∞ Άλλες Νίκες

- **21 Φεβρουαρίου 1913:** Κατάληψη των Ιωαννίνων
- Ο ελληνικός στόλος (**Π. Κουντουριώτης**) ανάγκασε τον τουρκικό να κλει-

στεί στα στενά κι έθεσε υπό τον έλεγχο τα νησιά του ΒΑ Αιγαίου (Θάσος, Σαμοθράκη, Λέσβος, Χίος, Λήμνος, Τένεδος, Ίμβρος, Σάμος, Ικαρία).

∞ Η Συνθήκη του Λονδίνου (17 Μαΐου 1913)

- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία εγκαταλείπει όλες τις ευρωπαϊκές-βαλκανικές κτήσεις της.
- Το μέλλον των νησιών του ΒΑ Αιγαίου, της χερσονήσου του Αγίου Όρους και το καθεστώς της Αλβανίας θα καθορίζονταν από τις Δυνάμεις.
- **29 Ιουλίου 1913:** Η Αλβανία αναγνωρίζεται ανεξάρτητο κράτος.
- Τα Δωδεκάνησα παραμένουν υπό ιταλική κατοχή και διοίκηση.

Η δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου (1913): πιστευόταν ότι πίσω της βρισκόταν η Γερμανία.

∞ Β' Βαλκανικός Πόλεμος (Ιούνιος – Ιούλιος 1913)

- **Αιτία:** πολλές εκκρεμότητες ανάμεσα στους συμμάχους του Α' Βαλκανικού πολέμου (η Μακεδονία κυρίως, που διεκδικούνταν από Ελλάδα και Βουλγαρία).
- **Κινήσεις:** Ελλάδα και Σερβία υπογράφουν αμυντική συνθήκη εναντίον της Βουλγαρίας.
- **Γεγονότα:** βουλγαρικός στρατός επιτίθεται ταυτόχρονα σε Ελλάδα και Σερβία (μέσα Ιουνίου 1913)
- **Στρατιωτικές Επιχειρήσεις:** α) ο ελληνικός στρατός κατέλαβε ολόκληρη την Α. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη, φθάνοντας ως την Αλεξανδρούπολη β) ο σερβικός στρατός κατέλαβε τη Δ. Μακεδονία. Στη Βουλγαρία εισβάλλουν και οι Ρουμάνοι, φθάνοντας 30 χμ. από τη Σόφια, ενώ ο Σουλτάνος ανακατέλαβε την Αδριανούπολη.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Πώς ερμηνεύετε το γεγονός ότι τα βαλκανικά κράτη – ανάμεσα στα οποία υπήρχαν αρκετές και σημαντικές αντιθέσεις – στράφηκαν όλα μαζί εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας;

Είναι κοινή διαπίστωση ότι όλα τα βαλκανικά κράτη, παρ' όλες τις μεταξύ τους διαφορές στράφηκαν ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αυτό συνέβη κυρίως για τους εξής λόγους: α) εξαιτίας των διώξεων που οι Νεότουρκοι

άσκησαν σε βάρος των αλλοεθνών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, β) υπήρξε αναζωπύρωση των εθνικών συναισθημάτων των βαλκανικών λαών που διέμεναν στην Αυτοκρατορία και γ) οι βαλκανικοί λαοί επιθυμούσαν τα εδάφη στα οποία διέμεναν να υπαχθούν στα νέα κράτη και αυτοί να ενωθούν με τους αδερφούς τους.

2. Ποιους λόγους επικαλέστηκε ο βασιλιάς Γεώργιος (πηγή 1) προκειμένου να αιτιολογήσει την προσφυγή της Ελλάδος σε πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας;

Ο βασιλιάς Γεώργιος στο διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό εξηγεί τους λόγους που αναγκάζουν το έθνος να αναλάβει αυτόν τον πόλεμο. Το κύριο επιχείρημα με το οποίο ο βασιλιάς υποστηρίζει την απόφαση της Ελλάδος να κηρύξει τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι η επιθυμία προάσπισης των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων» των «υπόδουλων αδελφών» ιδίως μετά την «αποτυχία των ειρηνικών προσπαθειών» των συμμάχων βαλκανικών κρατών. Σε αυτή την πολεμική προσπάθεια, τονίζει κατ' επανάληψη ο Γεώργιος, η Ελλάδα αποδύεται όχι μόνη αλλά μαζί με τους συμμάχους της, τα άλλα βαλκανικά κράτη, και ενώ είναι κατάλληλα προετοιμασμένη.

3. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε την πηγή 2.

Σύμφωνα με τον σύγχρονο ιστορικό Γιάννη Γιανουλόπουλο, ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπήρξε ο πρωτεργάτης των ελληνικών επιτυχιών κατά τους βαλκανικούς πολέμους. Ωστόσο, η επιτυχία του αυτή δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση. Ο Βενιζέλος πολλές φορές αναγκάστηκε να συγκρουστεί με τον διάδοχο του θρόνου και αρχιστράτηγο Κωνσταντίνο, ο οποίος ήταν εξαιρετικά δημοφιλής στους στρατιωτικούς κύκλους. Επιπλέον, ο Βενιζέλος είχε να αντιμετωπίσει και τη συντηρητική Αντιπολίτευση, η οποία είχε επίσης συνασπιστεί γύρω από τον Αρχηγό του στρατού.

**Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**

Εικόνα 1, σελ. 85

Αμέσως μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης, τμήματα του ελληνικού στρατού κινήθηκαν προς τη Δυτική Μακεδονία, προκειμένου να ασφαλίσουν τα πλευρά των ελληνικών δυνάμεων από τα δυτικά. Στη φωτογραφία διακρίνονται Έλληνες ιππείς στη μάχη της Άρνισσας (3-4 Νοεμβρίου 1912).

Εικόνα 2, σελ. 86

Η ναυμαχία της «Έλλης» (3 Δεκεμβρίου 1912) ήταν η πρώτη μεγάλη ελληνική ναυτική νίκη κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Στο πρώτο πλάνο του πίνακα εικονίζονται τουρκικά θωρηκτά να έχουν πληγεί από ελληνικά σκάφη.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Να αναφέρετε τα αίτια του Α΄ Βαλκανικού πολέμου.

β. Πώς ξεκίνησε η ένοπλη σύρραξη ανάμεσα στα τουρκικά και τα συμμαχικά στρατεύματα;

γ. Ποια η πορεία του ελληνικού στρατού κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο;

δ. Να αναφέρετε τη διαφωνία που προέκυψε ανάμεσα στον διάδοχο Κωνσταντίνο και τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο;

2. α. Να αναφέρετε τις διατάξεις της Συνθήκης του Λονδίνου.

β. Ποια τα αίτια του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου; Ποιοι συγκρούστηκαν και ποια η έκβασή του;

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση:

α. Την άνοιξη του 1912 η Ελλάδα συμμαχούσε με:

1. τη Σερβία

2. τη Βουλγαρία

3. το Μαυροβούνιο

4. όλους τους προηγούμενους

β. Η αφορμή του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου στάθηκε:

1. η απαίτηση των συμμαχών να παραχωρήσει ο Σουλτάνος δικαιώματα στους Χριστιανούς

2. νέοι φόροι που οι Χριστιανοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κλήθηκαν να πληρώσουν

3. οι διωγμοί των Νεοτούρκων

4. η άρνηση του Σουλτάνου να συζητήσει το ενδεχόμενο παραχώρησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους βαλκανικούς λαούς της Αυτοκρατορίας.

γ. Για ποιο λόγο διαφώνησαν Κωνσταντίνος και Βενιζέλος;

1. Ο Κων/νος ήθελε να κατευθυνθεί προς το Μοναστήρι, ενώ ο Βενιζέλος τού ζήτησε να επιστρέψει στην Αθήνα.

2. Ο Κων/νος ήθελε να κατευθυνθεί προς τη Θεσ/νίκη και ο Βενιζέλος τού ζήτησε να επιστρέψει στην Αθήνα
3. Ο Κων/νος ήθελε να βαδίσει ενάντια στην Κων/πολη
4. Ο Κων/νος ήθελε να κατευθυνθεί προς το Μοναστήρι, ενώ ο Βενιζέλος τον διέταξε να βαδίσει προς τη Θεσ/νίκη.

δ. Η Συνθήκη του Λονδίνου υπογράφηκε στις:

1. 15 Απριλίου 1913
2. 17 Ιουνίου 1914
3. 25 Αυγούστου 1912
4. 17 Μαΐου 1913

ε. Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος διεξήχθη:

1. ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Σερβία
2. ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία
3. ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Σερβία ενάντια στη Βουλγαρία
4. ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Σερβία με αντιπάλους τη Βουλγαρία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία

4. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να διατυπώσετε τα σχόλιά σας σχετικά με τη διαμάχη Βενιζέλου – Κωνσταντίνου για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης.

Η διαμάχη Βενιζέλου - Κωνσταντίνου για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης

[...] Ο Βενιζέλος έλεγε προς τον Κωνσταντίνον, σταθμεύοντα εις Κοζάνην: «Αναμένω να μοι γνωρίσετε την περαιτέρω διεύθυνσιν, ην θα ακολουθήση η προέλασις του στρατού Θεσσαλίας. Παρακαλώ μόνον να έχετε υπ' όψιν ότι σπουδαίοι πολιτικοί λόγοι επιβάλλουσι να ευρεθώμεν μίαν ώρα ταχύτερον εις την Θεσσαλονίκην.

(Υπογραφή) υπουργός Στρατιωτικών Βενιζέλος».

[...] Παρ' όλα ταύτα, ο Κωνσταντίνος ειδοποίησε τον Βενιζέλον ότι: «Ο στρατός δεν θα οδεύση κατά της Θεσσαλονίκης. Εγώ έχω καθήκον να στραφώ κατά του Μοναστηρίου, εκτός αν μου το απαγορεύετε».

Και ο πρωθυπουργός απήντησε: «Σας το απαγορεύω!»

[...] Ο Βενιζέλος βλέπει ότι η Θεσσαλονίκη χάνεται δια την Ελλάδα. Την νύκτα της 24 προς 25 Οκτωβρίου, μετά τας ειδήσεις περί της βουλγαρικής προελάσεως, ο πρωθυπουργός κατελήφθη υπό πραγματικής αγωνίας. Μη δυνάμενος να επηρεάση άλλως τον Διάδοχον, τηλεφωνεί μετά το μεσονύκτιον προς τον βασιλέα Γεώργιο [...] Ο πρωθυπουργός διατάσσει να τον εξυπνήσουν και να του ανακοινώσουν τα επόμενα, με την παράκλησιν όπως τα διαβιβάση εις τον υιόν του, προσθέτων την πατρικήν αυτού φωνήν:

«Σας καθιστώ προσωπικώς υπεύθυνον δια την βραδύτητα με την οποίαν διεξάγετε τας επιχειρήσεις, αι οποίαι κινδυνεύουν να φέρουν τους Βουλγάρους πρώτους εις Θεσσαλονίκην».

[...] Και μετά το μήνυμα τούτο, ο Κωνσταντίνος εξηκολούθησεν ενεργών σύμφωνα προς ό,τι ενόμιζεν ανάγκην της στρατιωτικής καταστάσεως. [...]

Ο Βενιζέλος εις Αθήνας υπέθετεν ότι το απόγευμα της 25ης ο Ελληνικός στρατός θα κατελάμβανε την Θεσσαλονίκην. Αντί τούτου μανθάνει διαπραγματεύσεις και προθεσμίας. Η ανησυχία του μεταβάλλεται εις απόγνωσιν. Ολόκληρος η πολιτική του καταρρέει. Τα αυριανά σύνορα της Ελλάδος θα μείνουν εντεύθεν του Αξιού. Υπό το κράτος των συναισθημάτων αυτών στέλλει προς τον Κωνσταντίνον την εξής βιαίαν τηλεγραφικήν διαταγήν:

«Αρχηγόν στρατού: Παραγγέλεσθε να αποδεχθήτε την προσφερομένην υμίν παράδοσιν της Θεσσαλονίκης και να εισέλθετε εις ταύτην άνευ χρονοτριβής. Καθιστώ υμάς υπεύθυνον δια πάσαν αναβολήν, έστω και στιγμής.

(Υπογραφή) υπουργός Στρατιωτικών Βενιζέλος».

[...] Ο Κωνσταντίνος εξουσιοδότησε τους αξιωματικούς του επιτελείου του Δούσμανην και Μεταξάν να μεταβούν εις Θεσσαλονίκην δια να υπογράψουν τα πρωτόκολλα της παραδόσεως. Αι σχετικά διατυπώσεις έληξαν την 11η νυκτερινήν.

Γ. Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920, Ίκαρος, Αθήνα 1970, τόμ. 1, σ. 119-121.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913)

- Η Ελλάδα εξασφάλισε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, τη νότια Ήπειρο, σημαντικά νησιά στο ΒΑ Αιγαίο (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία) και την Κρήτη.
- Η Βουλγαρία πήρε το μεγαλύτερο μέρος της Δ. Θράκης.
- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ανέκτησε την Α. Θράκη.
- Τα Δωδεκάνησα παρέμειναν υπό ιταλικό έλεγχο.
- 4 Δεκεμβρίου 1913 (Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας): η Β. Ήπειρος, ελληνόφωνη περιοχή, παραχωρήθηκε στην Αλβανία.

∞ Συνέπειες Προσάρτησης Νέων Χωρών¹

- Κάποιες πόλεις των Νέων Χωρών ήταν ηκμασμένα πολιτιστικά κέντρα (Θεσ/νίκη, Ιωάννινα, Καβάλα, Μυτιλήνη, Χίος, Ηράκλειο).
- Το ελληνικό κράτος έπρεπε να αφομοιώσει τους νέους πληθυσμούς: οι μουσουλμάνοι και οι Σλάβοι, που κατείχαν γαίες, καθώς και οι Εβραίοι, που ασχολούνταν με το εμπόριο, αρχικά αντιμετώπισαν με καχυποψία το ελληνικό κράτος.
- Αναγνωρίστηκαν τα εργατικά σωματεία.
- Θεσπίστηκαν μέτρα για την ασφάλιση των εργαζομένων και την καθιέρωση της οκτάωρης εργασίας.
- Δρύθηκαν αγροτικοί συνεταιρισμοί.

∞ Άλλα Γεγονότα (που επέτειναν την επερχόμενη κρίση)

- Άρνηση του Σουλτάνου να αναγνωρίσει την ελληνική κυριαρχία στα νησιά του ΒΑ Αιγαίου.
- Ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων.
- Πυκνοί ελληνικοί πληθυσμοί στη Β. Ήπειρο, στη Θράκη και στη Μ. Ασία.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Κατά μία άποψη το αποτέλεσμα των Βαλκανικών πολέμων ήταν η μεγαλύτερη πολεμική επιτυχία της Ελλάδας από την ίδρυσή της έως τότε. Ποια είναι η γνώμη σας. Να την τεκμηριώσετε.

1. Νέες χώρες αποκαλούνταν οι περιοχές της Ελλάδας που προσαρτήθηκαν μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, ενώ με τον όρο Παλαιά Ελλάδα εννοούμε την Ελλάδα πριν τους Βαλκανικούς.

Πραγματικά, οι Βαλκανικοί πόλεμοι έδωσαν την ευκαιρία στην Ελλάδα να διευρύνει τα σύνορά της όσο ποτέ άλλοτε στο παρελθόν. Χάρη στις ευφύεις κινήσεις και τους αποτελεσματικούς χειρισμούς του Ελευθερίου Βενιζέλου η Ελλάδα κατόρθωσε αυτό που μέχρι τότε ήταν μόνο θεωρίες και εικασίες. Ουσιαστικά, η σημερινή έκταση της χώρας πλην ορισμένων μόνο περιοχών προσαρτήθηκε από τότε. Τα εδάφη που η Ελλάδα κέρδισε μετά ήταν ελάχιστα.

2. Να μελετήσετε την πηγή. Ποια γενικότερη λογική χαρακτηρίζει τις θέσεις του Κ. Ρακτιβάν; Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι υπαγόρευαν αυτή τη λογική;

Το πρώτο που επιδίωξε η νέα ελληνική διοίκηση της Μακεδονίας να κάνει ήταν να υπογραμμίσει ότι η ίδια αποτελούσε συνέχεια της προηγούμενης οθωμανικής διοίκησης και ότι κατά συνέπεια οι κάτοικοι δε θα έπρεπε να νοιώθουν κανενός είδους ανασφάλεια.

Η ξεχωριστή αναφορά του Έλληνα διοικητή «πρός πάσας τὰς ἐθνικότητας» δικαιολογείται από το γεγονός ότι η Θεσσαλονίκη, όταν καταλήφθηκε από τον ελληνικό στρατό, ήταν μια πολυεθνική πόλη στην οποία ζούσαν μαζί Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι και διάφορες άλλες εθνότητες. Η ιδιαίτερη αναφορά που κάνει ο Κ. Ρακτιβάν στους Εβραίους εξηγείται από το ότι αποτελούσαν την πολυπληθέστερη από τις κοινότητες που κατοικούσαν στην πόλη και μάλιστα έλεγχαν ένα σημαντικότατο τμήμα της οικονομικής ζωής της Θεσσαλονίκης.

Τέλος, αξίζει να υπογραμμισθεί η δήλωση του Έλληνα διοικητή ότι είναι πρόθυμος να ακούσει τα παράπονα των δυσαρεστημένων ανεξαρτήτως της εθνικής τους καταγωγής.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να αναζητήσετε πληροφορίες για την προέλευση, την κοινωνική σύνθεση και την ιστορική διαδρομή της εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη.

Ο χρόνος της αρχικής εγκατάστασης των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη παραμένει ως τώρα άλυτο ιστορικό πρόβλημα. Κάποιοι ερευνητές πιστεύουν ότι από την εποχή της ίδρυσής της (315 π.Χ.) η Θεσσαλονίκη είχε και Εβραίους κατοίκους. Κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι οι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν αρχικά στη Θεσσαλονίκη το 140 π.Χ. προερχόμενοι από την Αλεξάνδρεια. Εβραίοι στη Μακεδονία αναφέρονται στον Φλάβιο Ιώσηπο και σε διασωθέν γράμμα του 10 μ.Χ. από τον Ηρώδη προς τον Καλιγούλα. Μία άλλη σημαντική γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη οργανωμένης Εβραϊκής Κοινότητας στη Θεσσαλονίκη βρίσκεται στις *Πράξεις των Αποστόλων*. Στο σχετικό χωρίο διαβάζουμε ότι ο Απόστολος Παύλος, που επισκέφθηκε την πόλη γύρω στο 50 μ.Χ. διδάξε στη

Συναγωγή της επί τρία συνεχή Σάββατα.

Υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες για την ύπαρξη Εβραϊκής Κοινότητας στη Θεσσαλονίκη στα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια. Οι Εβραίοι αυτοί, οι λεγόμενοι Ρωμανιώτες, είχαν εξελληνίσει τα ονόματά τους και μιλούσαν της ελληνική γλώσσα. Από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα η Θεσσαλονίκη θα δεχθεί κι άλλους Εβραίους προερχομένους από την κεντρική Ευρώπη, τη Σικελία και την Ιταλία. Το καθοριστικό όμως γεγονός για την εξέλιξη της Ισραηλιτικής Κοινότητας είναι η εγκατάσταση στην πόλη 15.000-20.000 Ισπανοεβραίων, των λεγομένων Σεφαραδίμ, που έρχονται από το 1492, διωγμένοι από την Ισπανία με διάταγμα των καθολικών βασιλιάδων Φερδινάνδου και Ισαβέλλας. Σ' αυτούς θα προστεθούν κι άλλοι εξόριστοι Εβραίοι από τη Σικελία, την Πορτογαλία και τη βόρεια Αφρική. Όλοι αυτοί θα εγκατασταθούν στη σχεδόν έρημη, μετά την άλωσή της (1430) από τους Τούρκους Θεσσαλονίκη, θα καταλάβουν τις συνοικίες από την Εγνατία μέχρι την παραλία και από το Βαρδάρη μέχρι τη Διαγώνιο, θα επικρατήσουν δημογραφικά και θα μεταβάλουν την πόλη σε εμπορικό κέντρο πρώτης γραμμής. Οι Σεφαραδίμ θα διακριθούν στην υφαντουργία, θα δουλέψουν στα ορυχεία του Γαλλικού και της Σιδηρόκαψας, θα ιδρύσουν το πρώτο τυπογραφείο στη Θεσσαλονίκη γύρω στα 1520 και θα αναδείξουν μεγάλες προσωπικότητες του πνεύματος, ραβίνους, ιατρούς, φιλοσόφους, ποιητές, νομοδιδασκάλους. Έτσι, η φήμη της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης θα απλωθεί σε ολόκληρη την Ευρώπη. Και ακριβώς αυτή την εποχή η Θεσσαλονίκη θα τιμηθεί με τον τίτλο της «Μητέρας εν Ίσραήλ».

Η περίοδος της μεγάλης ακμής θα ανακοπεί στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Το εμπόριο θα κλονιστεί με την ανακάλυψη νέων θαλάσσιων δρόμων και η ίδια η Θεσσαλονίκη θα δοκιμαστεί από διαδοχικές πυρκαγιές και επιδημίες. Το καθοριστικό όμως γεγονός είναι η εμφάνιση του ψευδο-Μεσσία Σαμπετάι Σεβή (1655). Τότε ο Σαμπετάι Σεβή θα προσχωρήσει στο Μωαμεθανισμό για να σώσει τη ζωή του. Θα τον ακολουθήσουν περίπου 300 εβραϊκές οικογένειες.

Η ομαδική αποστασία θα κλονίσει κυριολεκτικά την Κοινότητα που θα συνέλθει μόνο προς τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Θα προηγηθούν κάποια μέτρα εκσυγχρονισμού της Οθωμανικής διοικητικής μηχανής αλλά και της ίδιας της πόλης της Θεσσαλονίκης, που επεκτείνεται και αποκτά ηλεκτροφωτισμό, τραμ, σύγχρονο λιμάνι, σιδηροδρομική σύνδεση με την Ευρώπη, κ.λπ. Από το 1873 οι Εβραίοι δέχονται προχωρημένη ευρωπαϊκή παιδεία χάρη στις σχολές *Alliance Israelite Universelle*. Την ίδια περίοδο κυκλοφορεί στη Θεσσαλονίκη η πρώτη εφημερίδα, η εβραϊκή "El Lunar" (1864) και εγκαινιάζεται η βιομηχανική ανάπτυξη με το μεγάλο ατμόμυλο των Ιταλοεβραίων Αλλατίνι (1854).

Οι Εβραίοι κρατούν το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου, εξασκούν όλα τα

επαγγέλματα και αποτελούν την πλειοψηφία του εργατικού πληθυσμού. Γι' αυτό η πόλη ερημώνει τα Σάββατα και τις μεγάλες εβραϊκές γιορτές. Το 1891 η Εβραϊκή Κοινότητα ιδρύει τους λαϊκούς συνοικισμούς του Βαρώνους Χιρς και της Καλαμαριάς και προικίζεται με μία αλυσίδα λαμπρών φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, εγκαθιστώντας ένα σύστημα αλληλοβοήθειας που όμοιό του δε θα συναντήσουμε σε καμιά άλλη Κοινότητα της Διασποράς (Ορφανοτροφεία Καρόλου Αλλατίνι και Μάιρ Αμποάβ, Νοσοκομείο Χιρς, Άσυλο Φρενοβλαβών, Γηροκομείο Σαούλ Μοδιάνο, κ.ά.). Η Κοινότητα διαθέτει επίσης πάνω από 30 μεγάλες Συναγωγές, δεκάδες ευκτήριους οίκους, σχολεία και τη μεγάλη παραδοσιακή σχολή «Ταλμούδ Τορά Αγκαδόλ». Διαθέτει τέλος πλήρη οργάνωση περίθαλψης και ενίσχυσης των αναξιοπαθούντων μελών της και παροχής πάσης φύσεως υπηρεσιών (θρησκευτικών, υγειονομικών, κ.ά.). Μετά τη Νεοτουρκική Επανάσταση (1908) ιδρύεται η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν και εμφανίζονται και οι πρώτοι σιωνιστικοί σύλλογοι (Μπενέ Σιών, Καδίμα, Μακαμπή, Μισραχή, κ.ά.).

Από τις 26/10/1912 η Θεσσαλονίκη είναι και πάλι ελληνική. Οι ηγέτες της Κοινότητας γίνονται αμέσως δεκτοί από τον βασιλιά Γεώργιο και τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο που υπόσχονται σεβασμό των προνομίων της Κοινότητας και πλήρη ισονομία.

Σύμφωνα με απογραφή των ελληνικών αρχών, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης αριθμούσαν τότε 61.439 ψυχές έναντι 45.867 Μουσουλμάνων, 39.936 Ελλήνων και 10.600 ατόμων που ανήκαν σε άλλες εθνότητες.

Λίγα χρόνια αργότερα η Εβραϊκή Κοινότητα θα δεχθεί ένα συντριπτικό χτύπημα, με την πυρκαγιά του 1917, καθώς 53.000 μέλη της μένουν άστεγα. Καταστρέφονται επίσης όλες σχεδόν οι Συναγωγές, τα σχολεία και οι κτηριακές εγκαταστάσεις των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Έτσι, πολλοί Εβραίοι θα μεταναστεύσουν στο εξωτερικό στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, ιδιαίτερα ύστερα από το θλιβερό γεγονός του εμπρησμού του συνοικισμού Κάμπελ από εξτρεμιστικά στοιχεία (1931). Οι περισσότεροι θα εγκατασταθούν στη γη του Ισραήλ. Παρ' όλα αυτά η Κοινότητα θα αριθμεί, το 1940, πάνω από 50.000 ψυχές. Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ζουν αρμονικά με τους Χριστιανούς συμπολίτες τους και εκτελούν στο ακέραιο το καθήκον τους απέναντι στην ελληνική πατρίδα, στον πόλεμο του 1940-41, καθώς 12.989 απ' αυτούς θα στελεχώσουν τις ένοπλες δυνάμεις (343 αξιωματικοί). Οι απώλειές τους ανέρχονται σε 513 νεκρούς και 3.743 τραυματίες.

Η υποδούλωση της Θεσσαλονίκης στις δυνάμεις του Άξονα (9/4/1941) θα σημάνει την αρχή του τέλους. Οι Ναζί εγκαινιάζουν τα αντιεβραϊκά μέτρα από τις πρώτες κιόλας μέρες. Απαγορεύουν την είσοδο των Εβραίων σε καφενεία,

ζαχαροπλαστεία, κ.α. Επιτάσσουν το νοσοκομείο Χιρς και πολλά εβραϊκά σπίτια, φυλακίζουν τα μέλη του Κοινοτικού Συμβουλίου, λεηλατούν τα γραφεία της Κοινότητας, καταστρέφουν τα αρχεία και τις εβραϊκές βιβλιοθήκες. Στις 11/7/1942 οι Εβραίοι άνδρες από 18 έως 45 χρονών διατάζονται να παρουσιαστούν στην πλατεία Ελευθερίας. Εκεί, αφού υφίστανται απερίγραπτες ταπεινώσεις, καταγράφονται και οδηγούνται σε καταναγκαστικά έργα. Η Κοινότητα θα καταβάλει λύτρα 2,5 δισεκατομμύρια δραχμές για να τους απελευθερώσει. Στο τέλος του ίδιου χρόνου κατάσχονται οι εβραϊκές επιχειρήσεις και καταστρέφεται το νεκροταφείο.

Από το Φεβρουάριο του 1943 οι Εβραίοι υποχρεώνονται να φορούν το κίτρινο άστρο και να κατοικούν σε ορισμένες μόνο συνοικίες (γκέτο). Στις 15 Μαρτίου 1943 αναχωρεί ο πρώτος συρμός με προορισμό τα στρατόπεδα του θανάτου Άουσβιτς – Μπιερκενάου. Θα ακολουθήσουν, μέχρι τον Αύγουστο του 1943 άλλες δεκαοχτώ αποστολές που θα μεταφέρουν όλους σχεδόν τους Εβραίους στον τόπο της εξόντωσης, στοιβαγμένους σε βαγόνια που προορίζονταν για ζώα. Ένας μόνο ασήμαντος αριθμός θα μπορέσει, με τη βοήθεια Χριστιανών φίλων, να διαφύγει ή να ενταχθεί στην Αντίσταση. Αυτοί θα επιστρέψουν στη Θεσσαλονίκη με την απελευθέρωσή της, τον Οκτώβριο του 1944 και μαζί με τους ελάχιστους επιζώντες των στρατοπέδων του θανάτου, θα προσπαθήσουν να οικοδομήσουν μία καινούρια ζωή μέσα από τα ερείπια.

Σήμερα, παρά τον αφανισμό του 96% των μελών της, η Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης είναι ξανά μια ζωντανή πραγματικότητα. Οι προαιώνιοι ψαλμοί αντηχούν στις τρεις Συναγωγές της, τα καινούρια βλαστάρια της φοιτούν σ' ένα άρτιο Δημοτικό Σχολείο. Ένας υπερσύγχρονος οίκος ευγηρίας φιλοξενεί τους απόμαχους της ζωής κι ένα κοινοτικό κέντρο συγκεντρώνει τη νεολαία. Έτσι, παρά την τραγική του δοκιμασία, ο Εβραϊσμός της Θεσσαλονίκης κατάφερε να ξαναγεννηθεί από την τέφρα του, προσφέροντας ένα από παράδειγμα ζωτικότητας και πνευματικής δύναμης.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγή: βλ. απάντηση ερώτησης σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Τι περιλάμβανε η Συνθήκη του Βουκουρεστίου;
 - β. Να αναφέρετε τις θετικές συνέπειες από την πρόσκτηση των Νέων Χωρών.
2. Να σχολιάσετε τους ακόλουθους όρους: **Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, Νέες Χώρες, Παλαιά Ελλάδα.**
3. Να σημειώσετε ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Ο Β' Βαλκανικός πόλεμος τερματίστηκε με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας.
 - β. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους η Ελλάδα διπλασίασε τα εδάφη της.
 - γ. Τα Δωδεκάνησα δόθηκαν στην Ελλάδα μετά το Β' Βαλκανικό Πόλεμο.
 - δ. Μετά το 1912 ο Βενιζέλος σταμάτησε άμεσα τις μεταρρυθμίσεις που είχε ξεκινήσει πριν τον πόλεμο.
 - ε. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου συνάφθηκε στις 28 Ιουλίου 1913.
4. Αφού διαβάσετε την παρακάτω πηγή, να συντάξετε ένα σύντομο δοκίμιο σχετικά με την Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης.

Από το 1873 οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης δέχονται προχωρημένη ευρωπαϊκή παιδεία χάρη στις σχολές της Alliance Israelite Universelle. Την ίδια περίοδο κυκλοφορεί στη Θεσσαλονίκη η πρώτη εφημερίδα, η εβραϊκή "El Lunar" (1864) και εγκαινιάζεται η βιομηχανική ανάπτυξη με το μεγάλο ατμόμυλο των Ιταλοεβραίων Αλατίνι (1854).

Οι Εβραίοι κρατούν το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου, εξασκούν όλα τα επαγγέλματα και αποτελούν την πλειονότητα του εργατικού πληθυσμού. Γι' αυτό η πόλη ερημώνει τα Σάββατα και τις μεγάλες εβραϊκές γιορτές. Το 1891 η Εβραϊκή Κοινότητα ιδρύει τους λαϊκούς συνδικαλισμούς του Βαρώνου Χιρς και της Καλαμαριάς και προικίζεται με μία αλυσίδα λαμπρών φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, εγκαθιστώντας ένα σύστημα αλληλοβοήθειας που όμοιό του δε θα συναντήσουμε σε καμιά άλλη Κοινότητα της Διασποράς (Ορφανοτροφεία Καρόλου Αλατίνι και Μάιρ Αμποάβ, Νοσοκομείο Χιρς, Άσυλο Φρενοβλαβών, Γηροκομείο Σαούλ Μοδιάνο, κ.ά.). Η Κοινότητα διαθέτει επίσης πάνω από 30 μεγάλες Συναγωγές, δεκάδες ευκτήριους οίκους, σχολεία και τη μεγάλη παραδοσιακή σχολή «Ταλμούδ Τορά Αγκαδόλ». Διαθέτει τέλος πλήρη οργάνωση περιθαλψης και ενίσχυσης των αναξιοπαθούντων μελών της και παροχής πάσης φύσε-

ως υπηρεσιών (θρησκευτικών, υγειονομικών, κ.ά.). Μετά τη Νεοτουρκική Επανάσταση (1908) ιδρύεται η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν [...].

Από τις 26/10/1912 η Θεσσαλονίκη είναι και πάλι ελληνική. Οι ηγέτες της Κοινότητας γίνονται αμέσως δεκτοί από τον βασιλιά Γεώργιο και τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο που υπόσχονται σεβασμό των προνομίων της Κοινότητας και πλήρη ισονομία.

Σύμφωνα με απογραφή των ελληνικών αρχών, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης αριθμούσαν τότε 61.439 ψυχές έναντι 45.867 Μουσουλμάνων, 39.936 Ελλήνων και 10.600 ατόμων που ανήκαν σε άλλες εθνότητες.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Αίτια

- **Ιμπεριαλισμός:** υπήρξε η κυριότερη αιτία του πολέμου· επιθετική προσπάθεια της ταχύτατα αναπτυσσόμενης Γερμανίας να καλύψει τις ανάγκες της σε πρώτες ύλες, καύσιμα και αγορές μέσω της αναδιανομής του παγκόσμιου πλούτου και των αποικιών.
- **Εθνικισμός:** έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην ωρίμανση των συνθηκών που οδήγησαν στον πόλεμο.
- **Μιλιταρισμός:** ενισχυόταν διαρκώς επιταχύνοντας την πορεία προς τον πόλεμο.

∞ Τα αντίπαλα στρατόπεδα

- **Κεντρικές Δυνάμεις ή Τριπλή Συμμαχία:** Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Ιταλία.
- **Εγκάρδια ή Τριπλή Συνεννόηση (Αντάντ):** Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία.

Αφορμή: η δολοφονία του διαδόχου του Αυστριακού θρόνου Φραγκίσκου Φερδινάνδου από έναν Σέρβο εθνικιστή (Ιούλιος 1914)

Έναρξη του πολέμου: Η Αυστροουγγαρία κήρυξε τον πόλεμο στη Σερβία, ενώ η Γερμανία τάχθηκε με το πλευρό της Αυστροουγγαρίας.

∞ Κύρια μέτωπα

- Οι Γερμανοί εισβάλλουν στο Παρίσι αλλά αποκρούονται από τον γαλλικό στρατό.
- Η Βρετανία κηρύσσει τον πόλεμο στη Γερμανία.
- Η ρωσική προέλαση στην Α Πρωσία διεκόπη από γερμανικές δυνάμεις
- **1914:** Η Οθωμανική Αυτοκρατορία μπαίνει στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων.

∞ Συμμαχίες και ανακατατάξεις

- **1915:** Η Βουλγαρία συμμαχεί με τις Κεντρικές Δυνάμεις.
- **Φεβρουάριος 1915:** Η Αντάντ οργανώνει μεγάλη επιχείρηση κατάληψης των Δαρδανελίων, η οποία όμως αποκρούεται από τους Οθωμανούς.
- **Οκτώβριος 1915:** Έτσι, αποβιβάζει στρατό στη Θεσ/νίκη.
- Η Ιταλία εγκαταλείπει τη συμμαχία των Κεντρικών Δυνάμεων και συμμαχεί με την Αντάντ (λαμβάνει υποσχέσεις παραχώρησης εδαφών Μ. Ασίας)
- **Φεβρουάριος 1916:** Οι Γερμανοί επιτίθενται στο Βερντέν χωρίς να αλλάξει η κατάσταση, ενώ η γαλλοβρετανική επίθεση στο Σομ φέρνει το μέτωπο στην αρχική του θέση.

∞ Η καμπή του 1917

- ◉ **Γαλλία:** εκδηλώνονται ανταρσίες στο μέτωπο που καταπνίγονται με εκτελέσεις δεκάδων Γάλλων στρατιωτών.
- ◉ **Ρωσία:** Τον Φεβρουάριο εκδηλώνεται επανάσταση που ανατρέπει τον τσάρο. Τον Οκτώβριο του 1917 όμως ανατρέπεται και αυτή από άλλη σοσιαλιστική επανάσταση, η οποία συνάπτει συνθήκη ειρήνης με τη Γερμανία (Συνθήκη Μπρεστ-Λιτόφσκ, 3 Μαρτίου 1918).
- ◉ **Η.Π.Α.:** συμμαχούν με την Αντάντ (Απρίλιος 1917).
- ◉ **Ιούνιος 1917:** η Ελλάδα εισέρχεται στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.

∞ Το τέλος του πολέμου

- ◉ **Φθινόπωρο 1918:** Οι Κεντρικές Δυνάμεις και οι σύμμαχοί τους συνθηκολογούν.
- ◉ Στη Γερμανία ξεσπά σοσιαλιστική επανάσταση η οποία ανατρέπει τον κaiser.
- ◉ **Τελικός Απολογισμός:** 8.000.000 νεκροί, 20.000.000 τραυματίες, τεράστιες υλικές καταστροφές.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την εικόνα 2, να περιγράψετε την καθημερινότητα στα χαρακώματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο πόλεμος των χαρακωμάτων, μία ιδιαίτερη μορφή πολεμικής σύγκρουσης, σφράγισε τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Η εμπειρία ήταν τραγική και είχε βαριές συνέπειες όχι μόνο στη σωματική ακεραιότητα αλλά και στην ψυχική ισορροπία των πολεμιστών, που υποχρεώνονταν για μεγάλα χρονικά διαστήματα να παραμένουν αδρανείς αναμένοντας την πρωτοβουλία του αντιπάλου. Σύμφωνα με τον Horne «Τρωσ, πίνεις δίπλα στους νεκρούς, κοιμάσαι ανάμεσα στους ετοιμοθάνατους, γελάς και τραγουδάς συντροφιά με τα πτώματα [...]. Οι νεκροί ήταν χωμένοι στα τοιχώματα των χαρακωμάτων, κεφάλια, πόδια και κορμιά μισά, έτσι όπως τα είχαν παραμερίσει οι αξίνες και τα φτυάρια της ομάδας που έσκαβε».

2. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να διαβάσετε ένα από τα σχετικά με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο λογοτεχνικά έργα που προτείνονται δίπλα και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Ο Στρατής Μυριβήλης ζωντανεύει σε ένα κλασικό για τα ελληνικά γράμ-

ματα έργο -ύμνο στη ζωή και την ειρήνη- τις μνήμες του από τα χαρακώματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μιλάει με τη φωνή -με τα χειρόγραφα καλύτερα- του λοχία Κωστούλα. “Τούτα τα τετράδια”, μας γράφει ο Μυριβήλης, “βρεθήκανε μέσα στο γελιό του Αντώνη Κωστούλα. Τόνη θυμήθηκα τόσο ζωηρά και καθαρά κείνο τον αψηλό μελαχροινό φοιτητή με το μακρουλό πρόσωπο και τα φουντωμένα μαλλιά! Κάηκε κατά λάθος μέσα στα βουλγαρικά χαρακώματα που πατήσαμε... Είναι βαρύ πράμα νάχετε μέσα σας έναν πεθαμένο που γυρεύει να μιλήσει και να του σφαλνάτε με την απαλάμη το στόμα. Γνέφει και κάνει παρακαλεστικά νοήματα προς την καρδιά σας απ’ το υπερπέραν. Θέλει να εκφραστεί. Ας μου συχωρεθεί τούτο το βιβλίο, γιατί μου είναι μια προσωπική απολύτρωση...”.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να αναζητήσετε πληροφορίες σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιήθηκαν η επιστήμη και η τεχνολογία για στρατιωτικούς σκοπούς στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, που συνετάραξε βαθύτατα την Ευρώπη, βασίστηκε κυρίως σε όπλα που ήταν ήδη γνωστά από χρόνια. Δεν ήταν ένας πόλεμος τεχνολογίας όπως, για παράδειγμα, ο Β΄ Παγκόσμιος. Ωστόσο, οι Μεγάλες Δυνάμεις χρησιμοποίησε ό,τι όπλο διέθεταν μέσω των επιστημών και των τεχνολογιών της βιομηχανικής επανάστασης. Ωστόσο, οι σημαντικότερες ανακαλύψεις των επιστημόνων συνέβησαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Πάντως, αναμφισβήτητα η Χημεία ήταν αυτή που έδωσε αρκετά όπλα στις Δυνάμεις (πυρομαχικά, οβίδες, κ.λπ.).

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 2, σελ. 91: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 3, σελ. 91

Εργάτριες σε εργοστάσιο πυρομαχικών κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: όταν οι άντρες πήγαν στον πόλεμο, οι γυναίκες πήραν τις θέσεις τους στα εργοστάσια. Έτσι έγινε ένα ακόμη ουσιαστικό βήμα προς τη χειραφέτηση της γυναίκας. Οι γυναίκες άρχισαν να αποκτούν δικαιώματα κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Μάλιστα, σε χώρες όπως η Βρετανία, η Γερμανία και η Σοβιετική Ένωση οι γυναίκες μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο απέκτησαν το δικαίωμα ψήφου.

Πηγή 1

Η σύγκρουση ανάμεσα στα ισχυρά κράτη που πρωταγωνίστησαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε ξεκινήσει, στην πραγματικότητα, πολλά χρόνια πριν με τη μορφή ενός ανελέητου οικονομικού πολέμου. Κύριος σκοπός των κρατών που εμπλέκονταν σε αυτόν τον οικονομικό πόλεμο, κυρίως της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας, ήταν να κυριαρχήσουν σε μία περιοχή αποκτώντας τον οικονομικό της έλεγχο. Χαρακτηριστικά, όταν η Γερμανία αποπειράθηκε να διεισδύσει οικονομικά στο Μαρόκο, που ανήκε στη γαλλική σφαίρα συμφερόντων, Γαλλία και Γερμανία βρέθηκαν στα πρόθυρα πολέμου (μαροκινές κρίσεις 1905-1906 και 1911).

Πηγή 2

Ο εθνικισμός ως αίσθημα αγάπης για την πατρίδα και ταυτόχρονα μίσους για οτιδήποτε θεωρείται ότι μπορεί να τη βλάψει είχε αρχίσει να αναπτύσσεται στην Ευρώπη ήδη από τον 19^ο αιώνα. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα το συναίσθημα αυτό έμοιαζε να είναι διάχυτο στην ευρωπαϊκή ήπειρο: πολλοί στις ευρωπαϊκές κοινωνίες πίστευαν ότι η προσφυγή στον πόλεμο ήταν αναγκαία σε κάθε περίπτωση που κρινόταν ότι κινδύνευαν τα συμφέροντα του έθνους.

Πηγή 3

Το πνεύμα του милитарισμού, ιδιαίτερα έκδηλο στη Γερμανία, όπου προϋπήρχε και μια ισχυρή στρατοκρατική πρωσική παράδοση, αποθέωνε καθετί που συνδεόταν με την οργάνωση, την τάξη, την πειθαρχία και την υποταγή. Βασική παράμετρος του милитарισμού υπήρξε η πεποίθηση ότι ο κύριος τρόπος αποτελεσματικής επίλυσης των διακρατικών διαφορών ήταν η ένοπλη σύγκρουση. Η θέση αυτή, με τη σειρά της, δικαιολογούσε τη στρατιωτικοποίηση τόσο της κοινωνίας όσο και της οικονομίας, προκειμένου να μπορούν να υποστηρίξουν μια ενδεχόμενη πολεμική προσπάθεια του κράτους.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να αναφέρετε τα αίτια του Α΄ παγκοσμίου πολέμου.
 - β. Ποια τα αντίπαλα στρατόπεδα;
 - γ. Να περιγράψετε τα κύρια μέτωπα του πολέμου.
2. Να σχολιάσετε τους ακόλουθους όρους: **Αντάντ, συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ, εθνικισμός.**
3. Να σημειώσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες

λανθασμένες:

- α. Οι Δυνάμεις της Αντάντ ήταν η Αγγλία, η Γαλλία και η Ιταλία.
- β. Η αφορμή για τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο δόθηκε όταν ένας Σέρβος εθνικιστής δολοφόνησε το διάδοχο του αυστριακού θρόνου.
- γ. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρξε σύμμαχος των Δυνάμεων της Αντάντ.
- δ. Η Βουλγαρία συμάχησε με τις Κεντρικές Δυνάμεις στα 1914.
- ε. Το 1915 η Ιταλία εγκατέλειψε τις Κεντρικές Δυνάμεις και συμάχησε με την Αντάντ.

4. Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τη στάση της Γερμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο:

Γερμανία: η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη γίνεται η βάση της επιθετικότητας

Αυτό που έκανε τον κόσμο ακόμη πιο επικίνδυνο ήταν η σιωπηρή εξίσωση της απεριόριστης οικονομικής ανάπτυξης με την πολιτική ισχύ, που σιγά-σιγά έγινε ασυνείδητα αποδεκτή. Έτσι, ο Γερμανός αυτοκράτορας ζητούσε τη δεκαετία του 1890 «μια θέση στον ήλιο» για το κράτος του. Το ίδιο θα μπορούσε να είχε ζητήσει και ο Μπίσμαρκ, ο οποίος άλλωστε είχε εξασφαλίσει μία ασύγκριτα πιο ισχυρή θέση στον κόσμο για τη Γερμανία απ' ό,τι είχε ποτέ η Πρωσία. Ενώ όμως ο Μπίσμαρκ [...] φρόντιζε να μην εμπλέκεται στη ζώνη των ανεξέλεγκτων ενεργειών, για τον Γουλιέλμο Β΄ [αυτοκράτορας της Γερμανίας] η φράση αυτή κατάντησε απλό σύνθημα, χωρίς συγκεκριμένο περιεχόμενο. Απλώς εξέφραζε την αρχή της αναλογικής εκπροσώπησης: όσο πιο ισχυρή η οικονομία μιας χώρας, όσο μεγαλύτερος ο πληθυσμός της, τόσο ισχυρότερη η διεθνής θέση του κράτους-έθνους της. Θεωρητικά δεν υπάρχουν όρια στη θέση που μπορούσε να θεωρεί ότι της αξίζει, όπως άλλωστε έλεγε η εθνικιστική φράση: "Heute Deutschland, morgen die ganze Welt" [«Σήμερα η Γερμανία, αύριο ο κόσμος όλος»]. Αυτός ο ανεξέλεγκτος δυναμισμός μπορεί να έβρισκε έκφραση στην πολιτική, πολιτισμική ή εθνικιστική –ρατσιστική ρητορεία– αλλά εν τέλει ο κοινός παρονομαστής και των τριών ήταν η κατηγορηματική προσταγή για επέκταση μιας μαζικής καπιταλιστικής οικονομίας που παρακολουθούσε τις στατιστικές καμπύλες της να ανεβαίνουν στα ύψη. Χωρίς αυτή την επέκταση της οικονομίας, αυτή η ρητορεία θα ήταν [...] ασήμαντη [...].

E. J. Hobsbawm, *Η Εποχή των Αυτοκρατοριών, 1875-1914*, μτφρ. Κ. Σκλαβενίτη, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2002, σελ. 488-489

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Διάσταση απόψεων Βενιζέλου – Κωνσταντίνου

- **Βενιζέλος:** έκρινε ότι η Ελλάδα έπρεπε να συμμαχήσει με την Αντάντ: η θέση αυτή υποστηριζόταν από τις λαϊκές τάξεις και τη μεγαλοαστική τάξη και εμπνεόταν από τη Μεγάλη Ιδέα
- **Κωνσταντίνος:** ήθελε την Ελλάδα σύμμαχο των Κεντρικών Δυνάμεων: ο βασιλιάς τηρούσε θεωρητικά ουδετερότητα απλά γιατί δε μπορούσε να διεκδικήσει ανοιχτά συμμαχία με τις Κεντρικές Δυνάμεις (λόγω της συμμαχίας τους με την Οθωμανική Αυτοκρατορία). Η θέση του βασιλιά στηριζόταν από τα μικροαστικά στρώματα

∞ Η Σύγκρουση Βενιζέλου – Κωνσταντίνου

- **Φεβρουάριος 1915:** Η Αντάντ επιχειρεί να καταλάβει τα Δαρδανέλια και ο Βενιζέλος θεωρεί ότι έχει έρθει η ώρα να βγει η Ελλάδα στον πόλεμο. Ο Κων/νος αρνείται και ο Βενιζέλος παραιτείται.
- **Μάιος 1915:** Ο Βενιζέλος κερδίζει τις εκλογές. Κηρύσσει τη χώρα σε επιστράτευση, ο βασιλιάς αρνείται και ο Βενιζέλος παραιτείται για 2^η φορά.
- **Δεκέμβριος 1915:** Οι Φιλελεύθεροι απέχουν.
- **Οκτώβριος 1915:** Η Αντάντ αποβιβάζει στρατεύματα στη Θεσ/νίκη. Η Σερβία δέχεται βουλγαρική επίθεση, το μέτωπο καταρρέει και ο στρατός μεταφέρεται στη Μακεδονία.
- **Μάιος 1916:** Γερμανικά και βουλγαρικά στρατεύματα εισβάλλουν στην Α. Μακεδονία. Το Δ΄ σώμα στρατού παραδίδεται άνευ αντίστασης και μεταφέρεται στη Γερμανία.
- **Ιούνιος 1916:** Η Αντάντ απαιτεί από το βασιλιά τον αφοπλισμό των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Εκείνος δέχθηκε αλλά συνάμα οργάνωνε τους στρατιωτικούς σε συνδέσμους (*Επίστρατοι* = σώμα στρατιωτικών φιλοβασιλικό)
- **17 Αυγούστου 1916:** Οι Βενιζελικοί δημιουργούν στη Μακεδονία την *Εθνική Άμυνα* και πραγματοποιούν κίνημα ζητώντας τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ
- **Εθνικός Διχασμός:** δημιουργούνται 2 κράτη: **α)** το κράτος των Αθηνών (Κων/νος), **β)** το κράτος της Θεσ/νίκης (Βενιζέλος)

∞ Η δυναμική επέμβαση της Αντάντ και η έξωση του Κων/νου

- Η Αντάντ επιδιώκει να καταλάβει την Αθήνα αλλά απωθείται από τα στρατεύματα του Κων/νου
- **Νέμβριος 1916:** Στην Αθήνα εξαπολύονται διώξεις βενιζελικών

- Η Αντάντ καταλαμβάνει τον Πειραιά επιβάλλοντας αυστηρό αποκλεισμό στη «βασιλική» Ελλάδα και αναγκάζει τον Κων/νο να εγκαταλείψει τη χώρα (2 Ιουνίου 1917)
 - Αμέσως, ο Βενιζέλος έρχεται στην Αθήνα, αναλαμβάνει την εξουσία και κηρύσσει τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις.
 - **1918:** Ελληνικά στρατεύματα συμμετέχουν στις τελευταίες μάχες της Μακεδονίας στο πλευρό της Αντάντ
 - Ο Βενιζέλος επαναφέρει τη Βουλή του 1915 (*Βουλή των Λαζάρων*)
- Τέλος, χιλιάδες δημόσιοι υπάλληλοι και στρατιωτικοί, που θεωρήθηκαν βασιλικοί, απολύονται. Κάποιοι άλλοι εξορίζονται.

Β. ΑΠΑΝΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ποια επιχειρήματα χρησιμοποίησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος (πηγή 1) προκειμένου να πείσει τον Κωνσταντίνο για την ανάγκη συμμαχίας της Ελλάδας με την Αντάντ;

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος υποστήριζε την έξοδο της Ελλάδος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Κάνοντας μια απόλυτα πραγματιστική προσέγγιση της κατάστασης, ο Βενιζέλος τόνιζε ότι η Ελλάδα προκειμένου μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου να ενσωματώσει εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στα οποία άκμαζε ο ελληνισμός, δε θα έπρεπε να διστάσει ακόμα και να παραχωρήσει την περιοχή της Καβάλας (η Καβάλα προσφερόταν από την Αγγλία στη Βουλγαρία ώστε η τελευταία να συμμαχήσει με την Αντάντ). Κατά τον ιστορικό Γ. Θ. Μαυρογορδάτο, «στην περίπτωση αυτή η Ελλάδα θα έχανε 2.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα με πληθυσμό 30.000 Ελλήνων, αλλά θα κέρδιζε στη Μικρά Ασία 125.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα με πληθυσμό 800.000».

2. Ποιοι παράγοντες έκαναν τον Κωνσταντίνο να επιλέξει και να υποστηρίξει την πολιτική της ουδετερότητας; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε την πηγή 2.

Ο Κωνσταντίνος υποστήριζε ότι ο πόλεμος είχε πλέον κριθεί υπέρ της Γερμανίας και κατ' επέκταση ήταν προς όφελος της Ελλάδας να μη συμμαχήσει με την Αντάντ. Στην πραγματικότητα, όπως η επιστημονική έρευνα έχει πλέον σήμερα αποδείξει μετά από εξέταση των γερμανικών αρχείων, ο Κωνσταντίνος επικοινωνούσε συνεχώς, κατά τη διάρκεια αυτής της κρίσιμης περιόδου,

με τον Γερμανό Αυτοκράτορα, ζητώντας του να εντάξει και την Ελλάδα στα ευρύτερα στρατιωτικά σχέδια της Γερμανίας.

3. Να μελετήσετε τις εικόνες της ενότητας. Κατά μία άποψη ο Διχασμός ήταν απλώς σύγκρουση δύο ηγετών που δεν ήθελαν να υποχωρήσουν για λόγους κύρους. Αποδέχεστε αυτή την ερμηνεία; Να τεκμηριώσετε τη θέση σας.

Η σύγκρουση Βενιζέλου – Κωνσταντίνου δεν ήταν απλώς μία διαφωνία κορυφής ανάμεσα στον πρωθυπουργό και τον βασιλιά. Γρήγορα φάνηκε ότι είχε βαθιές κοινωνικές ρίζες, καθώς απηχούσε δύο διαφορετικές αντιλήψεις για το μέλλον της Ελλάδος και την προοπτική του ελληνισμού. Οι δύο φωτογραφίες απεικονίζουν ακριβώς αυτή την κοινωνική διάσταση του Εθνικού Διχασμού, δηλαδή το γεγονός ότι οι απόψεις τόσο του Βενιζέλου όσο και του Κωνσταντίνου διέθεταν ισχυρά ερείσματα στην ελληνική κοινωνία. Ο Κωνσταντίνος ήθελε να δημιουργήσει στην Ελλάδα ένα γερμανικό καθεστώς χωρίς να έχει καταλάβει ότι οι καιροί των συγκεντρωτικών καθεστώτων και των αριστοκρατικών κυβερνήσεων είχε περάσει ανεπιστρεπτί. Σκοπός του ήταν η Ελλάδα να γίνει γερμανικό προτεκτοράτο. Αντιθέτως, ο Βενιζέλος είχε διαβλέψει τη νίκη της Αντάντ, ουσιαστικά τη νίκη των αστικών πολιτισμών και ήξερε πολύ καλά ότι το ελληνικό κράτος, αν ήθελε να γίνει δυτικό, θα έπρεπε να αστικοποιηθεί το συντομότερο δυνατόν.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα (σελ. 93): βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α.** Ποια η θέση του Βενιζέλου και ποια του Κωνσταντίνου στο ζήτημα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου;
- β.** Τι γνωρίζετε για τον Εθνικό Διχασμό;
- γ.** Πώς τελικά ανέλαβε την εξουσία ο Βενιζέλος;

2. Να σημειώσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:

- α. Ο Βενιζέλος υποστήριζε τις Κεντρικές Δυνάμεις.
- β. Ο Κωνσταντίνος υποστήριζε διαρκή ουδετερότητα.
- γ. Η Αντάντ απαίτησε τον αποπλισμό της Ελλάδας.
- δ. Το 1916 ο Βενιζέλος δημιούργησε δικό του κράτος στη Θεσσαλονίκη.
- ε. Η Ελλάδα βγήκε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ στα 1918.

3. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και γράψτε την άποψή σας για την εικόνα που είχαν οι Δυνάμεις της Αντάντ για τον Κωνσταντίνο:

Η εικόνα του Κωνσταντίνου στις χώρες της Αντάντ

Με τα «Νοεμβριανά», τουλάχιστον στις χώρες της Entente και ιδιαιτέρως στη Γαλλία, ο Κωνσταντίνος κέρδισε, σχεδόν κυριολεκτικά με το σπαθί του, τη διάκριση του πιο μισητού ανθρώπου της Ευρώπης μετά τον Kaiser [αυτοκράτορας της Γερμανίας]. Η εικόνα αυτή δεν άλλαξε ασφαλώς προς το καλύτερο ούτε μετά τους απηνείς διωγμούς από συμμορίες επίστρατων, των επωνύμων, και όχι μόνον, βενιζελικών που δεν είχαν την προνοητικότητα να εγκαταλείψουν εγκαίρως την πρωτεύουσα, ούτε μετά το «Ανάθεμα» εναντίον του «προδότη Βενιζέλου» στην Αθήνα αλλά και σε πολλές άλλες πόλεις [Δεκέμβριος 1916]. Στις μεσαιωνικές αυτές τελετές πρωταγωνίστησε η Εκκλησία της Ελλάδος, ένα από τα ισχυρότερα στηρίγματα του κωνσταντινικού καθεστώτος σε όλη τη διάρκεια του Διχασμού.

Γ. Γιανουλόπουλος, «Η ευγενής μας τύφλωση...», εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σελ. 243-244

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η κρίση του τσαρικού καθεστώτος

- Έλη 19^ο – αρχές 20^ο αι. το 85% του πληθυσμού ήταν αγρότες.
- Μεγάλα κτήματα: γαιοκτήμονες, μικροκαλλιεργητές: ζούσαν σε άσχημες συνθήκες.
- Σχνές εξεγέρσεις με αίτημα τον αναδασμό της γης.
- Μερικές περιοχές είχαν γνωρίσει αξιόλογη βιομηχανική ανάπτυξη.
- Οι εργάτες ζούσα το ίδιο άθλια με τους αγρότες.
- Η κοινωνική ένταση κλιμακώθηκε μετά την ήττα της Ρωσίας στον ρωσοϊαπωνικό πόλεμο (1904-1905).
- 1905: Ο τσάρος **Νικόλαος Β'** θεσπίζει νομοθετικό σώμα (συνταγματική μοναρχία).
- 1905-1906: Η Επανάσταση στη Μόσχα καταπνίγεται στο αίμα.
- Η επιστράτευση Ρώσων (Α' Παγκόσμιος πόλεμος) παρέλυσε την οικονομία.
- Τα τσαρικά στρατεύματα αντιμετώπιζαν και την ήττα στα στρατόπεδα μαχών.

∞ Η Αστική Επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1917

- Η Επανάσταση επιβλήθηκε του τσάρου.
- Τη διακυβέρνηση του κράτους ασκούσαν μετριοπαθείς φιλελεύθεροι αστοί.
- Οργανώθηκαν τα *σοβιέτ*: συμβούλια εργατών και στρατιωτών σε διάφορες πόλεις.
- Μάρτιος 1917: Ο τσάρος παραιτείται.
- Η προσωρινή κυβέρνηση: α) αναγνώρισε κάποια ατομικά δικαιώματα, β) νομιμοποίησε τα σοβιέτ, γ) προετοίμασε τη σύγκληση συνέλευσης για την κατάρτιση Συντάγματος· αρνήθηκε εν τούτοις: α) να αποσύρει τα στρατεύματα της Ρωσίας από τον πόλεμο, β) να προχωρήσει σε αναδασμό της γης.

∞ Η Σοσιαλιστική Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917

- Μάιος 1917: Οι Ρώσοι Κομμουνιστές (Μπολσεβίκοι) κατόρθωσαν να πάρουν την πλειοψηφία στα σοβιέτ.
- 25-26 Οκτωβρίου 1917: οργανώνεται νέα Επανάσταση (*Οκτωβριανή Επανάσταση*), η οποία παίρνει την εξουσία από τους μετριοπαθείς.
- Ατήματα των Κομμουνιστών (**Β. Τλιτς Ουλιάνοφ** ή **Λένιν**): α) κατάργηση της φιλελεύθερης προσωρινής κυβέρνησης, β) όλη η εξουσία να περάσει στα σοβιέτ, γ) η γη να μοιραστεί στους αγρότες, δ) η Ρωσία να αποσυρθεί

αμέσως από τον πόλεμο.

- Πράξεις της νέας κυβέρνησης: α) αφαίρεσε από τους ιδιοκτήτες τους κι έθεσε υπό τον έλεγχό της όλες τις μεγάλες οικονομικές μονάδες, β) ανέθεσε τη διοίκηση των εργοστασίων στα σοβιέτ των εργατών και των μεγάλων αγροκτημάτων στα σοβιέτ των αγροτών, γ) αναγνώρισε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης στις διάφορες εθνότητες της χώρας, δ) απέσυρε τη χώρα (Συνθήκη Μπρεστ-Λιτόφσκ, 3 Μαρτίου 1918) από τον πόλεμο (αφενός γιατί δεν είχαν δυνάμεις και αφετέρου διότι τον θεωρούσαν ιμπεριαλιστικό), παραχωρώντας όμως πολλά εδάφη στη Γερμανία.

∞ Ο εμφύλιος πόλεμος και η ξένη επέμβαση

- Λίγο αργότερα ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στους τσαρικούς και τους Μπολσεβίκους.
- Η Αντάντ έστειλε στρατό στο πλευρό του τσάρου, μαζί και η Ελλάδα (εκστρατεία στην Ουκρανία)
- Τελικά, οι Μπολσεβίκοι επικράτησαν.

Η επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης στην Ευρώπη

- Ενίσχυσε την κινητικότητα στις γραμμές των λαϊκών τάξεων σε πολλές χώρες της Ευρώπης
- 1919: Στη Μόσχα ιδρύεται η Γ' Διεθνής ή Κομμουνιστική Διεθνής ή Κομιτέρν
- 1918-1919: Στη Γερμανία οργανώθηκε επανάσταση (Οκτώβριος 1918) από τους σπαρτακιστές αλλά τελικά ηττήθηκαν
- 1919: Επανάσταση ξέσπασε και στην Ουγγαρία, επικράτησε σοβιετικό καθεστώς για λίγο, αλλά τελικά ανατράπηκε
- Στις χώρες της Αντάντ εκδηλώθηκαν απεργίες και άρχισαν να ιδρύονται τα κομμουνιστικά κόμματα. Ένα από αυτά ήταν και το Σ.Ε.Κ.Ε. (1918), το επονομαζόμενο σήμερα Κ.Κ.Ε.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε τις πηγές 1 και 2. Ποιοι λόγοι έκαναν τους Μπολσεβίκους να προτάξουν τη λήψη των συγκεκριμένων μέτρων; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

Οι πηγές αναφέρονται στα τρία επείγοντα καθήκοντα της νέας εξουσίας: άμεσος τερματισμός του πολέμου, διανομή γης των μεγάλων γαιοκτημό-

νων στους αγρότες και εγκαθίδρυση εργατικού ελέγχου στα εργοστάσια. Οι Μπολσεβίκοι αποφάσισαν την απόσυρση της Ρωσίας από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, προκειμένου η χώρα να μπορέσει να ανασυντάξει τις δυνάμεις της και να αντιμετωπίσει τα οξύτερα οικονομικά της προβλήματα, τα οποία είχαν επιδεινωθεί εξαιτίας της πολεμικής προσπάθειας. Η διανομή της γης, πάγιο αίτημα των Ρώσων αγροτών πριν από την Επανάσταση, και η εγκαθίδρυση ελέγχου της βιομηχανικής παραγωγής από τους εργάτες ήταν δύο μέτρα που αποσκοπούσαν στο να αποκτήσει η επανάσταση ακόμη πιο μεγάλη κοινωνική υποστήριξη, να αποδυναμωθούν οι παλιές κυρίαρχες τάξεις και να ενισχυθεί ο σοσιαλιστικός χαρακτήρας του νέου καθεστώτος.

2. Ποιοι παράγοντες ευνόησαν τη διάδοση, κατά τα χρόνια μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, του πολιτικού μηνύματος της Οκτωβριανής Επανάστασης;

Η διάδοση των πολιτικών μηνυμάτων της Οκτωβριανής Επανάστασης στην υπόλοιπη Ευρώπη αλλά και έξω από αυτή ευνοήθηκε από το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή ήπειρος μόλις εξερχόταν από έναν πόλεμο, τον «Μεγάλο Πόλεμο» όπως ονομάστηκε λόγω της φοβερά αρνητικής εντύπωσης που είχε κάνει στους ανθρώπους της εποχής, για τον οποίο πολλοί άνθρωποι πίστευαν ότι ήταν απλώς αποτέλεσμα των συγκρούσεων συμφερόντων μεταξύ των ισχυρών κρατών.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να διαβάσετε το βιβλίο του Τζον Ριντ, Δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο, και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Το βιβλίο «Δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο» είναι το ζωντανό χρονικό της πιο μεγάλης, της πιο κοσμογονικής κοινωνικής επανάστασης όλων των εποχών: της Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης του ρωσικού προλεταριάτου. Ο Τζον Ριντ -ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου- δεν είναι απλά ο αυτόπτης μάρτυρας και ο χρονικογράφος της κοσμοϊστορικής προλεταριακής εποποιίας. Είναι, πάνω απ' όλα αυτά, ο φωτισμένος πνευματικός άνθρωπος, ο ιδεολόγος, ο αγωνιστής που, μέσα στην πύρινη ροή των ημερών εκείνων που συγκλόνισαν κυριολεκτικά τη μεγάλη χώρα κι ολόκληρο τον κόσμο, αυτός είχε τόση δύναμη διορατικότητας και προοπτικής, ώστε να διακρίνει καθαρά τη νέα χαραυγή που ανέτειλε στην ιστορία της ανθρωπότητας. Τη χαραυγή των προλεταριακών και εθνικοαπελευθερωτικών επαναστάσεων, τη χαραυγή του σοσιαλισμού. Με το βιβλίο του Τζον Ριντ γαλουχήθηκαν πολλές γενιές επαναστατών σ' όλες τις γωνιές της γης. Στα ελληνικά το έργο μεταφράστηκε

και κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στο εξωτερικό το 1961 από τις «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις».

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 94

Η προεπαναστατική, τσαρική Ρωσία ήταν μία από τις χώρες της Ευρώπης στην οποία διατηρούνταν ακόμη, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ισχυρά κατάλοιπα από την εποχή της φεουδαρχίας. Ένα από αυτά ήταν και η συνήθεια που ήθελε τους υπηκόους του τσάρου, όταν τον συναντούσαν, να τον προσκυνούν.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

- 1.** Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α.** Η αστική επανάσταση του 1917: να περιγράψετε τα γεγονότα.
 - β.** Γιατί ξέσπασε η σοσιαλιστική επανάσταση το 1917;
 - γ.** Ποια η στάση των ξένων Δυνάμεων απέναντι στους επαναστάτες;
 - δ.** Να αναφέρετε τα αποτελέσματα της Οκτωβριανής Επανάστασης στην υπόλοιπη Ευρώπη.
- 2.** Να σημειώσετε ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α.** Οι εργάτες στην τσαρική Ρωσία περνούσαν το ίδιο άθλια με τους αγρότες.
 - β.** Τον Φεβρουάριο του 1917 ξέσπασε η σοσιαλιστική επανάσταση.
 - γ.** Ο Λένιν υποστήριζε ότι τα κτήματα έπρεπε να συνεχίσουν να τα κατέχουν οι μεγαλογαιοκτήμονες.
 - δ.** Η σοσιαλιστική κυβέρνηση της Ρωσίας συνέχισε να συμμετέχει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
 - ε.** Η Αντάντ έστειλε στρατό στη Ρωσία να βοηθήσει τον τσάρο.

3. Αφού διαβάσετε το ακόλουθο κείμενο, να προσδιορίσετε τη θέση της Οκτωβριανής Επανάστασης στην Παγκόσμια Ιστορία:

Η θέση της Οκτωβριανής Επανάστασης στην Παγκόσμια Ιστορία

Η Οκτωβριανή Επανάσταση παρήγαγε ασύγκριτα το πιο εκπληκτικά οργανωμένο κίνημα στη σύγχρονη ιστορία. Η παγκόσμια επέκτασή της δεν έχει το όμοιό της στην Ιστορία από την εποχή των κατακτήσεων του Ισλάμ και μετά. Μέσα σε τριάντα με σαράντα χρόνια [...], το ένα τρίτο της ανθρωπότητας βρέθηκε να ζει υπό καθεστώτα τα οποία προήλθαν άμεσα από τις Δέκα Μέρες που Συγκλόνησαν τον Κόσμο και το οργανωτικό πρότυπο του Λένιν, το Κομμουνιστικό Κόμμα.

E. J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991, μτφρ. Β. Καπεταν-γιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σελ. 80

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Συνέδριο της Ειρήνης ή Συνέδριο του Παρισιού (Ιανουάριος 1919 - Ιανουάριος 1920)

- Οι ηττημένοι, οι ουδέτεροι και η Σοβιετική Ένωση δεν κλήθηκαν.
- Οι αποφάσεις καθορίστηκαν: α) από την ανάγκη αναδιαμόρφωσης του πολιτικού χάρτη της Ευρώπης, β) την επιδίωξη της Γαλλίας να εξουθενώσει τη Γερμανία, γ) την επιθυμία των Δυνάμεων να εγκλωβίσουν το νέο σοβιετικό καθεστώς της Ρωσίας.
- Αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών: Διακήρυξη πρόεδρου Η.Π.Α. Ουίλσον: κάθε λαός είχε το δικαίωμα να αποφασίζει μόνος του για το μέλλον του.

∞ Η Συνθήκη των Βερσαλλιών (Ιούνιος 1919) υποχρέωνε τη Γερμανία:

- να παραχωρήσει εδάφη της στη Γαλλία, στο Βέλγιο, στη Δανία και στις νεοσύστατες Πολωνία, Τσεχοσλοβακία και Λιθουανία.
- να αναγνωρίσει τη Ρηνανία και το Σάαρ ως αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη,
- να πληρώσει βαριές πολεμικές αποζημιώσεις,
- να εγκαταλείψει τις αποικίες της και τα εδάφη που είχε κερδίσει από τη Ρωσία με τη συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ,
- να αφοπλιστεί.

∞ Η Συνθήκη του Αγίου Γερμανού (Σεπτέμβριος 1919) εξανάγκαζε την Αυστροουγγαρία:

- Να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της Ουγγαρίας, της Τσεχοσλοβακίας, της Γιουγκοσλαβίας και της Πολωνίας,
- Να τούς παραχωρήσει πολλά εδάφη.

∞ Η Συνθήκη του Νεϊγύ (Νοέμβριος 1919)

- Υποχρέωνε τη Βουλγαρία να παραιτηθεί από κάθε διεκδίκησή της στην Α. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη.
- Τα παραπάνω εδάφη παραχωρούνταν στην Ελλάδα.
- Υποχρέωνε τη Βουλγαρία να παραχωρήσει εδάφη της στη Ρουμανία και τη Σερβία.
- Προέβλεπε αμοιβαία ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα σε Ελλάδα και Βουλγαρία.

∞ Η Συνθήκη του Τριανόν (Ιούνιος 1920)

- Υπαγόρευε στην Ουγγαρία την παραχώρηση εδαφών σε Τσεχοσλοβακία,

Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία.

∞ Η Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου 1920)

- Ο Σουλτάνος παραχωρούσε την κυριαρχία της Μεσοποταμίας, της Παλαιστίνης και της Υπεριορδανίας στη Βρετανία, ενώ της Συρίας και του Λιβάνου στη Γαλλία.
- Το Κουρδιστάν και η Αρμενία θα γίνονταν ανεξάρτητα κράτη.
- Τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η Θράκη μέχρι τα πρόθυρα της Κων/πολης παραχωρούνταν στην Ελλάδα.
- Ο Σουλτάνος αναγνώριζε επίσημα της ελληνική κυριαρχία στα νησιά του ΒΑ Αιγαίου
- Η Ιταλία παραχωρούσε στην Ελλάδα τα Δωδεκάνησα εκτός από τη Ρόδο.
- Η Αντάντ ανέθετε στην Ελλάδα τη διοίκηση της Σμύρνης για 5 χρόνια (μετά οι κάτοικοι θα αποφάσιζαν με δημοψήφισμα για την τύχη τους)
- Τα Στενά τέθηκαν υπό διεθνή έλεγχο

ΚτΕ (Κοινωνία των Εθνών): διεθνής οργανισμός όπου θα μπορούσαν να απευθύνονται τα κράτη για να επιλύουν τις μεταξύ τους διαφορές. Ωστόσο, το δικαίωμα του βέτο που είχε το κάθε κράτος ή η δυνατότητα να μην πειθαρχεί στις αποφάσεις δείχνει τις αδυναμίες αυτού του οργανισμού, που σύντομα θα φαινόταν.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε την πηγή. Σε ποιο βαθμό εφαρμόστηκαν οι διακηρύξεις του Προέδρου Ουίλσον στις συνθήκες που υπογράφηκαν μετά τον πόλεμο;

Τα δεκατέσσερα σημεία του Ουίλσον, όπως έγιναν ευρύτερα γνωστές οι θέσεις του Αμερικανού Προέδρου Ουίλσον, για τη μορφή που έπρεπε να πάρει ο κόσμος μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, εφαρμόστηκαν επιλεκτικά. Όπου η εφαρμογή τους παρείχε ιδεολογική κάλυψη στις επιλογές των νικητών (π.χ. διαμελισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας), οι αρχές του Ουίλσον έγιναν σεβαστές. Αντιθέτως, όπου οι αρχές αυτές έρχονταν σε αντίθεση με τα συμφέροντα των ισχυρών (π.χ. αιτήματα λαών των αποικιών για ανεξαρτησία), αγνοήθηκαν πλήρως.

2. Ποιες από τις Συνθήκες που υπογράφηκαν μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου αφορούσαν και την Ελλάδα και τι προέβλεπε καθεμιά απ' αυτές; Η Ελλάδα κέρδισε ή έχασε εδάφη; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε το χάρτη της σελ. 99.

Η Ελλάδα ήταν η βαλκανική χώρα που εισέπραξε τα μεγαλύτερα εδαφικά κέρδη από τη συμμετοχή της στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Οι συνθήκες του Νεϊγύ (με τη Βουλγαρία) και των Σεβρών (με την Οθωμανική Αυτοκρατορία) σήμαναν τη δικαίωση των επιλογών του Βενιζέλου, που επέμενε για τη συμμετοχή της Ελλάδος στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Σύμφωνα με ένα σύνθημα ιδιαίτερα δημοφιλές στους οπαδούς του Βενιζέλου, είχε πλέον δημιουργηθεί «η Ελλάς των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών». Η σταθεροποίηση, ωστόσο, των ελληνικών εδαφικών κερδών απαιτούσε συνέχιση της ελληνικής πολεμικής προσπάθειας στη Μικρά Ασία, όπου το τουρκικό εθνικό κίνημα αμφισβητούσε έντονα την ελληνική παρουσία.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγή: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να αναφέρετε τις κυριότερες συνθήκες που τερμάτισαν τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.
 - β. Να αναφέρετε το περιεχόμενο της συνθήκης του Τριανόν, των Βερσαλιών και των Σεβρών.
 - γ. Κοινωνία των Εθνών: τι ήταν, από ποιους συστάθηκε, ποιος ο ρόλος της;
2. Να σημειώσετε ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Η Συνθήκη των Βερσαλλιών ουσιαστικά ταπεινώνει τη Γερμανία.
 - β. Με τη Συνθήκη του Αγίου Γερμανού η Αυστροουγγαρία κατοχύρωνε πολλά εδάφη.
 - γ. Η Συνθήκη του Νεϊγύ παραχωρούσε στη Βουλγαρία τη Μακεδονία.
 - δ. Με τη Συνθήκη των Σεβρών η Ελλάδα έχανε τη Θράκη και τη Μακεδονία.

ε. Με τη Συνθήκη των Σεβρών η Ελλάδα έπαιρνε τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο.

3. Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, να προσδιορίσετε επιγραμματικά τα βασικά προβλήματα των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου:

Τα πέντε κύρια προβλήματα των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου

Στην ειρηνική διευθέτηση την οποία επέβαλαν οι μεγαλύτερες νικήτριες Δυνάμεις που επέζησαν του πολέμου [...] κυριάρχησαν πέντε προβλήματα.

Το πιο άμεσο ήταν η κατάλυση τόσων πολλών καθεστώτων στην Ευρώπη και η ανάδυση στη Ρωσία ενός εναλλακτικού επαναστατικού καθεστώτος, των Μπολσεβίκων, που είχε ως στόχο την ανατροπή των πραγμάτων σε παγκόσμια κλίμακα και αποτελούσε μαγνήτη για τις απανταχού επαναστατικές δυνάμεις.

Το δεύτερο ήταν η ανάγκη ελέγχου της Γερμανίας, η οποία στο κάτω-κάτω είχε σχεδόν νικήσει μόνη της ολόκληρο το συμμαχικό συνασπισμό. Για προφανείς λόγους, το πρόβλημα αυτό ήταν και παρέμεινε πάντοτε από τότε το μείζον πρόβλημα της Γαλλίας.

Το τρίτο πρόβλημα αφορούσε στο χάρτη της Ευρώπης που έπρεπε να επαναχαραχθεί εξασθενίζοντας τη Γερμανία και γεμίζοντας τα μεγάλα κενά που άφησε στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή η ταυτόχρονη ήττα και κατάρρευση της Ρωσίας, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Στην Ευρώπη [...] η βασική αρχή επαναδιάταξης του χάρτη ήταν η δημιουργία εθνοτικών-γλωσσικών εθνικών κρατών, σύμφωνα με την πεποίθηση ότι τα έθνη είχαν το δικαίωμα της «αυτοδιάθεσης». [...] Ο επανασχεδιασμός του χάρτη της Μέσης Ανατολής έγινε σύμφωνα με τις ιμπεριαλιστικές αντιλήψεις, μοίρασμα μεταξύ Βρετανίας – Γαλλίας [...].

Η τέταρτη δέσμη προβλημάτων αφορούσε στην εσωτερική πολιτική των χωρών που νίκησαν στον πόλεμο [...] και τις τριβές μεταξύ τους. [...]

Τελικά, οι νικήτριες δυνάμεις επιδίωξαν απελπισμένα να συνάψουν εκείνο το είδος ειρήνης που θα καθιστούσε αδύνατο ένα νέο πόλεμο [...]. Απέτυχαν σ' αυτό κατά τον πιο θεαματικό τρόπο. Μέσα σε διάστημα είκοσι ετών, ο πόλεμος ξανάρχισε.

Ε. J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991, μτφρ. Β. Καπετάν-γιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σελ. 49-50

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Εξελίξεις μετά τη συνθηκολόγηση του Σουλτάνου

- Ελληνικές δυνάμεις συμμετείχαν στην κατάληψη της Κων/πολης.
- Ο Βενιζέλος έστειλε στο Συνέδριο του Παρισιού υπόμνημα (Δεκέμβριος 1918) με το οποίο διεκδικούσε μία ευρύτατη ζώνη εδαφών στη Δ. Μικρά Ασία με κέντρο τη Σμύρνη, την Α. Θράκη μέχρι τα πρόθυρα της Κων/πολης και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος στην είσοδο των Στενών.
- Ακόμη, έστειλε στρατό εναντίον των Μπολσεβίκων στο πλευρό της Αντάντ.
- Η Βρετανία υποστήριξε τα ελληνικά αιτήματα, αφού η Ελλάδα θα αναχαίτιζε την Ιταλία και θα πρόσφερε στήριξη στην Βρετανία (Στενά)
- Απρίλιος 1919: Το Συμβούλιο του Παρισιού έδωσε εντολή στην Ελλάδα να στείλει στρατεύματα στη Μ. Ασία.
- 2 Μαΐου 1919: Έλληνες στρατιώτες αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη και κατέλαβαν μαζί με την πόλη και μια περιοχή 17.000 τετραγωνικών χμ.
- Πολλά επεισόδια σημειώθηκαν και από τις 2 πλευρές.
- Οι Ιταλοί ήταν φανερά ενοχλημένοι, επειδή διεκδικούσαν τα ίδια εδάφη.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε τις πηγές 1^α και 1^β.

Και οι δύο πηγές παρουσιάζουν το ίδιο γεγονός, η απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη, αλλά από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Από τους Έλληνες αντιμετωπίζεται ως απελευθέρωση, ενώ από τους Τούρκους ως υποδούλωση. Ειδικότερα στο δεύτερο κείμενο χρησιμοποιείται λεξιλόγιο δανεισμένο από την πολιτική επιχειρηματολογία του εθνικισμού, στο οποίο, βεβαίως δεσπόζουν οι αναφορές στο τουρκικό έθνος και στα δικαιώματά του, που πλήττονται, σύμφωνα με τον Τούρκο συντάκτη του κειμένου, από την ελληνική στρατιωτική παρουσία στη Σμύρνη.

2. Ποιοι λόγοι έκαναν τον Ελευθέριο Βενιζέλο να εφιστά την προσοχή στους Μικρασιάτες Έλληνες (πηγή 2) μετά την απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη;

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος από την πρώτη στιγμή κάνει αγωνιώδεις προσπάθειες να πείσει τους Έλληνες της Μικράς Ασίας ότι πρέπει οπωσδήποτε να αποφύγουν τις ακρότητες σε βάρος των σύννοικων Τούρκων αλλά και των ιτα-

λικών δυνάμεων που βρίσκονταν νότια της ελληνικής ζώνης κατοχής, γιατί κάτι τέτοιο θα έβλαπτε σοβαρά τις ελληνικές επιδιώξεις.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 100

Η εικόνα του θωρηκτού «Αβέρωφ» στα νερά του Βοσπόρου με φόντο την Αγία Σοφία δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί ότι αποτελούσε, για τους οπαδούς της Μεγάλης Ιδέας, δηλαδή για τους περισσότερους Έλληνες, την υλοποίηση ενός ονείρου. Κύματα ενθουσιασμού κατέλαβαν τους Έλληνες της Πόλης, που θεώρησαν ότι έφθασε η ώρα της ενσωμάτωσής τους στο ελληνικό κράτος και έσπευσαν να υποδεχθούν με μεγάλη χαρά τους Έλληνες στρατιώτες.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποιες οι ελληνικές διεκδικήσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία;
 - β. Ποιες οι κινήσεις των ελληνικών στρατευμάτων στη Μικρά Ασία;
2. Να σημειώσετε ποιες προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Ο Βενιζέλος διεκδίκησε από το Συνέδριο του Παρισιού μία ευρύτατη ζώνη εδαφών στη Μικρά Ασία.
 - β. Ο Βενιζέλος αρνήθηκε να στείλει στρατό να βοηθήσει τον τσάρο.
 - γ. Η Ιταλία είχε συμφέρον από την ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία.
 - δ. Στις 2 Μαΐου 1920 Έλληνες στρατιώτες αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη.
 - ε. Οι Έλληνες κατέλαβαν την περιοχή που είχε συμφωνηθεί με τις Μεγάλες Δυνάμεις.
3. Αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα, να προσδιορίσετε τις ελληνικές διεκδικήσεις:

Το Συνέδριο της Ειρήνης εγκαινίασε τις επίσημες εργασίες του τον Ιανουάριο του 1919 στο Παρίσι [...]. Μέσα σ' αυτό το πολύχρωμο πλήθος, ο Βενιζέλος φαίνεται ότι ανακάλυψε τον καλύτερο επικοινωνιακό εαυτό

του. [...] Με μία μοναδική για Έλληνα πολιτικό ικανότητα να επιχειρηματολογεί και να πείθει, συνήθως, ή να μην πείθει, χωρίς όμως ποτέ να κουράζει ή να εξοργίζει το συνομιλητή του, με σαφείς αναφορές σε κοινά συμφέροντα ή επωφελείς για όλους ισορροπίες αντί της εμμονής στα γνωστά «ιστορικά δίκαια του ελληνισμού», με το να προβάλλει τεκμηριωμένες απόψεις και όχι συμπλέγματα, ο επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας κατόρθωσε πράγματι να μεγιστοποιήσει τα πλεονεκτήματα που ήδη διέθετε ως σύμμαχος των νικητών. [...]

[...] ακριβώς κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου της Ειρήνης, αποφασίστηκε να ανατεθεί στις ελληνικές δυνάμεις η κατάληψη της Σμύρνης και της περιοχής της. Η εντολή της Entente είχε μεν σχέση με την «ασφάλεια των συμμαχικών δυνάμεων», αλλά τα συμφραζόμενα της αποφάσεως δεν άφηναν πολλές αμφιβολίες – στην Αθήνα – ότι επρόκειτο για το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης των ελληνικών διεκδικήσεων· αντίδωρο, εν πολλοίς, για την πρωτοβουλία του Βενιζέλου να ανταποκριθεί ταχύτατα [...] στην έκκληση της Συμμαχίας να αποσταλούν στρατιωτικές δυνάμεις στη νότια Ουκρανία εναντίον του νέου, και εξαιρετικά ασταθούς τότε, επαναστατικού καθεστώτος των Μπολσεβίκων της Ρωσίας.

Γ. Γιανουλόπουλος, «Η ευγενής μας τύφλωσις ...», εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σελ. 249-254

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Εξελίξεις στην Τουρκία

- Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η παρουσία στρατευμάτων της Αντάντ σε διάφορες περιοχές της χώρας γέννησαν αισθήματα ταπείνωσης στους τουρκοίους-μουσουλμανικούς πληθυσμούς του οθωμανικού κράτους.
- Κάποιοι στρατιωτικοί αρνούσαν να παραδοθούν: ο Μουσταφά Κεμάλ (1881-1938) άρχισε να οργανώνει κίνημα σε περιοχές που δεν ελέγχονταν από την Αντάντ.
- Ιούνιος 1919: Στην Αμάσεια (Πόντος) ο Κεμάλ και οι συνεργάτες του έθεσαν ως στόχο την οργάνωση ενός κινήματος με σκοπό όχι τη διατήρηση μιας πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά τη δημιουργία μιας εθνικής Τουρκίας.
- Καλοκαίρι – Φθινόπωρο 1919: Ερζερούμ, Σεβάστεια: πραγματοποιούνται 2 συνέδρια: εκεί: α) ο Κεμάλ ανακηρύχθηκε αδιαμφισβήτητος ηγέτης, β) διατυπώθηκαν οι βάσεις μιας *εθνικής διακήρυξης*.
- 1919 (τέλη): Ο Κεμάλ ορίζει ως έδρα του εθνικού κινήματος την Άγκυρα
- Ιανουάριος 1920: Οι Κεμαλικοί κερδίζουν τις εκλογές στη Βουλή και επιτυγχάνουν η νέα βουλή να αποδεχθεί ως δική της τη διακήρυξή τους (*Εθνικό Συμβόλαιο*).
- Μάρτιος 1920: Οι Βρετανοί αντιδρώντας διαλύουν τη Βουλή. Ο Κεμάλ συγκαλεί την Α' Μεγάλη Εθνοσυνέλευση στην Άγκυρα, όπου ψηφίζεται νέο Σύνταγμα, το οποίο όριζε: α) ότι η χώρα θα ονομάζεται από δω και πέρα Τουρκία, β) καταργούσε το θρησκευτικό χαρακτήρα που είχε ως τότε το κράτος θεσπίζοντας το κοσμικό κράτος, γ) προέβλεπε ότι η Νομοθετική εξουσία θα ασκούσαν από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση. Ο Κεμάλ αναδείχθηκε αρχηγός του κράτους και πρωθυπουργός.
- Νέμβριος 1920: Οι Κεμαλικοί διαλύουν το Ποντοαρμενικό κράτος και στρέφονται στη Μ. Ασία.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Αφού μελετήσετε την πηγή, να παρουσιάσετε τις κύριες επιδιώξεις του τουρκικού εθνικού κινήματος όπως αυτές προκύπτουν από το κείμενο.

Οι αποφάσεις του Συνεδρίου του Ερζερούμ, που παρουσιάζονται εδώ από τον κύριο εμπνευστή τους και ηγέτη του τουρκικού εθνικού κινήματος, τον

Μουσταφά Κεμάλ, βασίζονται σε δύο κυρίως άξονες: α) διαφύλαξη της εδαφικής ακεραιότητας του τουρκικού κράτους με κάθε θυσία, β) αγώνας μέχρις εσχάτων εναντίον οποιουδήποτε υπονομεύει με τις ενέργειές του ή έστω τις παραλείψεις του την τουρκική εθνική ανεξαρτησία. Αυτή η τελευταία επιδίωξη έφερε το τουρκικό κίνημα αντίστασης αντιμέτωπο αρχικά με την Αντάντ και τον ελληνικό στρατό και από ένα σημείο κι έπειτα με τον Σουλτάνο.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα (σελ. 104)

Ο Μουσταφά Κεμάλ γεννήθηκε το 1881 στη Θεσσαλονίκη (το σπίτι που γεννήθηκε είναι σήμερα προξενείο της Τουρκίας). Σε ηλικία επτά ετών έμεινε ορφανός από πατέρα. Το 1893 άρχισε τις στρατιωτικές του σπουδές από την κατώτερη στρατιωτική σχολή της Θεσσαλονίκης, έδειξε ιδιαίτερο ζήλο, συνέχισε σε ανώτερες σχολές και έφθασε στα 1905 να αποφοιτήσει από την Ανωτάτη Σχολή Γενικών Επιτελών της Κωνσταντινούπολης. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του ήρθε σε επαφή με τις πατριωτικές ιδέες των Νεοτούρκων και επηρεάστηκε από αυτές. Συμμετείχε σε όλες τις πολεμικές εμπλοκές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Κατά την περίοδο 1919-1922 αναδείχθηκε σε ηγέτη του τουρκικού κινήματος αντίστασης εναντίον των δυνάμεων της Αντάντ και της Ελλάδας. Μετά το τέλος του Μικρασιατικού πολέμου, ο Μουσταφά Κεμάλ έγινε ο ηγέτης της νέας Τουρκίας και ο άνθρωπος που την προσανατόλισε με σταθερότητα προς τον δυτικό εκσυγχρονισμό. Τιμώντας τον για την προσφορά του στη δημιουργία του σύγχρονου τουρκικού κράτους, η τουρκική Εθνοσυνέλευση τού έδωσε το επίθετο Ατατούρκ, που σημαίνει «πατέρας των Τούρκων». Πέθανε το 1938.

Πηγή: βλ. απάντηση ερώτησης σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια γεγονότα προκάλεσαν τη σύσταση του τουρκικού εθνικού κινήματος;
 - β. Ποιος ήταν ο σκοπός αυτού του κινήματος;
 - γ. Τι προέβλεπε το Α' τουρκικό Σύνταγμα;

2. Να σχολιάσετε τους ακόλουθους όρους: εθνική διακήρυξη, Εθνικό Συμβόλαιο.
3. Να αποφασίσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Ο Κεμάλ δέχθηκε τις Συνθήκες που τερμάτισαν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αδιαμαρτύρητα.
 - β. Ο Κεμάλ όρισε ως έδρα του κινήματός του τη Σμύρνη.
 - γ. Το νέο Σύνταγμα όριζε ότι η χώρα θα ονομαζόταν Τουρκία.
 - δ. Τον Ιανουάριο του 1920 οι Κεμαλικοί κέρδισαν τις εκλογές.
 - ε. Οι Δυνάμεις αντιμετώπιζαν τους Κεμαλικούς ως αντάρτες.
4. Αφού μελετήσετε την παρακάτω πηγή, να σκιαγραφήσετε την προσωπικότητα του Κεμάλ Ατατούρκ.

Κεμάλ Ατατούρκ: Ελευθερία ή Θάνατος!

Το σημαντικό ήταν το τουρκικό έθνος να ζήσει με αξιοπρέπεια και σεβασμό. Αυτό θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με την επίτευξη της πλήρους ανεξαρτησίας. Όσο πλούσιο ή ευτυχισμένο και να είναι ένα έθνος, όταν δεν έχει ανεξαρτησία, δηλαδή ελευθερία απέναντι στους πολιτισμένους λαούς, δε μπορεί να προοδεύσει και παραμένει στο επίπεδο του δούλου. [...] Εξάλλου, η περηφάνια του Τούρκου, η εμπιστοσύνη στον εαυτό του και οι ικανότητές του είναι σε πολύ ψηλό επίπεδο. Ένα τέτοιο, λοιπόν, έθνος είναι προτιμότερο να χαθεί παρά να ζει υποδουλωμένο. Επομένως, η επιλογή είναι: ελευθερία ή θάνατος!

*Κεμάλ Ατατούρκ, Ομιλίες,
μτφρ. Σ. Σολταρίδης, Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 31*

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η Ελληνική Διοίκηση της Μ. Ασίας

- Ύπατος Αρμοστής (επικεφαλής): **Α. Στεργιάδης**
- Δόθηκε εντολή να αντιμετωπίζονται όλοι οι κάτοικοι ισότιμα
- Η πολιτική αυτή συνάντησε αντιδράσεις από την ελληνική στρατιωτική ηγεσία, τον μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο και ορισμένους Μικρασιάτες Έλληνες
- Οι ελληνικές αρχές επιτέλεσαν σημαντικό έργο στην οικονομία, την εκπαίδευση, την υγεία και στην επανεγκατάσταση Ελλήνων προσφύγων

∞ Οι επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού ως το καλοκαίρι του 1920

- Κατάληψη των εδαφών της Μ. Ασίας από τον ελληνικό στρατό (εντολή της Αντάντ)
- Κατάληψη και άλλων εδαφών Ξυνέδριο του Παρισιού)
- Καλοκαίρι 1920: ο ελληνικός στρατός κατέλαβε όλη την Α. Θράκη και συνέχισε να προελαύνει σε βάθος 100-150 χμ. καταλαμβάνοντας εδάφη μεγαλύτερα από αυτά που όριζε η Συνθήκη των Σεβρών.

Καλοκαίρι 1920: Οι ελληνικές επιτυχίες βοήθησαν την Αντάντ να επιβάλει τις αποφάσεις της στον Σουλτάνο. Όμως οι Δυνάμεις άρχισαν να αμφιβάλλουν αν ο ελληνικός στρατός θα επετύγχανε, διότι:

- Ο Κεμάλ είχε απορρίψει τη Συνθήκη με απόλυτο τρόπο
- Το εθνικό κίνημα αντίστασης ολοένα και ενισχυόταν

∞ Οι εκλογές του 1920 και η επάνοδος του Κων/νου

- Στο Παρίσι ο Βενιζέλος δέχεται δολοφονική επίθεση (λίγο μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών)
- Στην Αθήνα δολοφονείται από βενιζελικούς ο Ίων Δραγούμης
- Ο Βενιζέλος επιστρέφει στην Ελλάδα και κάνει εκλογές, κρίνοντας ότι είναι η κατάλληλη ευκαιρία
- Έχει ήδη δημιουργηθεί μία ομάδα βασιλικών με αρχηγό το Δ. Γούναρη (υπόσχονταν παύση του πολέμου)
- Ο αιφνίδιος θάνατος του Αλέξανδρου έθεσε το ζήτημα της βασιλείας (ο Κων/νος τον είχε αφήσει στη θέση του αλλά δίχως να παραιτηθεί)
- Νέμβριος 1920: Οι Φιλελεύθεροι ηττώνται και οι βασιλικοί διενεργούν δημοψήφισμα σχετικά με την επιστροφή ή μη του Κων/νου.
- 1920: Ο Κων/νος επιστρέφει στην Ελλάδα.

∞ Διπλωματικές Επιτυχίες του Τουρκικού Κινήματος Αντίστασης

- Η Αντάντ επανεξετάζει την κατάσταση στη Μ. Ασία
- Η επάνοδος του Κων/νου τούς δίνει το πρόσχημα να αλλάξουν τακτική απέναντι στην Ελλάδα
- Μάρτιος 1921: Ο Κεμάλ υπογράφει συμφωνία συνεργασίας με τη Σοβιετική Ένωση
- Μάρτιος & Οκτώβριος 1921: προχωρά σε σειρά συμφωνιών με τη Γαλλία και την Ιταλία (Μάρτιος 1921): αποχώρηση των στρατευμάτων τους από τη Μ. Ασία με αντάλλαγμα την παραχώρηση προνομίων και διευκολύνσεων από την κεμαλική Τουρκία.
- Μόνο η Αγγλία στήριζε την Ελλάδα (σε διπλωματικό επίπεδο)

∞ Οι εξελίξεις έως τον Αύγουστο του 1922

- Η νέα φιλοβασιλική κυβέρνηση συνέχισε τον πόλεμο
- Καλοκαίρι 1921: τα ελληνικά στρατεύματα πραγματοποίησαν μεγάλη επίθεση, φθάνοντας μέχρι τον Σαγγάριο (λίγα χμ από την Άγκυρα). Υποχώρησαν όμως στις πόλεις Εσκή Σεχίρ – Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ.
- Ο Κεμάλ ενισχυμένος οικονομικά, διπλωματικά και στρατιωτικά εμφανιζόταν αδιάλλακτος.
- Στην Αθήνα ο **Αλ. Παπαναστασίου** και οι 6 συνεργάτες του δημοσιεύουν (Μάρτιος 1922) το *Δημοκρατικό Μανιφέστο*
- Η οικονομική κρίση οξυνόταν και οι ελληνικές κυβερνήσεις αναζητούσαν στο εξωτερικό μάταια οικονομική και διπλωματική στήριξη
- 13 Αυγούστου 1922: εκδηλώνεται η τελική τουρκική επίθεση: η ελληνική άμυνα κατέρρευσε και άρχισε η υποχώρηση.
- 27 Αυγούστου 1922: οι κεμαλικοί μπήκαν στην Σμύρνη· η πόλη παραδόθηκε στις φλόγες και Έλληνες και Αρμένιοι στη σφαγή.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Δοκιμάστε να ερμηνεύσετε την απόφαση των κυβερνήσεων μετά το Νοέμβριο του 1920 να συνεχίσουν τον Μικρασιατικό πόλεμο. Καλό θα ήταν να μελετήσετε πριν την πηγή 1.

Η αντιβενιζελική παράταξη, ενώ είχε υποσχεθεί προεκλογικά ότι θα σταματούσε τον πόλεμο (και αυτή ήταν εξάλλου η βασική αιτία που ψηφίστηκε, αν όχι η μοναδική), τελικά δε σταμάτησε τον πόλεμο. Το πιο πιθανό είναι να θεωρήσαν ότι η νίκη ήταν κοντά και όφειλαν να το αποτολμήσουν αυτό το πραγ-

ματικά δύσκολο εγχείρημα. Εκείνο που δεν έλαβαν οπωσδήποτε υπόψη τους ήταν ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις δε θα ήταν διατεθειμένες με κανέναν τρόπο να συνεχίσουν να βοηθούν την Ελλάδα τη στιγμή που είχε επιστρέψει πίσω ο Κωνσταντίνος (ας μην ξεχνάμε ότι αυτές τον είχαν κηρύξει έκπτωτο). Από την άλλη, η Γερμανία, την οποία ο Κωνσταντίνος στήριζε, δεν ήταν πια σε θέση να βοηθήσει. Επιπλέον, οι Ιταλοί είχαν προσωπικό όφελος εξαιτίας της Σμύρνης να ηττηθούν οι Έλληνες. Ο σύγχρονος ιστορικός Μαυρογορδάτος σχολιάζει την απόφαση των φιλοβασιλικών ελληνικών κυβερνήσεων μετά το Νοέμβριο του 1920 να συνεχίσουν την πολεμική προσπάθεια στη Μικρά Ασία, αν και φαίνεται ότι δεν πίστευαν στην επιτυχία του εγχειρήματος.

2. Θεωρείτε ότι ο Μικρασιατικός πόλεμος κρίθηκε αποκλειστικά σε στρατιωτικό επίπεδο; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

Ο Μικρασιατικός πόλεμος κρίθηκε κατά βάση σε στρατιωτικό επίπεδο, αλλά όχι μόνο σε αυτό. Οι Έλληνες ηττήθηκαν στρατιωτικά και ούτως ή άλλως δε θα μπορούσαν να επιβληθούν του Κεμάλ ακόμη και αν επενέβαιναν όλες οι Μεγάλες Δυνάμεις. Κάτι τέτοιο όμως δε συνέβη. Η Ιταλία είχε δυσαρεστηθεί ήδη από τη Συνθήκη των Σεβρών, επειδή ουσιαστικά έχανε τη Σμύρνη. Η Γαλλία ήθελε να διεισδύσει στην Τουρκία οικονομικά και τη συνέφερε πολύ περισσότερο η ύπαρξη μιας κεμαλικής Τουρκίας εντελώς απολίτιστης (που η Γαλλία θα την «εκπολίτιζε»). Έτσι, ούτε η Γαλλία ούτε η Ιταλία στήριξαν την Ελλάδα. Αλλά, ακόμη και η Αγγλία στήριξε την Ελλάδα μόνο σε διπλωματικό επίπεδο. Βέβαια, οι Έλληνες έκαναν το μοιραίο λάθος να επαναφέρουν πίσω τον βασιλιά και να αναθέσουν τη διακυβέρνηση του κράτους σε επικίνδυνα ανεύθυνους ανθρώπους. Κατά την άποψή μας, αν ο Βενιζέλος είχε ξανακερδίσει τις εκλογές και ο βασιλιάς δεν είχε επιστρέψει, τότε ακόμη και αν η Ελλάδα έχανε τον πόλεμο, σε καμία περίπτωση δε θα είχε πραγματοποιηθεί η γενοκτονία του ελληνισμού της Μικράς Ασίας, καθώς οι Σύμμαχοι δε θα είχαν βρει την αφορμή να εγκαταλείψουν την Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά ο Κεμάλ είχε ήδη αποδείξει πως δεν ήταν Σουλτάνος και δε θα αποδεχόταν καμία Συνθήκη κατά της Τουρκίας.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Ιστορία, Λογοτεχνία, Κινηματογράφος: να διαβάσετε το αφήγημα του Ηλία Βενέζη Το Νούμερο 31328, να δείτε την ταινία του Νίκου Κούνδουρου 1922 και στη συνέχεια να τα παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Το βιβλίο *Το Νούμερο 31328* ήτοι το *Βιβλίο της Σκλαβιάς* είναι η ίδια η ταυτότητα του συγγραφέα, τότε που παιδί δεκαοχτώ χρονών οδηγήθηκε από τους Τούρκους

στα κάτεργα της Ανατολής. Το βιβλίο είναι ένα συγκλονιστικό χρονικό «γραμμένο με αίμα», όπως επεσήμανε ο ίδιος ο Βενέζης, προσθέτοντας «Λέω για την καυτή ύλη, για τη σάρκα που στάζει το αίμα της και πλημμυρίζει τις σελίδες του». Το βιβλίο κανονικά ανήκει σε μια τριλογία, της οποίας τα άλλα δύο έργα είναι η *Αιολική Γη* και η *Γαλήνη*. Στην αρχική του μορφή γράφτηκε το 1924 και ξαναδουλεύτηκε το 1931, οπότε εκδόθηκε για πρώτη φορά. Η επιτυχία που σημείωσε τότε ήταν τεράστια, ακόμη και έξω από τον ελληνικό χώρο. Ο Ηλίας Βενέζης (το βιβλίο – μαρτυρία είναι γραμμένο στο πρώτο πρόσωπο και με το πραγματικό όνομα του αφηγητή – συγγραφέα) γεννήθηκε στο Αϊβαλί της Μικράς Ασίας το 1904. Ήρθε στην Ελλάδα με τη Μικρασιατική καταστροφή. Θεωρείται ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της «γενιάς του '30» στη νεοελληνική πεζογραφία. Η ταινία 1922 του Νίκου Κούνδουρου βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στο βιβλίο του Βενέζη. Παρ' όλα αυτά ο αναγνώστης πουθενά αλλού εκτός από το βιβλίο δε θα βρει τόσο παραστατικά και γλαφυρά δοσμένα τα πάθη και τα χτυπήματα του συγγραφέα μας, που δεν είναι πάθη μόνο δικά του αλλά και ενός σωρό άλλων ανθρώπων που είχαν την ίδια μοίρα με αυτόν. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι το βιβλίο δε γράφτηκε για να προκαλέσει τον εθνικό φανατισμό των Ελλήνων κατά των Τούρκων αλλά για να τονίσει τα κοινά πάθη και τις κοινές μοίρες των λαών που σηκώνουν στις πλάτες τους τις αμαρτίες και τις απερισκεψίες των αρχηγών τους. Η αφιέρωση, εξάλλου, του βιβλίου το μαρτυρεί: *Στην τυραγνισμένη μητέρα μου, σε όλες τις μητέρες του κόσμου.*

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 3, σελ. 107

Μετά την κατάληψη της Σμύρνης από τους κεμαλικούς, Έλληνες πρόσφυγες αναζητούν με αγωνία μέσο σωτηρίας. Πίσω τους διακρίνονται Τούρκοι ιππείς και πυρπολημένα κτήρια. Οι προσπάθειες των προσφύγων να εγκαταλείψουν την προκουμαία της Σμύρνης ώστε να διασωθούν υπήρξαν πραγματικά τραγικές, καθώς τα διαθέσιμα σκάφη δεν επαρκούσαν και οι κεμαλικοί είχαν ήδη καταλάβει την πόλη. Επίσης, σ' αυτό το σημείο οφείλουμε να σημειώσουμε ότι οι σύμμαχοι, που ατάραχοι παρακολουθούσαν την πυρπόληση της πόλης, δεν έκαναν απολύτως τίποτα για να σώσουν τον άμαχο ελληνικό και αρμενικό πληθυσμό. Οι Γάλλοι, μάλιστα, προχώρησαν στην αποτρόπαια πράξη να εμποδίζουν Έλληνες πρόσφυγες να ανεβαίνουν στα καράβια τους, κόβοντάς τους τα χέρια. Τελικά, είναι απορίας άξιον, ποιοι στάθηκαν περισσότερο βάρβαροι και απολίτιστοι; Οι βάρβαροι Οθωμανοί ή οι πολιτισμένοι Ευρωπαίοι;

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2

Σύμφωνα με τον ιστορικό Γ. Μαργαρίτη η κατάσταση του ελληνικού στρατού μετά την αποτυχημένη εκστρατεία στον Σαγγάριο ποταμό, το καλοκαίρι του 1921, ήταν ιδιαίτερα άσχημη, για να μην πούμε άθλια: οι ανθρώπινες απώλειες ήταν ήδη σημαντικές, τα υλικά μέσα δεν επαρκούσαν και το ηθικό ήταν σχεδόν καταρρακωμένο. Ο ιστορικός μάλιστα προσθέτει ότι η μόνη δύναμη αντίστασης των Ελλήνων ήταν «η ρητορεία των ηγητόρων, οι οποίοι είχαν συνδέσει την κριτική και την έκφραση γνώμης με τις καθεστωτικές υπηρεσίες της χώρας».

Πηγή 3

Το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο του Κοσμά Πολίτη *Στου Χατζηφράγκου*. Περιγράφει τη μοναδική σκηνή που θα έβλεπε κανείς στις 27 Αυγούστου 1922 αν βρισκόταν στη Σμύρνη: άντρες, γυναίκες και παιδιά στοιβαγμένοι όλοι σε μια προκουμαία περίμεναν μάταια για να φύγουν, να γλιτώσουν, ενώ έβλεπαν πίσω τους το βιος τους να καίγεται και να καταστρέφεται, ενώ έβλεπαν τους Αντίχριστους και αλλόθρησκους να καταστρέφουν ό,τι είχαν δημιουργήσει μια ολόκληρη ζωή κι ενώ έβλεπαν τους Έλληνες να μη μπορούν να τους βοηθήσουν και τους Συμμάχους να μην κάνουν τίποτα για να τους βοηθήσουν.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να περιγράψετε την ελληνική διοίκηση της Μικράς Ασίας.
 - β. Τι συνέβη στις εκλογές του 1920;
 - γ. Να αναφέρετε τις διπλωματικές επιτυχίες του τουρκικού κινήματος αντίστασης.
 - δ. Να αναφέρετε τα γεγονότα κατά τη διάρκεια 1920-1922.
2. Να σχολιασθεί ο ακόλουθος όρος: Δημοκρατικό Μανιφέστο.
3. Να σημειώσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:
 - α. Ύπατος Αρμοστής στη Σμύρνη ορίστηκε ο Δημήτριος Γούναρης.
 - β. Ο ελληνικός στρατός την άνοιξη του 1920 προχώρησε και σε άλλες περιοχές στην ενδοχώρα της Μικράς Ασίας που δεν προβλέπονταν αρχικά.
 - γ. Ο Ίων Δραγούμης δολοφονήθηκε από αντιβενιζελικούς.
 - δ. Στις εκλογές του 1920 οι Φιλελεύθεροι ηττήθηκαν.

- ε. Ο Κεμάλ υπέγραψε συμφωνίες με τη Ρωσία, τη Γαλλία και την Ιταλία το 1921.
- στ. Το Μάρτιο του 1922 ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου εκδίδει το Δημοκρατικό Μανιφέστο.
- ζ. Η καταστροφή της Σμύρνης πραγματοποιήθηκε στις 13 Αυγούστου 1922.
4. Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, να αποτιμήσετε την κατάσταση του ελληνικού στρατού της Μικράς Ασίας.

Η κατάσταση της Στρατιάς, από την άποψη της πειθαρχίας και ιδίως του ηθικού των στρατιωτών, δεν ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητική. Σχετικά η «Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922» του Γενικού Επιτελείου Στρατού αναφέρει: «Τὸ ἠθικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, εὐρίσκετο εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον. Σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστη συνεχῆ κάμψιν καὶ προΐουσα χαλάρωσιν, παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἀναλαμπάς, ὥστε τὸν Αὐγουστον τοῦ 1922 νὰ εὐρίσκεται εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον. Ὁ στρατὸς ἦτο ἐξηντλημένος σωματικῶς καὶ ἠθικῶς...». Αφού αναφέρεται στη φθοροποιό επίδραση των παθῶν, που δημιούργησε ο διχασμός, και μάλιστα στο σώμα των αξιωματικών, ιδίως μετά τη μεταβολή του Νοεμβρίου 1920, συνεχίζει: «... Λόγω τῶν ἀνωτέρω γεγονότων καὶ τῆς μακρᾶς παρατάσεως τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἀγῶνος, τὸ ἠθικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπέστη διάβρωσιν καὶ μείωσιν. Μετὰ τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς Ἄγκυρα τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ ἐπηρεάσθη ἔτι περισσότερον, λόγω μὴ συντριβῆς τοῦ Κεμαλικῦ στρατοῦ καὶ τῶν βαρυτάτων ἀπωλειῶν ἅς ὑπέστη. Τὸ ἄνθος τῶν ἀξιωματικῶν καὶ οἱ ὀρμητικώτεροι τῶν ὀπλιτῶν ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης. Ἡ Στρατιὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐγκατέλειπε ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὸ 50% περίπου τῆς μαχίμου δυνάμεώς της [...]. Ὁ ἀριθμὸς τῶν λιποτακτῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἰδίᾳ μετὰ τὰς πρὸς Ἄγκυραν ἐπιχειρήσεις, ἐσημείωσε σημαντικὴν αὐξήσιν [...] περὶ τὸ τέλος Μαΐου 1922 ἦτο σημαντικὸς. Ἡδὴ εἰς τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μαχητὰς εἶχε πλέον ἐδραιωθῆ ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ στρατεύσις των παρετείνετο ἐπὶ ματαίῳ, ὅτι αἱ ταλαιπωρίαί, οἱ κίνδυνοι, οἱ μόχθοι καὶ αἱ θυσίαι ἀπέβαινον ἄκαρποι, καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀποξενωθείσα καὶ τῆς προστασίας τῶν Συμμάχων, παρέμενε μόνη καὶ ἀβοήθητος διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρασ τὸν ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀγῶνα.

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Το Κίνημα του 1922 (Ελλάδα)

- Σεπτέμβριος 1922: Ξεσπά κίνημα στη Χίο και τη Μυτιλήνη όπου βρίσκονταν μονάδες του ελληνικού στρατού που επέστρεφαν από τη Μ. Ασία
- Αιτήματα: α) παραίτηση του Κων/νου, β) διάλυση της Βουλής, γ) σχηματισμός νέας κυβέρνησης που θα είχε την εμπιστοσύνη της Αντάντ, δ) ενίσχυση του μετώπου της Θράκης.
- 12.000 στρατιώτες (**N. Πλαστήρας, Στ. Γονατάς**) αποβιβάστηκαν στο Λαύριο και βιάδισαν εναντίον της Αθήνας.
- Ο Κων/νος εγκατέλειψε τη χώρα και βασιλιάς έγινε ο γιος του Γεώργιος Β΄.

∞ Η Ανακωχή των Μουδανιών

- Μετά την ήττα η διατήρηση της Α. Θράκης ήταν εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση.
- Η επαναστατική κυβέρνηση δεν το αποδεχόταν, γι' αυτό έστειλε στρατό στη Θράκη.
- Οκτώβριος 1922: Υπό την απειλή των κεμαλικών στρατευμάτων και τις αγγλικές πιέσεις η Ελλάδα αποδέχτηκε την ανακωχή των Μουδανιών, με την οποία η Α. Θράκη ενσωματωνόταν στην Τουρκία.
- Νοέμβριος 1922: εκκενώθηκε η περιοχή από τον ελληνικό στρατό και πληθυσμό.

∞ Η Δίκη των Έξι (Ελλάδα)

- Ξύσταση έκτακτου στρατοδικείου για να δικαστούν οι υπεύθυνοι της καταστροφής στη Μ. Ασία.
- Κατηγορούμενοι: **1) Δ. Γούναρης, 2) Ν. Στράτος, 3) Π. Πρωτοπαπαδάκης, 4) Γ. Μπαλτατζής, 5) Ν. Θεοτόκης, 6) Γ. Χατζηανέστης, 7) Μ. Γούδας, 8) Ξ. Στρατηγός.**
- Νοέμβριος 1922: οι έξι πρώτοι καταδικάζονται **ΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΝ**.

∞ Η Συνθήκη της Λοζάνης (1923)

- Εκπρόσωπος της Ελλάδας: **Ελ. Βενιζέλος.**
- 24 Ιουλίου 1923: υπογράφεται η *Συνθήκη της Λοζάνης*.
- Αποφάσεις: α) επισημοποιήθηκε η τουρκική κυριαρχία στη Μ. Ασία και την Α. Θράκη, β) παραχωρήθηκαν στην Τουρκία η Ίμβρος και η Τένεδος, γ) ενσωματώθηκε ελληνοτουρκική σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών (Ιανουάριος 1923): όλοι οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Τουρκίας έπρεπε να μετοικήσουν στην Ελλάδα και όλοι οι Μουσουλμάνοι της Ελλάδας να ακολουθήσουν τον αντίστροφο δρόμο· εξαιρέθηκαν το *Πατριαρχείο* και οι Έλληνες

της Κων/πολης, της Ίμβρου και της Τενέδου καθώς και οι Μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης.

∞ Κοινωνικές και Πολιτικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

- Προβλήματα: α) ραγδαία επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης, β) κατακόρυφη πτώση των μισθών, γ) επείγουσα ανάγκη αποκατάστασης των παλαιών πολεμιστών.
- Μέτρα νέας κυβέρνησης: α) απαλλοτρίωση και διανομή γαιών σε πρόσφυγες και γηγενείς ακτήμονες (Φεβρουάριος 1923), β) διανομή αγροτικών κληρών σε πλήθος αγροτών.
- Καλοκαίρι 1923: μεγάλο κύμα απεργιών (αυξήσεις μισθών).
- Φεβρουάριος 1923: Υιοθέτηση από την Ελλάδα του Γρηγοριανού ημερολογίου (16 Φεβρουαρίου 1923 → 1 Μάρτη 1923).
- Δεκέμβριος 1923: Γίνονται εκλογές. Τα φιλοβασιλικά κόμματα απέχουν. Βουλή: Φιλελεύθεροι (250 βουλευτές), Δημοκρατική Ένωση (Αλ. Παπαναστασίου, 120 βουλευτές).
- Ο Γεώργιος Β' έφυγε στο εξωτερικό και Αντιβασιλέας ορίστηκε ο Π. Κουντουριώτης.

∞ Κοινωνικές και Πολιτικές Εξελίξεις στην Τουρκία

- Ο Κεμάλ μετά τη Μικρασιατική καταστροφή:
- αναδείχθηκε Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας,
 - υποχρέωσε τον Σουλτάνο να φύγει από τη χώρα,
 - εδραίωσε τον κοσμικό-λαϊκό χαρακτήρα του πολιτεύματος,
 - θέλησε να μετατρέψει την Τουρκία σε δυτικό κράτος: 1) προσπάθησε να οργανώσει συστήματα υγείας και εκπαίδευσης, 2) αντικατέστησε το οθωμανικό αλφάβητο με το λατινικό, 3) κατάργησε την πολυγαμία, 4) παραχώρησε δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες, 5) απαγόρευσε στους άνδρες να φορούν φέσι και στις γυναίκες φερετζέ και επέβαλε τη χρήση οικογενειακών επιθέτων,
 - Πάντως, οι κεμαλικές μεταρρυθμίσεις βρήκαν απήχηση μόνο στα μεσαία και μεγάλα κοινωνικά στρώματα.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Κατά τον ιστορικό Γ. Γιανουλόπουλο, η ανταλλαγή πληθυσμών ήταν «τραγική [...] αλλά και πλέον συμφέρουσα λύση» (πηγή 1). Να σχολιάσετε

τη θέση αυτή.

Ο ιστορικός Γ. Γιανουλόπουλος χαρακτηρίζει τη συμφωνία ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας «τραγική [...] αλλά και πλέον συμφέρουσα λύση». Σε συναισθηματικό επίπεδο, η απόφαση περί ανταλλαγής ήταν πραγματικά τραγική για όσους Έλληνες και Τούρκους την υπέστησαν. Εξετάζοντας, ωστόσο, κανείς με νηφαλιότητα την κατάσταση διαπιστώνει ότι ήταν όντως η «πλέον συμφέρουσα λύση», από τη στιγμή που το κεμαλικό καθεστώς δεν αποδεχόταν την παραμονή ελληνικών πληθυσμών στην Τουρκία. Με άλλα λόγια, η ανταλλαγή ήταν μια σκληρή αλλά αναπόφευκτη λύση ενός δύσκολου προβλήματος.

2. Ποια η σημασία της Συνθήκης της Λοζάνης για την Ελλάδα, την Τουρκία αλλά και την ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της νοτιοανατολικής Μεσογείου;

Η Συνθήκη της Λοζάνης (24 Ιουλίου 1923) υπήρξε η χειρότερη και πιο ατιμωτική συνθήκη για την Ελλάδα. Ουσιαστικά, η Ελλάδα ό,τι κέρδισε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το έχασε με τον Μικρασιατικό. Επιπλέον, ενώ οι Τούρκοι κατέσφαξαν όλη τη Μικρά Ασία, δηλαδή τη βασική κοιτίδα του ελληνισμού, οι Έλληνες διατήρησαν τη βασική τουρκική κοιτίδα (Μουσουλμάνοι Θράκης). Όσο για τα Βαλκάνια και τη νοτιοανατολική Μεσόγειο μπορούμε να πούμε ότι με τη συνθήκη αυτή άρχισε, όπως και για την Ελλάδα και την Τουρκία, μία περίοδος σταθερότητας και ηρεμίας, την οποία θα έρθει να ταράξει μετά από 17 χρόνια ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

3. Να αποτιμήσετε την κίνηση της ελληνικής επαναστατικής κυβέρνησης να προχωρήσει αμέσως σε διανομή γαιών (πηγή 2). Ποιοι λόγοι υπαγόρευαν αυτή την απόφαση; Ποια η σημασία της;

Η απόφαση της επαναστατικής κυβέρνησης να προχωρήσει σε άμεση διανομή των εθνικών γαιών, παρακάμποντας οποιαδήποτε νομικά εμπόδια, ήταν πραγματικά τολμηρή. Ήταν όμως συνάμα και παραπάνω από απαραίτητη. Τόσο οι Έλληνες ακτήμονες όσο και οι πρόσφυγες είχαν άμεση ανάγκη των γαιών. Εκτός αυτού το ελληνικό κράτος όφειλε να δείξει εμπράκτως στους πρόσφυγες ότι τούς θεωρεί Έλληνες και η διανομή των γαιών ήταν το ελάχιστο που μπορούσε να τούς προσφέρει ως αποζημίωση για την καταστροφή στην οποία τούς είχε οδηγήσει.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 3, σελ. 110

Ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ δείχνει το λατινικό αλφάβητο σε συγκεντρωμένους Τούρκους κατά τη διάρκεια της πορείας του στη χώρα. Η αντικατάσταση, το 1929, της οθωμανικής γραφής από το λατινικό αλφάβητο αποτελούσε τμήμα του σχεδίου του Κεμάλ για τον εκσυγχρονισμό της Τουρκίας. Με το μέτρο αυτό απλοποιήθηκε η γραφή και η ανάγνωση κι έτσι περιορίστηκε, σε σημαντικό βαθμό, ο αναλφαβητισμός.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Τι γνωρίζετε για το κίνημα του 1922;
 - β. Η ανακωχή των Μουδανιών.
 - γ. Η Συνθήκη της Λοζάνης.
2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Το κίνημα του 1922 αξίωνε την παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου.
 - β. Η ελληνική κυβέρνηση ήταν εξ αρχής πρόθυμη να αναλάβει αποδεχθεί την ανακωχή των Μουδανιών.
 - γ. Η «Δίκη των Έξι» αθώωσε τους κατηγορούμενους.
 - δ. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λοζάνης η Ελλάδα κρατούσε την Α. Θράκη.
 - ε. Ο Κεμάλ εισήγαγε το λατινικό αλφάβητο στην Τουρκία.
3. Διαβάστε και κατόπιν σχολιάστε το παρακάτω κείμενο:

«Δίκη των Έξι»: το κατηγορητήριο

Κατηγορείσθε ότι από τής 1^{ης} Νοεμβρίου 1920 και έφ' έξης μέχρι τής 26^{ης} Αυγούστου 1922 συναποφασίσαντες μετά τών συνυπουργών ύμών περι πράξεως έσχάτης προδοσίας, έκουσίως και έκ προθέσεως ύπεστηρίξατε τήν εισβολήν ξένων στρατευμάτων, ήτοι τοῦ τουρκικοῦ έθνικιστικοῦ στρατοῦ, εἰς τήν επικράτειαν τοῦ Βασιλείου, τουτέστιν εἰς τήν ὑπό τής Ἑλλάδος κατεχομένην καὶ διὰ τής Συνθήκης τῶν Σεβρών κατακεκρωμένην χώραν τής Μικρᾶς Ἀσίας, παραδόσαντες ἅμα εἰς τὸν αὐτὸν ἔχθρὸν πόλεις, φρούρια, μέγα μέρος τοῦ Στρατοῦ καὶ μεγίστης ἀξία ὑλικὸν πολέμου [...].

Δίκη των Έξι: επίσημα πρακτικά, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1976, σελ. 19

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Τα αποτελέσματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

- Ορατά αποτελέσματα: 8.000.000 νεκροί, 6.000.000 ανάπηροι, τεράστιες υλικές ζημιές.
- Οικονομία: Η Μ. Βρετανία και η Γαλλία δανείστηκαν από τις Η.Π.Α.
- Κοινωνία: Μεγάλες μεταβολές, ο μεγάλος χαμένος: μισθωτοί, μικρομεσαίοι επιχειρηματίες, ελεύθεροι επαγγελματίες (όλοι καταστράφηκαν οικονομικά). Ο πόλεμος ευνόησε την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας. Οι γυναίκες απέκτησαν δικαίωμα ψήφου σε Γερμανία, Μ. Βρετανία και Σοβιετική Ένωση.
- Πολιτική: Η Ευρώπη, ως παγκόσμια ηγεμονία, εξαρθρώθηκε. Τα οικονομικά προβλήματα της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας τις αποδυνάμωσαν και έπληξαν τη συνοχή του αποικιακού συστήματος. Πολλοί στρατιώτες των αποικιών που συμμετείχαν στον πόλεμο γύρισαν πίσω φέρνοντας μαζί τους ιδέες της Ευρώπης (δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών, αντιιμπεριαλιστικές ιδέες).
- Ο πόλεμος έπληξε κυρίως το κύρος του φιλελεύθερου αστικού κράτους, το οποίο θα χτυπηθεί εις διπλούν: α) από την αριστερά (κομμουνισμός) και β) από τη δεξιά (εθνικιστικά κινήματα).

∞ Η κατάσταση στην Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1920

- Αμοιβαία καχυποψία και ανταγωνισμός Γαλλίας – Γερμανίας.
- Η αναθέρμανση της ευρωπαϊκής οικονομίας και η ευφορία που την ακολουθήσε έδειξαν ότι τέτοιοι ανταγωνισμοί ήσαν αδιέξοδοι.
- 1925: Υπογράφεται η *συνθήκη του Λοκάρνο* (σεβασμός των υφισταμένων συνόρων) και το *σύμφωνο Κέλογκ – Μπριάν* (καταδίκη του πολέμου).

∞ Η έκρηξη της οικονομικής κρίσης του 1929

- Η διεθνής διπλωματική προσέγγιση στηρίχθηκε: στην οικονομική ευημερία που σημειώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1920.
- 1921-1929: βιομηχανική παραγωγή και μέσο εισόδημα διπλασιάστηκαν στις Η.Π.Α.
- Συνεχής άνοδος των τιμών των μετοχών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης.
- Φθινόπωρο 1929: μεγάλοι επενδυτές αρχίζουν να πουλούν τις μετοχές τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επικρατήσει πανικός ανάμεσα στους μικροεπενδυτές και να αρχίσει κατάρρευση των τιμών.
- 24 Οκτωβρίου 1929: αρχή της κατάρρευσης (Μαύρη Πέμπτη): παγκόσμια

οικονομική κρίση (κραχ).

- ◉ Μέσα σε λίγες εβδομάδες πολλές περιουσίες χάθηκαν.
- ◉ 1931: Η αμερικανική οικονομία κατέρρευσε εντελώς.
- ◉ Όμως: μερικές επιχειρήσει, που κατόρθωσαν να κρατηθούν αγόραζαν άλλες μικρότερες, δημιουργώντας έτσι μεγάλα συγκεντρωτικά κεφάλαια.

∞ Η επέκταση της κρίσης – Η Μεγάλη Ύφεση

- ◉ Η Κρίση επεκτάθηκε γρήγορα και στην Ευρώπη.
- ◉ Η απόφαση αμερικανικών τραπεζών να αποσύρουν τα κεφάλαιά τους δημιούργησε μεγάλα προβλήματα στη Γερμανία, η οποία είχε στηρίξει τη μεταπολεμική της οικονομία πάνω σε δάνεια από την Αμερική, καθώς και στην Αγγλία, η οποία δεν είχε αγορά να διαθέσει τα προϊόντα της.
- ◉ Η γενικευμένη κάμψη των ετών 1929-1933 ονομάστηκε Μεγάλη Ύφεση και έκανε αισθητή την παρουσία της και στην Ελλάδα.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να περιγράψετε και να σχολιάσετε την εικόνα 1.

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Ευρώπη ήταν η μεγάλη χαμένη. Η γηραιά ήπειρος εκτός του ότι έχασε πολύ πληθυσμό στον πόλεμο, έπαψε επιπλέον να είναι ο ρυθμιστής των γεγονότων και δανείστηκε από τις Η.Π.Α. τεράστια χρηματικά ποσά για να μπορέσει να αντεπεξέλθει στις ανάγκες του πολέμου. Στην εικόνα 1 βλέπουμε έναν Γερμανό πρώην αξιωματικό να ζητιανεύει για ελεημοσύνη φορώντας μάλιστα τη στρατιωτική του στολή. Αυτό είναι ενδεικτικό της κατάστασης στη Γερμανία, η οποία βγήκε τόσο χαμένη και ζημιωμένη από τον πόλεμο που πήρε δάνεια από τις Η.Π.Α. για να ανοικοδομηθεί.

2. Να μελετήσετε την εικόνα 2 και κατόπιν να συνθέσετε κείμενο με θέμα τις αλλαγές που έφερε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στην κοινωνική θέση των γυναικών.

Ο πόλεμος εννόησε την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας. Σε χώρες όπως η Σοβιετική Ένωση, η Γερμανία και η Βρετανία οι γυναίκες απέκτησαν αυτή την εποχή δικαίωμα ψήφου.

3. Ποιες πληροφορίες μπορείτε να αντλήσετε για την οικονομική κρίση του 1929 στις Η.Π.Α. μελετώντας τις πηγές 1, 2 και τις εικόνες 3, 4;

Τα ενθουσιώδη σχόλια του Αμερικανού Προέδρου αποκαλύπτουν ότι, λί-

γους μήνες πριν από το ξέσπασμα του κραχ, επικρατούσε στις Η.Π.Α. μεγάλη αισιοδοξία για τις οικονομικές προοπτικές της χώρας. Αυτός ο σίγουρα υπερβολικός ενθουσιασμός ήταν ένας από τους παράγοντες που έκαναν την οικονομική κρίση που ακολούθησε λίγο αργότερα να βιωθεί από τους Αμερικανούς με ακόμη μεγαλύτερη απογοήτευση. Όσο μεγαλύτερες ήταν οι προσδοκίες που είχαν καλλιεργηθεί, τόσο ισχυρότερα ήταν τα ψυχολογικά πλήγματα από την κρίση.

Η απόφαση ορισμένων μεγάλων κεφαλαιούχων να πουλήσουν μέρος των μετοχών τους λειτούργησε καταλυτικά για την πλειονότητα των μικροεπενδυτών, που έσπευσαν και αυτοί να πουλήσουν τις μετοχές που διέθεταν. Γρήγορα οι μετοχές που προσφέρονταν προς πώληση ήταν κατά πολύ περισσότερες εκείνων που ζητούνταν για αγορά, με αποτέλεσμα οι τιμές τους να καταρρεύσουν. Το γεγονός είχε άμεσες συνέπειες στο σύνολο της αμερικανικής οικονομίας, που άρχισε να κλυδωνίζεται επικίνδυνα.

Τα αυτοκίνητα Ford, προσιτά στο μέσο αμερικανικό κοινό, αποτέλεσαν κατά τη δεκαετία του 1920 τα σύμβολα της αμερικανικής ευημερίας. Επρόκειτο, όπως αποδείχθηκε, για ένα όνειρο με σαθρά θεμέλια. Το κραχ του 1929 σήμανε, κυρίως για τους ασθενέστερους οικονομικά, απόλυτη οικονομική καταστροφή. Κάποιοι δεν άντεξαν και αυτοκτόνησαν.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 111: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 2, σελ. 112: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 3, 4 σελ. 112-113: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου (3^η παράγραφος)

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου (1^η παράγραφος)

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου (2^η παράγραφος)

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να σχολιασθούν οι παρακάτω όροι: σύμφωνο Κέλογκ-Μπριάν, κραχ, Μεγάλη Ύφεση.

2. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Να αναφέρετε τα αποτελέσματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.
 - β. Ποια η κατάσταση στην Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1920;
 - γ. Να αναλύσετε την έκρηξη της οικονομικής κρίσης του 1929.
3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Οι γυναίκες απέκτησαν δικαίωμα ψήφου στη Βρετανία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
 - β. Ήαλλία και Γερμανία υπέγραψαν συνθήκες για το σεβασμό των υφισταμένων συνόρων το 1928.
 - γ. Το φθινόπωρο του 1929 συνέβη στην Αμερική το μεγάλο κραχ.
 - δ. Παρά το μεγάλο κραχ η οικονομία της Αμερικής δεν υπέκυψε.
 - ε. Το μεγάλο κραχ της Αμερικής δεν επηρέασε καθόλου την Ευρώπη.
 4. Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, να προσδιορίσετε τον τρόπο και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ξεκίνησε η γαλλογερμανική προσέγγιση.

Η οικονομική αναθέρμανση βάση της γαλλογερμανικής προσέγγισης

Με την καθοδήγηση του Στρέτζμαν [υπουργός εξωτερικών της Γερμανίας], η Γερμανία παίρνει την απόφαση να καταβάλει με συνέπεια τις επανορθώσεις. Σ' αυτό βοηθούν με το παραπάνω οι αυξανόμενες εισροές μεγάλων βρετανικών και (ιδίως) αμερικανικών κεφαλαίων. [...] Οι αμερικανικές επενδύσεις ανάγονται έτσι σε ρυθμιστή της ευρωπαϊκής οικονομίας. [...] Καθώς οι δυσκολίες μετριάζονται, ανάμεσα στους πρώην αντιπάλους εκδηλώνονται σημάδια ενός νέου πνεύματος καλοπροαίρετης συνεννόησης. [...]

Τον Οκτώβριο του 1925 [ενν. Γαλλία και Γερμανία] κατέληξαν σε μία συνδιάσκεψη στο Λοκάρνο της Ελβετίας [...]. Το σύμφωνο που υπέγραψαν προέβλεπε την εγγύηση των γαλλογερμανικών και βελγογερμανικών συνόρων εκ μέρους του Ηνωμένου Βασιλείου της Ιταλίας. Η Γερμανία αναγνώριζε έτσι τους όρους της Συνθήκης των Βερσαλλιών στο ζήτημα της γαλλικής προσάρτησης της Αλσατίας και της Λοραίνης. [...]

Στη συνέχεια η Γερμανία, με εισήγηση της Γαλλίας έγινε δεκτή στην Κοινωνία των Εθνών και αποτέλεσε το πέμπτο μόνιμο μέλος του Συμβουλίου της. Στον πρώην ταραξία της Ευρώπης αναγνωρίστηκε ξαφνικά ισότιμη θέση με τη Γαλλία, την Αγγλία, την Ιταλία και την Ιαπωνία. Οι δύο αρχιτέκτονες της συμφωνίας χαιρέτησαν στη Γενεύη το γεγονός με «ιστορικές» ομιλίες, ιδιαίτερα ο Μπριάν με τον περίφημο λόγο του: «Στην άκρη τα τουφέκια, τα μυδράλια, τα κανόνια! Τόπο στη συμφιλίωση, στη διαιτησία και στην ειρήνη!».

S. Berstein & P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, τόμος 3, σελ. 67-68

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Αποτελέσματα της Κρίσης του 1929:

- ένα τμήμα των ανώτερων τάξεων ισχυροποιήθηκε,
- οι αγρότες είδαν τα προϊόντα τους να μένουν απούλητα και τα εισοδήματά τους να εξανεμίζονται,
- οι βιομηχανικοί εργάτες και οι εμποροϋπάλληλοι βρέθηκαν με μειωμένους μισθούς, περιορισμό των ωρών εργασίας και απολύσεις,
- οι μικρομεσαίοι επιχειρηματίες υποχρεώθηκαν να πουλήσουν ή να κλείσουν τις επιχειρήσεις τους,
- οι δημόσιοι υπάλληλοι αναγκάστηκαν να δεχθούν δραστικές μειώσεις των μισθών,
- κύμα εξαθλίωσης κάλυψε τόσο την Ευρώπη όσο και την Αμερική.

∞ Ρούσβλετ:

- πίστευε ότι το κράτος θα έπρεπε να παρεμβαίνει στην οικονομία κάνοντας μεγάλες επενδύσεις: οι άνεργοι θα έβρισκαν δουλειά, με τα εισοδήματά τους θα αγόραζαν προϊόντα και θα αναθερμαινόταν συνολικά η οικονομία,
- ανάθεση μεγάλων δημόσιων έργων από την αμερικανική κυβέρνηση σε ιδιωτικές επιχειρήσεις,
- 1934: η οικονομική κατάσταση των ΗΠ.Α. αρχίζει να καλυτερεύει.

∞ Πολιτική *new deal*:

- ο κράτος παύει να εποπτεύει απλώς την τήρηση των κανόνων του οικονομικού παιχνιδιού, όπως υπαγόρευε μέχρι τότε ο φιλελευθερισμός, και αναλαμβάνει ρόλο ρυθμιστή της οικονομικής ζωής (*διευθυνόμενη οικονομία*).

∞ Ιδιαίτερες περιπτώσεις: Ιταλία, Γερμανία

- Μετά την επικράτηση του φασισμού στην πρώτη και του ναζισμού στη δεύτερη, οι κυβερνήσεις των κρατών αυτών ακολούθησαν ακραία πολιτική αυτάρκειας προκειμένου να αντιμετωπισθεί η κρίση
- Η πολιτική αυτή συνοδεύεται από μια επιθετική εθνικιστική ρητορεία που εξυπηρετούσε και πολιτικούς στόχους αυτών των καθεστώτων

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1 και τις εικόνες 1 και 2, να καταγράψετε σε σύντομο κείμενο τις πληροφορίες που μπορέσατε να αντλήσετε από αυτές και να τις σχολιάσετε.

Στην πηγή αυτή παρακολουθούμε τη δραματική μαρτυρία ενός Αμερικανού επιχειρηματία, ο οποίος καταστράφηκε οικονομικά κατά τη διάρκεια της κρίσης του 1929. Τα συσσίτια για τους άπορους ήταν ένα φαινόμενο που, ξεκινώντας από τις Ηνωμένες Πολιτείες, εμφανίστηκε στη συνέχεια και σε αρκετές χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Οι επιπτώσεις της ύπαρξης συσσιτίων στην ψυχολογία των κοινωνιών της Δύσης ήταν τεράστιες: μπροστά στο θέαμα μιας τεράστιας ουράς πεινασμένων που περίμενα για λίγη σούπα, ο φιλελευθερισμός και οι αποθεωμένες έως τότε αξίες του έμοιαζαν να καταρρέουν. Οι εικόνες 1 και 2 έρχονται να συμπληρώσουν την πηγή και να επιβεβαιώσουν τα συμπεράσματά μας: στην πρώτη εικόνα βλέπουμε μία πινακίδα καρφωμένη στην πλάτη ενός ανθρώπου, η οποία γράφει: «Ξέρω τρία επαγγέλματα, μιλάω τρεις γλώσσες, πολέμησα τρία χρόνια, έχω τρία παιδιά και δεν έχω εργασία για τρεις μήνες, αλλά το μόνο που ζητάω είναι μια δουλειά». Στη δεύτερη εικόνα παρατηρούμε ένα από τα συσσίτια της Νέας Υόρκης την εποχή της κρίσης.

2. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να διαβάσετε το μυθιστόρημα του Τζον Στάινμπεκ *Τα Σταφύλια της Οργής*, να δείτε και την ομότιτλη ταινία και να τα παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Τα Σταφύλια της Οργής, το αδιαμφισβήτητο αριστούργημα του Τζων Στάινμπεκ, είναι η ιστορία των ταπεινών και καταφρονημένων της Αμερικής στα χρόνια της μεγάλης οικονομικής κρίσης, στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Με τις σοδειές τους κατεστραμμένες από παρατεταμένη ξηρασία και από θυελλώδεις ανέμους που κουβαλούσαν πυκνά σύννεφα από χώμα, ξεριζωμένοι από τα χωράφια τους λόγω της εισβολής των νέων καλλιεργητικών μεθόδων, χιλιάδες εξαθλιωμένοι αγρότες του αμερικανικού Νότου εγκαταλείπουν τις εστίες τους κατευθυνόμενοι προς τη Γη της Επαγγελίας, την Καλιφόρνια. Με τα λιγοστά υπάρχοντά τους φορτωμένα σε σαραβαλιασμένα φορτηγάκια ζουν ένα ταξίδι ολωσδιόλου εφιαλτικό ελπίζοντας να βρουν δουλειά και ψωμί. Τις τύχες μιας από αυτές τις οικογένειες παρακολουθεί το μυθιστόρημα του Στάινμπεκ. Για να αποδώσει όσο μπορούσε πιο ρεαλιστικά την εξιστόρησή του, ο συγγραφέας έζησε για ένα διάστημα ανάμεσα σε αυτούς τους εσωτερικούς μετανάστες, οι οποίοι, φθάνοντας στον προορισμό τους, δεν άργησαν να αντιληφθούν ότι τα

πράγματα δεν ήταν όπως είχαν ελπίσει: τούς περίμεναν η καχυποψία, η εχθρότητα, η αναδουλειά, η πείνα και η ανάληκτη συμπεριφορά των εργοδοτών και των εκπροσώπων του κράτους. Το βιβλίο του Στάινμπεκ συζητήθηκε όσο κανένα άλλο βιβλίο στην εποχή του, με την ίδια ζέση επαινήθηκε και κατηγορήθηκε («ένα μάτσο ψέματα» το είπαν και «κομμουνιστική προπαγάνδα»), πάνω απ' όλα όμως διαβάστηκε και εξακολουθεί να αποτελεί ένα από τα κλασικά αριστουργήματα της αμερικανικής αλλά και της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Εικόνα 2: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Πηγή: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποιες οι συνέπειες της οικονομικής έκρηξης του 1929;
 - β. Ποια η θέση του Προέδρου Ρούζβελτ;
 - γ. Να εξηγήσετε τους όρους: new deal, διευθυνόμενη οικονομία.

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Κατά την κρίση του 1929 οι αγρότες καταστράφηκαν εντελώς.
 - β. Στις Η.Π.Α. μετά το κραχ 23.000 άνθρωποι αυτοκτόνησαν.
 - γ. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός μετά το κραχ συνέχισε να κερδίζει έδαφος.
 - δ. Ο Ρούζβελτ υιοθέτησε την πολιτική της διευθυνόμενης οικονομίας.
 - ε. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν την κρίση οι κυβερνήσεις των φασιστικών και των ναζιστικών κρατών ακολούθησαν πολιτική αυτάρκειας.

3. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να σχολιάσετε την πολιτική “new deal”.

Φραγκλίνος Ρούζβελτ: *To New Deal*

«Για να ξανακάνουμε τα εργοστάσιά μας και τα αγροκτήματά μας να

ξαναδουλέψουν με τη βεβαιότητα ότι θα πωλούν τα προϊόντα τους, θα πρέπει να εξασφαλίσουμε στους καταναλωτές τα μέσα για να αγοράζουν τα προϊόντα αυτά. Αλλά, για να πραγματοποιηθεί αυτό, θα πρέπει να μην έχουμε ανάμεσα στους καταναλωτές δώδεκα εκατομμύρια άνεργους, οι οποίοι δεν έχουν τη δυνατότητα να αγοράζουν τίποτε. Οι άνθρωποι αυτοί πρέπει να ξαναρχίσουν να εργάζονται και αυτό θα το κατορθώσουμε με τον παρακάτω τρόπο: θα μοιράσουμε την εργασία, που σήμερα προσφέρεται, ανάμεσα σε αυτούς που απασχολούνται και στους άνεργους, ώστε να εξαλείψουμε την ανεργία. Και αυτό θα το κατορθώσουμε, εξασφαλίζοντας σε κάθε εργάτη ένα κατώτατο ημερομίσθιο, που θα τού επιτρέπει να ζει [...]. Εάν όλοι οι εργαζόμενοι κάνουν συγχρόνως το ίδιο πράγμα, κανείς απ' αυτούς δε θα βρίσκεται σε μειονεκτική θέση. Το πρόβλημα, επομένως, περιορίζεται στο εξής ερώτημα: θα κατορθώσουμε να πετύχουμε, ώστε συγχρόνως όλοι οι εργαζόμενοι να κάνουν το ίδιο; Καμιά επιχείρηση, που επιβιώνει από την πληρωμή χαμηλών ημερομισθίων στους εργάτες δεν πρέπει να υπάρχει σ' αυτή τη χώρα».

(Λόγος στο Κογκρέσο, 17 Μαΐου 1933)

Η Μεγάλη Ιστορία του 20ού αιώνα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002,
τόμος 3, σελ. 197

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Κρίση Μεσοπολέμου

- Πολλοί άνθρωποι αμφισβητούσαν τη δυνατότητα των φιλελεύθερων δημοκρατιών να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα.
- Προτάσεις: **α)** κομμουνισμός, **β)** φασισμός.

∞ Σοβιετική Ένωση

- **1924:** θάνατος του **Λένιν**.
- Νέος ηγέτης: **Στάλιν**.
- Σύστημα: αυστηρά ελεγχόμενη οικονομική πολιτική με έμφαση στην εκβιομηχάνιση της Ρωσίας (συχνή χρήση βίαιων μέσων).
- Απόλυτα συγκεντρωτικό καθεστώς: πολλοί παλιοί αγωνιστές του 1917 δολοφονήθηκαν σε δίκες – παρωδίες.
- Σταλινισμός: λατρεία του ηγέτη και πιστή υποταγή σ' αυτόν.

∞ Ιταλία

- **1921:** σε περίοδο οξύτατης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης ιδρύθηκε το **Εθνικό Φασιστικό Κόμμα (Μπ. Μουσολίνι)**.
- Προσπάθεια προσέγγισης δυσαρεστημένων με χρήση εθνικιστικών και αντικαπιταλιστικών συνθημάτων ένοπλες ομάδες φασιστών, με την οικονομική ενίσχυση μεγαλογαιοκτημόνων και βιομηχάνων, άρχισαν να τρομοκρατούν και να δολοφονούν κομμουνιστές, σοσιαλιστές και συνδικαλιστές.
- Μουσολίνι: ανάγκη επιβολής δικτατορίας.
- Οκτώβριος 1922: ο **Μουσολίνι** γίνεται πρωθυπουργός.
- Βασική επιδίωξη: ο απόλυτος έλεγχος επικεφαλής: ντούτσεύ μοναδικό νόμιμο κόμμα: φασιστικό χειραγώγηση της νεολαίας, κατάργηση επαγγελματικών σωματείων και αντικατάσταση από συντεχνίες οργανωμένες από το κόμμα,
- Ενίσχυση του φασισμού μέσα από ραδιόφωνο, Τύπο και αθλητισμό.

∞ Γερμανία

- αντικατάσταση της Δημοκρατίας από μία «Νέα Τάξη»
- Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα: ιδρύεται το 1919, μέλος: Αδ. Χίτλερ
- Μέλη: κοινωνικά στρώματα που είχαν πληγεί περισσότερο
- όλο και μεγαλύτερη ενίσχυση (ενίσχυση όμως σημείωνε και το Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας)

- Ομάδα κεφαλαιούχων στήριξε τον Χίτλερ (για να αποδυναμωθούν οι Κομμουνιστές)
- 1932: Οι Ναζί παίρνουν το 37,4%
- Ιανουάριος 1933: Ο Χίτλερ γίνεται Καγκελάριος της Γερμανίας
- Οι Ναζί πυρπολούν τη Βουλή για να ενοχοποιήσουν τους Κομμουνιστές
- Σιλλήψεις χιλιάδων Κομμουνιστών, διαγραφή των βουλευτών τους από τη Βουλή, απαγόρευση των βουλευτών να ξανασυμμετάσχουν στις εκλογές
- Ο Χίτλερ έγινε αρχηγός του κράτους (*φύρερ*)
- Οι Ναζί διέλυσαν όλα τα πολιτικά κόμματα
- Η νεολαία χειραγωγούνταν και η προπαγάνδα οργιάζε
- Οι Ναζί συγκέντρωναν πολύ κόσμο για φανατισμό
- Τα βιβλία που δεν ήταν αρεστά καίγονταν δημοσίως, πολλοί επιστήμονες και διανοούμενοι εγκατέλειψαν τη Γερμανία
- Έλος, περιόρισαν ή εξόντωσαν όλες τις μειονοτικές ομάδες

∞ Υπόλοιπη Ευρώπη

- Φασιστικά καθεστώτα: **Ισπανία, Πορτογαλία, Αυστρία, Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα, Βουλγαρία, Ρουμανία, Πολωνία, Λιθουανία**
- Λαϊκά μέτωπα: το ακριβώς αντίθετο καθεστώς δημιουργήθηκε από αντίδραση. Παρουσιάστηκαν σε **Γαλλία** και **Ισπανία**, αλλά δεν επικράτησαν: στη Γαλλία μετά από εκλογές, στην Ισπανία μετά από σύγκρουση με τους φασίστες του **Φράνκο**

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 2, να παρουσιάσετε σε σύντομο κείμενο τις συνθήκες που ευνόησαν την επικράτηση του ναζισμού στη μεσοπολεμική Γερμανία.

Το κείμενο είναι εξαιρετικά πλούσιο σε νοήματα. Ο άνθρωπος που μιλά υποστηρίζει ότι για τα δεινά των Γερμανών εργαζομένων την περίοδο της οικονομικής κρίσης υπεύθυνοι ήταν οι Εβραίοι, που προκαλούσαν ελλείψεις προϊόντων για να κερδοσκοπούν, και η κυβέρνηση, που με τα μέτρα της (εννοεί προφανώς την κυβερνητική οικονομική πολιτική) έπληττε το λαό. Σε αυτές τις συνθήκες εξαθλίωσης πολλοί κατέφευγαν σε κλοπές προκειμένου να επιβιώσουν. Όλοι περίμεναν καλύτερες μέρες με εξαίρεση τους κομμουνιστές, οι

οποίοι, όπως προφανώς εννοεί ο αφηγητής, αρέσκονταν να βλέπουν το κοινωνικό σύστημα στο οποίο εναντιώνονταν να καταρρέει. Αυτές οι συνθήκες απόγνωσης έκαναν τον αφηγητή να ενταχθεί στο χιτλερικό ναζιστικό κόμμα με την ελπίδα ότι αυτό με την πολιτική του θα έφερνε ξανά την ευημερία στη Γερμανία.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 116

Ακριβώς στη μέση της φωτογραφίας, σε χαρακτηριστική στάση που αποπνέει αποφασιστικότητα αν όχι επιθετικότητα, δεσπόζει ο Μουσολίνι. Γύρω του εικονίζονται οπαδοί του, μέλη του φασιστικού κόμματος, φορώντας τη χαρακτηριστική ενδυμασία των Ιταλών φασιστών, στρατιωτικά παντελόνια και μαύρα πουκάμισα («μελανοχιτώνες»).

Εικόνα 2, σελ. 117

Ξανθά Γερμανόπουλα εμφανίζονται να χαίρονται καθώς Εβραϊόπουλα διώχνονται μαζί με το δάσκαλό τους από το σχολείο. Η εικόνα (καρικατούρα) προέρχεται από το σχολικό βιβλίο της ναζιστικής Γερμανίας. Οι Γερμανοί θεωρούσαν τον εαυτό τους κάτι ανώτερο και ξεχωριστό. Επίσης, κατ' αυτούς η ξανθή τους επιδερμίδα και το χρώμα μαλλιών δήλωνε ότι ήταν καθαρόαιμοι και απόγονοι της Αρείας Φυλής. Τους Εβραίους τούς θεωρούσαν κατώτερα όντα που είχαν αναμειχθεί μαζί τους. Οι Ναζί τούς κυνήγησαν μέχρι ολοκληρωτικού εξαφανισμού. Ουσιαστικά, ο μοναδικός λαός που αποδέχονταν ήταν οι Έλληνες εξαιτίας των αρχαίων Ελλήνων και εξαιτίας της ισχυρής παράδοσης που είχε η κλασική φιλολογία στη Γερμανία από το 1800.

Πηγή 1

Ο Μουσολίνι, ως κατ' εξοχήν εκφραστής του φασισμού, στρέφεται ευθέως εναντίον του φιλελευθερισμού ως πολιτικής ιδεολογίας, καθώς και εναντίον της αστικής δημοκρατίας ως συστήματος διακυβέρνησης που εμπνέεται από τον πολιτικό φιλελευθερισμό. Κατά τον Μουσολίνι, «ο φιλελευθερισμός είναι έτοιμος να κλείσει τις πύλες του εγκαταλελειμμένου ναού του»: ο φιλελευθερισμός υπήρξε κάποτε μία πολιτική ιδεολογία που εξιδανικεύτηκε, «λατρεύτηκε» (από εκεί και η αναφορά του Μουσολίνι στο ναό), αλλά τώρα πλέον δεν έχει τίποτα να προσφέρει, με άλλα λόγια «είναι έτοιμος να κλείσει τις πύλες του εγκαταλελειμμένου ναού του». Έτσι εξηγείται, κατά το Μουσολίνι, και το γεγονός ότι «όλοι οι πολιτικοί πειραματισμοί του σύγχρονου κόσμου είναι αντι-

φιλελεύθεροι», θεμελιώνονται, δηλαδή, στην απόρριψη του φιλελευθερισμού.

Πηγή 2: βλ. απάντησης ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α.** Να αναφέρετε τις εξελίξεις στη Σοβιετική Ένωση μετά το θάνατο του Λένιν.
- β.** Τι γνωρίζετε για τον φασισμό στην Ιταλία;
- γ.** Πώς ακριβώς αναπτύχθηκε στη Γερμανία ο ναζισμός;

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:

- α.** Ο Στάλιν συνέχισε ακριβώς την ίδια πολιτική που είχε ο Λένιν.
- β.** Ο Μουσολίνι και κάποιοι οπαδοί πραγματοποίησαν την «πορεία προς τη Ρώμη» το Νοέμβριο του 1925.
- γ.** Το φασιστικό κράτος επιδίωξε τον απόλυτο έλεγχο.
- δ.** Το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα ιδρύθηκε το 1922.
- ε.** Ο Χίτλερ αναδείχθηκε καγκελάριος τον Ιανουάριο του 1935.

3. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να προσδιορίσετε τα πιστεύω των ναζί:

Δέκα Εντολές των Ναζί για την Επιλογή Συζύγου

1. Να θυμάσαι πως είσαι Γερμανός / Γερμανίδα.
2. Αν είσαι από καλή γενιά, μη μείνεις ανύπαντρος.
3. Κράτησε το σώμα σου καθαρό.
4. Κράτησε το πνεύμα και την ψυχή σου καθαρά.
5. Σαν Γερμανός / Γερμανίδα διάλεξε κάποια / κάποιον με γερμανικό ή βόρειο αίμα [...]
6. Όταν διαλέγεις σύζυγο, έλεγξε την καταγωγή του.
7. Η υγεία είναι προϋπόθεση της εξωτερικής ομορφιάς.
8. Παντρεύσου μόνο από αγάπη.
9. Μην ψάχνεις συμπαίκτη αλλά σύντροφο για γάμο.
10. Να εύχεσαι να αποκτήσεις όσο το δυνατόν περισσότερα στα παιδιά.

(Εγχειρίδιο για μια γερμανική οικογένεια, Βερολίνο χ.χ.)

Μ. Mazower, Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 86

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η Β' Ελληνική Δημοκρατία

- ◉ **Δεκέμβριος 1923:** ο **Αλέξανδρος Παπαναστασίου** Πρόεδρος της Δημοκρατίας (προτείνει την ανακήρυξη της *αβασίλευτης Δημοκρατίας*).
- ◉ **25 Μαρτίου 1924:** Η Βουλή με ψήφισμα ανακηρύσσει τη Δημοκρατία (επικυρώνεται με δημοψήφισμα στις 13 Απριλίου 1924).

∞ Η περίοδος 1924-1928

- ◉ **Πολίτευμα ευάλωτο:** α) κυβερνητική αστάθεια, β) κάποιοι στρατιωτικοί πίστευαν στα συγκεντρωτικά καθεστώτα (Ιταλία, Γερμανία), γ) ενίσχυση εργατικού κινήματος (**1918:** ιδρύεται η **Γ.Σ.Ε.Ε.** και σχεδόν ταυτόχρονα το **Σ.Ε.Κ.Ε.**, το οποίο μετονομάζεται **Κ.Κ.Ε.**).
- ◉ **1925:** Ο Θ. Πάγκαλος επιβάλλει δικτατορία. Η κοινή αντίθεση των κομμάτων και η καταστροφική οικονομική του πολιτική οδηγούν στην ανατροπή του από τον **Γ. Κονδύλη**.
- ◉ Ο **Κονδύλης** προκηρύσσει εκλογές, οι οποίες οδηγούν στο σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης εκτός του Κ.Κ.Ε. Η Κυβέρνηση αυτή εισηγήθηκε την ψήφιση δημοκρατικού Συντάγματος (1927).

∞ Η βενιζελική τετραετία 1928-1932

- ◉ **1928:** εκλέγονται οι Φιλελεύθεροι.
- ◉ **Κύριοι άξονες:** α) οικονομική ανάπτυξη, β) εδραίωση της δημοκρατίας, γ) εκπαιδευτική μεταρρύθμιση βασισμένη στην ενίσχυση της υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας και της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, στην εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα γυμνάσια και στην κατασκευή πολλών νέων σχολείων, δ) προσέγγιση με τις γειτονικές χώρες (το 1930 υπογράφεται το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας).
- ◉ **1929:** με πρόταση των Φιλελευθέρων ψηφίζεται το «ιδιώνυμον» (νόμος που έδινε στο κράτος την εξουσία να τιμωρεί οποιονδήποτε θεωρούσε ότι προωθούσε «ιδέες που υποστήριζαν τη βίαιη ανατροπή της κοινωνικής τάξης»).
- ◉ **1932:** Ο Βενιζέλος κηρύσσει την Ελλάδα σε πτώχευση (λόγω του κραχ του 1929).

∞ Το Λαϊκό Κόμμα στην Εξουσία

- ◉ **1933:** Επικρατούν τα αντιβενιζελικά κόμματα.
- ◉ Βενιζελικοί αποπειρώνται να πάρουν την εξουσία πραξικοπηματικά.
- ◉ Ο **Π. Τσαλδάρης** (*Λαϊκό Κόμμα*) αναλαμβάνει την εξουσία και γίνεται από-

πειρα δολοφονία κατά του Βενιζέλου.

☞ Το Κίνημα του 1935

- 1^η Μαρτίου 1935: εκδηλώνεται νέο κίνημα από τους βενιζελικούς (κατεστάλη όμως από τον Κονδύλη).
- Ακολούθησαν διώξεις και εκτελέσεις βενιζελικών.
- Ο Τσαλδάρης ανατρέπεται από τον Κονδύλη. Ο τελευταίος εγκαθιστά δικτατορία και επαναφέρει τον βασιλιά.

☞ Μετά την Παλινόρθωση

- Ο **Γεώργιος ο Β'** παραμέρισε τον Κονδύλη και χάρισε αμνηστία σε όλους
- **Εκλογές 1936**: Βενιζελικοί και αντιβενιζελικοί ισοψηφούν, το Κ.Κ.Ε. αναδεικνύεται σε ρυθμιστή των πολιτικών πραγμάτων.
- Ο **Γεώργιος ο Β'** διορίζει πρωθυπουργό τον **Ι. Μεταξά**.
- **Μάιος 1936**: η πρωθυπουργοποίηση του Μεταξά και η γενικότερη οικονομική κρίση προκαλούν αιματηρή διαδήλωση στη Θεσ/νίκη.
- **4 Αυγούστου 1936**: Ο **Μεταξάς** και ο **Γεώργιος Β'**, επικαλούμενοι κομμουνιστικό κίνδυνο, κηρύσσουν δικτατορία.

☞ Η Δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου

- **Μεταξάς**: Επιθυμούσε καθεστώς παρόμοιο με της Ιταλίας ή της Γερμανίας
- Στην Ελλάδα δεν υπήρχε μαζικό φασιστικό κόμμα.
- Ίδρυση της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.).
- Προσπάθεια προσεταιρισμού των αγροτών και των εργατών (συστηματική προπαγάνδα, λήψη κοινωνικών μέτρων).
- **Διαφορά με τα αντίστοιχα καθεστώτα Ιταλίας και Γερμανίας**: Στην Ελλάδα το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου δεν απέκτησε ποτέ κοινωνική στήριξη.
- **Έργο**: Καταδίωξη των αντιπάλων του, κυρίως των Κομμουνιστών
- Ο **Μεταξάς** ακολούθησε αγγλόφιλη πολιτική, αν και προτιμούσε το καθεστώς της Γερμανίας, λόγω της ισχυρής πίεσης του Γεωργίου (αγγλόφιλος).

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ποιο ήταν, κατά τη γνώμη σας, το κύριο γνώρισμα της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου; Να τεκμηριώσετε τη θέση σας.

Είναι μάλλον εμφανές ότι η πολιτική αστάθεια είναι το σημαντικότερο χα-

ρακτηριστικό γνώρισμα της Ελλάδας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Το 1924 ανακηρύσσεται η Β' Ελληνική Δημοκρατία με Πρόεδρο τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου. Το 1925 ένας δικτάτορας, ο Θεόδωρος Πάγκαλος προσπάθησε να καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία. Στα 1928 τον διαδέχεται η κυβέρνηση Βενιζέλου. Λόγω της κρίσης στα χρόνια 1929-1932 η κυβέρνηση Βενιζέλου δε μπορεί να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της και το 1932 κηρύσσει τη χώρα σε πτώχευση. Στις εκλογές του 1932 δεν εκλέγεται και έκτοτε αρχίζει ένα μπαράζ κυβερνήσεων που η μία διαδέχεται την άλλη χωρίς να προσφέρει τίποτα στο λαό. Το 1933 ανέρχεται στην εξουσία το Λαϊκό Κόμμα με ηγέτη τον Παναγή Τσαλδάρη, το 1935 εκδηλώνεται κίνημα από βενιζελικούς, το οποίο αποτυγχάνει, ενώ ο Κονδύλης ανατρέπει τον Τσαλδάρη και επαναφέρει τον Γεώργιο Β'. Στις εκλογές του 1935 τα δύο μεγάλα κόμματα ισοψηφούν και ο Ιωάννης Μεταξάς καταλαμβάνει την πρωθυπουργία. Οι συνεχείς αλλαγές κυβερνήσεων και τα συνεχή κινήματα έδειχναν αν μη τι άλλο τη φοβερή αστάθεια της ελληνικής κοινωνίας, την οποία εκμεταλλεύτηκε ο Μεταξάς και ο Γεώργιος Β' για να επιβάλλουν τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936.

2. Ποια κύρια διαφορά παρουσίαζε η δικτατορία της 4ης Αυγούστου από τον ιταλικό φασισμό και τον γερμανικό ναζισμό;

Η κύρια και μοναδική διαφορά μεταξύ της δικτατορίας του Μεταξά και του ιταλικού φασισμού και γερμανικού ναζισμού συνίσταται στο ότι ποτέ στην Ελλάδα η δικτατορία δεν κατάφερε να αποκτήσει ισχυρή και ευρεία κοινωνική βάση και αποδοχή.

3. Το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου, *Επιτάφιος*, είναι εμπνευσμένο από τα γεγονότα του Μαΐου του 1936 στη Θεσσαλονίκη. Να το διαβάσετε, να ακούσετε τη μελοποίησή του από τον Μίκη Θεοδωράκη (ή τον Σταύρο Ξαρχάκο) και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Ένα πολιτικό επεισόδιο, μια σύγκρουση ανάμεσα σε διαδηλωτές και αστυνομία στη Θεσσαλονίκη, ωθεί τον Ρίτσο να προστρέξει στη δημοτική στιχουργία σε δεκαπεντασύλλαβο, συγκεκριμένα στα μοιρολόγια, για να θρηνήσει το θύμα. Ο *Επιτάφιος* (1936) εάν συγκριθεί με την «Άνοιξη», αποτελεί σύμφωνα με μερικούς, μία παλινωδία, για άλλους είναι αποτέλεσμα μιας επιλογής προς την κατεύθυνση των λαϊκών αξιών.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 118

Πανηγυρισμοί απ’ όλο τον αθηναϊκό λαό για την ανακήρυξη της Δημοκρατίας (Αθήνα, 25 Μαρτίου 1924). Σύντομα ολόκληρος ο ελληνικός λαός θα έβλεπε το τέλμα στο οποίο θα έφθανε το ελληνικό κράτος μέχρι τη στιγμή που ο Μεταξάς εκμεταλλευόμενος την πολιτική αστάθεια της χώρας κατέλαβε την εξουσία σχεδόν πραξικοπηματικά.

Εικόνα 2, σελ. 119

Θεσσαλονίκη, Μάιος 1936: Μια μάνα θρηνεί το νεκρό γιο της ύστερα από επεισόδια που είχαν συμβεί ανάμεσα σε διαδηλωτές και αστυνομία, με αποτέλεσμα το θάνατο πολλών διαδηλωτών. Το γεγονός αυτό ήταν ενδεικτικό της κατάστασης που ξεκινούσε τότε στην Ελλάδα και του «τρόπου κατευνασμού» των εξεγέρσεων που είχε στο νου της η κυβέρνηση Μεταξά. Το επεισόδιο ενέπνευσε τον Γιάννη Ρίτσο να συνθέσει το ποίημα *Επιτάφιος*.

Εικόνα 3, σελ. 120

Παρέλαση της Μεταξικής Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.). Ο Μεταξάς προσπαθώντας να δημιουργήσει ένα δικτατορικό κόμμα ανάλογο με το κόμμα του Μουσολίνι στην Ιταλία ή του Χίτλερ στη Γερμανία θέλησε να αποκτήσει την κοινωνική αποδοχή. Με τους ενήλικους πολίτες δεν τα κατάφερε, γι’ αυτό και στράφηκε στη νεολαία, ιδρύοντας την παραπάνω οργάνωση.

Πηγή 1

Ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Παπαναστασίου υποστηρίζει ότι η ανακήρυξη της αβασίλευτης δημοκρατίας στην Ελλάδα είναι η φυσική και ευτυχής κατάληξη του μακροχρόνιου εσωτερικού αγώνα (σαφής αναφορά στον Εθνικό Διχασμό) των οπαδών της Δημοκρατίας εναντίον της μοναρχίας. Η τελευταία, θεσμός ούτως ή άλλως αναχρονιστικός κατά τον Παπαναστασίου, έγινε επιπλέον στην τελευταία, θεσμός ούτως ή άλλως αναχρονιστικός κατά τον Παπαναστασίου, έγινε επιπλέον στην Ελλάδα αντικείμενο εκμετάλλευσης στα χέρια των εκάστοτε βασιλέων, οι οποίοι χρησιμοποίησαν το θεσμό για να καταπατήσουν τις λαϊκές ελευθερίες. Το αποτέλεσμα ήταν να οδηγήσουν τη χώρα «εις τήν έθνικην συμφοράν» (αναφορά στην έκβαση του μικρασιατικού πολέμου). Με την ανακήρυξη της Δημοκρατίας, όμως, «ἀποδίδεται ή Έλλάς εις τούς Έλληνας».

Πηγή 2

Κατά τον ιστορικό Α. Λιάκο, ανάμεσα στις πρωτοβάθμιες (σωματεία) και δευτεροβάθμιες εργατικές ενώσεις (ομοσπονδίες), από τη μια, και τη Γ.Σ.Ε.Ε., από την άλλη, υπήρχε σοβαρή οργανωτική δυσαναλογία, με αποτέλεσμα η τελευταία να επηρεάζεται περισσότερο από τις γενικές πολιτικές εξελίξεις παρά από την κατάσταση στο εργατικό κίνημαῦ δεύτερον, η επισήμανση ότι όσοι εντάσσονται στη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών προσδιόριζαν τον εαυτό τους όχι μόνο με βάση την επαγγελματική τους ιδιότητα αλλά κυρίως με γνώμονα την πολιτική-ταξική τους θέση, δηλαδή «αναγνωρίζονταν ως ιδιαίτερη τάξη». Το γεγονός αυτό αποτελούσε ένα αναμφισβήτητα σοβαρό βήμα στην πορεία συνειδητοποίησης των Ελλήνων εργατών.

Πηγή 3

Στην συγκεκριμένη πηγή ο Μεταξάς εκφράζει εντελώς απροκάλυπτα τις αντικοινοβουλευτικές του απόψεις πολύ καιρό πριν γίνει δικτάτορας. Θεωρούσε ότι οι Έλληνες καθόλου δε χρειαζόνταν τον κοινοβουλευτισμό (για τον οποίο, σημειωτέον, τόσο κοπίασαν). Η άποψή του είναι ότι η Ελλάδα πρέπει να εξέλθει από αυτό το πολιτικό σύστημα και θέτει απλά το ερώτημα: «με ποιον τρόπο, του κομμουνισμού ή του εθνικισμού;». Εδώ διαφαίνονται ξεκάθαρα οι χιτλερικές θέσεις του. Παρά το γεγονός αυτό ή, ίσως, γι' αυτό ακριβώς ο βασιλιάς Γεώργιος Β' τον διόρισε πρωθυπουργό.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Τι γνωρίζετε για τη Β' Ελληνική Δημοκρατία;
 - β. Να σχολιάσετε την βενιζελική πολιτική των ετών 1928-1932.
 - γ. Πώς επανήλθε ο βασιλιάς και ποιες οι κινήσεις του;
2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Β' Ελληνική Δημοκρατία ανακηρύχθηκε στα 1925.
 - β. Η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος ιδρύθηκε στα 1920.
 - γ. Ο Βενιζέλος εισήγαγε το νόμο του «Ιδιώνυμου».
 - δ. Ο Κονδύλης ανατράπηκε από τον Τσαλδάρη.
 - ε. Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' καταδίκασε σε θάνατο όλους όσους συμμετείχαν στο κίνημα του 1935.
3. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **ιδιώνυμο, Λαϊκό Κόμμα.**

4. Αφού διαβάσετε το ακόλουθο κείμενο, στη συνέχεια να σχολιάσετε τη στάση του Μεταξά σχετικά με τη δικτατορία του.

Ο Ι. Μεταξάς για την επιβολή δικτατορίας στην Ελλάδα

Το ακόλουθο κείμενο είναι απόσπασμα από την εισηγητική έκθεση του Ι. Μεταξά προς τον Γεώργιο Β', η οποία συνόδευε το πρώτο διάταγμα για αναστολή του συντάγματος.

Μεγαλειότατε,

Ἡ Ὑμετέρα Κυβέρνησις, τῆς ὁποίας ἔχω τὴν τιμὴν νὰ προΐσταμαι, θεωρεῖ καθήκον τῆς νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, ὅτι ἡ χώρα εὐρίσκεται εἰς ἔκρυθμον κατάστασιν καὶ εἰς τὰς παραμονὰς ἀνατρεπτικῆς στασιαστικῆς κινήσεως. Ἡ κατάστασις αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς ὄγκουμένης κομμουνιστικῆς προπαγάνδας, ἣτις ἀφοῦ πρὸ πολλοῦ εἰσεχώρησεν ἐπικινδύνως εἰς τὴν ὑπαλληλίαν ἀπειλοῦσα νὰ παραλύσῃ τὴν κρατικὴν μηχανὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποφασιστικῆς στασιαστικῆς ἐξορμήσεως, κατεργάζεται ἤδη τὴν διείσδυσίν τῆς καὶ μεταξὺ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τοῦ ἔθνους, καλλιεργοῦσα τὸ πνεῦμα τῆς ἀναρχίας μεταξὺ τῶν ὀπλιτῶν τῶν στρατῶν τῆς ξηρᾶς, τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀέρος.

Σπ. Λιναρδάτος, 4^η Αυγούστου, σελ. 34-35

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Προσφυγικό Ζήτημα: στέγαση και επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων.

∞ Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.)

- Αυτόνομος οργανισμός που δρούσε με τη συνεργασία του ελληνικού κράτους.
- Λειτουργήσε από το 1923 ως το 1930.
- Ασχολήθηκε κυρίως με την αποκατάσταση των προσφύγων στην ύπαιθρο.

∞ Πρόσφυγες

- 750.000 οδηγήθηκαν στη Μακεδονία και τη Θράκη, διότι: α) εκεί υπήρχαν διαθέσιμες γαίες, β) εκεί υπήρχε ανάγκη εγκατάστασης ελληνικού πληθυσμού.
- Δημιουργία προσφυγικών συνοικισμών: Αθήνα (Καισαριανή, Βύρωνας, Νέα Ιωνία), Πειραιάς (Κοκκινιά).
- Οι πλούσιοι πρόσφυγες επέλεξαν μόνοι τους το μέρος, ενώ όσοι φτωχοί δεν κατόρθωσαν να βρουν σπίτι, συνέχισαν να μένουν στους προσφυγικούς συνοικισμούς.

∞ Προβλήματα

- Αρνητική στάση των γηγενών.
- Οι πρόσφυγες πήραν γη που οι γηγενείς τη θεωρούσαν δική τους.
- Οι πρόσφυγες δούλευαν έναντι χαμηλότερου μεροκάματου.
- Οι πρόσφυγες στη συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν βενιζελικοί (γεγονός που τους έφερνε σε αντίθεση με την αντιβενιζελική ομάδα).
- Πολλοί γηγενείς θεωρούσαν τους πρόσφυγες παράδοξους (διαφορετικά ονόματα, διαφορετικά φαγητά, οι γυναίκες τους εργαζόνταν).
- **Πρόσφυγας:** αρνητικός απαξιωτικός χαρακτηρισμός.

∞ Η σφραγίδα των Προσφύγων στην Ελληνική Κοινωνία

- **Πολιτικό επίπεδο:** α) η συγκέντρωση των Ελλήνων μέσα στα όρια της Ελλάδας σήμανε την εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας, β) χάρη στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και στη Θράκη ενισχύθηκε όχι μόνο η ελληνική παρουσία σ' αυτές τις περιοχές αλλά και η εθνική ομοιογένεια της Ελλάδας, γ) οι πρόσφυγες τάχθηκαν στο χώρο του βενιζελισμού (αρκετοί αργότερα έγιναν σοσιαλιστές και κομμουνιστές).

- **Οικονομικό επίπεδο:** α) η αγροτική οικονομία αναζωογονήθηκε (οι πρόσφυγες αξιοποίησαν ακαλλιέργητες εκτάσεις), β) η συγκέντρωση προσφύγων στα αστικά κέντρα έδωσε νέες δυνατότητες στο εμπόριο και τη βιομηχανία, γ) όσοι διέθεταν κεφάλαιο, ασχολήθηκαν με το εμπόριο και τη βιοτεχνία.
- **Κοινωνικό επίπεδο:** α) οι πρόσφυγες έφεραν στην Ελλάδα τον τρόπο ζωής τους, τις συνήθειές τους, τη μουσική τους, την κουζίνα τους, β) καθώς πολλές γυναίκες δούλευαν, τα στερεότυπα που ήθελαν τη γυναίκα στο σπίτι καταργήθηκαν.
- **Γράμματα & Τέχνες:** Οι πρόσφυγες έδωσαν νέα πνοή στα Γράμματα και τις Τέχνες. Σημαντικοί λογοτέχνες: **Γ. Σεφέρης** (Νόμπελ Λογοτεχνίας 1963), **Ηλ. Βενέζης, Κ. Πολίτης, Στρ. Δούκας, Δ. Σωτηρίου.**

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Κατά μία εκτίμηση, η Ελλάδα χωρίς τους πρόσφυγες θα ήταν σήμερα μία άλλη χώρα. Συμφωνείτε ή διαφωνείτε; Να τεκμηριώσετε τη θέση σας.

Είναι κάτι παραπάνω κι από βέβαιο ότι η Ελλάδα χωρίς τους πρόσφυγες θα ήταν μία εντελώς διαφορετική χώρα, με διαφορετική οικονομία, διαφορετική πολιτική αλλά κυρίως διαφορετική κουλτούρα και διαφορετικό νεοελληνικό πολιτισμό. Οι πρόσφυγες άλλαξαν την Ελλάδα προς το καλύτερο. Κατ' αρχήν οι Έλληνες μαζεύτηκαν όλοι στο ελληνικό έδαφος (με ελάχιστες εξαιρέσεις). Απέκτησαν εθνική συνείδηση και άρχισαν να βαδίζουν μαζί στον 20^ο αιώνα. Στην πολιτική σκηνή η ομάδα των Φιλελευθέρων κέρδισε πολλούς οπαδούς και μαζί τους αναβαθμίστηκε κι άλλο η αστική τάξη (σε λίγα χρόνια κάποιες δυνάμεις θα την καταδυναστεύσουν). Ως προς την οικονομία νέες καλλιεργητικές μέθοδοι εμφανίστηκαν, ενώ εισήχθη στη χώρα το εμπόριο και οι βιοτεχνία, στα οποία οι Μικρασιάτες ήταν αριστοτέχνες. Σε κοινωνικό επίπεδο οι πρόσφυγες έφεραν στην Ελλάδα την κουλτούρα τους και τον τρόπο ζωής του (ρεμπέτικο τραγούδι, αλλαγή της θέσης της γυναίκας). Επιπλέον έφεραν και την κουζίνα τους, μία κουζίνα ανατολίτικη και εντελώς διαφορετική από αυτήν της Ελλάδας. Τέλος, οι πρόσφυγες μάς προσέφεραν τους σημαντικότερους λογοτέχνες που έχει αναδείξει η χώρα μας παγκοσμίως: Γ. Σεφέρης (Νόμπελ Λογοτεχνίας, 1963), Ηλίας Βενέζης (τα έργα του σχετικά με τη Μικρά Ασία μεταφράστηκαν σε όλο τον κόσμο, κυρίως τα *Αιολική Γη*, *Το Νούμερο 31328*, *Γαλήνη*), Στρατής Δούκας (*Ιστορία ενός Αιχμαλώτου*), Διδώ Σωτηρίου (*Τα Ματωμένα Χώματα*, *Οι Νεκροί Περιμένουν*)

2. Αφού μελετήσετε τις πηγές 1 και 2, να καταγράψετε και να σχολιάσετε τους παράγοντες έντασης μεταξύ γηγενών και προσφύγων όπως παρουσιάζονται στα κείμενα.

Το κείμενο, προφορική μαρτυρία ενός πρόσφυγα από τη Μικρά Ασία, αναφέρεται στις σοβαρές δυσκολίες που αντιμετώπισε μια ομάδα προσφύγων, η οποία εγκαταστάθηκε στην Ανάβυσσο του νομού Αττικής. Πέρα από τις αντικειμενικές δυσκολίες (έλλειψη στέγης, νερού και τροφής), οι πρόσφυγες βρέθηκαν αντιμέτωποι και με την εχθρότητα των γηγενών. Είναι χαρακτηριστικό το ότι ντόπιοι, που σημειωτέον ήταν Έλληνες αλβανόφωνοι, αποκαλούσαν τους πρόσφυγες «Τούρκους».

Σύμφωνα με τον Άλκη Ρήγο, η διάσταση γηγενών – προσφύγων ήταν μία από τις σημαντικότερες αντιθέσεις που σφράγισαν τις εξελίξεις σε όλα τα επίπεδα της ελληνικής κοινωνίας κατά τον Μεσοπόλεμο και όχι μόνο. Πιο συγκεκριμένα οι παραλίγο σφαγμένοι από τους αλλόθρησκους Έλληνες αποκαλούνται «Τουρκόσποροι». Η λέξη «Σμυρνιά» χρησιμοποιείται πλέον για να δηλώσει την ιερόδουλη και όχι την κυρία από τη Σμύρνη. Η λέξη «πρόσφυγας» χρησιμοποιείται εντελώς υποτιμητικά, ενώ το αποκορύφωμα σημειώνεται όταν κάποιος προτείνουν, με εντελώς απροκάλυπτο χιτλερικό φασισμό να φορούν οι πρόσφυγες κίτρινα περιβραχιόνια, για να διαφέρουν από τους άλλους Έλληνες, και να μη γίνονται δεκτοί από αυτούς.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 121

Στην Κοκκινιά, τη σημερινή Νίκαια του Πειραιά, εγκαταστάθηκαν φτωχοί πρόσφυγες σε συνθήκες που παρέμεναν εξαιρετικά αντίξοες για πολλές δεκαετίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντικό μέρος των προσφύγων πέθαναν στην Ελλάδα μέσα σ' έναν χρόνο από τη στιγμή που ήρθαν λόγω των αντίξοων συνθηκών (στα χωριά οι περισσότεροι πέθαναν από ελονοσία).

Εικόνα 2, σελ. 122

Γυναίκες πρόσφυγες εργάζονται σε νηματουργείο. Οι γυναίκες των προσφύγων εργάζονταν και αυτό έγινε αιτία να σταματήσει στην Ελλάδα με την έλευσή τους η παράδοση που ήθελε τη γυναίκα στο σπίτι, υποχείριο του άνδρα.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου (1^η παράγραφος)

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου (2^η παράγραφος)

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Πώς αντιμετωπίστηκαν οι πρόσφυγες από τους γηγενείς κατοίκους;
 - β. Να αναφέρετε τις πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που επέφεραν οι πρόσφυγες στην ελληνική κοινωνία.
 - γ. Σε ποια μέρη της Ελλάδος διέμεναν πρόσφυγες; Να αναφέρετε τους λόγους.
2. Να σχολιάσετε τους παρακάτω όρους: **Ε.Α.Π., Προσφυγικό Ζήτημα.**
3. Αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα, να γράψετε τις συνέπειες από την άφιξη των προσφύγων, έτσι όπως προκύπτουν από το κείμενο.

Οι συνέπειες της άφιξης των προσφύγων στον επιχειρηματικό τομέα
Αξιοσημείωτες ήταν οι επιπτώσεις από την εγκατάσταση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της ανατολικής Θράκης και στον επιχειρηματικό τομέα. Η εσωτερική αγορά διευρύνθηκε με την προσθήκη μεγάλου αριθμού καταναλωτών ενώ, ταυτόχρονα, από τον αστικό προσφυγικό πληθυσμό αντλήθηκε φθινό εργατικό δυναμικό αλλά και ειδικευμένοι τεχνίτες. Η χώρα πλουτίστηκε με ανθρώπους δεδομένης επιχειρηματικής ικανότητας και πείρας [...]. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως αναφέρεται στην έκδοση της Κοινωνίας των Εθνών του 1926, στους 7000 εμπόρους και βιομηχάνους γραμμένους στο Επιμελητήριο της Αθήνας, οι 1000 ήταν πρόσφυγες, ενώ στον Πειραιά η αναλογία ήταν μεγαλύτερη.

Γ. Γιαννακόπουλος, «Η Ελλάδα με τους πρόσφυγες»,
Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμος 7, σελ. 97

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Προμηνύματα

- **1931:** Η Ιαπωνία καταλαμβάνει την κινεζική επαρχία της Μαντζουρίας.
- **1934:** Η χιτλερική Γερμανία εγκαταλείπει την Κοινωνία των Εθνών.
- **1935:** Η Γερμανία επαναφέρει τη στρατιωτική θητεία παραβιάζοντας τη Συνθήκη των Βερσαλλιών.
- **1936:** Η φασιστική Ιταλία καταλαμβάνει την Αιθιοπία και εγκαταλείπει την Κοινωνία των Εθνών.
- **1936:** Η Γερμανία παραβιάζοντας την Συνθήκη των Βερσαλλιών καταλαμβάνει την αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας.
- **1936:** Γερμανία και Ιταλία βοηθούν τον Φράνκο στον εμφύλιο της Ισπανίας.
- **1936:** Χίτλερ – Μουσολίνι συνάπτουν τη συμμαχία *Άξονα Ρώμης – Βερολίνου*.
- **1936:** Υπογραφή *Αντιδιεθνιστικού Συμφώνου* μεταξύ Γερμανίας, Ιταλίας και Ιαπωνίας (στόχος: καταπολέμηση του κομμουνισμού και πλήρης υποστήριξη του φασισμού παγκοσμίως).
- **1937:** Η Ιαπωνία ξεκινά πόλεμο με την Κίνα.
- **1938:** Η Γερμανία καταλαμβάνει την Αυστρία. Ο Χίτλερ απειλεί ακόμη τη Δ. Τσεχοσλοβακία.
- **1938:** Οι *Τσάμπερλαιν, Νταλαντιέ, Χίτλερ* και *Μουσολίνι* υπογράφουν τη *Συμφωνία του Μονάχου*: η Βρετανία και η Γαλλία αποδέχονταν την προσάρτηση της Δ. Τσεχοσλοβακίας (Βοημία) στη Γερμανία.
- **1939:** Ο Χίτλερ διαλύει την Τσεχοσλοβακία. Προσαρτά τη Δυτική και η Ανατολική ανακηρύσσεται σε ανεξάρτητο κράτος υπό την προστασία της Γερμανίας (γερμανικό προτεκτοράτο).
- **1939:** Η Ιταλία καταλαμβάνει την Αλβανία.
- **1939:** Ο Χίτλερ απαιτεί και την Πολωνία. Βρετανία και Γαλλία του απαντούν ότι αν προχωρήσει θα τού κηρύξουν τον πόλεμο.

∞ Προεργασίες Πολέμου

- **Αγγλία, Γαλλία και Σοβιετική Ένωση** δε συμφωνούν σε κοινό τρόπο αντιμετώπισης του Χίτλερ.
- Η **Γερμανία** συνάπτει *σύμφωνο μη επίθεσης* με τη **Ρωσία** για να εξασφαλίσει τα νότια της. Επιπλέον, συμφωνούν το διαμελισμό της Πολωνίας (*Σύμφωνο Μολότοφ – Ρίμπεντροπ*).

∞ Αίτια

- Οι ταπεινωτικοί όροι που επιβλήθηκαν στα ηττημένα κράτη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, με αποτέλεσμα να εξουθενωθούν οικονομικά και να θιγεί το εθνικό αίσθημα των λαών τους.
- Οι συνθήκες ειρήνης άφηναν ανικανοποίητα πιεστικά αιτήματα διαφόρων χωρών και εθνοτήτων· όλοι αυτοί επιθυμούσαν αναθεώρηση των συνθηκών.
- Οξύτατη οικονομική κρίση μάστιζε την Ευρώπη και τον κόσμο, μετά το 1929, δημιουργώντας το έδαφος για τη δράση αυτόκλητων σωτήρων, όπως οι Μουσολίνι και Χίτλερ, που επέβαλαν ολοκληρωτικά και επιθετικά καθεστώτα.
- Φόβος των Δυτικών Δυνάμεων απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, που τις έκανε να αντιμετωπίζουν για πολύ καιρό με αδράνεια, αν όχι με ικανοποίηση, την επιθετικότητα της ναζιστικής Γερμανίας, ελπίζοντας ότι θα μπορούσαν να τη χρησιμοποιήσουν ως ανάχωμα που θα εμπόδιζε την εξάπλωση της σοβιετικής επιρροής στην Ευρώπη.
- Αδυναμία της *Κοινωνίας των Εθνών* να λάβει οποιοδήποτε αποτελεσματικό μέτρο για την ανατροπή του επερχόμενου πολέμου.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να παρουσιάσετε το περιεχόμενο των όρων: «Άξονας Ρώμης – Βερολίνου» και «πολιτική κατευνασμού».

- **Άξονας Ρώμης Βερολίνου:** συμμαχία ανάμεσα στον Χίτλερ και τον Μουσολίνι (1936).
- **πολιτική κατευνασμού:** η πολιτική που ακολούθησαν αρχικά η Βρετανία και η Γαλλία απέναντι στον Χίτλερ. Η πολιτική αυτή συνίστατο στο να αποδεχθούν αρχικά κάποιες παραβιάσεις του για να μη εξωθήσουν οι ίδιες τα πράγματα στα άκρα.

2. Αφού μελετήσετε την πηγή 1 και την εικόνα 2, να δοκιμάσετε να ερμηνεύσετε την «πολιτική κατευνασμού που η ακολούθησαν η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία απέναντι στη ναζιστική Γερμανία».

Τόσο η πηγή όσο και η εικόνα μαρτυρούν ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1930 υπήρχε στη Βρετανία ένα αντιπολεμικό ρεύμα ιδιαίτερα ισχυρό στην κοινωνία. Τόσο το ύφος του ρεπορτάζ της εφημερίδας Daily Express όσο και η πανηγυρική ατμόσφαιρα που επικρατεί στην υποδοχή του Βρετανού πρωθυ-

πουργού αυτό μαρτυρούν. Φαίνεται, μάλιστα, ότι κάτι ανάλογο συνέβαινε στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Οι Ευρωπαίοι, έχοντας βιώσει μόλις πριν από είκοσι χρόνια τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, έμοιαζαν να επιθυμούν την ειρήνη, με κάθε θυσία. Πόσο μάλλον αν η θυσία αυτή αφορούσε σε μια άλλη χώρα, στη συγκεκριμένη περίπτωση στην Τσεχοσλοβακία!

3. Αφού μελετήσετε τις πηγές 2^α και 2^β, να καταγράψετε και να σχολιάσετε σε σύντομο κείμενο τα κίνητρα που ώθησαν Γερμανία και Σοβιετική Ένωση στην υπογραφή του Συμφώνου Ρίμπεντροπ – Μολότοφ.

Η Συμφωνία του Μονάχου και το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ – Μολότοφ οφείλουν να εξετασθούν στο ενιαίο πλαίσιο των διπλωματικών διεργασιών που προηγήθηκαν του πολέμου.

Με τη Συμφωνία του Μονάχου, η Βρετανία και η Γαλλία πίστευαν ότι θα απέφευγαν τελικά τη σύγκρουση με τη Γερμανία και ενδεχομένως να έστρεφαν τη ναζιστική επιθετικότητα προς τη Σοβιετική Ένωση. Με το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ – Μολότοφ η Σοβιετική Ένωση έμοιαζε να λειτουργεί με το ίδιο ακριβώς σκεπτικό, αντιστρέφοντας βεβαίως, τους όρους. Τόσο οι Αγγλογάλλοι όσο και οι Σοβιετικοί ήθελαν να αποφύγουν τη σύγκρουση με τη Γερμανία, τουλάχιστον εκείνη τη χρονική στιγμή.

Η Γερμανία, από την πλευρά της, ενεργούσε στο πλαίσιο που τόσο εύστοχα αναλύεται στην πηγή 2β: υπογράφοντας διπλωματικές συμφωνίες και με τις δύο πλευρές, καλλιεργούσε τόσο στους Αγγλογάλλους όσο και στους Σοβιετικούς την εντύπωση ότι δε θα είναι αυτοί ο πρώτος στόχος, ενώ εκείνο που στην πραγματικότητα την ενδιέφερε ήταν να επιτεθεί και στους δύο αλλά στον καθένα ξεχωριστά, αποτρέποντάς τους από το να συμμαχήσουν εναντίον της.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 123

Δημοκρατικοί εθελοντές σε οδόφραγμα της Μαδρίτης μάχονται εναντίον φασιστών την εποχή του ισπανικού εμφυλίου πολέμου (1936-1939). Ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι έστειλαν στρατό και βοήθησαν τον δικτάτορα Φράνκο να καταλάβει την εξουσία από τη νόμιμη κυβέρνηση.

Εικόνα 3, σελ. 124: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Εικόνα 4, σελ. 124

Οργισμένοι Τσέχοι παρακολουθούν ανήμποροι την είσοδο γερμανικών

στρατευμάτων στην Πράγα στις 15 Μαρτίου 1939. Ο Χίτλερ τότε κατέλαβε τη Δυτική Τσεχοσλοβακία προσαρτώντας τη στη Γερμανία (Βοημία), ενώ η Ανατολική ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος υπό τη γερμανική προστασία, δηλαδή γερμανικό προτεκτοράτο. Οι Βρετανοί και οι Γάλλοι αποδέχθηκαν το γεγονός, σκεπτόμενοι πως ο Χίτλερ θα σταματούσε εκεί.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: Συμφωνία του Μονάχου, Σύμφωνο Μολότοφ – Ρίμπεντροπ, Αντιδιεθνιστικό Σύμφωνο, Άξονας Ρώμης – Βερολίνου.

2. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Ποιες οι πολεμικές κινήσεις της Γερμανίας πριν τον πόλεμο;

β. Ποιες οι πολεμικές κινήσεις της Ιταλίας πριν τον πόλεμο;

γ. Ποιες οι διπλωματικές κινήσεις της Γερμανίας;

δ. Να αναφέρετε τα αίτια του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:

α. Η Γερμανία παραβίασε κομβικά σημεία της Συνθήκης των Βερσαλλιών.

β. Το 1935 η Αυστρία κατέλαβε τη Γερμανία.

γ. Το 1936 η Ιταλία κατέλαβε την Αλβανία.

δ. Οι πρωθυπουργοί της Αγγλίας και της Γαλλίας υπέγραψαν το Αντιδιεθνιστικό Σύμφωνο με τη Γερμανία και την Ιταλία.

ε. Η Γαλλία και η Αγγλία θα κήρυτταν τον πόλεμο στη Γερμανία, αν κατέλαμβανε την Πολωνία.

4. Διαβάστε το κείμενο και προσδιορίστε τις διπλωματικές ζυμώσεις του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Διπλωματικές Ζυμώσεις στις Παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Για να συγκρατήσουν τη χιτλερική επιθετικότητα σε βάρος της Πολωνίας, τα δημοκρατικά καθεστώτα δε μπορούν πια να υπολογίζουν παρά μόνο στη συμμαχία των Ρώσων. Από τον Απρίλιο έχουν αρχίσει διαπραγματεύσεις μεταξύ των τριών δυνάμεων, αλλά η σύναψη συμφωνίας προσκρούει σε πολλά εμπόδια. Στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γαλλία η ιδέα

μιας συμμαχίας με τον Στάλιν συναντά πολύπλευρη αντίδραση. [...] Από την πλευρά του ο Στάλιν δυσπιστεί μετά το Μόναχο για το διπλό παιχνίδι που εκτιμά πως παίζουν οι Δυτικοί. Ο Μολότοφ [...] τον ενθαρρύνει να αρχίσει με τη Γερμανία μυστικές συνομιλίες ώστε να κερδίσει χρόνο – δίχως φυσικά να αγνοεί πως απώτερος στόχος του ναζισμού είναι η εξόντωση του μπολσεβικισμού και η απώθηση της Ρωσίας προς τις «ασιατικές στέπες» – και να ανακτήσει τα εδάφη που είχαν χαθεί το 1918. Σίγουρα ο Χίτλερ ενοχλήθηκε στη σκέψη ενός συμβιβασμού με μια κομμουνιστική δύναμη και δίστασε για πολύ να το κάνει, μα στο τέλος αποφάσισε να δεχθεί τη θυσία, ώστε να ξεμπερδέψει απερίσπαστος με την Πολωνία και κατόπιν με τις δυτικές δημοκρατίες.

S. Bernstein & P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, τόμος 3, σελ. 111

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

Αφορμή: Η γερμανική εισβολή στην Πολωνία (1 Σεπτεμβρίου 1939).

Έκρηξη: Βρετανία και Γαλλία κηρύσσουν τον πόλεμο στη Γερμανία.

∞ Οι επιχειρήσεις στην Ευρώπη (1939-1941)

- **1939-1941:** Η Γερμανία κατορθώνει να ελέγξει το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης.
- **Οκτώβριος 1939:** Η Γερμανία έχει καταλάβει την Πολωνία (ένα μέρος της το έχει η Σοβιετική Ένωση).
- **Απρίλιος – Μάιος 1940:** Η Γερμανία έχει καταλάβει: Δανία, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Νορβηγία, Βέλγιο.
- **5-14 Ιουνίου 1940:** γαλλογερμανικός πόλεμος και παράδοση της Γαλλίας (γαλλική αντίσταση στην Αγγλία, Ντε Γκολ).
- **Αύγουστος – Οκτώβριος 1940:** Η γερμανική αεροπορία βομβαρδίζει την Αγγλία (χωρίς επιτυχία).
- **Απρίλιος 1941:** Η Γερμανία στρέφεται στα Βαλκάνια: καταλαμβάνει Γιουγκοσλαβία και Ελλάδα (με σύμμαχο τη Βουλγαρία).

∞ Η οργάνωση της κατεχόμενης Ευρώπης

- Οργάνωση κατά τα πρότυπα της ναζιστικής Γερμανίας.
- Οι οικονομικοί πόροι των κατακτημένων περιοχών δεσμεύονται.
- Οι λαοί υφίστανται συστηματική προπαγάνδα για να αναγνωρίσουν την ανωτερότητα του εχθρού. Όταν δεν υποτάσσονται εξοντώνονται μαζικά (π.χ. Εβραίοι).

∞ Η Γερμανική Επίθεση στη Σοβιετική Ένωση

- **Ιούνιος 1941:** Οι Γερμανοί επιτίθενται στους Σοβιετικούς
- Φθάνουν και πολιορκούν Λένινγκραντ και Μόσχα
- **Άνοιξη 1942:** νέα γερμανική επίθεση
- **Σεπτέμβριος 1942 – Φεβρουάριος 1943:** Οι Γερμανοί ηττώνται από τους Ρώσους.

∞ Οι επιχειρήσεις στην Αφρική

- Οι Ιταλοί με ορμητήριο τη Λιβύη επιτίθενται στις αγγλικές δυνάμεις της Αιγύπτου (στόχος: κατάληψη της διώρυγας του Σουέζ).
- **Φεβρουάριος 1941 – Μάιος 1943:** συμμαχικά στρατεύματα συγκρούονται με γερμανικά και ιταλικά, επί των οποίων τα συμμαχικά επιβάλλονται.

∞ **Οι επιχειρήσεις στην Άπω Ανατολή**

- Οι ΗΠ.Α. παραμένουν ουδέτερες για τα δύο πρώτα χρόνια του πολέμου
- **7 Δεκεμβρίου 1941:** ιαπωνικά αεροπλάνα βομβαρδίζουν τον αμερικανικό πολεμικό στόλο στη Χαβάη.
- Οι ΗΠ.Α. κηρύσσουν τον πόλεμο σε Άξονα και Ιαπωνία.

∞ **Το τέλος του πολέμου**

- Μετά την επικράτηση των Συμμάχων στην Αφρική, ο πόλεμος μεταφέρεται στην Ιταλία.
- Το φασιστικό καθεστώς κατέρρευσε και ο Μουσολίνι καθαιρέθηκε.
- **Σεπτέμβριος 1943:** Ο **Μπαντόλιο** (διάδοχός του) συνθηκολογεί υπογράφοντας ανακωχή, αλλά ο Μουσολίνι διέφυγε στη Β. Ιταλία όπου και σχηματίζει νέα κυβέρνηση.
- **6 Ιουνίου 1944:** Ισχυρές Συμμαχικές Δυνάμεις πραγματοποιούν απόβαση στη Νορμανδία (**Αϊζενχάουερ**).
- **Ιούνιος 1944:** αρχή μεγάλης σοβιετικής αντεπίθεσης.
- **Σεπτέμβριος 1944:** Οι Σύμμαχοι έχουν ελευθερώσει Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο και Ολλανδία.
- **Μάιος 1945:** αμερικανικά, αγγλικά και γαλλικά (από δυτικά) και σοβιετικά (από ανατολικά) βρίσκονταν έξω από το Βερολίνο. Ο **Χίτλερ** αυτοκτονεί και η Γερμανία συνθηκολογεί. Λίγο νωρίτερα είχε εκτελεστεί ο **Μουσολίνι**.
- Η Ιαπωνία συνέχιζε τον πόλεμο. Οι **Η.Π.Α.** βομβαρδίζουν τη **Χιροσίμα** και το **Ναγκασάκι** με **ατομικές βόμβες**, και η Ιαπωνία αναγκαστικά συνθηκολογεί.

**Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**

1. Να διαλέξετε μια από τις κυριότερες πολεμικές επιχειρήσεις του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου (π.χ. μάχη της Αγγλίας, πολιορκία του Στάλινγκραντ, απόβαση στη Νορμανδία) και να συγκεντρώσετε πληροφορίες γ' αυτήν.

Δεν υπάρχει στη Ιστορία άλλη τόσο μεγάλη και τόσο προσεκτικά σχεδιασμένη επιχείρηση όσο η *Επιχείρηση Επικυρίαρχος*, με την οποία οι Σύμμαχοι θα αποβίβαζαν στρατεύματα στη Γαλλία. Την Αρχιστρατηγία ανέλαβε ο Αμερικανός Στρατηγός Ντουάιτ Αϊζενχάουερ, που είχε υπό τις εντολές του μια δύναμη 150.000 στρατιωτών, 5.300 πλοίων και 12.000 αεροπλάνων που στάθμευαν στη Νότια Αγγλία από τις αρχές του 1944. Αν και οι Γερμανοί περι-

μεναν μια συμμαχική απόβαση, δεν μπορούσαν να μάθουν ούτε πότε ακριβώς ούτε πού θα γινόταν. Έτσι, ήταν αναγκασμένοι να διατηρούν διεσπαρμένες τις δυνάμεις τους σε όλο το μήκος των γαλλικών ακτών στο ύψος των Στενών της Μάγχης. Οι Σύμμαχοι όρισαν ως ημερομηνία της απόβασης την 5η Ιουνίου 1944, αλλά η κακοκαιρία στη Μάγχη τους ανάγκασε να αναβάλουν την επιχείρηση για 24 ώρες. Τελικά, το πρωί της 6ης Ιουνίου μεγάλες νηοπομπές απέπλευσαν από τη Νήσο Γουάιτ για τη Νορμανδία. Η Ρ.Α.Φ. σφυροκοπούσε τα γερμανικά παράκτια πολυβολεία, και τα μεσάνυχτα 3 αερομεταφερόμενες μεραρχίες έπεσαν με αλεξιπτωτα στη Γαλλία, για να βοηθήσουν τη ναυτική απόβαση. Την αυγή της 7ης Ιουνίου αμφίβια και αποβατικά σκάφη μετέφεραν στην ακτή δυνάμεις πεζικού και τεθωρακισμένα, ενώ τα πολεμικά πλοία σφυροκοπούσαν τις γερμανικές θέσεις στην ακτή. Παρά τη σύγχυση που δημιουργούσε η απόβαση υπό τα πυρά των συμμαχικών πλοίων και αεροπλάνων και η ισχυρή αντίσταση που πρόβαλαν οι Γερμανοί, η επιχείρηση είχε μεγάλη επιτυχία. Τώρα οι Σύμμαχοι διέθεται έναν θύλακα στη Δυτική Ευρώπη, από όπου μπορούσαν να εξαπολύσουν την τελική επίθεση κατά της Γερμανίας. Ως τις αρχές Ιουλίου 1944, περίπου 1.000.000 στρατιώτες και άφθονο πολεμικό υλικό έφθασαν στη Βόρεια Γαλλία. Στις 25 Ιουλίου οι Αμερικανοί διέσπασαν τη γραμμή της γερμανικής άμυνας. Στις αρχές Αυγούστου ο Αμερικανός Διοικητής των τεθωρακισμένων Στρατηγός Τζωρτζ Πάττον, προήλαυσε στη Γαλλία με κατεύθυνση τα γερμανικά σύνορα. Ταυτοχρόνως οι Ελεύθεροι Γάλλοι του Στρατηγού Σαρλ Ντε Γκολ βιάδιζαν εναντίον της γερμανοκρατούμενης γαλλικής πρωτεύουσας. Στο ίδιο το Παρίσι μαινόταν από τα μέσα Ιουλίου μάχες ανάμεσα σε ένοπλες ομάδες της γαλλικής Αντίστασης και τις γερμανικές δυνάμεις Κατοχής. Στις 25 Αυγούστου 1944 οι Ελεύθεροι Γάλλοι του Ντε Γκολ μπήκαν στο Παρίσι.

2. Με αφορμή τη μελέτη της πηγής 2, να αναζητήσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη σας πληροφορίες για το φαινόμενο της Αντίστασης στην κατεχόμενη Ευρώπη.

Το κείμενο, το τελευταίο γράμμα ενός Γάλλου αντιστασιακού 22 ετών προς τη μητέρα του λίγο πριν τον εκτελέσουν οι Ναζί, διακρίνεται για το ψύχραιμο ύφος του αλλά και για την ιδιαίτερη ευαισθησία του. Ο μελλοθάνατος συντάκτης της επιστολής δηλώνει πως βαδίζει προς τον θάνατο έχοντας κάνει μία συνειδητή επιλογή για την οποία ο ίδιος και μόνο αυτός φέρει την ευθύνη και λέει στη μητέρα του να διεκδικήσει μετά τον πόλεμο σύνταξη που θα δικαιούται (έχοντας χάσει το γιο της στην Αντίσταση). Κλείνει μ' έναν σπαρακτικά ανθρώπινο τρόπο, λέγοντας ότι από τα πράγματά του κρατά μόνο μια φανέλα του πατέρα του για να μην κρύνει πριν από την εκτέλεση, με αποτέλεσμα να

τρέμει και να φαίνεται ότι φοβάται. Τέλος, δίνει κουράγιο στη μητέρα του.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 3, σελ. 129

Αμερικανοί στρατιώτες αποβιβάζονται στη Νορμανδία στις 6 Ιουνίου 1944. Η συμμαχική απόβαση στη Νορμανδία στις 6 Ιουνίου 1944, η D-Day όπως ήταν η κωδική της ονομασία, υπήρξε η μεγαλύτερη αμφίβια επιχείρηση της ιστορίας: σε περίπου είκοσι τέσσερις ώρες αποβιβάστηκαν στις ακτές 176.000 άνδρες με την υποστήριξη περίπου 10.000 αεροπλάνων και 600 πολεμικών πλοίων.

Εικόνα 4, σελ. 129

Σοβιετικός Στρατός υψώνει την κόκκινη σημαία στο Βερολίνο. Η είσοδος σοβιετικών στρατευμάτων στη γερμανική πρωτεύουσα, στις 2 Μαΐου 1945, σήμανε την ουσιαστική λήξη του πολέμου.

Πηγή 1

Το κείμενο αναφέρεται στη διαδικασία μαζικής εξόντωσης των Εβραίων στους θαλάμους αερίων των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης. Πρόκειται για μια ρεαλιστική όσο και μακάβρια περιγραφή που έχει, ωστόσο, ιδιαίτερη αξία, καθώς προέρχεται από δύο ανθρώπους που υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες αυτού του ομαδικού εγκλήματος.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α.** Ποια η αφορμή του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου;
- β.** Να περιγράψετε τις επιχειρήσεις του πολέμου στην Ευρώπη κατά τα έτη 1939-1941.
- γ.** Να περιγράψετε τη γερμανική επίθεση στη Σοβιετική Ένωση.
- δ.** Πότε πραγματοποιήθηκε το τέλος του πολέμου και ποιον τρόπο ακριβώς;

2. α. Τι γνωρίζετε για τις επιχειρήσεις στην Αφρική;

β. Πώς κατέληξε ο πόλεμος ανάμεσα σε Ρωσία και την Αμερική;

3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
- α. Οι Γερμανοί κατέλαβαν τη Δανία, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, τη Νορβηγία και το Βέλγιο.
 - β. Οι Εβραίοι αφανίστηκαν από τους Γερμανούς.
 - γ. Σοβιετικές δυνάμεις επιτέθηκαν στη Γερμανία το 1941.
 - δ. Η απόβαση των Συμμάχων στη Νορμανδία απέτυχε.
 - ε. Οι Η.Π.Α. μπήκε στον πόλεμο εξ αρχής.
4. Αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα, να μιλήσετε για τα σχέδια του Χίτλερ.

Ο Χίτλερ περιγράφει σε επιτελείς του τη μελλοντική, ναζιστική Ευρώπη

Ποια μορφή πρόκειται να πάρει η μελλοντική κοινωνική τάξη, θα σας το πω αμέσως. Θα υπάρχει μια τάξη κυρίων, που θα έχει στρατολογηθεί στη μάχη και θα έχει έτσι την ιστορική της δικαίωση. Θα υπάρχει έπειτα το πλήθος των εταίρων του κόμματος, με την ανάλογη ιεραρχία. Αυτοί θα αποτελέσουν τη νέα μεσαία τάξη. Θα υπάρχει επίσης η μεγάλη μάζα των ανωνύμων, των δούλων, των τελευταίων. Σε ακόμα πιο χαμηλή βαθμίδα θα είναι οι ξένοι που θα κατακτηθούν, οι μοντέρνοι σκλάβοι.

M. Paltrinieri, G. Rizzoni, E. Barbaglia, Χίτλερ, μτφρ. Ν. Καρανητός, Φυτράκης, Αθήνα 1972, σελ. 149

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ο πόλεμος στα Βαλκάνια

- **1939:** Κατάληψη της Αλβανίας από την Ιταλία.
- **15 Αυγούστου 1940:** βύθιση του ελληνικού αντιτορπιλικού «Έλλη» στην Τήνο.

∞ Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος

- **28 Οκτωβρίου 1940:** Η Ιταλία ζητά από την Ελλάδα «γη και ύδωρ». Η Ελλάδα αρνείται.
- **Οκτώβριος – Νοέμβριος 1940:** Οι Έλληνες υποχωρούν στις ιταλικές επιθέσεις.
- **Νοέμβριος 1940:** αρχίζει η ελληνική αντεπίθεση. Κατάληψη όλων των ελληνικών εδαφών και επιπλέον καταλαμβάνονται: **Κορυτσά, Μοσχόπολη, Πόγραδετς, Αργυρόκαστρο, Άγιοι Σαράντα.**
- **Ιανουάριος 1941:** Ο Μεταξάς πεθαίνει και πρωθυπουργός γίνεται ο Αλ. Κορυζής.
- **Μάρτιος 1941:** Οι Ιταλοί εξαπολύουν αντεπίθεση (*εαρινή επίθεση*), η οποία αποτυγχάνει. Σημαντικές νίκες του ελληνικού πολεμικού ναυτικού και της ελληνικής αεροπορίας.

∞ Ο ελληνογερμανικός πόλεμος

- Παράλληλα με τους Ιταλούς η Ελλάδα δέχεται και γερμανική επίθεση τόσο από γιουγκοσλαβικό έδαφος (το είχαν ήδη καταλάβει) όσο και από βουλγαρικό (σύμμαχος του Άξονα).
- Τα ελληνικά στρατεύματα διαλύονταν και οι Γερμανοί κατευθύνονταν προς την Αθήνα.
- Ο αντιστράτηγος **Τσολάκογλου** υπέγραψε συνθηκολόγηση και η Αθήνα παραδόθηκε στις **27 Απριλίου 1941.**
- Βασιλιάς, Κυβέρνηση και ένοπλες ομάδες μεταβαίνουν στην Κρήτη.
- **Μάιος 1941:** Η Κρήτη (τελευταίο ελληνικό οχυρό) καταλαμβάνεται και η Κυβέρνηση αναχωρεί για Κάιρο.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε τις πηγές τις πηγές 1^α, 1^β και την εικόνα 1. Κατόπιν, να προσπαθήσετε να περιγράψετε την καθημερινότητα των Ελλήνων πολεμι-

στών κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο.

Τόσο το κείμενο του Γιάννη Μπεράτη όσο και αυτό του Οδυσσέα Ελύτη αποτελούν λογοτεχνικές μεταπλάσεις του πολεμικού βιώματος των συγγραφέων τους στην Αλβανία. Αξίζει να επισημανθεί στους μαθητές ο ρεαλιστικός τρόπος με τον οποίο και οι δύο λογοτέχνες αναφέρονται στις κακουχίες του πολέμου στο αφόρητο κρύο ο Μπεράτης, στη βασανιστική πεζοπορία στους λασπωμένους δρόμους, στην έλλειψη τροφής και καθαριότητας ο Ελύτης. Η εικόνα 1 συμπληρώνει τη μαρτυρία του Ελύτη: Έλληνες πεζοπορούν μέσα στο χιόνι και τις κακουχίες.

2. Να σχολιάσετε την εικόνα 3.

Μετά την ολοκλήρωση της κατάληψης της Κρήτης οι ναζί εφάρμοσαν μια αποτρόπαιη τακτική, που ήδη ακολουθούσαν σε όσες χώρες της Ευρώπης είχαν καταλάβει, τακτική την οποία έμελλε να συνεχίσουν να εφαρμόζουν μέχρι και λίγο καιρό πριν την αποχώρησή τους από την Ελλάδα: τα μαζικά αντίποινα εις βάρος αμάχων. Όσα χωριά της Κρήτης είχαν αντισταθεί, καταστράφηκαν. Ένα από αυτά ήταν και η Κάνδανος, όπου μάλιστα οι ναζί έστησαν, μετά την καταστροφή, και σχετική δίγλωσση επιγραφή (στα γερμανικά και τα ελληνικά), για να θυμίζει σε όλους το γεγονός, η οποία έλεγε τα εξής: «ΩΣ ΑΝΤΙΠΟΙΝΟΝ ΤΩΝ ΑΠΩ ΟΠΛΙΣΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΟΠΙΣΘΕΝ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΕΝΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ ΚΑΤΕΣΤΗ ΓΡΑΦΗ: Η ΚΑΝΔΑΝΟΣ».

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 3: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2

Σύμφωνα με τον σύγχρονο ιστορικό Γ. Μαργαρίτη, η επιλογή της ηγεσίας των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων να εγκαταλείψει την πολεμική προσπάθεια αφήνοντας το στράτευμα να διαλυθεί και συνθηκολογώντας με τους εισβολείς σε συνδυασμό με την κίνηση του βασιλιά και πολλών πολιτικών να αποχωρήσουν από την κατεχόμενη χώρα ήταν δύο γεγονότα που αποξένωσαν τον ελληνικό λαό από την πολιτική και στρατιωτική του ηγεσία. Παράλληλα, τα

γεγονότα αυτά οδήγησαν πολλούς Έλληνες πολίτες σε πολιτικές σκέψεις και κρίσεις που πυροδότησαν πολιτικές διεργασίες αυτόνομης λαϊκής δράσης. Τέτοιου είδους ζυμώσεις βρίσκονταν στα θεμέλια του φαινομένου της Αντίστασης που επρόκειτο σε λίγο να εκδηλωθεί.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να περιγράψετε τα γεγονότα του ελληνοϊταλικού πολέμου.
 - β. Πώς αντιμετώπισε η Ελλάδα τη γερμανική επίθεση;

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα στις 28 Οκτωβρίου 1940.
 - β. Οι Έλληνες συμάχησαν αμέσως με την Ιταλία.
 - γ. Οι Γερμανοί κατέλαβαν την Αθήνα το 1940.
 - δ. Η Κυβέρνηση της Ελλάδος κατέφυγε στο Κάιρο, όταν έπεσε και η Κρήτη.
 - ε. Οι Έλληνες κατά την αντεπίθεσή τους στην Ιταλία ηττήθηκαν κατά κράτος.

3. Αφού διαβάσετε το ακόλουθο κείμενο, να γράψετε ορισμένες σκέψεις σας για τη γνώμη του διεθνούς Τύπου σχετικά με την ελληνική Αντίσταση.

Ο διεθνής Τύπος για την ελληνική αντίσταση στα βουνά της Αλβανίας

α. Το θέαμα των λίγων Ελλήνων, που συγκρατούν και απωθούν τα στρατεύματα της μεγάλης φασιστικής Ιταλίας έχει τόσο εξαιρετική σημασία ώστε μπορεί να πει κανείς αδίστακτα ότι ίσως εκεί πάνω στα βουνά της Ηπείρου κρίνεται η τύχη όλου του πολέμου.

Αμερικανική Εφημερίδα Christian Science Monitor, 4 Νοεμβρίου 1940

β. Σε ένα σύντομο μήνα το μικρό ελληνικό έθνος διέλυσε τον κακό εφιάλτη, που σκίαζε το πνεύμα του δημοκρατικού κόσμου [...]. Οι Έλληνες κατάφεραν την πρώτη πραγματική ήττα στις κατά ξηρά δυνάμεις του Άξονα [...]. Και αν ακόμη η Ελλάς συντριβόταν αύριο, η στρατιωτική συμβολή της θα έμενε αμείωτη [...]. Θα είναι δόξα της Νεωτέρας Ελλάδος, ότι συνέτριψε το μύθο του αήττητου του Άξονα.

Αμερικανική Εφημερίδα Times της Νέας Υόρκης, 28 Νοεμβρίου 1940

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η Κατοχή

- Τρεις ζώνες κατοχής Ελλάδος: **α)** γερμανική (Κρήτη, Αττική, ορισμένα νησιά του Αιγαίου, το μεγαλύτερο τμήμα της Μακεδονίας), **β)** βουλγαρική (τμήμα ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης), **γ)** ιταλική (η υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα, τα μη γερμανοκρατούμενα νησιά του Αιγαίου, Επτάνησα).
- **Κυβέρνηση:** Έλληνες συνεργάτες των κατακτητών (Τσολάκογλου)
- **Πολιτική του Άξονα:** Λήψη μέτρων καταστολής, εξεγέρσεις στη Μακεδονία (λόγω απόπειρας εκβουλγαρισμού της περιοχής), μαζικές εκτελέσεις, δέσμευση των οικονομικών πόρων.
- **Προβλήματα γηγενών:** η δέσμευση των οικονομικών πόρων προκάλεσε φαινόμενα μαύρης αγοράς, η πείνα θέριζε. Το χειμώνα του 1941-42 πέθαναν 300 άνθρωποι μόνο στην Αθήνα. Το καλοκαίρι του 1942 απεστάλησαν τρόφιμα από τον Ερυθρό Σταυρό.

∞ Η Αντίσταση

Υποστολή της γερμανικής σημαίας από την Ακρόπολη (**Μ. Γλέζος, Απ. Σάντας**).

∞ Αντιστασιακές Ομάδες: Ιδρύονται το φθινόπωρο του 1941

- **Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Ε.Α.Μ.):** η μεγαλύτερη οργάνωση αντίστασης. Ιδρύθηκε από το Κ.Κ.Ε. και τη συνεργασία αριστερών κομμάτων. Σκοποί: **α)** η οργάνωση του αγώνα εναντίον των κατακτητών, **β)** η διασφάλιση του δικαιώματος να διαλέξουν μόνοι τους οι Έλληνες τη μορφή του πολιτεύματος.
- **Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (Ε.Δ.Ε.Σ):** δημιουργήθηκε από τον συνταγματάρχη Ναπολέοντα Ζέρβα. Σκοπός: **α)** απελευθέρωση της Ελλάδος, **β)** εγκαθίδρυση αβασίλευτης δημοκρατίας.
- **Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (Ε.Κ.Κ.Α.):** διέθετε ένοπλο τμήμα (αρχηγός: Δ. Ψαρρός).

∞ Κινήσεις των Αντιστασιακών Ομάδων

- **Φεβρουάριος 1942:** Το Ε.Α.Μ. ιδρύει τον Ε.Λ.Α.Σ. (Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός).
- **Ιούνιος 1942:** μια ομάδα ανταρτών με αρχηγό τον **Άρη Βελουχιώτη** εμφανίστηκε στο χωριό Δομνίστα καλώντας σε ένοπλο αγώνα.
- **Νοέμβριος 1942:** Ε.Λ.Α.Σ, Ε.Δ.Ε.Σ. και Βρετανοί στρατιώτες ανατίναξαν

τη γέφυρα του Γοργοπόταμου

- ◉ **Απρίλιος 1942:** απεργία υπαλλήλων των τηλεπικοινωνιών υποχρεώνει τις αρχές να προβούν σε παροχές
- ◉ **Ιανουάριος 1943:** μεγάλη γενική απεργία υποχρεώνει τους Γερμανούς να μη στείλουν Έλληνες στη Γερμανία για δουλειά
- ◉ **1942:** Κηδεία *Κωστή Παλαμά* (παίρνει μορφή συλλαλητηρίου)
- ◉ Το **Ε.Α.Μ.** ιδρύει κίνημα νεολαίας, την **Ε.Π.Ο.Ν.** (Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων)
- ◉ Ελληνίδες επαναστάτριες: *Ηλ. Αποστόλου, Λ. Καραγιάννη, Η. Κωνσταντοπούλου, Π. Σταθοπούλου*

∞ Μαζικά Αντίποινα & Τάγματα Ασφαλείας

- ◉ Δεκέμβριος 1943: οι ναζί καίουν τα Καλάβρυτα κι εκτελούν 1.100 κατοίκους
- ◉ Αύγουστος 1944: δεκάδες κάτοικοι στην Κοκκινιά εκτελούνται
- ◉ Τάγματα Ασφαλείας: ένοπλα σώματα Ελλήνων που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον του Ε.Α.Μ., του Ε.Λ.Α.Σ. και των αμάχων

∞ Ελεύθερη Ελλάδα

Οι περιοχές της Ελλάδος που δεν ελέγχονταν από τους κατακτητές

- ◉ Η Τοπική Αυτοδιοίκηση πέρασε στα χέρια των κατοίκων
- ◉ Ιδρύθηκαν λαϊκές επιτροπές για την εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια και την ασφάλεια, λαϊκά δικαστήρια με αιρετούς δικαστές
- ◉ Οργανώθηκαν θεατρικές παραστάσεις και εκδόθηκαν εφημερίδες και άλλα έντυπα
- ◉ **Μάρτιος 1944:** Το Ε.Α.Μ. ιδρύει την **Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης** (Π.Ε.Ε.Α.), η οποία ανέλαβε τη διοίκηση των απελευθερωμένων περιοχών. Έγιναν εκλογές για ανάδειξη *Εθνικού Συμβουλίου* (όπου ψήφισαν και γυναίκες). Το *Εθνικό Συμβούλιο* (συμμετείχαν 5 γυναίκες) συνήλθε στις Κορυσχάδες Ευρυτανίας

∞ Η Απελευθέρωση

- ◉ **20 Μαΐου 1944:** Συμφωνία του Λιβάνου: προέβλεπε το σχηματισμό μεταπολεμικά κυβέρνησης εθνικής ενότητας
- ◉ **12 Οκτωβρίου 1944:** Ο Γ. Παπανδρέου εκλέγεται πρωθυπουργός της χώρας

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

2. Να μελετήσετε και κατόπιν να σχολιάσετε την πηγή 1.

Η πηγή προέρχεται από ολιγοσέλιδο κείμενο του Ε.Α.Μ. που το κυκλοφόρησε το 1942. Σκοπός του είναι να προτρέψει τους Έλληνες στην αντίσταση. Πληροφορεί ότι η αντίσταση μπορεί να είναι πολλών ειδών. Κατ' αρχήν οι πολίτες πρέπει να μη συνεργάζονται με κανένα τρόπο με τον εχθρό, να μην του δίνουν κανενός είδους πληροφορία, να αποφεύγουν κάθε συναλλαγή. Περνώντας στην πιο ενεργητική αντίσταση, μπορούν να συμμετέχουν σε ομαδικές απεργίες (μέσο πολύ αποτελεσματικό), να οργανώνονται σε ανταρτοπόλεμο και όταν δοθεί η κατάλληλη ευκαιρία να συμμετάσχουν όλοι στην ένοπλη επίθεση.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να διαβάσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη σας το βιβλίο της Άλκης Ζέη, Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου.

Ο Πέτρος, ένα αγόρι εννιά χρονών, είναι πολύ λυπημένος γιατί πέθανε το τριζόνι του. Η μεγάλη αδελφή του, η Αντιγόνη, θέλει να του δώσει το κουτί από το βραχιόλι της για να το θάψει. Ο Πέτρος συλλογιέται να το χώσει στη χαραμάδα ενός δοκαριού. Δεν πρόλαβε όμως. Το άλλο πρωί τον ξύπνησε απότομα η μαμά του. -Σήκω, να'σαι ντυμένος. Έγινε πόλεμος! Δεν ακούς τις σειρήνες; Ήταν 28 του Οχτώβρη του 1940. Ο Πέτρος ξέρει τον πόλεμο μέσα από τα βιβλία του. Τον μαγεύουν οι ήρωες, οι ασπίδες, τα ξίφη, οι νίκες. Άραγε, έτσι να 'ναι και στ' αλήθεια; Ο Πέτρος ζει τον πόλεμο, την κατοχή, την αντίσταση μαζί με τους γονείς του, την αδελφή του, τον παππού του και τη χελώνα του, το Θόδωρο. Κι εμείς τον παρακολουθούμε στο μεγάλο του περίπατο μ' όλες τις αληθινές του πια περιπέτειες, από τον Οχτώβρη του 1940, ως τον Οχτώβρη του 1944 που η Ελλάδα ελευθερώθηκε.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 2, σελ. 132

Πρόκειται για μία από τις ελάχιστες φωτογραφίες από τη συγκέντρωση των ανδρών Ελληνοεβραίων της Θεσσαλονίκης λίγο πριν αρχίσει η προώθησή τους σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Η εβραϊκή Κοινότητα της Θεσ/νίκης, μία από τις μεγαλύτερες και πιο ακμαίες της Ευρώπης προπολεμικά, αφανίστηκε από

τους ναζί στη διάρκεια της Κατοχής (βλ. και εικόνα 1).

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Πηγή 2

Το κείμενο είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικό: οι γυναίκες στη διάρκεια της Κατοχής είχαν να αντιμετωπίσουν, από τη μία πλευρά, τα δεινά που συσώρευε η παρουσία του κατακτητή, και από την άλλη, τις κοινωνικές προκαταλήψεις που τις ήθελαν κλεισμένες στα σπίτια τους να ασχολούνται μόνο με το νοικοκυριό και την οικογένεια. Σε αυτό το πλαίσιο, ο αγώνας της Ελληνίδας στα χρόνια της Κατοχής ήταν διττός: αγώνας για εθνική ελευθερία, αλλά και αγώνας για κοινωνική απελευθέρωση, για αναγνώριση κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες.

Πηγή 3

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ιστορικού Μαργαρίτη, το 1944 ήταν η χρονιά όπου αυξήθηκαν δραματικά οι εισβολές και πυρπολήσεις χωριών από τους Γερμανούς. Ωστόσο, είναι πολύ δύσκολο να καταγράψει τον ακριβή αριθμό, καθώς πολλές από αυτές δεν καταγράφονταν. Πάντως, στο τέλος του πολέμου δύσκολα θα έβρισκε κανείς περιοχή της Ελλάδος που να μην είχε θρηνήσει θύματα από ομαδικές εκτελέσεις. Μάλιστα, εξαιρετικά θανατηφόρα ήταν τα περιβόητα Τάγματα Εργασίας, τα οποία συμμετείχαν σε πολλές επιδρομές του εχθρού σκοτώνοντας πολλούς Έλληνες.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια ήταν τα μέτρα καταστολής που πήρε ο εχθρός;
 - β. Τι γνωρίζετε για τις ελληνικές αντιστασιακές οργανώσεις;
 - γ. Πότε ελευθερώθηκε η Ελλάδα και ποιος έγινε πρωθυπουργός της;

2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: **Εθνικό Συμβούλιο, Τάγματα Εργασίας.**

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση
 - α. *Η πρώτη αντιστασιακή πράξη έγινε:*
 1. από τον Άρη Βελουχιώτη
 2. από τον Δημήτρη Ψαρρό

3. από τους Μανόλη Γλέζο και Απόστολο Σάντα

4. από το Ναπολέοντα Ζέρβα

β. Στην ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοποτάμου συμμετείχαν:

1. τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ.

2. τμήματα του Ε.Δ.Ε.Σ.

3. κάποιοι Βρετανοί στρατιώτες

4. όλοι οι παραπάνω

4. Να αντιστοιχίσετε τις οργανώσεις της στήλης Α' με τους ιδρυτές των της στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Ε.Α.Μ.	1. Άρης Βελουχιώτης
β. Ε.Δ.Ε.Σ.	2. Ε.Α.Μ.
γ. Ε.Λ.Α.Σ.	3. Ναπολέον Ζέρβας
δ. Ε.Π.Ο.Ν.	4. Δημήτρης Ψαρρός
ε. Ε.Κ.Κ.Α.	5. Ε.Α.Μ.
στ. Π.Ε.Ε.Α.	6. Ε.Α.Μ.

5. Να διαβάσετε και να σχολιάσετε την ακόλουθη πηγή:

Μπλόκο

Δεν είχε φέξει ακόμη, όταν εβούιξε τριγύρω: «Προσοχή, προσοχή! Όλοι οι άντρες κρυφτείτε!». Δεν πρόλαβαν. Μέσα στο μισοσκόταδο δεν ξεχώριζες καλά. «Μπλόκος!» φώναζαν, «μπλόκος! Μάς κυκλώσανε παντού!». Βγαίνανε οι γυναίκες, τις λόγγιζαν μπρος στο κατώφλι τους. Αποσπούσανε τα παιδιά από τους πατεράδες. Τους άντρες, τούς εσέρνανε από τα πόδια κι απ' τα μαλλιά. Μέσα στο μισοσκόταδο ξεχώριζες ένα βογγητό, δεν έβλεπες το πρόσωπο. Ξημερωθήκανε οι άντρες όλοι γονατιστοί. Ώσπου έσκασε ο ήλιος, ήρθε τότε κι η μάσκα. Ένα πανί κατάμαυρο της σκέπαζε την κεφαλή, φαίνονταν μόνο μάτια, κι έδειχνε με το δάχτυλο. [...] Έδειχνε με το δάχτυλο η μάσκα και προχωρούσε. Στήσανε πολυβόλα, και τούς εγάζωσε η ριπή. Εσβάρνιζε το αίμα. Τους άλλους που απομείνανε, τούς βάλανε στη μέση, και μαζί με τον ήλιο που εβάδιζε στον ουρανό, τραβούσαν προς τη δύση. Δεν τούς ξανάδε κανείς, επέρασαν πολλά σύνορα, εχάθηκαν στην Ευρώπη, μέσα στα στρατόπεδα. Τρέχανε πίσω οι μάνες, και κανά δυο που γλίτωσαν, τρέχανε να κρυφτούνε σε φούστες και σε πιθάκια, να μην τούς ξαναβρούν.

Μ. Αξιώτη, *Εικοστός Αιώνας, Κέδρος, Αθήνα 1982, σελ. 123-124*

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ανθρώπινες απώλειες

- 35.000.000 νεκροί Ευρωπαίοι σε σύνολο 50.000.000 ανθρώπων (δηλ. 70%).
- **Σοβιετική Ένωση:** 20.000.000 νεκροί (το 10% του πληθυσμού της, εκ των οποίων το 60% ήταν άμαχοι).
- **Ελλάδα:** 500.000 νεκροί (ένοπλοι και άμαχοι).

∞ Οι αναγκαστικές μετακινήσεις των πληθυσμών

- Μετακινήσεις 30.000.000 ανθρώπων.
- Πολλοί εγκατέλειψαν τα σπίτια τους.
- Οι περισσότεροι αναγκάστηκαν να εκπατριστούν από τους εμπόλεμους.

∞ Υλικές καταστροφές

- **Σοβιετική Ένωση:** 6.000.000 σπίτια καταστράφηκαν.
- **Πολωνία:** καταστράφηκε το 80% της βιομηχανίας.
- **Γαλλία:** όλα τα λιμάνια και μεγάλο μέρος του σιδηροδρόμου είχαν καταστραφεί.
- **Ελλάδα:** 160.000 κτήρια κάηκαν και 1.700 χωριά πυρπολήθηκαν.
- Άλλες πόλεις ισοπεδώθηκαν εντελώς: **Βερολίνο, Λένινγκραντ, Δρέσδη, Χιροσίμα, Ναγκασάκι.**
- **Ευρώπη:** η συνολική βιομηχανική μεταπολεμική παραγωγή έφθανε μόλις στο 50% της προπολεμικής.
- **Ελλάδα:** έχασε το 75% της εμπορικής της ναυτιλίας.

∞ Η κατάρρευση του βιοτικού επιπέδου

- **Βρετανία:** αν και δέχθηκε σκληρές επιθέσεις από τους ναζί, διέσωσε τεράστιο μέρος της βιομηχανίας και του εμπορικού της στόλου, ενώ ο ενεργός της πληθυσμός αυξήθηκε χάρη στη μαζική είσοδο γυναικών στην αγορά εργασίας.
- **Γερμανία, Αυστρία:** πείνα, μαύρη αγορά, κίνδυνος επιδημιών.

∞ Ηθική καταρράκωση

- βομβαρδισμοί στρατιωτικών στόχων αλλά και πόλεων για να καταρρακώσουν το ηθικό των πολεμιστών.
- Μαζικές εκτελέσεις αμάχων, βιασμοί, λεηλασίες.
- **Γερμανία:** στρατόπεδα εξόντωσης, θάλαμοι αερίων, φρικιαστικά πειράματα των ναζί «γιατρών του θανάτου» σε αιχμαλώτους, βασανιστήρια, μαζικές εκτελέσεις αμάχων (γενοκτονία Εβραίων).

∞ Η εξασθένιση του διεθνούς ρόλου της Ευρώπης:

Η Ευρώπη έγινε αντικείμενο ανταγωνισμού Ρωσίας και Η.Π.Α.

∞ Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.)

- 1945: ίδρυση Ο.Η.Ε. με συμμετοχή πενήντα κρατών.
- Έδρα: Νέα Υόρκη
- Κυριότερο όργανο: **Συμβούλιο Ασφαλείας**: αποτελείται από: α) μόνιμα μέλη (δικαιώμα βέτο: Η.Π.Α., Ε.Σ.Σ.Δ., Μ. Βρετανία, Γαλλία, Κίνα), β) μη μόνιμα μέλη (εκλέγονται από τη Γενική Συνέλευση).
- Άλλα όργανα: 1) **Ετήσια Γενική Συνέλευση** (συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη), 2) **Γενική Γραμματεία**.
- Σκοπός: α) η διαφύλαξη της ειρήνης, β) η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γ) η εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων για όλους τους λαούς, δ) η φροντίδα για τους πρόσφυγες, ε) η προστασία του περιβάλλοντος.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 2 και λάβετε υπόψη σας όλα όσα γνωρίζετε για τα *Ηνωμένα Έθνη*, να κάνετε άσκηση (σε σχήμα) άστρου θέτοντας στο κέντρο τον όρο «Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών».

2. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να διαβάσετε το βιβλίο του Πρίμο Λέβι, *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*, να δείτε την ταινία Ρομπέρτο Μπενίνι, *Η ζωή είναι ωραία*, να συγκεντρώσετε όποια άλλα στοιχεία κρίνετε εσείς ενδιαφέροντα για τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και στη συνέχεια να παρουσιάσετε το θέμα αυτό στην τάξη σας.

Στις 22 Φεβρουαρίου 1944, 650 άνθρωποι στάλθηκαν στο Άουσβιτς στοιβαγμένοι σε δώδεκα τρένα για εμπορεύματα. Μόνο ο Πρίμο Λέβι και δύο άλλοι επέζησαν, έπειτα από παραμονή ενός έτους, πριν την απελευθέρωσή τους από τον ρωσικό στρατό τον Ιανουάριο του 1945. Στο στρατόπεδο ο Λέβι πα-

ρατηρεί τα πάντα, θα θυμηθεί τα πάντα, θα αφηγηθεί τα πάντα: το στρίμωγμα στους κοιτώνες· τους συντρόφους που ανακάλυπταν το πρωί νεκρούς από την πείνα και το κρύο· τους εξευτελισμούς και την καθημερινή εργασία, κάτω απ' τα χτυπήματα των "Κάπος". τις περιοδικές "επιλογές" όπου ξεχώριζαν τους αρρώστους από τους υγιείς για να τους στείλουν στο θάνατο· τους απαγχονισμούς για παραδειγματισμό· τα τρένα γεμάτα Εβραίους και τσιγγάνους, που οδηγούνταν με την άφιξή τους στα κρεματόρια. Κι όμως, στην αφήγηση αυτή κυριαρχεί η πλέον εντυπωσιακή αξιοπρέπεια· καμία εκδήλωση μίσους, καμία υπερβολή, καμία εκμετάλλευση των προσωπικών ταλαιπωριών, αλλά ένας ηθικός προβληματισμός πάνω στον πόνο, εξυψωμένος από ένα όραμα ζωής. Το «Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος», γραμμένο το 1947, θεωρείται ένα από τα αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας με θέμα τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και μία από τις πλέον συγκλονιστικές μαρτυρίες των καιρών μας. Στην Ιταλία από τη δεκαετία του '60 διδάσκεται στα σχολεία.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 2, σελ. 136

Η ιαπωνική πόλη Χιροσίμα μετά τη ρίψη της ατομικής βόμβας. Η ιαπωνική πόλη Χιροσίμα στην κυριολεξία ισοπεδώθηκε μετά τη ρίψη ατομικής βόμβας από τις Η.Π.Α. Την ίδια τύχη είχε λίγο αργότερα και μια άλλη ιαπωνική πόλη, το Ναγκασάκι.

Πηγή 1

Ο Γιουγκοσλάβος συγγραφέας Ίβο Άντριτς (1892-1975), βραβευμένος με Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1961, περιγράφει με μεγάλη γλαφυρότητα μια εικόνα που ήταν συχνή, όπως λέει, στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία: νεαρές γυναίκες που εξαιτίας των τραυματικών βιωμάτων του πολέμου είχαν πλέον γκρίζα ή ακόμη και κατάσπρα μαλλιά.

Πηγή 2

Σύμφωνα με την πηγή, κάποιοι από τους σκοπούς του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών είναι οι εξής: **α)** να διαφυλάξουν την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια, **β)** να καλλιεργήσουν φιλικές σχέσεις μεταξύ των εθνών, **γ)** να επιτύχουν τη συνεργασία όλων των κρατών στην επίλυση των διεθνών προβλημάτων οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού ή ανθρωπιστικού χαρακτήρα και στην προώθηση και την ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους τους ανθρώπους, χωρίς

διακρίσεις ανάλογα με το φύλο, τη γλώσσα ή τη θρησκεία.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποιες οι υλικές καταστροφές του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου;
 - β. Να αναφέρετε την κατάσταση του βιοτικού επιπέδου μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.
 - γ. Τι γνωρίζετε για τον Ο.Η.Ε.;
2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Ελλάδα βγήκε κερδισμένη σε όλους τους τομείς από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.
 - β. Μετά τον πόλεμο το 80% της βιομηχανίας της Αγγλίας είχε καταστραφεί.
 - γ. Το βιοτικό επίπεδο στη Γερμανία μετά τον πόλεμο ήταν ιδιαίτερα υψηλό.
 - δ. Έδρα του Ο.Η.Ε. είναι η Βόννη.
 - ε. Στον Ο.Η.Ε. μόνο τα μόνιμα μέλη έχουν δικαίωμα αρνησικυρίας.
3. Ποια συμπεράσματα βγάζετε σύμφωνα με το ακόλουθο κείμενο;

Μια ερμηνεία του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος ήταν στην πραγματικότητα πολλοί πόλεμοι μέσα σ' έναν. Πρώτα και κύρια ήταν μια στρατιωτική σύρραξη ανάμεσα σε ένοπλες δυνάμεις [...]. Ήταν όμως κι ένας πόλεμος μεταξύ φυλών, θρησκειών και εθνοτικών ομάδων – ένα αιματηρό ξαναάνοιγμα λογαριασμών από ακραίους εθνικιστές, οι οποίοι ήθελαν να αναθεωρήσουν με βία το διακανονισμό των Βερσαλλιών. Τρίτον, σε πολλές περιοχές [...] ήταν ένας ταξικός πόλεμος με την ευρύτατη έννοια, είτε των ακτημόνων *braccianti* ενάντια στους φιλοφασίστες γαιοκτήμονες στη βόρεια Ιταλία, είτε των φτωχών αγροτών των ημιορεινών περιοχών ενάντια στους κατοίκους των πόλεων. Τέλος, με τα αντιστασιακά κινήματα να ανθούν το 1943-44, προκαλώντας τα σκληρά αντίποινα από σώματα δωσίλογων, ο πόλεμος έγινε ένας εμφύλιος πόλεμος φοβερής αγριότητας.

Μ. Mazower, Σκοτεινή Ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 210

ΜΕΡΟΣ Γ

Ο κόσμος από το τέλος του Β' παγκοσμίου
πολέμου έως τα τέλη του 20ού αιώνα

ΚΕΦΑΛΑΙΑ: 11•12•13•14

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Οι διασκέψεις της Γιάλτας και του Πότσναμ

- Φεβρουάριος 1945: *Ρούζβελτ, Στάλιν, Τσόρτσιλ* υπογράφουν τη Συνθήκη της Γιάλτας.
- Συμφωνία: α) άνευ όρων παράδοση της Γερμανίας, β) ίδρυση ενός διεθνούς οργανισμού για την προάσπιση της ειρήνης.
- ΗΠ.Α. και Βρετανία αναγνώρισαν τις φιλοσοβιετικές κυβερνήσεις κρατών της Ανατολικής Ευρώπης.
- Καλοκαίρι 1945: Διάρθρωση της Γερμανίας σε 4 ζώνες κατοχής: αγγλική, γαλλική, αμερικανική, σοβιετική (Πότσναμ) και το Βερολίνο υπό κοινό έλεγχο.

∞ Οι λαϊκές δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης

- 1950: στις χώρες υπό σοβιετική επιρροή εγκαθιδρύονται καθεστώτα παρόμοια με το σοβιετικό (Α. Γερμανία, Πολωνία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Τσεχοσλοβακία): λαϊκές δημοκρατίες.
- Οι προπολεμικές κυρίαρχες τάξεις παραμερίστηκαν.
- Τα κομμουνιστικά κόμματα εφάρμοσαν εκτεταμένες κρατικοποιήσεις.
- Επιτυχίες στον βιομηχανικό τομέα και στην οργάνωση συστημάτων υγείας και εκπαίδευσης.
- Βελτίωση της θέσης της γυναίκας.
- Τα κομμουνιστικά κόμματα διαχειρίζονταν μονοπωλιακά την εξουσία.
- Περιορισμένη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης πολιτικών απόψεων.
- Διώξεις αντιφρονούντων.
- Ελλείψεις καταναλωτικών αγαθών λόγω του σκληρού ελέγχου του κράτους.
- 1953: Μετά το θάνατο του Στάλιν ασκήθηκε έντονη κριτική.
- 1953: Επανάσταση στη Γερμανία.
- 1956: Επανάσταση σε Ουγγαρία και Πολωνία.
- 1968: Επανάσταση στην Τσεχοσλοβακία.
- Ιδιαίτερες περιπτώσεις: Αλβανία & Γιουγκοσλαβία: μετά την υποχώρηση των ναζί την εξουσία κατέλαβαν εθνικά αντιστασιακά κινήματα με κομμουνιστική ιδεολογία. Διαφορά: δεν υπήρχε σοβιετικός στρατός αλλά διοικούνταν από κομμουνιστές. 1948: η Γιουγκοσλαβία ήρθε σε προστριβή με τη Σοβιετική Ένωση και ακολούθησε δικό της, σοσιαλιστικό δρόμο.

∞ Η ανοικοδόμηση της Δ. Ευρώπης

- Δ. Ευρώπη: οικονομικό και κοινωνικό σύστημα έτοιμα να καταρρεύσουν

- ΗΠ.Α.: Για να αποτρέψουν περαιτέρω επέκταση των Σοβιετικών πέρασαν στο «σχέδιο Μάρσαλ».
- Ε.Σ.Δ: Κατήγγειλε το σχέδιο Μάρσαλ ως μία μορφή επέμβασης στα εσωτερικά των ευρωπαϊκών χωρών και αξίωσε από τις χώρες επιρροής της να μην τα δεχθούν.
- Κράτος Πρόνοιας: Οι κοινωνικοί θεσμοί, για να έχουν νόημα, πρέπει να προωθούν την κοινωνική δικαιοσύνη: το κράτος οφείλει να εξασφαλίζει στον πολίτη το δικαίωμα στην εργασία, στην εκπαίδευση, στην υγεία και να παίρνει μέτρα για την ενίσχυση των ασθενεστέρων κοινωνικών τάξεων.

∞ Κινήματα αμφισβήτησης κατά τη δεκαετία του '60

- Ευρώπη: έντονα καταναλωτική κοινωνία' τα υλικά αγαθά αναγορεύτηκαν σε κυρίαρχες αξίες.
- Κινήματα από νέους: α) τα περισσότερα ειρηνικά (π.χ. χίπικς), β) λιγότερο ειρηνικά: Μάης του '68 στη Γαλλία.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι οι Η.Π.Α. και η Βρετανία αποδέχθηκαν τη σοβιετική επιρροή στην Ανατολική Ευρώπη μετά τον πόλεμο, παρ' ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν κατεστραμμένη; Πριν απαντήσετε να μελετήσετε τις πηγές α και β.

Κοινός τόπος και στα δύο κείμενα είναι η διαπίστωση ότι η παρουσία σοβιετικού στρατού σε όλες τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης στα τέλη του Β' Παγκοσμίου πολέμου συνιστούσε μία πραγματικότητα που κανείς δε μπορούσε να αγνοήσει: οι μεν Σοβιετικοί σκόπευαν να την αξιοποιήσουν για να εγκαθιδρύσουν καθεστώτα φιλικά προς τη χώρα τους, οι δε δυτικοί ήταν υποχρεωμένοι να αποδεχθούν αυτή τη ρύθμιση, από τη στιγμή που είχαν σαφώς αποκλείσει το ενδεχόμενο μιας ένοπλης σύγκρουσης με τη Σοβιετική Ένωση.

2. Ποιοι παράγοντες υπαγόρευσαν, κατά τη γνώμη σας, τη δημιουργία του κράτους πρόνοιας στη μεταπολεμική Δυτική Ευρώπη;

Καθώς το πολίτευμα που επικράτησε σε όλες σχεδόν τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης ήταν η Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, υποστηρίχθηκε, από τις εργατικές οργανώσεις και τα κεντροαριστερά και αριστερά κόμματα, η θέση ότι οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί χάνουν το αληθινό τους νόημα, όταν δεν ωθούν την

κοινωνική δικαιοσύνη. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, το κράτος οφείλει να εξασφαλίζει στον πολίτη το δικαίωμα στην εργασία, στην εκπαίδευση, στην υγεία και να παίρνει μέτρα για την ενίσχυση των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων. Τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης, βασισμένα σε απόψεις σαν τις παραπάνω, αλλά και επηρεασμένα από την κοινωνική πολιτική των λαϊκών δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης, προχώρησαν σε εκτεταμένες παροχές προς τους πολίτες τους. Σύντομα, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η κοινωνική ασφάλιση και η εκπαίδευση έγιναν κτήμα εκατομμυρίων ανθρώπων.

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Να μελετήσετε το χάρτη στη σελίδα 137. Ποια είναι η κύρια αλλαγή μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο; Πού οφείλεται; Ποια είδη πολιτευμάτων συναντάμε στην Ευρώπη το 1950; Ποια είναι τα κύρια γνωρίσματά τους;

Αν ριξουμε μία προσεκτική ματιά στο χάρτη, θα παρατηρήσουμε οπωσδήποτε ότι μετά το τέλος των επιχειρήσεων του Β' Παγκοσμίου πολέμου στην Ευρώπη δημιουργήθηκαν αρκετά κράτη κατά το πρότυπο της προπολεμικής Σοβιετικής Ένωσης. Τώρα πια οι Σοβιετικοί δεν είναι μόνοι στην Ευρώπη. Φροντίζουν να δημιουργούν σοβιετικά προτεκτοράτα, δηλαδή κράτη που εφαρμόζουν το ίδιο πολιτικό σύστημα με αυτούς. Η Ευρώπη στα χρόνια που θα ακολουθήσουν θα αποτελείται από Ανατολικές Δημοκρατίες και Δυτικά κράτη.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνες 1, 2 (σελ. 139)

Η εγκαθίδρυση λαϊκών δημοκρατιών στην Ανατολική Ευρώπη μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο είχε θετικά αποτελέσματα (οικονομική ανάπτυξη, δημιουργία αποτελεσματικών συστημάτων υγείας και εκπαίδευσης), αλλά και σοβαρές σκοτεινές πλευρές (στέρξηση πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, αυταρχισμός).

Πηγές α, β: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Τι αποφασίστηκε στις Διασκέψεις της Γιάλτας και του Πότσναμ;

β. Τι γνωρίζετε για τις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης;

- γ. Αναφέρετε κινήματα της δεκαετίας του '60.
2. Να σχολιάσετε τους ακόλουθους όρους: σχέδιο Μάρσαλ, κράτος πρόνοιας
3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
- Η Σοβιετική Ένωση κατέλαβε ολόκληρο το Βερολίνο.
 - Το σχέδιο Μάρσαλ προέβλεπε την ανοικοδόμηση της Ευρώπης.
 - Τα κομμουνιστικά καθεστώτα διαχειρίζονταν μονοπωλιακά την εξουσία.
 - Κατά τη δεκαετία του 1960 ξέσπασαν νέα φασιστικά κινήματα στην Ευρώπη.
 - Σοβιετική Ένωση, Βρετανία και Η.Π.Α. συμφώνησαν την άνευ όρων παράδοση της Γερμανίας.
4. Να διαβάσετε το παρακάτω κείμενο και στη συνέχεια να το σχολιάσετε:

Κινήματα αμφισβήτησης στη μεταπολεμική δυτική Ευρώπη

Το 1968 ξέσπασε σειρά φοιτητικών και εργατικών κινητοποιήσεων στη Γαλλία, στη Βρετανία, στη Γερμανία και στην Ιταλία. Τα ανεπτυγμένα δυτικοευρωπαϊκά κράτη είχαν επιτύχει μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης με άμεσο αποτέλεσμα τη διάχυση της ευημερίας σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Ωστόσο, σημαντικά τμήματα της νέας γενιάς, ιδιαίτερα οι φοιτητές, αμφισβητούσαν τον δυτικό τεχνοκρατικό πολιτισμό και μαζί μ' αυτόν τον καθωσπρεπισμό των δυτικών κοινωνιών και την κοινωνική κυριαρχία των ανδρών. Η αμφισβήτηση αυτή είχε και μια ισχυρή αντιπολεμική διάσταση καθώς στρεφόταν ευθέως κατά της αμερικανικής συμμετοχής στον «βρόμικο» πόλεμο του Βιετνάμ.

Στη Δυτική Γερμανία το φοιτητικό κίνημα ήταν έντονα πολιτικοποιημένο και στρεφόταν όχι μόνο κατά του τεχνοκρατικού πολιτισμού, αλλά και κατά του κοινοβουλευτισμού. Έχοντας ως όραμα έναν σοσιαλισμό με ελευθερίες («σοσιαλισμός με ανθρώπινο πρόσωπο»), οι Γερμανοί φοιτητές απαιτούσαν τον εκδημοκρατισμό των πανεπιστημίων, ασκούσαν αυστηρή κριτική στον καταναλωτισμό και στρέφονταν κατά της αμερικανικής επέμβασης στο Βιετνάμ.

Στη Γαλλία ξέσπασαν οι πιο μαζικές διαδηλώσεις και αιματηρές συγκρούσεις της Ευρώπης του 1968, που έμεινε να ονομάζονται «Μάης του '68». Οι κινητοποιήσεις ξεκίνησαν από τα πανεπιστήμια και σε κάποιες περιπτώσεις εξελίχθηκαν σε βίαιες οδομαχίες των φοιτητών με την αστυνομία. Παράλληλα, το πανεπιστημιακό κίνημα λειτούργησε ως καταλύτης για τη διατύπωση εργατικών και γενικότερα κοινωνικών αιτημάτων. Στην

κορυφαία στιγμή του Μάη του '68, δέκα εκατομμύρια Γάλλοι εργαζόμενοι συμμετείχαν στη μεγαλύτερη απεργία που είχε σημειωθεί ποτέ στη Γαλλία.

Τα γεγονότα του 1968 δεν άλλαξαν ουσιαστικά την κατάσταση στο εσωτερικό των δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Ωστόσο, συνέβαλαν στην αλλαγή παραδοσιακών νοοτροπιών και στη φιλελευθεροποίηση των ηθών. Ιδιαίτερα βοήθησαν τους αγώνες για τη χειραφέτηση της γυναίκας. Οι νέες και οι νέοι που συμμετείχαν σ' εκείνα τα γεγονότα έμειναν γνωστοί ως «γενιά του '68» ή «γενιά της αμφισβήτησης».

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η.Π.Α. & Ε.Σ.Σ.Δ. υπερδυνάμεις:

- ΗΠ.Α.: πανίσχυρες οικονομικά και στρατιωτικά, ήταν η μόνη χώρα που διέθετε το φοβερότερο όπλο: την ατομική βόμβα.
- Φοβούνταν όμως την επέκταση των σοβιετικών.
- Θεωρούσαν ότι έπρεπε να αναλάβουν αγώνα εναντίον του κομμουνισμού: α) χορήγηση στρατιωτικής και οικονομικής βοήθειας, β) επενδύσεις από Αμερικανούς κεφαλαιούχους, γ) ανατροπή καθεστώτων που δεν ακολουθούσαν το δικό τους.
- Στο εσωτερικό τους εντάχθηκε ο αντικομμουνισμός.
- Μακάρθι: εξαπόλυση άγριων επιθέσεων σε κομμουνιστές.
- Χ Τρούμαν: έπαιξε καθοριστικό ρόλο.

∞ Διπολισμός και Ψυχρός Πόλεμος

- Διπολισμός: σύστημα διεθνών σχέσεων που ισορροπούσε σε δύο αντίπαλους πόλους ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις.
- Άρχισε στα τέλη του 1945 και τελείωσε στα 1980. Δεν πήρε όμως ένοπλη μορφή (Ψυχρός Πόλεμος).

∞ Α' Φάση (1947-1962)

- Ο Τρούμαν διατύπωσε το «δόγμα Τρούμαν»: η χώρα του θα πρόσφερε βοήθεια στα ευρωπαϊκά κράτη που αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο του κομμουνισμού.
- Η Ελλάδα εφάρμοσε αυτή την πολιτική κατά την περίοδο του εμφυλίου.
- Ολοκληρώθηκε ο διαμελισμός της Γερμανίας: οι Δυτικοί ίδρυσαν την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (Μάιος 1949) και οι Σοβιετικοί τη Λαοκρατική Δημοκρατία της Μακεδονίας (Οκτώβριος 1949). Το Βερολίνο χωρίστηκε στη μέση. 1961: η Α. Γερμανία χτίζει το τείχος (Τείχος του Βερολίνου).
- 1949: οι Η.Π.Α. ιδρύουν το Ν.Α.Τ.Ο. (στρατιωτική συμμαχία που συμμετέχουν Η.Π.Α., Καναδάς και οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες). 1952: εντάχθηκαν Ελλάδα και Τουρκία.
- 1955: Οι Σοβιετικοί ιδρύουν το Σύμφωνο της Βαρσοβίας (συμμετέχουν Ε.Σ.Σ.Δ. και Ανατολικές Δημοκρατίες).
- Κίνα: Επικρατούν οι κομμουνιστές (Μάο τσε Τουνγκ), δημιουργώντας ένα τεράστιο σοσιαλιστικό κράτος (1949). Οι Βορειοκορεάτες προσπαθούν να καταλάβουν τη νότια Κορέα. Οι Η.Π.Α. και οι σύμμαχοι επεμβαίνουν, αλλά αποτυγχάνουν. 1950-1953: ο πόλεμος της Κορέας (δημιουργούνται

δύο κράτη, ένα υπό τη Σοβιετική Ένωση κι ένα άλλο υπό τις Η.Π.Α.).

- 1962: Η Ε.Σ.Σ.Δ. αποφασίζει την εγκατάσταση πυραύλων στην Κούβα (Φιντέλ Κάστρο). Οι Η.Π.Α. αντέδρασαν: κίνδυνος Γ' Παγκοσμίου πολέμου. Τελικά κατέληξαν σε συμβιβασμό με αμοιβαίες υποχωρήσεις.

∞ Β' Φάση (1962-1974)

- Οι δύο Υπερδυνάμεις αποφασίζουν να συνεννοηθούν.
- Η.Π.Α.: πολέμησαν εναντίον του βόρειου Βιετνάμ δίχως αποτέλεσμα.
- Τα μέσα που χρησιμοποίησαν, οι βαριές απώλειες και τελικά η ήττα έμειναν χαραγμένα στη μνήμη των Αμερικανών.

∞ Γ' Φάση (1974-1987)

- 1980-1988: η Σοβιετική Ένωση εισέβαλε στο Αφγανιστάν, επίσης δίχως αποτέλεσμα.
- Μ. Ικορμπατσόφ: επέφερε κάποιες αλλαγές στο καθεστώς.
- 1986-1987: ο Ψυχρός Πόλεμος τερματίζεται και επίσημα (*Διάσκεψη Κορυφής Ρέικιαβικ και Ουάσιγκτον*).

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τις πηγές α και β, επιχειρήστε να ερμηνεύσετε τις διαστάμενες απόψεις των Αμερικανών Προέδρων Ρούζβελτ και Τρούμαν αναφορικά με την εξωτερική πολιτική που έπρεπε να ακολουθήσουν οι Η.Π.Α. μεταπολεμικά.

Οι πηγές εκφράζουν δύο αντίθετες τάσεις της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. στα τέλη του Β' Παγκοσμίου πολέμου: ο πρόεδρος Ρούζβελτ, εκφραστής μιας μετριοπαθούς και εσωστρεφούς άποψης – που ήταν πάντα ισχυρή στους αμερικανικούς διπλωματικούς κύκλους και ακόμη πιο ισχυρή στην αμερικανική κοινωνία –, υποστηρίζει ότι οι Η.Π.Α. δεν έχουν λόγο να αναμειχθούν στα ευρωπαϊκά πράγματα ο κατοπινός Πρόεδρος Τρούμαν, υποστηρικτής πιο ακραίων θέσεων, ισχυρίζεται ότι η αμερικανική επέμβαση στην Ευρώπη μέσω παροχής οικονομικής βοήθειας στις ευρωπαϊκές χώρες είναι αναγκαία ως ένα μέσο προστασίας των Η.Π.Α. από τον επερχόμενο, κατά την εκτίμησή του, κομμουνισμό. Τελικά, η γραμμή Τρούμαν ήταν αυτή που επικράτησε οδηγώντας στον Ψυχρό Πόλεμο.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια η πορεία των Η.Π.Α. και της Ε.Σ.Σ.Δ. στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια;
 - β. Σε πόσες φάσεις χωρίζεται ο Ψυχρός Πόλεμος; Να περιγράψετε την πρώτη.
 - γ. Πότε και πώς τελείωσε ο Ψυχρός Πόλεμος;
2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: Ψυχρός Πόλεμος, διπολισμός.
3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Οι Αμερικανοί αδιαφορούσαν για την πορεία των Σοβιετικών.
 - β. Το δόγμα Τρούμαν περιλάμβανε την ανοικοδόμηση της Αμερικής.
 - γ. Η Ελλάδα εντάχθηκε στο Ν.Α.Τ.Ο. στα 1946.
 - δ. Οι Αμερικανοί νίκησαν τους Βιετναμέζους κατά κράτος.
 - ε. Ο Γκορμπατσόφ συνέχισε την πολιτική του Στάλιν κατά γράμμα.
4. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε το παρακάτω κείμενο:

**Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και οι συνέπειές του
στη διεθνή πραγματικότητα**

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου αφαίρεσε ξαφνικά τα στηρίγματα τα οποία υποβάσταζαν τη διεθνή δομή και σ' έναν βαθμό που δεν έχει ακόμα δεόντως εκτιμηθεί: τις δομές των εγχωρίων πολιτικών συστημάτων του κόσμου. Αυτό που άφησε πίσω του ήταν ένας κόσμος σε πλήρη σύγχυση και μερική κατάρρευση, διότι δεν υπήρχε τίποτε για να αντικαταστήσει τις δομές αυτές. Η ιδέα, την οποία για σύντομο χρονικό διάστημα πρόβαλλαν Αμερικανοί εκπρόσωποι, ότι τη διεθνή τάξη πραγμάτων θα μπορούσε να αντικαταστήσει μία «νέα παγκόσμια τάξη» βασισιμένη στη μόνη υπερδύναμη που παρέμεινε τώρα και κατά συνέπεια φαινόταν ισχυρότερη από ποτέ άλλοτε, αποδείχθηκε ταχύτατα ότι δεν ήταν ρεαλιστική. Δε μπορούσαμε να επιστρέψουμε στον κόσμο που υπήρχε πριν από τον Ψυχρό Πόλεμο, διότι τόσα πολλά είχαν αλλάξει, τόσα πολλά είχαν πλέον εξαφανιστεί. Όλα τα ορόσημα είχαν γκρεμιστεί, όλοι οι χάρτες έπρεπε να αλλάξουν.

Ε. J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991, μτφρ. Β. Καπεταν-γιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σελ. 326-327

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Τα αντιαποικιακά κινήματα ανεξαρτησίας

- ◉ **Αποαποικιοποίηση:** φαινόμενο που εκδηλώθηκε στα χρόνια του Μεσοπολέμου και εξαπλώθηκε στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες.

∞ Παράγοντες

- ◉ Η διαμόρφωση στις αποικίες ενός κοινωνικού στρώματος που συνειδητοποιούσε απόλυτα το χάσμα ανάμεσα στην αληθινή ελευθερία και το καθεστώς καταπίεσης που είχαν επιβάλει οι αποικιοκράτες.
- ◉ Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος: η εύκολη κατάκτηση μητροπόλεων (Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία) από τους ναζί έδειξε ότι οι αποικιοκράτες δεν ήταν αήττητοι. Η κατάταξη των αποίκων στους στρατούς των μητροπόλεων και η συμμετοχή τους σ' έναν πόλεμο που έγινε στο όνομα της ελευθερίας τους έκανε να ζητούν και αυτοί τη δική τους ελευθερία.
- ◉ Οι μεταπολεμικές πολιτικές συνθήκες: Οι μητροπόλεις είχαν αποδυναμωθεί και δε μπορούσαν να επιβληθούν. Επίσης, Η.Π.Α. και Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν κατά της αποικιοκρατίας.

∞ Η ανάδυση του Τρίτου Κόσμου

- ◉ **Ινδοί:** κέρδισαν την ανεξαρτησία τους από τη Βρετανία (1947).
- ◉ **Ινδονήσιοι:** κέρδισαν την ανεξαρτησία τους από την Ολλανδία (1947).
- ◉ **Βιετναμέζοι:** κέρδισαν την ανεξαρτησία τους από τη Γαλλία (1954).
- ◉ **Κύπριοι:** ανεξαρτητοποιήθηκαν από τη Βρετανία (1960).
- ◉ **Αλγερινοί:** ανεξαρτητοποιήθηκαν από τη Γαλλία (1962).
- ◉ **Ινδία, Ινδονησία, Βιετνάμ, Κύπρος, Αλγερία:** Τρίτος Κόσμος.
- ◉ **Ιδιόμορφες καταστάσεις:** κάποιες χώρες της Αφρικής διοικούνταν από μειοψηφίες λευκών, οι οποίοι εφάρμοζαν την πολιτική απαρτχάιντ (χωρισμός ανθρώπων σε κάθε κοινωνική δραστηριότητά τους ανάλογα με τη φυλή, επιβάλλοντας στους μαύρους φυλετικές διακρίσεις).

∞ Το Κίνημα των Αδεσμεύτων

- ◉ Προσπάθεια των χωρών του Τρίτου Κόσμου να βρουν ανεξάρτητη πολιτική έκφραση.
- ◉ **1955:** δημιουργείται το *Κίνημα των Αδεσμεύτων* (**Αδέσμευτα:** όλα τα κράτη που κρατούσαν ίσες αποστάσεις από τις 2 υπερδυνάμεις και φρόντιζαν την οικονομική τους ανάπτυξη).

☞ Τα κύρια προβλήματα του Τρίτου Κόσμου

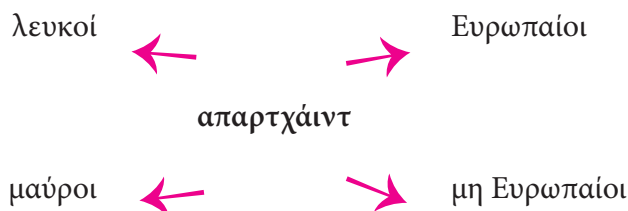
- Η οικονομική ανάπτυξη: ο τρόπος που είχαν οι αποικιοκράτες οργανώσει τις αποικίες δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες των αποικιών.
- Το πρόβλημα του υπερπληθυσμού: κατά την περίοδο 1950-1990 ο πληθυσμός διπλασιάστηκε και η αύξηση αφορούσε κυρίως στις φτωχότερες τάξεις. Άμεσα αποτελέσματα: υποσιτισμός, μαζικοί θάνατοι από πείνα.
- Η έλλειψη καθαρού νερού.
- Η πολιτική αστάθεια.
- Τα αυταρχικά καθεστώτα.
- Ο θρησκευτικός φανατισμός που οδηγεί σε ακρότητες.
- Οι συχνοί και άγριοι πόλεμοι μεταξύ φυλών.
- Το μεγάλο πρόβλημα του AIDS.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε τις πηγές 1 και 2, να παρουσιάσετε τις αρχές στις οποίες σκέφτονταν να θεμελιώσουν οι ηγέτες των αντιαποικιακών κινημάτων τις νέες κοινωνίες που οραματίζονταν να δημιουργήσουν μετά την εκδίωξη των αποικιοκρατών.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ στρέφεται εναντίον της γαλλικής κυριαρχίας στη χώρα χρησιμοποιώντας επιχειρήματα δανεισμένα από το πολιτικό ιδεολογικό οπλοστάσιο της Γαλλικής Επανάστασης του 1789. Σε πολλές περιπτώσεις οι ηγέτες των αντιαποικιακών κινημάτων είχαν σπουδάσει και είχαν ζήσει στις μητροπόλεις, όπου και είχαν γνωρίσει εκείνες τις ριζοσπαστικές ιδέες που χρησιμοποίησαν στη συνέχεια για να πλήξουν την κυριαρχία των αποικιοκρατών στις πατρίδες τους. Στη δεύτερη πηγή ο Μαντέλα, κατά τη διάρκεια της δίκης του για προδοσία, περιγράφει την Αφρική των ονείρων του, αυτή για την οποία πάλεψε και αυτή για την οποία είναι έτοιμος και να πεθάνει. Ο ίδιος αναφέρει ότι αφιέρωσε τον εαυτό του σ' εκείνη τη γη, πολέμησε με μαύρους και με λευκούς, υποστήριξε το ιδανικό μιας δημοκρατικής και ελεύθερης κοινωνίας. Πρόκειται για ένα ιδανικό που θα ήθελε να το δει να πραγματοποιείται, αλλά ίσως και να τον θανατώσουν, επειδή τόλμησε να ονειρευτεί ένα τέτοιο ιδανικό.

2. Να μελετήσετε τη φωτογραφία 5 και στη συνέχεια να κάνετε άσκηση άστρου θέτοντας στο κέντρο τον όρο «απαρτχάιντ»:

3. Ποια η ευθύνη των αποικιοκρατών για την υπανάπτυξη που μαστίζει σήμερα πολλές πρώην αποικίες; Πριν απαντήσετε, να μελετήσετε την πηγή 3.

Οι αποικιοκράτες οργάνωσαν την οικονομία των αποικιών κατά τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τις οικονομικές ανάγκες των μητροπόλεων. Έτσι, όταν οι αποικίες έγιναν ανεξάρτητα κράτη, δεν διέθεταν συνήθως τις οικονομικές δομές που ήταν αναγκαίες για την αυτοδύναμη ανάπτυξή τους.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 5, σελ. 146: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 6, σελ. 146

Ο υπερπληθυσμός αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα σύγχρονα προβλήματα πολλών χωρών της Ασίας και της Αφρικής.

Πηγές 1, 2: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 3: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να σχολιάσετε τους ακόλουθους όρους: **απαρτχάνιτ**, **Τρίτος Κόσμος**
2. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να αναφέρετε τους παράγοντες των **αντιαποικιακών κινήματων**.
 - β. Τι γνωρίζετε για το **Κίνημα των Αδεσμεύτων**;
 - γ. Να αναφέρετε τα κύρια προβλήματα του **Τρίτου Κόσμου**
3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Οι **άποικοι** συνειδητοποίησαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ότι οι **μητροπόλεις** δεν είναι **αήττητες**.

- β. Οι Ινδοί απέκτησαν την ανεξαρτησία τους το 1959.
- γ. Οι άποικοι ορισμένων χωρών αντιμετωπίζονταν ως άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας.
- δ. Ένα από τα κύρια προβλήματα των αποίκων της Αφρικής είναι το AIDS.
- ε. Το Κίνημα των Αδεσμεύτων προέβλεπε απόσταση από τις Η.Π.Α. και τη Σοβιετική Ένωση

4. Να διαβάσετε την παρακάτω πηγή και να σχολιάσετε τις αρχές που αναφέρει:

Οι αρχές του Κινήματος των Αδεσμεύτων

Τα Αδέσμευτα Κράτη οφείλουν:

1. Να ακολουθούν μια ανεξάρτητη πολιτική στηριγμένη στην ειρηνική συνύπαρξη και στη μη ένταξη σε συνασπισμούς [...].
2. Να υποστηρίζουν πάντοτε τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα.
3. Να μη λαμβάνουν μέρος σε καμιά συλλογική στρατιωτική συμμαχία στο πλαίσιο των συγκρούσεων μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων.
4. Να μη συνάπτουν καμιά διμερή συμμαχία με μια μεγάλη δύναμη.
5. Να μη δέχονται με τη θέλησή τους εγκατάσταση στο έδαφός τους στρατιωτικών βάσεων που ανήκουν σε μια ξένη δύναμη.

(Αποφάσεις της Συνδιάσκεψης των Αδεσμεύτων, Βελιγράδι, Σεπτέμβριος 1961)

Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} αιώνα, Ελληνικά Γράμματα, τόμος 6, σελ. 17

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Όξυνση των προβλημάτων των λαϊκών δημοκρατιών

- Η οικονομία δεν ανταποκρινόταν στις σύγχρονες ανάγκες (ανεπάρκεια καταναλωτικών αγαθών).
- Η Σοβιετική Ένωση ξόδευε σε εξοπλισμούς πολύ περισσότερα απ' όσα άντεχε.
- Το σύστημα λήψης αποφάσεων είχε γίνει ιδιαίτερα συγκεντρωτικό.

∞ Οι μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατσόφ

- Αναδιάρθρωση της οικονομικής και πολιτικής δομής της χώρας (περεστρόικα: ανασυγκρότηση, κατάργηση του αυστηρού κρατικού ελέγχου της οικονομίας και εκδημοκρατισμός των πολιτικών διαδικασιών).
- Επίτευξη της διαφάνειας, της ελεύθερης πληροφόρησης και της διατύπωσης γνώμης (γκλάσνοστ).
- Ενθάρρυνε την κριτική.
- Παραχώρησε κάποιες πολιτικές ελευθερίες.
- Χαλάρωσε τους δεσμούς της Μόσχας με τις άλλες σοβιετικές δημοκρατίες της Α. Ευρώπης.
- Οι αλλαγές επέφεραν δραματική οικονομική κρίση. Επιπλέον, άρχισαν να εκδηλώνονται αποσχιστικές τάσεις.

∞ Η κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών της Α. Ευρώπης

- Παύση ελέγχου από μέρους της Σοβιετικής Ένωσης.
- Πίεση που άσκησε (Γκορμπατσόφ) για να γίνουν οι μεταρρυθμίσεις.
- Νέμβριος 1989: πτώση του Τείχους του Βερολίνου.
- 3 Οκτωβρίου 1990: ένωση ανατολικής και δυτικής Γερμανίας.
- Αύγουστος 1991: κάποιιοι αξιωματούχοι οργάνωσαν πραξικόπημα (απέτυχε).
- Πολλές Ανατολικές Δημοκρατίες διακήρυξαν την Ανεξαρτησία τους.
- Δεκέμβριος 1991: επίσημη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.
- 31 Δεκεμβρίου 1991: υποστολή της κόκκινης σημαίας και έπαρση της τρίχρωμης ρωσικής.

∞ Η νέα ευρωπαϊκή πραγματικότητα

- Μετά τη διάλυση: πολλές επαναστάσεις (είτε λόγω ελέγχου περιοχών είτε λόγω επιθυμίας κάποιων εθνών για ανεξαρτησία).
- 1991-1999: ύστερα από σκληρό πόλεμο η Γιουγκοσλαβία διαλύθηκε.

- Η Τσεχοσλοβακία διαλύθηκε ειρηνικά σε δύο κράτη: α) Τσεχία, β) Σλοβακία.
- Η Γερμανία ενώθηκε και πάλι ειρηνικά.
- Ξεράστιο κύμα μεταναστεύσεων: μεγάλη διαφορά πλούτου δυτικής - ανατολικής Ευρώπης και Ευρώπης - Τρίτου Κόσμου.
- Η μεταψυχροπολεμική Ευρώπη έπρεπε να αντιμετωπίσει τόσο τα προβλήματα της Δ. Ευρώπης, που υπήρχαν πριν από την κατάρρευση όσο και τη νέα πρόκληση της οικονομικής αφομοίωσης των χωρών της Α. Ευρώπης. Πολλών εισοδήματα συρρικνώθηκαν και φασιστικά κόμματα άρχισαν να ξαναεμφανίζονται.
- Οι Ευρωπαίοι ανακαλύπτουν πια ότι παρά τις διαφορές τους είναι φορείς κοινού πολιτισμού. Η σύγκληση που σημειώνεται στον τρόπο ζωής και στις κοινωνικές και πολιτιστικές πρακτικές των ευρωπαϊκών λαών αποτελεί θεμελιακό στοιχείο που θα μπορούσε να οδηγήσει στη δημιουργία μιας ισχυρής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να εντοπίσετε και να καταγράψετε τις μεταβολές που επέφερε στον ευρωπαϊκό πολιτικό χάρτη της Ευρώπης η κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης.

Μετά την πτώση των Ανατολικών Λαϊκών Δημοκρατιών ο πολιτικός χάρτης της Ευρώπης αλλάζει ριζικά για άλλη μια φορά. Στην πραγματικότητα, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι όλες οι ανατολικές χώρες που ακολουθούσαν το καθεστώς της Σοβιετικής Ένωσης, εμμέσως πλην σαφώς τής ήταν και φόρου υποτελείς, ήτοι πιστοί σύμμαχοι. Με την κατάρρευση του σοβιετικού καθεστώτος κατέρρευσαν και όλες αυτές οι χώρες. Μπόρεσαν να ελευθερωθούν, αφού το σοβιετικό καθεστώς ήταν για πολλά χρόνια εξαιρετικά καταπιεστικό μαζί τους. Από την άλλη βέβαια, από τη στιγμή που διαλύθηκε η Σοβιετική Ένωση και μαζί της και αυτές οι Δημοκρατίες, ο δρόμος για τους Δυτικούς, και κυρίως για τις Η.Π.Α. έμνε ορθάνοιχτος.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 147

Σοβιετικοί πύραυλοι: Οι στρατιωτικές δαπάνες της Σοβιετικής Ένωσης ήταν μια αληθινή οικονομική αιμορραγία για τη χώρα. Στην προσπάθειά της να είναι σε θέση να ανταγωνίζεται τις Η.Π.Α. έφθασε στο σημείο να ξοδεύει ως και το 15% του ακαθάριστου εθνικού της προϊόντος!

Πηγή

Ο τελευταίος ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης Μιχαήλ Γκορμπατσόφ τονίζει την ανάγκη υιοθέτησης και άμεσης προώθησης της περεστρόικα, δηλαδή όλων εκείνων των μέτρων κατάρρευσης του αυστηρού κρατικού ελέγχου της οικονομίας και εκδημοκρατισμού των πολιτικών διαδικασιών, που ο ίδιος είχε ήδη εξαγγείλει. Ο Γκορμπατσόφ υπογραμμίζει ότι η σοβιετική κοινωνία, που παρέμεινε για πολλά χρόνια σε κατάσταση στασιμότητας, επιζητούσε από καιρό την αλλαγή και αφήνει σαφέστατους υπαινιγμούς για τις δεκαετίες αδράνειας που είχαν προηγηθεί. Τονίζει, επιπλέον, ότι σε περίπτωση που η περεστρόικα δεν εφαρμοστεί άμεσα, το σοβιετικό σύστημα υπάρχει σοβαρή πιθανότητα να βρεθεί αντιμέτωπο με κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές κρίσεις.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να αναφέρετε τις μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατσόφ.
 - β. Πώς οδηγήθηκε στην κατάρρευση η Σοβιετική Ένωση;
 - γ. Ποια η νέα ευρωπαϊκή πραγματικότητα μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης;
2. Να σχολιάσετε τους ακόλουθους όρους: γκλάσνοστ, περεστρόικα.
3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Σοβιετική Ένωση δεν ξόδευε καθόλου χρήματα σε πολεμικό εξοπλισμό.
 - β. Ο Γκορμπατσόφ παραχώρησε κάποιες ελευθερίες στους Ρώσους.
 - γ. Ο Γκορμπατσόφ ανατράπηκε με πραξικόπημα τον Αύγουστο του 1991.
 - δ. Μετά την κατάρρευση των σοβιετικών καθεστώτων η Γερμανία ενοποιήθηκε.
 - ε. Η Τσεχοσλοβακία διαλύθηκε με επέμβαση των Η.Π.Α.

4. Να διαβάσετε και να σχολιάσετε την άποψη που αποτυπώνεται στην ακόλουθη πηγή:

Ένας σύγχρονος ιστορικός ερμηνεύει την κατάρρευση του κομμουνισμού

Ένα συγκεντρωτικό κόμμα κι ένας επίσης συγκεντρωτικός κρατικός μηχανισμός προωθούσαν την οικονομική ανάπτυξη μέσα από την επέκταση της βαριάς βιομηχανίας και τον αυστηρό έλεγχο του εμπορίου, της γεωργίας και των καταναλωτικών αγαθών. [...] Μία αναπτυξιακή στρατηγική που σημείωσε σημαντική επιτυχία στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, ξεπέρασε την όποια χρησιμότητα μπορεί να είχε κάποτε και προκάλεσε τελικά την κατάρρευση του κομμουνισμού στο σύνολό του.

Μ. Mazower, Σκοτεινή Ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 346

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η εμφύλια σύγκρουση

- Η απόφαση της κυβέρνησης να αφοπλιστεί μόνο ο Ε.Λ.Α.Σ. προκάλεσε την αντίδραση του Ε.Α.Μ.
- 3 Δεκεμβρίου 1944: συλλαλητήριο του Ε.Α.Μ. στην Αθήνα
- Δεκεμβριανά: Μάχες ανάμεσα στους αστυνομικούς και τον Ε.Λ.Α.Σ. (ήττα του Ε.Λ.Α.Σ. και αποχώρησή του από την Αθήνα).
- Ατία: οι αντιτιθέμενες απόψεις που υπήρχαν σε ευρύτερα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας σχετικά με το πολιτικό μέλλον της Ελλάδος.
- 12 Φεβρουαρίου 1945: Υπογράφεται η *Συμφωνία της Βάρκιζας* ανάμεσα στην κυβέρνηση και το Ε.Α.Μ. (όροι: α) θα δινόταν αμνηστία, β) ο Ε.Λ.Α.Σ. θα διαλυόταν και θα γινόταν εθνικός στρατός, γ) διασφάλιση των ελευθεριών όλων των πολιτών, δ) θα γινόταν δημοψήφισμα για το αν θα επιστρέψει ο βασιλιάς, ε) θα απομακρύνονταν από τις δημόσιες θέσεις όσοι είχαν συνεργαστεί με το Μεταξά ή τους κατακτητές).
- Η *Συμφωνία της Βάρκιζας* δεν επέλυσε τα προβλήματα: οι αριστεροί εδιώχθησαν και το Κ.Κ.Ε. απείχε από τις εκλογές του 1946. Τότε εξελέγη το Λαϊκό Κόμμα (βασιλικό).
- Έναυσμα εμφύλιου: την παραμονή των εκλογών κομμουνιστές επιτέθηκαν σε αστυνομικό τμήμα.
- 1946: Αριστερά και Δεξιά κινούνταν ένοπλα.
- Σεπτέμβριος 1946: το δημοψήφισμα φέρνει πίσω το βασιλιά.
- Δεκέμβριος 1946: δημιουργούνται ένοπλες αριστερές ομάδες στα χωριά: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδος.
- 1947: οι Η.Π.Α. προτείνουν να αναλάβουν ενεργό ρόλο στην Ελλάδα (η Βρετανία μόλις είχε αποχωρήσει). Θεωρούσαν ότι οι κομμουνιστές της Ελλάδας κινούνταν από τους Σοβιετικούς.
- Δημιουργούνται στρατόπεδα συγκεντρώσεως (Μακρόνησος).
- Κ.Κ.Ε. και Ε.Α.Μ. κηρύσσονται παράνομα.
- Αύγουστος 1949: Ο Δημοκρατικός Στρατός απωθήθηκε και νικήθηκε από τον Κυβερνητικό (Αλ. Παπάγος) με τη βοήθεια των Η.Π.Α.
- Απολογισμός: 50.000 νεκροί, 80.000 πολιτικοί πρόσφυγες, 700.000 άνθρωποι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Ο Εμφύλιος άνοιξε ένα βαθύ χάσμα στους Έλληνες.

∞ Τα κύρια προβλήματα της μετεμφυλιακής Ελλάδας

- Πολίτευμα: βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία
- Παρ' όλα αυτά: α) πολίτες που θεωρούνταν ύποπτοι στέλνονταν εξορία, β)

άλλοι εκτελούνταν, γ) το κράτος απαιτούσε υπογραφή «δήλωσης νομιμοφροσύνης».

- Ξύνταγμα 1952: αν και παραχωρούσε δικαιώματα, συνέχιζε να είναι αυταρχικό.
- Κύρια στηρίγματα του καθεστώτος: α) Η.Π.Α. [είχαν εδραιώσει την κυριαρχία τους μετά την είσοδο της Ελλάδας στο Ν.Α.Τ.Ο. (1952) και την εγκατάσταση αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων (1953)]· β) μοναρχία (οι βασιλείς αναμειγνύονταν συνεχώς στην πολιτική ζωή)· γ) παρακράτος (οι παρακρατικοί δε δίσταζαν να επιτίθενται εναντίον των πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος).
- 1952-1955: Κυβέρνηση α) Ν Πλαστήρα (έδωσε αρκετές αμνηστίες), β) Αλ. Παπάγου (Ελληνικός Συναγερμός). Διάδοχος: Κ. Καραμανλής (ιδρύει το κόμμα Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση).
- 1961: Ο Γ Παπανδρέου ιδρύει την Ένωση Κέντρου.
- 1951: Ιδρύεται η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά.
- Κ.Κ.Ε.: βρισκόταν εκτός νόμου.
- 1961: Η εκλογική νίκη της Ε.Ρ.Ε. αμφισβητήθηκε. Χιλιάδες πολίτες κατέβηκαν στους δρόμους ζητώντας δημοκρατικές ελευθερίες, βελτίωση των οικονομικών συνθηκών ζωής και αύξηση των δαπανών για την εκπαίδευση.
- 1963: Παρακρατικοί με την ανοχή της αστυνομίας δολοφονούν τον Λαμπράκη (βουλευτή της Ε.Δ.Α.).
- 1963: Ο Κ. Καραμανλής διαφωνεί με το βασιλιά και φεύγει στο εξωτερικό
- 1950: Ιδρύεται η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (Δ.Ε.Η.).
- Κατά την δετία Καραμανλή έγιναν έργα υποδομής.
- 1961: αρχίζει η διαδικασία ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.
- 7 Μαρτίου 1948: Τα Δωδεκάνησα προσαρτώνται στην Ελλάδα.

∞ Ο Κυπριακός Αγώνας (1955-1960)

- 1955: αρχίζει στην Κύπρο ένοπλος αγώνας εναντίον των Άγγλων
- Οι Άγγλοι απάντησαν με εκτελέσεις
- Στην Ελλάδα γίνονται μαζικά και ενθουσιώδη συλλαλητήρια
- 1959: Η Κύπρος ανεξαρτητοποιείται (Συνθήκες Ζυρίχης – Λονδίνου): Ελλάδα, Βρετανία, Τουρκία ορίζονται εγγυήτριες χώρες
- 1960: Ιδρύεται η ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία (πρώτος Πρόεδρος: Αρχιεπίσκοπος **Μακάριος**)

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 3 και πάρετε υπόψη σας όποια άλλα στοιχεία της ενότητας σας φαίνονται σχετικά, να γράψετε σύντομο κείμενο με θέμα «Η λειτουργία του πολιτεύματος στην Ελλάδα τα χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου».

Η στρατιωτική επικράτηση των κυβερνητικών δυνάμεων στον εμφύλιο πόλεμο, το 1949, ήταν απλώς ένα κρίσιμο ορόσημο της εμφύλια σύγκρουσης· όχι το αληθινό τέλος της. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η διατήρηση σε ισχύ σειράς έκτακτων κατασταλτικών μέτρων σε βάρος των ηττημένων (συλλήψεις, φυλακίσεις, εξορίες, εκτελέσεις), καθώς και ο συστηματικός διαχωρισμός των πολιτών στην καθημερινή ζωή με κριτήριο τις πολιτικές τους πεποιθήσεις (πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων) ήρθαν να εδραιώσουν τη στρατιωτική νίκη του κυβερνητικού στρατοπέδου στον εμφύλιο πόλεμο.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 3, σελ. 152

Ο Νίκος Μπελογιάννης (1915-1952), στέλεχος του Κ.Κ.Ε., εκτελέστηκε μαζί με τρεις συντρόφους του τον Μάρτιο του 1952. Οι εκτελέσεις αυτές, δύομισι χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, προκάλεσαν ιδιαίτερη αίσθηση τόσο στην ελληνική κοινή γνώμη όσο και στην ευρωπαϊκή. Η εικόνα του Μπελογιάννη στο δικαστήριο να κρατά ένα κόκκινο γαρύφαλλο είχε ως αποτέλεσμα να μείνει γνωστός ως «ο άνθρωπος με το γαρύφαλλο». Αυτή ακριβώς η εικόνα αποτυπώθηκε από τον μεγάλο ζωγράφο Pablo Picasso σ' ένα λιτό σκίτσο που δημοσιεύθηκε σε πολλές ευρωπαϊκές εφημερίδες. Μετά την εκτέλεσή του το όνομά του δόθηκε σε οικισμό Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Ουγγαρία.

Εικόνα 5, σελ. 153

Η ελληνική κοινωνία παρακολουθούσε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις εξελίξεις γύρω από το Κυπριακό Ζήτημα κατά τη δεκαετία του 1950. Συχνές ήταν μάλιστα οι διαδηλώσεις υπέρ του αγώνα των Κυπρίων για ανεξαρτησία.

Πηγή 1

Σ' αυτήν την πηγή διαβάζουμε ένα τηλεγράφημα από τον πρωθυπουργό της Αγγλίας προς τον Άγγλο υπουργό εξωτερικών. Τού λέει, λοιπόν, πως κατά τη

γνώμη του θα πρέπει να χτυπήσουν το Ε.Α.Μ. εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή, διότι θα το βρουν απροετοίμαστο. Η πηγή καταδεικνύει περίτρανα την έντονη ανάμειξη που είχαν οι Βρετανοί στα ελληνικά πράγματα κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου πολέμου.

Πηγή 2

Σύμφωνα με τον ιστορικό Φίλιππο Ηλιού, ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος – όπως και κάθε εμφύλιος πόλεμος στην ουσία του – υπήρξε, πρωτίστως, μία κοινωνική επανάσταση. Ήταν, δηλαδή, η οργανωμένη προσπάθεια ενός τμήματος της ελληνικής κοινωνίας να προωθήσει και να εφαρμόσει το δικό της όραμα για το πολιτικό μέλλον της Ελλάδας. Με άλλα λόγια, ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος ήταν, πρώτα απ' όλα, μία κοινωνική και πολιτική σύγκρουση με επίδικο αντικείμενο την οργάνωση του πολιτικού μέλλοντος της Ελλάδος.

Πηγή 3: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α.** Τι γνωρίζετε για τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο;
- β.** Να αναφερθείτε στα κύρια προβλήματα της μετεμφυλιακής Ελλάδος (1949-1963).
- γ.** Να αναφερθείτε στα κυριότερα σημεία του αγώνα των Κυπρίων για ανεξαρτησία.

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:

- α.** Η κυβέρνηση εθνικής ενότητας αποφάσισε το 1944 να κάνει το ΕΑ.Μ. εθνικό στρατό.
- β.** Σύμφωνα με τη Συμφωνία της Βάρκιζας, οι κομμουνιστές ετιμώντο για την προσφορά τους στον πόλεμο.
- γ.** Οι ΗΠ.Α. βοήθησαν το Ε.Α.Μ. στον αγώνα του.
- δ.** Ο Λαμπράκης δολοφονήθηκε από ανθρώπους του Ε.Λ.Α.Σ.
- ε.** Ο Γ. Παπανδρέου συγκρούστηκε με τον βασιλιά Παύλο στα 1963.

3. Να αντιστοιχίσετε τα δεδομένα των δύο στηλών:

Στήλη Α΄

- α. Ελληνικός Συναγερμός
- β. Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
- γ. Ένωση Κέντρου
- δ. Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά

Στήλη Β΄

- 1. Κ. Καραμανλής
- 2. Γ. Παπανδρέου
- 3. Γρ. Λαμπράκης
- 4. Αλ. Παπάγος

4. Να διαβάσετε και να σχολιάσετε την άποψη που εκτίθεται παρακάτω:

Τρεις Άγγλοι βουλευτές επισκέπτονται την Ελλάδα μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας και περιγράφουν την κατάσταση

Η Ελλάδα μεταβάλλεται γρήγορα σε φασιστικό κράτος. Πίσω από μια δημοκρατική πρόσοψη, υφίσταται μονομερής εμφύλιος πόλεμος, ασκούμενος από την άκρα δεξιά, εναντίον όλων των δημοκρατικών στοιχείων, που τολμούν να διαφωνούν με την κυβέρνηση.

Τραγωδία στην Ελλάδα, Πώς είδαν οι Άγγλοι βουλευτές Νόρμαν Ντοντς, Στάνλεϋ και Λέσλυ Σόλεϋ την κατάσταση στην Ελλάδα, Πανελλήνιος Ομοσπονδίας Δημοκρατικών Συλλόγων, Αθήνα, Ιούνιος 1946

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Οι δύο κυβερνήσεις Γ. Παπανδρέου (1963-1965)

- 1963-1965: Ο Γ Παπανδρέου κερδίζει τις εκλογές
- Ο Παύλος δέχεται την ετυμηγορία του λαού για να μετριαστεί το αντιβασιλικό κλίμα.
- Έργο: α) κατάργησε ορισμένα από τα πιο αυταρχικά μέτρα κατά της Αριστεράς, β) προσπάθησε να περιορίσει τις αμερικανικές επεμβάσεις, γ) επιχείρησε (μαζί με τον Ευ. Παπανούτσο) να προωθήσει καίριες αλλαγές στην εκπαίδευση: θέσπιση δωρεάν παιδείας, καθιέρωση της δημοτικής, εκδημοκρατισμός και συγχρονισμός της εκπαίδευσης.
- 1965: Ο Κων/νος Β΄ (διάδοχος του Παύλου) φοβήθηκε ότι θα χάσει τον έλεγχο του στρατού και προβάλλοντας κάποιες καταγγελίες της αντιπολίτευσης αξίωσε να επιλέξει ο ίδιος τον υπουργό εθνικής άμυνας (πράγμα αντίθετο με το Σύνταγμα). Ο Παπανδρέου ζήτησε να αναλάβει ο ίδιος το υπουργείο αλλά ο Κων/νος αρνήθηκε. Ο Παπανδρέου αντέδρασε και ο βασιλιάς τον ανάγκασε σε παραίτηση (Ιουλιανά). Επίσης ο βασιλιάς τού διέσπασε το κόμμα (*αποστασία, αποστάτες*).

∞ Η πορεία προς τη Δικτατορία (1965-1967)

- Ιούλιος 1965: Ιουλιανά: ο λαός εξεγείρεται κατά του βασιλιά.
- Η ΕΡ.Ε. σχηματίζει κυβέρνηση μαζί με τους αποστάτες (πρώην βουλευτές της Ένωσης Κέντρου).
- Μάιος 1967: προκηρύσσονται εκλογές (κοινή απόφαση Γ. Παπανδρέου – Π. Κανελλόπουλου).
- Όμως ομάδα στρατηγών σχεδίαζε να ζητήσει τη συνεργασία του βασιλιά για να εγκαταστήσει δικτατορία.
- Άλλη ομάδα όμως τούς προλαμβάνει με αρχηγό τον Γ. Παπαδόπουλο και κάνει πράξη αυτά τα σχέδια (21 Απριλίου 1967): δικαιολογία: ανικανότητα των πολιτικών να αντιμετωπίσουν την κατάσταση και κίνδυνος επιβολής κομμουνισμού.
- Ο Κων/νος διόρισε δικτατορικό πρωθυπουργό, αλλά μετά θέλησε να τον ανατρέψει. Το κίνημά του απέτυχε και έφυγε στο εξωτερικό.
- Ε.Ο.Κ.: ανέστειλε την ένταξη της Ελλάδας, ενώ Η.Π.Α. συνεργάστηκαν με τους δικτάτορες.
- Έργο Δικτατόρων: α) ανέστειλαν πολλά άρθρα του Συντάγματος, β) διέκοψαν τη λειτουργία του Κοινοβουλίου, γ) διέλυσαν τα κόμματα, δ) οργάνωσαν συστηματικές διώξεις πολιτικών, κάθε πολίτη αριστερού παρελθόντος ή όποιου εκδήλωνε φανερά την αντίθεσή του στη δικτατορία (εκτοπίσεις,

φυλακίσεις, βασανιστήρια, καταδίκες μελών αντιστασιακών οργανώσεων).

- Αντίσταση: Οι κηδείες των Γ. Παπανδρέου (1968) και Γ. Σεφέρη (1971) μετατρέπονται σε διαδηλώσεις. 1968: απόπειρα δολοφονίας εναντίον του δικτάτορα. Φεβρουάριος – Μάρτιος 1973: κατάληψη Νομικής Σχολής, Νοέμβριος 1973: Κατάληψη Πολυτεχνείου (σημείο-σταθμός στον αντιδικτατορικό αγώνα), 17 Νοεμβρίου 1973: το τανκ παραβιάζει την πόρτα του Πολυτεχνείου σκοτώνοντας δεκάδες φοιτητές.
- ΚατάρρευσηΧούντας: πρόκληση πραξικοπήματος στην Κύπρο, οι Τούρκοι βρήκαν αφορμή και κατέλαβαν το 37% του νησιού (20 Ιουλίου 1974, εισβολή του Αττίλα).

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ποια επιλογή του Γεωργίου Παπανδρέου στάθηκε αφορμή για τη σύγκρουσή του με το βασιλιά Κωνσταντίνο; Να αναζητήσετε τα βαθύτερα αίτια των γεγονότων μελετώντας την πηγή 1 και όποια άλλα στοιχεία έχετε στη διάθεσή σας ή μπορείτε να εντοπίσετε.

Μία πρώτη ανάγνωση των δύο αποσπασμάτων δείχνει ότι η σύγκρουση του Γ. Παπανδρέου με τον Κωνσταντίνο οφειλόταν στην απόφαση του πρώτου να αντικαταστήσει τον υπουργό άμυνας δίχως να ζητήσει τη γνώμη του δεύτερου. Εξετάζοντας, ωστόσο, κανείς τα δύο κείμενα βαθύτερα διαπιστώνει ότι ο Κωνσταντίνος θεωρούσε αυτονόητο δικαίωμά του να ασκεί επιρροή στις ένοπλες δυνάμεις και μ' αυτή την έννοια απαιτούσε να έχει εκείνος – και όχι ο δημοκρατικά εκλεγμένος πρωθυπουργός της χώρας – την κυρίαρχη γνώμη για τον διορισμό του αρμόδιου υπουργού. Η μοναρχία θεωρούσε, στο ευρύτερο μετεμφυλιακό ελληνικό τοπίο, τις ένοπλες δυνάμεις χώρο προνομιακής άσκησης της εξουσίας της, με άλλα λόγια, χώρο για τον οποίο ο εκάστοτε βασιλιάς αποφάσιζε δίχως να παίρνει υπόψη του τον όποιο πρωθυπουργό.

2. Να μελετήσετε την πηγή 2 και να προσπαθήσετε να σκιαγραφήσετε την πολιτική ιδεολογία του ομιλητή.

Ο δικτάτορας Παπαδόπουλος ξεκινά από τη διαπίστωση ότι οι Έλληνες κινδυνεύουν «να γίνουν θηρία κάτω από τα κομμουνιστικά κελεύσματα». Προκειμένου, λοιπόν, να μη συμβεί κάτι τέτοιο και το καθεστώς υποχρεωθεί «να τούς τουφεκεί», ο δικτάτορας δηλώνει ότι «κάθε ένας ο οποίος δεν κάθεται καλά,

έστω και αν μου κοστίζει ως κράτος ακριβά, θα τον θέτω υπό περιορισμόν». Το απόσπασμα αποκαλύπτει την πολιτική λογική της απριλιανής δικτατορίας, σύμφωνα με την οποία οι «εθνοσωτήρες αξιωματικοί» είχαν αναλάβει αυτοβούλως το «εθνικό καθήκον» να συλλαμβάνουν ή ακόμη και να εξοντώνουν όποιον Έλληνα έκριναν αυτοί ότι είχε φύγει από τον «εθνικά σωστό δρόμο», έχοντας παρασυρθεί από τα «κομμουνιστικά κελεύσματα».

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 2, σελ. 154

Η απόφαση του Κωνσταντίνου να εξωθήσει τον εκλεγμένο πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου σε παραίτηση, προκάλεσε εντονότερες λαϊκές αντιδράσεις. Το καλοκαίρι του 1965 η Αθήνα συγκλονίστηκε από διαδηλώσεις, που συχνά κατέληγαν σε βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία, με κύριο αίτημα το σεβασμό της δημοκρατικής νομιμότητας από τα Ανάκτορα, τα γνωστά ως «Ιουλιανά».

Εικόνα 3 (σελ. 155)

Άρμα μάχης μπροστά στη Βουλή την 21^η Απριλίου 1967, ημέρα επιβολής της απριλιανής δικτατορίας. Για την επταετία 1967-1974 η χώρα τελούσε υπό στρατιωτική δικτατορία.

Εικόνες 4, 5 (σελ. 156)

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου το Νοέμβριο του 1973 υπήρξε η κορυφαία πράξη αντίστασης εναντίον της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Στην επόμενη εικόνα παρατηρούμε το άρμα μάχης που έριξε την πύλη του Πολυτεχνείου λίγο πριν την εισβολή. Η 17^η Νοεμβρίου αποτελεί πλέον σήμερα σχολική γιορτή.

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 3

Η Συντονιστική Επιτροπή της Κατάληψης του Πολυτεχνείου θέτει ως προϋπόθεση για την επίλυση των λαϊκών προβλημάτων την κατάλυση της δικτατορίας και την εγκαθίδρυση της λαϊκής κυριαρχίας. Προκειμένου να επιτευχθεί η τελευταία, απαραίτητη προϋπόθεση κρίνεται, από τους μαχόμενους φοιτητές, η ανεξαρτησία της Ελλάδος «από τα ξένα συμφέροντα». Σαφής είναι η αναφορά εδώ στον αμερικανικό παράγοντα, που στήριξε την απριλιανή δικτατορία.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποιος ο λόγος διαφωνίας του Γ. Παπανδρέου με το βασιλιά Κων/νο;
 - β. Πώς οδηγήθηκε η χώρα στη δικτατορία;
 - γ. Τι γνωρίζετε για το πραξικόπημα στην Κύπρο;
2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Ο Γ. Παπανδρέου κέρδισε τις εκλογές το 1963.
 - β. Ο Ευ. Παπανούτσος ανέτρεψε τον Παπανδρέου.
 - γ. Ο Παπανδρέου ήθελε να διορίσει ο ίδιος μόνος του τον υπουργό Εθνικής Άμυνας.
 - δ. Ο βασιλιάς γνώριζε εκ των προτέρων για το πραξικόπημα.
 - ε. Οι Η.Π.Α. στήριξαν τους δικτάτορες.
3. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και γράψτε τα συμπεράσματά σας:

Η πρεσβεία των Η.Π.Α. για τη συνωμοσία των συνταγματαρχών

Περί το τέλος του 1963, αρχές του 1964, μία ομάδα δεξιών συνταγματάρχων [...] οργανώθηκε για να προχωρήσει σε πραξικόπημα σε περίπτωση που ο Γεώργιος Παπανδρέου δεχόταν την υποστήριξη της Ε.Δ.Α. [...] Σκοπός της δεξιάς αυτής ομάδας είναι να εξουδετερώσει ή να αποτρέψει τη διείσδυση αριστερών στο στράτευμα και στην κυβέρνηση.

[Έκθεση του κλιμακίου της Αμερικανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA) στην Αθήνα για τη δράση της συνωμοτικής ομάδας του συνταγματάρχη Γ. Παπαδόπουλου (αρχές 1966)]

Αλ. Παπαχελάς, Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1997, σελ. 237-238

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η μεταπολίτευση και η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας

- Αμέσως μετά την πτώση της Δικτατορίας ο Καραμανλής επιστρέφει από τη Γαλλία και σχηματίζει κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (Ε.Ρ.Ε. και Ένωση Κέντρου).
- Απελευθέρωσε όλους τους πολιτικούς κρατούμενους, απομάκρυνε στελέχη του δικτατορικού καθεστώτος από τις θέσεις τους.
- Προσπάθησε να αντιμετωπίσει την τουρκική προέλαση στην Κύπρο.
- Λόγω της αδράνειας του ΝΑΤΟ η Ελλάδα αποχώρησε από το στρατιωτικό σκέλος.
- Πλήρης αποκατάσταση της δημοκρατικής νομιμότητας: α) δημοψήφισμα για τη μορφή του πολιτεύματος, β) νέο Σύνταγμα.
- Δύο νέα κόμματα: Νέα Δημοκρατία (Κ. Καραμανλής), Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (Α. Παπανδρέου).
- Νομιμοποίηση του Κ.Κ.Ε.

∞ Κυβερνήσεις Νέας Δημοκρατίας (1974-1981)

- 1974: νικητής εκλογών Κ. Καραμανλής (ΝΔ), 54,37%: οικοδόμηση μιας νέας δημοκρατικής νομιμότητας, εδραίωση του ευρωπαϊκού προσανατολισμού.
- 8 Δεκεμβρίου 1974: δημοψήφισμα για το πολίτευμα: 69,2% κατάργηση μοναρχίας.
- 7 Ιουνίου 1975: Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
- Οι δικτάτορες οδηγήθηκαν σε δίκη (κατηγορία: εσχάτη προδοσία), δεν εκτελέστηκαν.
- Νέα κυβέρνηση: α) επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. (28 Μαΐου 1979), β) επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ (1980), γ) εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (αυξήθηκε η βασική υποχρεωτική εκπαίδευση, επισημοποιήθηκε η δημοτική).
- 1974-1977: σοβαρά οικονομικά προβλήματα, μέτρα αναδιοργάνωσης της οικονομίας και ενίσχυσης των υποδομών της χώρας.
- Πριν ολοκληρώσει τη θητεία, παραιτήθηκε, για να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας (5 Μαΐου 1980).

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού διαβάσετε την πηγή 1, να καταγράψετε σε σύντομο κείμενο τα κύρια ζητήματα που είχε να αντιμετωπίσει, σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, η Ελληνική Δημοκρατία αμέσως μετά την πτώση της επτάχρονης δικτατορίας.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής απευθύνεται στον ελληνικό λαό εκθέτοντας τις προτεραιότητες της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας: α) προάσπιση της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της Κύπρου (είχε προηγηθεί λίγο νωρίτερα η τουρκική εισβολή στο νησί), β) θεμελίωση ενός αληθινά δημοκρατικού πολιτεύματος στο οποίο θα έχουν θέση όλοι οι Έλληνες (σαφής αναφορά στη μετεμφυλιακή-προδικτατορική πολιτική πραγματικότητα που σφραγίστηκε από τις πολιτικές διώξεις σε βάρος των ηττημένων του εμφυλίου πολέμου).

2. Αφού μελετήσετε τις εικόνες 1, 2, 3 και 4, να παρουσιάσετε τις επιλογές της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, καθώς και των κυβερνήσεων Καραμανλή (1974-1980) που συνέβαλαν στην αντιμετώπιση των ζητημάτων που παρουσιάζονται στην πηγή 1.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής έφθασε τα ξημερώματα της 24^{ης} Ιουλίου 1974 στο αεροδρόμιο του Ελληνικού, όπου είχαν συγκεντρωθεί χιλιάδες πολίτες για να τον υποδεχθούν. Παράλληλα, οι δρόμοι της πρωτεύουσας και άλλων ελληνικών πόλεων είχαν πλημμυρίσει από ανθρώπους που πανηγύριζαν την πτώση της δικτατορίας. Λίγες ώρες αργότερα, στις 4.15 το πρωί ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ορκίστηκε Πρωθυπουργός.

Η άμεση απελευθέρωση όλων των πολιτικών κρατουμένων – αριστερών στη συντριπτική τους πλειονότητα – και η αναγνώριση του Κομμουνιστικού Κόμματος, που είχε κηρυχθεί παράνομο από το 1947, ήταν δύο από τις πρώτες ενέργειες της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας που συντέλεσαν στην αλλαγή της πολιτικής ατμόσφαιρας στη χώρα.

Η κατάργηση της μοναρχίας είχε ήδη επέλθει στην Ελλάδα στη διάρκεια της δικτατορίας. Με το δημοψήφισμα που ακολούθησε, στις 8 Δεκεμβρίου 1974, λύθηκε οριστικά το ζήτημα της μορφής του πολιτεύματος της Ελλάδος, ένα πρόβλημα που είχε ταλαιπωρήσει και διχάσει τη χώρα για μεγάλο διάστημα.

Οι πρωτεργάτες της δικτατορίας βρέθηκαν στο εδώλιο κατηγορούμενοι για στάση και εσχάτη προδοσία. Άλλοι από αυτούς βρέθηκαν σε ισόβια δεσμά και άλλοι σε θάνατο. Η Κυβέρνηση Καραμανλή, ωστόσο, έκρινε ότι δε θα ήταν σωστό να συνδεθεί το δημοκρατικό πολίτευμα, λίγο μετά την εγκαθίδρυση

του, με εκτελέσεις. Έτσι, κανείς απ' όσους καταδικάστηκαν σε θάνατο δεν εκτελέστηκε.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνες 1, 2, 3, 4 (σελ. 157-158): βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2

Σύμφωνα με τον σύγχρονο ιστορικό Ευάνθη Χατζηβασιλείου, η ομαλή μετάβαση της Ελλάδας από τη δικτατορία στη δημοκρατία υπήρξε ένα επίτευγμα, ένα «ελληνικό θαύμα», κατά μία άποψη, που οφειλόταν, σε μεγάλο βαθμό, στους επιδέξιους πολιτικούς χειρισμούς του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Ο τελευταίος κατόρθωσε, όχι μόνο να οδηγήσει την Ελλάδα, αναίμακτα, στη δημοκρατική ομαλότητα, κατοχυρώνοντας τους δημοκρατικούς θεσμούς, αλλά και να διαχειριστεί αποτελεσματικά σύνθετα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, όπως η κρίση του κυπριακού και η εμπέδωση του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της χώρας.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Τι γνωρίζετε για την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κ. Καραμανλή;
 - β. Ποιο το έργο της Νέας Δημοκρατίας κατά τα έτη 1974-1981;
2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Ο Κ. Καραμανλής επέστρεψε στην Ελλάδα το 1974
 - β. Η Τουρκία κατέλαβε στην Κύπρο το 65% του εδάφους.
 - γ. Οι Έλληνες αποφάσισαν με δημοψήφισμα την κατάργηση της βασιλείας.
 - δ. Η Ελλάδα μπήκε στην Ε.Ο.Κ. το 1980.
 - ε. Η δημοτική γλώσσα έγινε η επίσημη γλώσσα του κράτους επί Καραμανλή.
3. Αφού διαβάσετε την παρακάτω πηγή, να τη σχολιάσετε:

*Ο Κ. Καραμανλής και η ίδρυση του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας
Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η περί αυτόν ηγετική ομάδα έδειξαν από την αρχή ότι είχαν ξεκάθαρη πρόθεση να δώσουν νέο πολιτικό-ιδεο-*

λογικό στίγμα και εύρος στη συντηρητική παράταξη. Ιδρύοντας τη Νέα Δημοκρατία, επιδίωξαν με αποφασιστικότητα τη δημιουργία μιας αντιδικτατορικής εθνικής πολιτικής δύναμης, που θα υπερέβαινε το ιδεολογικό-πολιτικό προφίλ αλλά και τον ιστορικό πολιτικό χώρο της προδικτατορικής Δεξιάς. Ο στόχος εξέφραζε αφ' ενός τις βαθιές διεργασίες που είχαν συντελεστεί με την εμπειρία της δικτατορίας, αφ' ετέρου μια σαφή πολιτική αναγκαιότητα. Η δικτατορία είχε γεννηθεί μέσα από τα σπλάχνα του μετεμφυλιακού «κράτους της Δεξιάς». Χωρίς μία ριζική ανανέωση του κόμματος και του πολιτικού προσωπικού, η συντηρητική παράταξη θα πλήρωνε βαρύ κόστος.

Ο Καραμανλής συμπύκνωσε την ανανεωτική προσπάθεια και το επιδιωκόμενο ιδεολογικό στίγμα της Ν.Δ. με τον όρο ριζοσπαστικός φιλελευθερισμός. [...] Από την άποψη των πολιτικών αξιών και θεσμών, η Ν.Δ. αυτοπροσδιορίστηκε εμφατικά ως η κατ' εξοχήν φιλελεύθερη παράταξη, η οποία επικάλυπτε πλέον τον κεντρώο χώρο [...]. Από την άποψη του οικονομικού-κοινωνικού προγράμματος, η Ν.Δ. τόνισε την προσήλωσή της στη μεικτή οικονομία δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο του κράτους, όπως επίσης και στην κοινωνική δικαιοσύνη [...]. Η σταθεροποίηση των φιλελεύθερων δημοκρατικών θεσμών και η ένταξη της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση αποτελούσαν τους δύο μείζονες εθνικούς στόχους του κόμματος.

Γ. Βούλαρης, «Η δημοκρατική Ελλάδα, 1974-2004»,
Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003,
τόμος 10, σελ. 17

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ. 1981-1985

- **1981:** νίκη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (Α. Παπανδρέου)
- Μη προνομιούχοι: λαϊκή κυριαρχία, εθνική ανεξαρτησία, κοινωνική δικαιοσύνη.
- **Έργο:** επίσημη αναγνώριση όλων των αντιστασιακών οργανώσεων, διπλασιασμός κατώτατων συντάξεων, σημαντικές αυξήσεις κατώτατων μισθών και ημερομισθίων, δημιουργία του Ε.Σ.Υ., πολιτικός γάμος και συναινετικό διαζύγιο, θεσμική αναγνώριση ισότητας των δύο φύλων, κατάργηση της προίκας, βελτίωση των όρων συμμετοχής της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ., αύξηση κονδυλίων για την Ελλάδα, άνοιγμα προς τις χώρες της Α. Ευρώπης και προς τον Τρίτο Κόσμο. Απέναντι στην Τουρκία χρησιμοποιήθηκε σκληρή γλώσσα, κατασκευή δημοσίων έργων, εξυγίανση επιχειρήσεων, ενίσχυση αγροτικού εισοδήματος και μικρομεσαίων επιχειρηματιών.

∞ Κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ. 1985-1989

- Σοβαρά οικονομικά προβλήματα.
- **1985-86:** αναθεώρηση του Συντάγματος: περιορισμός αρμοδιοτήτων Προέδρου της Δημοκρατίας, ενίσχυση αρμοδιοτήτων Κοινοβουλίου και Πρωθυπουργού.
- **1987:** απεφεύχθη ελληνοτουρκική πολεμική σύρραξη.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε την πηγή 2. Ποιοι παράγοντες, σύμφωνα με το κείμενο, έπαιξαν ουσιαστικό ρόλο στην άνοδο του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην εξουσία το 1981;

Σύμφωνα με το κείμενο, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στήριξε την πολιτική του επικράτηση κατά τη δεκαετία του 1980 σε τρεις, κυρίως, παράγοντες: α) στο ότι κατέθεσε μία πρόταση ριζοσπαστικών αλλαγών στην ελληνική κοινωνία τη στιγμή που η τελευταία ήταν ώριμη και αποζητούσε ένα τέτοιο πολιτικό όραμα β) στην προσωπικότητα και τις πολιτικές ικανότητες του ηγέτη του Ανδρέα Παπανδρέου γ) στη δημιουργία ενός μεγάλου, καλά οργανωμένου και πολιτικά αποτελεσματικού κόμματος.

2. Ποια από τις αλλαγές που έγιναν, κατά την περίοδο 1981-1989, συνέβαλε καθοριστικά στη θεαματική αλλαγή του πολιτικού κλίματος; Πριν

απαντήσετε να μελετήσετε την πηγή 3 και την εικόνα 4.

Η εκκίνηση της κυβερνητικής δράσης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. σηματοδότησε και πιστοποίησε με ιδιαίτερη έμφαση την ιστορικο-πολιτική στροφή που είχε επέλθει στις συνειδήσεις και στις νοοτροπίες της μεταπολιτευτικής Ελλάδας. Λίγο μετά την άνοδό του στην εξουσία, κατήργησε τα υπολείμματα της νομοθεσίας και των συμβόλων του Εμφυλίου, αναγνώρισε την εαμική αντίσταση και καθιέρωσε την 25^η Νοεμβρίου ως ημέρα εθνικού εορτασμού της Ενωμένης Εθνικής Αντίστασης, σε ανάμνηση της ανατίναξης της Γέφυρας του Γοργοποτάμου από τον Ε.Λ.Α.Σ. και τον Ε.Δ.Ε.Σ. το 1943. Το επίσημο κράτος διαμόρφωνε μία εναλλακτική «πολιτική μνήμης» υιοθετώντας έτσι μία διαφορετική ανάγνωση της μεταπολεμικής ιστορίας. Ήταν η ορατή κορυφή μιας βαθύτερης και μαζικότερης αλλαγής που γινόταν στο επίπεδο της κοινωνίας, ή καλύτερα, της μικροκοινωνίας. Οι πολίτες ξεπερνούσαν έμπρακτα τα υπολείμματα του «φόβου του χωροφύλακα», μία διαδεδομένη τότε έκφραση που συνόψιζε τη διάχυτη εξουσία των νικητών και τις φοβίες των ηττημένων του Εμφυλίου. Χωρίς αυτό το ορατό και αδιόρατο νήμα, δε μπορούμε να κατανοήσουμε τις ρίζες που είχε ρίξει και την αντοχή της συναίνεσης που εξασφάλισε ο νέος πολιτικός φορέας ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η αποκληθείς δημοκρατική-προοδευτική παράταξη.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 3

Κατά τη δεκαετία του '80 οι κυβερνήσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. θέλησαν να διαφοροποιηθούν από την παραδοσιακή μεταπολεμική ελληνική διπλωματία, που ήταν προσηλωμένη στη Δύση και επιχείρησαν να διευρύνουν τον ορίζοντα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες προς τις χώρες του Κινήματος των Αδεσμεύτων, τον αραβικό κόσμο και τις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης. Στο πλαίσιο αυτό εντάχθηκε και η οικοδόμηση σχέσεων με απελευθερωτικά κινήματα, όπως ήταν η Οργάνωση για την απελευθέρωση της Παλαιστίνης.

Εικόνα 4: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Πηγή 1

Το κείμενο, γνωστότερο ως «Διακήρυξη της 3^{ης} του Σεπτεμβρίου», υπήρξε το πολιτικό μανιφέστο με το οποίο συστήθηκε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην ελληνική κοινωνία, αμέσως μετά τη μεταπολίτευση. Κύριο γνώρισμά του είναι ο ριζοσπα-

στικός του χαρακτήρας. Πρόκειται για μια δέσμη προτεινόμενων αλλαγών που η υλοποίησή τους θα σήμαινε τον ουσιαστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας. Έτσι, με το συγκεκριμένο κείμενο του ΠΑ.ΣΟ.Κ. παρουσιάστηκε ως μια ριζοσπαστική πολιτική δύναμη που έθετε ως κύριο στόχο την οικοδόμηση μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας. Όπως φαίνεται από την προσεκτική μελέτη του αποσπάσματος, η ανάλυση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την ελληνική κοινωνία της εποχής ξεκινούσε από την εκτίμηση ότι η Ελλάδα ήταν μια χώρα εξαρτημένη από τις ΗΠΑ και τα άλλα ιμπεριαλιστικά κέντρα. Σε αυτή την εξάρτηση αποδιδόταν και η «υπανάπτυξη» της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Με βάση, λοιπόν, τις παραπάνω παραδοχές, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έθετε ως κύριο και πρωταρχικό του στόχο την εξασφάλιση της εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας, που εμφανιζόταν ως προϋπόθεση κάθε άλλης αλλαγής. Παράλληλα, όμως, διατυπώνονταν και μια σειρά άλλοι στόχοι, όπως οι εκτεταμένες εθνικοποιήσεις, η αναδιανομή του εισοδήματος ώστε να μειωθούν οι κοινωνικές ανισότητες, η οικοδόμηση ενός ισχυρού κοινωνικού κράτους, η διασφάλιση του δικαιώματος στην εκπαίδευση για όλους, καθώς και η κατοχύρωση της κοινωνικής και οικονομικής ισότητας των δύο φύλων. Όλες οι παραπάνω πολιτικές θέσεις συννοήζονταν στο σύνθημα «Αλλαγή» και εκφράζονταν με το τρίπτυχο: «λαϊκή κυριαρχία, εθνική ανεξαρτησία, κοινωνική δικαιοσύνη».

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 3: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποιο το έργο της κυβέρνησης ΠΑ.ΣΟ.Κ. κατά τα έτη 1981-1985;
 - β. Ποιο το έργο των κυβερνήσεων του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για τα έτη 1985-1989;
2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στηρίχθηκε στους βιομηχάνους.
 - β. Ο Παπανδρέου παραιτήθηκε στα 1985.
 - γ. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δημιούργησε το Ε.Σ.Υ.
 - δ. Επί Παπανδρέου καταργήθηκε η προίκα.
 - ε. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εμφανίστηκε εξαιρετικά διαλλακτικό με την Τουρκία το 1987.

3. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε το παρακάτω κείμενο:

**Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η σχέση του με τη
μεταπολιτευτική πολιτική πραγματικότητα**

Η εκκίνηση της κυβερνητικής δράσης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. σηματοδότησε και πιστοποίησε με ιδιαίτερη έμφαση την ιστορικο-πολιτική στροφή που είχε επέλθει στις συνειδήσεις και στις νοοτροπίες της μεταπολιτευτικής Ελλάδας. Λίγο μετά την άνοδό του στην εξουσία, κατήργησε τα υπολείμματα της νομοθεσίας και των συμβόλων του Εμφυλίου, αναγνώρισε την εαμική αντίσταση και καθιέρωσε την 25^η Νοεμβρίου ως ημέρα εθνικού εορτασμού της Ενωμένης Εθνικής Αντίστασης, σε ανάμνηση της ανατίναξης της Γέφυρας του Γοργοποτάμου από τον Ε.Λ.Α.Σ. και τον Ε.Δ.Ε.Σ. το 1943. Το επίσημο κράτος διαμόρφωνε μία εναλλακτική «πολιτική μνήμη» υιοθετώντας έτσι μία διαφορετική ανάγνωση της μεταπολεμικής ιστορίας. Ήταν η ορατή κορυφή μιας βαθύτερης και μαζικότερης αλλαγής που γινόταν στο επίπεδο της κοινωνίας, ή καλύτερα, της μικροκοινωνίας. Οι πολίτες ξεπερνούσαν έμπρακτα τα υπολείμματα του «φόβου του χωροφύλακα», μία διαδεδομένη τότε έκφραση που συνόψιζε τη διάχυτη εξουσία των νικητών και τις φοβίες των ηττημένων του Εμφυλίου. Χωρίς αυτό το ορατό και αδιόρατο νήμα, δε μπορούμε να κατανοήσουμε τις ρίζες που είχε ρίξει και την αντοχή της συναίνεσης που εξασφάλισε ο νέος πολιτικός φορέας ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η αποκληθείς δημοκρατική-προοδευτική παράταξη.

Γ. Βούλαρης, «Η δημοκρατική Ελλάδα, 1974-2004»,
Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003,
τόμος 10, σελ. 27

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις

- **1989-1990:** περίοδος πολιτικής αστάθειας.
- **1990-1993:** Κυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας (Κ. Μητσοτάκης): ιδιωτικοποίηση δημοσίων επιχειρήσεων, υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ.
- **Σεπτέμβριος 1993:** παραίτηση.
- **1993-2000:** Κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ.
- **Ιανουάριος 1996:** παραίτηση Παπανδρέου λόγω προβλημάτων υγείας.
- **Ιούνιος 1996:** θάνατος Α. Παπανδρέου.
- **Νέος Πρωθυπουργός:** Κ. Σημίτης.
- **1996:** Επεισόδιο με Τουρκία για τα Ίμια (βραχονησίδα στο Αιγαίο).
- **Έργο:** κατασκευή μεγάλων δημόσιων έργων, ανάληψη από την Ελλάδα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.
- **Κύριος στόχος Σημίτη:** εκπλήρωση των κριτηρίων οικονομικής σύγκλησης Ε.Ε. για να ενταχθεί η Ελλάδα στην ΟΝΕ.
- **1 Ιανουαρίου 2001:** ένταξη στην ΟΝΕ.
- **1 Ιανουαρίου 2002:** αντικατάσταση της δραχμής από το ευρώ.

∞ Οι αλλαγές στα Βαλκάνια και η νέα διεθνής θέση της Ελλάδας

- Η Ελλάδα ενώ μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο είχε στείλει μετανάστες τώρα πια δέχεται.
- Οι μετανάστες αποτελούν το 8-10% του ενεργού πληθυσμού και οι ελληνικές εργατικές οργανώσεις επιθυμούν την πλήρη ασφάλισή τους και την εξίσωση των δικαιωμάτων τους.

∞ Η θέση της Ελλάδας στα Βαλκάνια τον 20^ο αιώνα

- **Διάλυση Γιουγκοσλαβίας:** ήθελαν να ονομαστούν Μακεδονία και να φέρουν ως έμβλημα το αστέρι της Βεργίνας, η Ελλάδα αντέδρασε δυναμικά, ο ΟΗΕ την αναγνώρισε αλλά δεν τής επέτρεψε να χρησιμοποιήσει ως έμβλημα το αστέρι. Τελικά, συμφωνήθηκε να ονομαστεί προσωρινά Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονία (ΠΓΔΜ).
- Δημιουργία ισχυρών οικονομικών συμφερόντων ανάμεσα σε Ελλάδα και Βαλκάνια.
- 1999: Υπογραφή *Συμφώνου σταθερότητας για τη νοτιοανατολική Ευρώπη*.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες η Ελλάδα ήταν χώρα αποστολής μεταναστών, ενώ σήμερα είναι χώρα υποδοχής. Να ερμηνεύσετε αυτή τη μεταβολή.

Ο κύριος παράγοντας που έχει μεταστρέψει την Ελλάδα από χώρα αποστολής μεταναστών σε χώρα υποδοχής μεταναστών είναι η σημαντική αύξηση που έχει εμφανίσει η ελληνική οικονομία κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις πολιτικές ανακατατάξεις που σημειώθηκαν στα Βαλκάνια αλλά και γενικότερα στην Ευρώπη και στον κόσμο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 κι έπειτα, έκαναν την Ελλάδα ελκυστικό προορισμό για πολλούς ανθρώπους που αναζητούσαν καλύτερη τύχη.

2. Να αναφερθείτε στο ρόλο που διαδραματίζει σήμερα η Ελλάδα στα Βαλκάνια.

Η Ελλάδα άρχισε να διεκδικεί ένα σημαντικότερο ρόλο στην περιοχή. Η ελληνική διπλωματία δραστηριοποιήθηκε με σκοπό την ένταξη των βαλκανικών χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εκτιμώντας ότι αυτό αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εδραίωση της σταθερότητας και της δημοκρατίας στα Βαλκάνια, καθώς και για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Σημαντικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση υπήρξε η υπογραφή του συμφώνου σταθερότητας για τη νοτιοανατολική Ευρώπη (1999) από εκπροσώπους των βαλκανικών χωρών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των οκτώ πιο ανεπτυγμένων χωρών του πλανήτη. Το σύμφωνο αυτό προβλέπει την παραχώρηση βοήθειας προς τις βαλκανικές χώρες προκειμένου να αναδιοργανώσουν την οικονομία τους.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 163

Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης διετέλεσε πρωθυπουργός κατά την περίοδο 1990-1993 και κλήθηκε να διαχειριστεί, ανάμεσα στ' άλλα, τα σοβαρότατα προβλήματα προσαρμογής της Ελλάδας στη μεταψυχροπολεμική εποχή.

Εικόνα 2, σελ. 163

Οι κυβερνήσεις του Κώστα Σημίτη έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη συμμετοχή της Ελλάδας στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Πηγή 1

Η θέση που υποστηρίζεται στο κείμενο είναι ότι η Ελλάδα ακολούθησε απέναντι στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, ιδίως κατά την περίοδο 1991-1995, μία ακραία και δογματική στάση, η οποία σφράγισε τελικά τόσο την εξωτερική όσο και την εσωτερική ελληνική πολιτική. Εκφράσεις αυτής της ελληνικής στάσης απέναντι στη γείτονα χώρα ήταν η εστίαση της όλης συζήτησης στο ζήτημα του ονόματός της και η επιμονή της Ελλάδας να καθορίσει αυτή το ακριβές περιεχόμενό του, καθώς και η άσκηση εκ μέρους της Ελλάδας ακραίων μορφών οικονομικής πίεσης (εμπάργκο) σε βάρος της ΠΓΔΜ. Αυτή η ελληνική στάση, πέρα από το ότι δε συνέβαλε στην εξεύρεση οποιασδήποτε λύσης, έφθειρε τη διεθνή εικόνα της Ελλάδος, ιδίως απέναντι στους λαούς και τις ηγεσίες των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Η.Π.Α. Έτσι, σε μια εποχή σημαντικών ανακατατάξεων στα Βαλκάνια, εποχή κατά την οποία η Ελλάδα θα μπορούσε να αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες ενισχύοντας τον περιφερειακό της ρόλο, δογματικές επιλογές στην εξωτερική πολιτική σαν κι αυτές που περιγράφηκαν παραπάνω έκαναν την Ελλάδα τμήμα του προβλήματος και όχι παράγοντα εξεύρεσης λύσεων.

Πηγή 2

Σύμφωνα με τον σύγχρονο ιστορικό Μαρκ Μαζάουερ, τα προβλήματα που καλούνται να λύσουν σήμερα οι βαλκανικές χώρες είναι πανομοιότυπα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Πιο συγκεκριμένα, τα βαλκανικά κράτη καλούνται στη μεταψυχροπολεμική εποχή να εξασφαλίσουν, πρώτα απ' όλα, εκείνες τις προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για την οικονομική τους ανάπτυξη. Στην οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει, στη συνέχεια, να θεμελιώσουν την οικονομική ευημερία των πολιτών τους, αποτρέποντάς τους κατ' αυτόν τον τρόπο από το εύκολο και γρήγορο κέρδος που υπόσχεται η εμπλοκή με το οργανωμένο έγκλημα. Στην οικονομική ανάπτυξη και στην ευημερία θα πρέπει να βασιστούν, κατόπιν υγιή, δημοκρατικά πολιτικά συστήματα. Τέλος, θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα για την εξασφάλιση φθηνής ενέργειας με παράλληλο σεβασμό προς το περιβάλλον.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποιο το έργο της κυβέρνησης Σημίτη κατά τα έτη 1996-2000;
 - β. Ποια η σχέση της Ελλάδας σήμερα με τους οικονομικούς μετανάστες;
 - γ. Ποια η στάση της χώρας μας απέναντι στη Γιουγκοσλαβία τα περασμένα χρόνια;

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Κυβέρνηση Μητσοτάκη εξελέγη με αυτοδυναμία.
 - β. Στην υπόθεση με τα Ίμια μόνο η Ελλάδα υποχώρησε.
 - γ. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ υπεγράφη από τον Παπανδρέου.
 - δ. Η Ελλάδα αποδέχθηκε αμέσως την ονομασία ΠΓΔΜ.
 - ε. Η Ελλάδα αρνήθηκε να υπογράψει το σύμφωνο σταθερότητας για τη νοτιοανατολική Ευρώπη (1999)

3. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε το παρακάτω κείμενο:

Οι παλιννοστούντες Έλληνες και τα προβλήματα προσαρμογής τους
 [...] Περίπλοκα ήταν τα προβλήματα των επαναπατριζομένων από τις ανατολικο-ευρωπαϊκές χώρες και την Ε.Σ.Σ.Δ., τόσο των πολιτικών προσφύγων όσο – περισσότερο – των Ελλήνων που προέρχονταν από παλαιότερες μεταναστεύσεις σε περιοχές της Ρωσίας και της μετέπειτα Σοβιετικής Ένωσης. Όπως ήταν επόμενο, η γεωγραφική και χρονική απόσταση και ο νόστος των παλαιότερων γενεών είχαν προκαλέσει την εξιδανίκευση (ιδιαίτερα στα μάτια των νεότερων) της μακρινής και για χρόνια απροσπέλαστης πατρίδας· όταν η εξωραϊσμένη εικόνα της Ελλάδας ερχόταν σύγκριση και αντίφαση με την πραγματικότητα, τότε η απογοήτευση προκαλούσε στους απόδημους νέα ατομικά και οικογενειακά τραύματα.

Ακόμα περισσότερα προβλήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης αντιμετωπίζουν οι ομογενείς που έρχονται στην Ελλάδα από διάφορες Δημοκρατίες και περιφέρειες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Υπάρχει καταρχήν για πολλούς από αυτούς το πρόβλημα της γλώσσας. [...] Το γεγονός αυτό τους απομόνωσε συχνά από το περιβάλλον που έβρισκαν μετά τη μεταγκατάστασή τους στην Ελλάδα. [...] Τελικά, η μετακίνηση των περισσότερων από τους Έλληνες των χωρών της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. προς το εθνικό κέντρο ισοδυναμούσε ουσιαστικά με μια νέα μετοικεσία.

Ι. Χασιώτης, «Η μεταπολεμική μετανάστευση και ο απόδημος Ελληνισμός», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΣΤ', σελ. 537

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Παράγοντες που οδήγησαν στην ευρωπαϊκή ενοποίηση

- Οι καταστροφές που είχαν υποστεί όλες οι ευρωπαϊκές χώρες.
- Η ανάγκη κοινής προσπάθειας.
- Η απώλεια των αποικιών (έλλειψη οικονομικών πόρων).
- Η ανάδυση δύο υπερδυνάμεων (Σοβιετική Ένωση, ΗΠΑ).

∞ Τα πρώτα βήματα

- **1949:** Ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης.
- **9 Μαΐου 1950:** σχέδιο στενότερης συνεργασίας.
- **1951:** Ευρωπαϊκή Κοινοπραξία Άνθρακα και Χάλυβα (*Γαλλία, Ομοσπονδιακή Δυτική Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο*).
- **1957:** Συνθήκη ίδρυσης Ε.Ο.Κ.

∞ Παράγοντες που επηρέασαν την ευρωπαϊκή ενοποίηση

- ταχύρρυθμη οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης.
- βελτίωση του μέσου βιοτικού επιπέδου.
- σταθερή οικονομική ανάπτυξη.
- πολιτική σταθερότητα.
- σχέσεις μεταξύ των κρατών-μελών.
- οι σχέσεις μεταξύ Ε.Ο.Κ. και υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης.
- οι σχέσεις Ε.Ο.Κ. και ΗΠ.Α.

∞ Η ωρίμανση της ευρωπαϊκής ενοποίησης

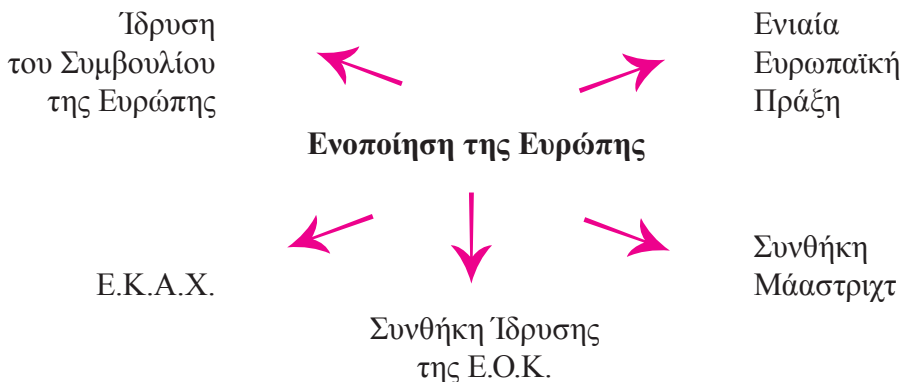
- **1986:** Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (επιταχύνθηκαν οι διαδικασίες διαμόρφωσης ενιαίας εσωτερικής αγοράς και ενίσχυσης της οικονομικής συνοχής της Ευρώπης, κατάρτιση Κ.Π.Σ.
- **Φεβρουάριος 1992:** Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Συνθήκη του Μάαστριχτ): ενσωμάτωσε την Ε.Ο.Κ., τέθηκε ο στόχος της Ο.Ν.Ε. έως το 1999, διευρύνθηκαν οι αρμοδιότητες της κοινότητας και θεσπίστηκαν η κοινή εξωτερική πολιτική και η συνεργασία σε θέματα ασφαλείας.

∞ Κύρια Όργανα της Ε.Ε.

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Συμβούλιο Υπουργών.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να εκπονήσετε άσκηση άστρου θέτοντας στο κέντρο τον όρο «Ενοποίηση της Ευρώπης».

2. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε το κείμενο του Φερνάντ Μπροντέλ (πηγή 2).

Ο Φερνάντ Μπροντέλ, πρωτεργάτης της ιστοριογραφικής σχολής των Annales και ένας από τους σημαντικότερους ιστορικούς του 20^{ού} αιώνα, διατυπώνει στο κείμενο αυτό ρητά και με σαφήνεια μια σειρά επιφυλάξεων αναφορικά με τον χαρακτήρα και το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Υποστηρίζει ότι μέχρι τη στιγμή που μιλά (το κείμενο γράφτηκε το 1963) η διαδικασία ενοποίησης της Ευρώπης είχε κυρίως τεχνοκρατικό χαρακτήρα, ενώ την ίδια στιγμή, δεν είχαν ληφθεί υπόψη οι «αρχέγονες δυνάμεις που τη δημιούργησαν, και που δουλεύουν στα κατάβραθά της», δηλαδή «όλοι οι ζωντανοί ουμανισμοί της». Κατά τη γνώμη του Μπροντέλ, αν η διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης δεν αναπροσανατολιζόταν λαμβάνοντας υπόψη της σε μεγαλύτερο βαθμό τα προβλήματα, τις ανησυχίες και τις ανάγκες των ανθρώπων που κατοικούν την Ευρώπη, τότε κινδύνευε να ανατραπεί. Το μόνο όραμα για μια Ευρώπη του μέλλοντος είναι, κατά τη γνώμη του, αυτό της «Ευρώπης των λαών».

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγή 1

Το άρθρο 2 της συνθήκης ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότη-

τας έθετε, ήδη από το 1957, τους βασικούς άξονες στους οποίους θα έπρεπε να κινηθεί η διαδικασία ενοποίησης της Ευρώπης. Η πρώτη και κύρια επιδίωξη ήταν η εξασφάλιση μιας αρμονικής και ισορροπημένης οικονομικής ανάπτυξης που θα αγκάλιαζε όσο το δυνατόν περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες και θα έθετε ως σκοπό τον υψηλότερο δυνατό βαθμό σύγκλισης των οικονομικών τους επιδόσεων. Ο στόχος αυτός θα έπρεπε να επιτευχθεί, ενώ θα λαμβανόταν, παράλληλα, μέτρα για την εξασφάλιση υψηλού επιπέδου απασχόλησης (καταπολέμηση της ανεργίας) και αναλόγων κοινωνικών παροχών (κοινωνική ασφάλιση), τη γενικότερη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και το σεβασμό του περιβάλλοντος. Το μέσο για να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι ήταν η καθιέρωση μιας κοινής αγοράς και μιας κοινής οικονομικής και νομισματικής ένωσης στο πλαίσιο των οποίων τα κράτη-μέλη θα αποφάσιζαν και θα υλοποιούσαν κοινές πολιτικές.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α.** Να αναφέρετε τους παράγοντες που οδήγησαν στην ευρωπαϊκή ενοποίηση.
- β.** Να αναφέρετε τους παράγοντες που επηρέασαν την ευρωπαϊκή ενοποίηση.
- γ.** Να αναφέρετε τα κύρια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. Να σημειώσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:

- α.** Οι Η.Π.Α. αντιδρούσαν στην ενοποίηση της Ευρώπης.
- β.** Το πρώτο βήμα για την ευρωπαϊκή ενοποίηση έγινε στα 1965.
- γ.** Η Γαλλία δε συμμετείχε στην Ε.Κ.Α.Χ.
- δ.** Το 1986 υπογράφεται η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη.
- ε.** Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκλέγεται από τις επιμέρους κυβερνήσεις.

3. Να μελετήσετε και κατόπιν να σχολιάσετε το παρακάτω κείμενο:

Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992)

Άρθρο Α

Με την παρούσα συνθήκη, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα μέρη ιδρύουν μεταξύ τους μία Ευρωπαϊκή Ένωση, εφεξής καλουμένη «Ένωση».

Η παρούσα συνθήκη ανοίγει νέα φάση στη διαδικασία μιας διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στους πολίτες.

Η Ένωση βασίζεται στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, συμπληρούμενες με τις πολιτικές και τις μορφές συνεργασίας που θεσπίζονται με την παρούσα συνθήκη. Έχει αποστολή να οργανώσει συνεκτικά και αλληλέγγυα τις σχέσεις μεταξύ των κρατών μελών και των λαών τους.

Άρθρο Β

Η ένωση θέτει ως στόχους:

- να προωθήσει την ισόρροπη και σταθερή οικονομική πρόοδο, ιδίως με τη δημιουργία ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα, με την ενίσχυση της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, η οποία θα περιλάβει εν καιρώ, ένα ενιαίο νόμισμα, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας συνθήκης,
- να επιβεβαιώσει την ταυτότητά της στη διεθνή σκηνή, ιδίως με την εφαρμογή μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένης της εν καιρώ διαμόρφωσης μιας κοινής αμυντικής πολιτικής, η οποία μπορεί, σε δεδομένη στιγμή, να οδηγήσει σε κοινή άμυνα,
- να ενισχύσει την προστασία των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων των κρατών μελών της με τη θέσπιση ιθαγένειας της Ένωσης,
- να αναπτύξει στενή συνεργασία στον τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων,
- να διατηρήσει στο ακέραιο το κοινοτικό κεκτημένο και να το αναπτύξει με την προοπτική να μελετηθεί, [...] κατά πόσον οι πολιτικές και οι μορφές συνεργασίας που καθιερώνονται με την παρούσα συνθήκη θα πρέπει να αναθεωρηθούν, προκειμένου να εξασφαλισθεί η αποτελεσματικότητα των μηχανισμών και των οργάνων της Κοινότητας.

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

- **1961:** συμφωνία σύνδεσης της χώρας με την Ε.Ο.Κ.
- **1967-1974:** η διαδικασία αναστέλλεται από την Ευρώπη λόγω της δικτατορίας.
- **1974:** Η κυβέρνηση Καραμανλή ξεκινά πάλι τις διαδικασίες ένταξης
- **Ιούνιος 1975:** υποβάλλεται η αίτηση ένταξης (ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Κ.Κ.Ε. αντιδρούν).
- **28 Μαΐου 1979:** υπογράφεται η Συνθήκη Προσχώρησης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ.
- **1^η Ιανουαρίου 1981:** επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ.
- **1981-1985:** Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αποφασίζει να παραμείνει στην Ε.Ο.Κ., διότι: **α)** δε συμφέρει οικονομικά τη χώρα να αποχωρήσει, **β)** η Ελλάδα θα έπρεπε μέσα στην Ε.Ο.Κ. να προσπαθήσει να βελτιώσει τα συμφέροντά της.
- **1985-1989:** σκοπός κυβέρνησης: ανάδειξη ιδιαιτεροτήτων χωρών του Νότου. Αποτέλεσμα: η Ε.Ο.Κ. διπλασίασε τους πόρους των μεσογειακών κρατών (πακέτο Ντελόρ).
- **1989-1996:** Οι ελληνικές κυβερνήσεις: **α)** διαπραγματεύονται την επεξεργασία της συνθήκης του Μάαστριχτ, **β)** εξασφαλίζουν την παραχώρηση ειδικών οικονομικών προγραμμάτων, **γ)** προωθούν τις διαδικασίες ένταξης της Κύπρου, **δ)** λαμβάνουν μέτρα για την εισαγωγή της Ελλάδας στην Ο.Ν.Ε.
- Η Ελλάδα κατάφερε: να ενταχθεί στο «σκληρό πυρήνα» της Ε.Ε.
- **1^η Ιανουαρίου 2001:** Η Ελλάδα μπαίνει στην ευρωζώνη (λογιστικά).
- **1^η Ιανουαρίου 2002:** Η Ελλάδα μπαίνει στην ευρωζώνη (φυσικά).
- **2004:** Εντάσσεται και η Κύπρος στην Ε.Ε.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Αφού μελετήσετε την πηγή 1, να καταγράψετε σε σύντομο κείμενο τους παράγοντες που έκαναν επιβεβλημένη, κατά τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ.

Η συμφωνία ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, το 1979, αποτελούσε για τον τότε πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή τη φυσική συνέχεια και ολοκλήρωση της πολιτικής πρωτοβουλίας που ο ίδιος είχε αναλάβει το 1961, όταν είχε προχωρήσει στην υπογραφή συμφωνίας σύνδεσης της χώρας με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Τώρα, μετά τη θλιβερή παρένθεση της επτάχρονης δικτατορίας, η Ελλάδα, με πρωθυπουργό και πάλι τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, προχωρούσε στην ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα με την προσδοκία ότι έτσι θα εδραιώσει την εθνική της ανεξαρτησία, θα εμπεδώσει τους δημοκρατικούς θεσμούς, θα ενδυναμώσει την οικονομική της ανάπτυξη και θα επιταχύνει την κοινωνική της πρόοδο.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, αν και δεν έθεσε ούτε στιγμή υπό αμφισβήτηση τη μεταπολεμική διπλωματική προσήλωση της Ελλάδας προς τη Δύση (έχει μείνει ιστορική η φράση του «Άνήκομεν εις τήν Δύσιν»), αναζητούσε, ωστόσο, στο εσωτερικό αυτής της πάγιας επιλογής νέους προσανατολισμούς. Στο πλαίσιο αυτό, οι επιλογές του Κωνσταντίνου Καραμανλή βασίστηκαν στην ανάδειξη της ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. σε εθνικό στόχο υψηλού κύρους. Αυτό εξασφαλίστηκε χάρη και στη σύνδεση του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Ελλάδας με την εθνική ανεξαρτησία, τη δημοκρατική ομαλότητα και την οικονομική ευημερία της χώρας.

Παράλληλα, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής εκτιμούσε ότι η ενεργός συμμετοχή της Ελλάδας στη διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως αντίβαρο στην ισχυρή αμερικανική επιρροή που είχε εμπεδωθεί μεταπολεμικά στη χώρα.

2. Η συμμετοχή της Ελλάδας στις διαδικασίες ενοποίησης της Ευρώπης: να συνθέσετε χρονολόγιο με τα γεγονότα σταθμούς.

- **1961:** συμφωνία σύνδεσης της χώρας με την Ε.Ο.Κ.
- **1967-1974:** η διαδικασία αναστέλλεται από την Ευρώπη λόγω της δικτατορίας.
- **1974:** Η κυβέρνηση Καραμανλή ξεκινά πάλι τις διαδικασίες ένταξης.
- **Ιούνιος 1975:** υποβάλλεται η αίτηση ένταξης.
- **28 Μαΐου 1979:** υπογράφεται η Συνθήκη Προσχώρησης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ.
- **1^η Ιανουαρίου 1981:** επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2

Ο Κώστας Σημίτης, που ως πρωθυπουργός ηγήθηκε της επιτυχημένης προ-

σπάθειας της Ελλάδας να ανταποκριθεί στα κριτήρια που έθετε η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου ένα κράτος-μέλος να ενταχθεί στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, αναφέρεται στην ομιλία του αυτή στις προοπτικές της Ευρώπης. Κατά τον πρώην πρωθυπουργό, η Ευρώπη κατόρθωσε να συγκεράσει ειρήνη, δημοκρατία, ελευθερία, ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη. Αυτή η Ευρώπη μπορεί να ολοκληρωθεί και να δώσει λύσεις σε όλα τα καίρια προβλήματα που ταλανίζουν το λαό της.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Πότε έγινε η πρώτη απόπειρα να ενταχθεί η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τι απέγινε μ' αυτό το ζήτημα ύστερα;
 - β. Πότε η Ελλάδα εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα οριστικά;
 - γ. Τι έκαναν σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση οι κυβερνήσεις 1989-1996;

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Ελλάδα εντάχθηκε οριστικά στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1961.
 - β. Η Ευρώπη είχε παγώσει τις διαδικασίες ένταξης της Ελλάδας κατά την περίοδο 1967-1974
 - γ. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν από την αρχή σύμφωνο στην ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
 - δ. Η Ελλάδα συμμετέχει στην ευρωζώνη από την 1^η Ιανουαρίου 2003
 - ε. Η Κύπρος εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2002.

3. Να διαβάσετε το παρακάτω κείμενο και να προσδιορίσετε τη σχέση Ελλάδας και Ε.Ο.Κ., σύμφωνα με τα λεγόμενα του εκφωνητή:

Α. Παπανδρέου: Η σχέση της Ελλάδας με την Ε.Ο.Κ.

[...] Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., προεκλογικά, είχε δεσμευτεί για την προώθηση ειδικού καθεστώτος, μιας ειδικής σχέσης με την Ε.Ο.Κ., που θα αναγνώριζε την ιδιαιτερότητα της χώρας μας [...]. Αυτόν ακριβώς το στόχο εξυπηρετεί το Μνημόνιο που υποβάλαμε στην Ε.Ο.Κ., αμέσως σχεδόν μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας μας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Στα δύο-όμισι χρόνια που πέρασαν, δώσαμε και δίνουμε σκληρή μάχη για τη διαμόρφωση της ειδικής εκείνης σχέσης που είχαμε προτείνει πριν την ένταξη στην Ε.Ο.Κ. [...] Τον αγώνα στα πλαίσια της Ε.Ο.Κ. θα τον συνεχίσουμε και θα τον εντείνουμε. Μακροπρόθεσμα, η συμμετοχή μας θα εξαρτηθεί

από τη δυνατότητα να εξασφαλίσουμε την αυτοδύναμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη για τη χώρα μας [...]. Η αποχώρηση της χώρας μας από την Ε.Ο.Κ. – κάτω από τις σημερινές συγκυρίες – θα είχε αρνητικές επιπτώσεις για την οικονομία μας.

*(Α. Παπανδρέου, Πολιτική Εισήγηση στο
Α΄ Συνέδριο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., 10 Μαΐου 1984)*

*Χρ. Χαλαζιάς, Ανδρέας Παπανδρέου, 31 χρόνια πολιτικής δημιουργίας,
Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σελ. 214-215*

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Φυσικές Επιστήμες

- **Μαξ Πλανκ:** η ενέργεια δεν εκπέμπεται με τρόπο συνεχή αλλά με διακριτές ποσότητες, τα κβάντα (κβαντική θεωρία).
- **Έρνστ Ράδερφορντ:** το άτομο αποτελείται από πυρήνα που περιλαμβάνει πρωτόνια και νετρόνια, και περιβάλλεται από ηλεκτρόνια, τα οποία κινούνται γύρω από μια τροχιά.
- **Άλμπερτ Αϊνστάιν:** ο χρόνος είναι σχετικός (θεωρία της σχετικότητας).
- 1957: Η Σοβιετική Ένωση εκτόξευσε τον α' δορυφόρο.
- 1961: ο **Γιούρι Γκαγκάριν** ήταν ο α' άνθρωπος που ταξίδεψε στο διάστημα.
- 1969: **Νιλ Άρμστρονγκ** ήταν ο πρώτος άνθρωπος που πήγε στη Σελήνη.
- **Ηλεκτρονική:** βελτίωση τηλεπικοινωνιών, τηλεόραση, ηλεκτρονικός υπολογιστής, Internet.
- **Βιολογία – Γενετική:** **Ρόζαλιντ Φράνκλιν, Φράνσις Κρικ, Τζέιμς Γουότσον** (1952-3) παρουσίασαν τη δομή του DNA.
- **Ιατρική:** ασθένειες του 20^{ου} αιώνα αντιμετωπίστηκαν αποτελεσματικά, ανακάλυψη των ιών της πενικιλίνης και αντιβιοτικών, μεταμοσχεύσεις οργάνων, καρδιοχειρουργικές επεμβάσεις, επεμβάσεις με ακτίνες laser.
- **1978:** το παιδί του σωλήνα (εξωσωματική γονιμοποίηση).

∞ Ανθρωπιστικές Επιστήμες

- **Ψυχανάλυση:** *Σίγκμουντ Φρόιντ:* αναζητώντας τη θεωρία της υστερίας, οδηγήθηκε στην ανακάλυψη του ασυνείδητου.
- **Ιστορία:** ιστοριογραφικό κίνημα των Annales.
- Διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας .

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Ο Αϊνστάιν, στην πηγή 1, και η Φράνκλιν, στην πηγή 2, αναφέρονται, ο καθένας από τη δική του σκοπιά, στη σχέση επιστήμης-ζωής. Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε την κύρια διαπίστωση στην οποία συγκλίνουν τα δύο κείμενα.

Ο Albert Einstein, κορυφαίος φυσικός του 20^{ου} αιώνα, αναφέρεται εδώ στις τεράστιες δυνατότητες που έδωσε στον άνθρωπο η πυρηνική ενέργεια. Κατά τη γνώμη του, η ανακάλυψή της μπορεί να συγκριθεί, ως προς τη σημασία της,

μόνο με την ανακάλυψη της φωτιάς από τον προϊστορικό άνθρωπο.

Παράλληλα, όμως, υπογραμμίζει τους κινδύνους που κρύβει μια ενδεχόμενη χρήση της πυρηνικής ενέργειας «στο ξεπερασμένο πλαίσιο των στενών εθνικισμών», δηλαδή από κράτη που επιδιώκουν την επιβολή σε άλλα κράτη.

Μόνο ένας τρόπος υπάρχει, κατά τη γνώμη του, για να αποφευχθεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο: να αφυπνιστούν οι συνειδήσεις των ανθρώπων και να ενεργοποιηθούν οι πολίτες ώστε να εμποδίσουν τέτοιες επιθετικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας. Σε αυτή την αφύπνιση των συνειδήσεων καθοριστικός είναι ο ρόλος των επιστημόνων, οι οποίοι, γνωρίζοντας τα δεινά που μπορεί να προκαλέσει η αλόγιστη χρήση της πυρηνικής ενέργειας, οφείλουν να ενημερώσουν τους ανθρώπους, παροτρύνοντάς τους, με τον τρόπο αυτό, να κινητοποιηθούν.

Η Rosalind Franklin υπήρξε μία από τις πρωτοπόρους στην έρευνα της δομής του ανθρώπινου γονιδιώματος. Το κείμενο είναι απόσπασμα επιστολής της προς τον πατέρα της, με την οποία απαντά στην επίκρισή του ότι η ζωή της είναι μονομερής, αποκλειστικά αφιερωμένη στην επιστήμη. Με αφορμή το θέμα αυτό, η Franklin υπογραμμίζει ότι «η επιστήμη και η καθημερινή ζωή δε μπορούν και δεν πρέπει να είναι διαχωρισμένες», από τη στιγμή που «η επιστήμη εξηγεί εν μέρει τη ζωή», υπό τον όρο, βέβαια, «η εξέλιξη της επιστήμης να βασίζεται στο γεγονός, στην εμπειρία και στο πείραμα». Η θέση αυτή της Franklin συγκλίνει, αν και από διαφορετική οδό, ουσιαστικά προς την άποψη που διατυπώνεται από τον Einstein: τόσο η Franklin όσο και ο Einstein υπερασπίζονται τη θέση ότι επιστήμη και ζωή συνδέονται. Άρα, ο επιστήμονας οφείλει να αντιμετωπίζει το επιστημονικό του έργο έχοντας συνείδηση της κοινωνικής του ευθύνης.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγές 1, 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια επιτεύγματα στις φυσικές επιστήμες γεννήθηκαν στον 20^ο αιώνα;
 - β. Ποια υπήρξε η προσφορά της γενετικής τον 20^ο αιώνα;
 - γ. Να αναφέρετε τα πορίσματα της ψυχανάλυσης, έτσι όπως διαμορφώθη-

καν τον περασμένο αιώνα από τον Freud.

2. Να αντιστοιχίσετε τις ανακαλύψεις της στήλης Α' με τα πρόσωπα της στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. κβαντική θεωρία	1. Φρόιντ
β. θεωρία της σχετικότητας	2. Πλανκ
γ. δομή του DNA	3. Αϊνστάιν
δ. ψυχανάλυση	4. Φράνκλιν, Κρικ, Γουότσον

3. Αφού διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα, να σχολιάσετε τη διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας κατά τον περασμένο αιώνα.

Η διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας κατά τον 20^ο αιώνα

Η μαζικοποίηση των ευρωπαϊκών κοινωνιών [ενν. κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα] επηρέασε ομοιόμορφα την κοινωνική συμπεριφορά, καθώς η εξάπλωση των μεγαλουπόλεων και της μαζικής κατανάλωσης και η διάδοση του τύπου, του ραδιοφώνου και του κινηματογράφου προωθούσαν σταδιακά την εξομοίωση των ανθρώπων σε προτιμήσεις και τρόπο ζωής. [...] Ανάμεσα στην κουλτούρα της ελίτ που απευθύνεται σε λίγους προνομιούχους [...] και την παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα (ιδιαίτερα της υπαίθρου), που τείνει να εξαφανισθεί [...], αναπτύσσεται μία μαζική κουλτούρα που αντλεί από τον σκανδαλοθηρικό τύπο, τα εικονογραφημένα περιοδικά, [...] τις ραδιοφωνικές εκπομπές ποικίλης ύλης. [...]

Η διάκριση [...] ανάμεσα στη «μαζική κουλτούρα», που εκφράζεται κατά βάση με τα κυρίαρχα μέσα της σύγχρονης επικοινωνίας, και την καθαυτή «κουλτούρα» με την κλασική έννοια του όρου, γίνεται πιο έντονη αλλά και πιο περίπλοκη στις δεκαετίες που μάς χωρίζουν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τα μέσα παραγωγής και διάδοσης πολιτιστικών προϊόντων [...] γνωρίζουν πράγματι εδώ και περίπου μισό αιώνα πρωτόγνωρη ανάπτυξη και ανανέωση. [...] Χάρη στο τρανζίστορ η ραδιοφωνία έγινε για πολλούς βασικό στοιχείο της καθημερινής ζωής, ηχητικό υπόστρωμα που εκπέμπει μια ομοιόμορφη και βιομηχανοποιημένη υποκουλτούρα, αλλά συνάμα και πηγή κάθε είδους πληροφοριών, που πολλές φορές επιδρούν άμεσα στα ίδια τα γεγονότα. [...] Το τρίπτυχο ραδιόφωνο – δίσκος – σινεμά, παντοδύναμο στον οπτικοακουστικό τομέα ως τα τέλη της δεκαετίας του 1950, αρχίζει στη συνέχεια να υποχωρεί μπροστά στην εκπληκτική επέλαση της τηλεόρασης. [...] Μια τρίτη φάση ξεκίνησε εδώ και περίπου 15 χρόνια και

χαρακτηρίζεται από τη ραγδαία αξιοποίηση και διάδοση πολλών καινοτομιών [...] με την εμφάνιση του walkman και του CD [...].

Το φαινόμενο είναι παγκόσμιο και οι επιπτώσεις του δεν περιορίζονται – μάλιστα θα περιορίζονται όλο και λιγότερο – στα στενά σύνορα της ηπείρου μας. Κατά τ' άλλα, η Ευρώπη εξακολουθεί να τείνει πάντοτε σε μία πολιτιστική ισοπέδωση [...]. Στις [ενν. αρνητικές πλευρές της ισοπέδωσης] θα εντάσσαμε μια αυξημένη τυποποίηση στις κοινές αντιλήψεις, ταυτισμένη μ' ένα πρότυπο που στάθηκε [...] το πρότυπο της βορειοαμερικανικής υπερδύναμης.

S. Berstein & P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, τόμος 3, σελ. 159-161, 309-310

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

- **Μοντερνισμός:** κάθε μορφή δημιουργίας δεν πρέπει να αποτελεί προσπάθεια απεικόνισης του εξωτερικού περιβάλλοντος αλλά μέσο έκφρασης του εσωτερικού κόσμου του δημιουργού
- **Φοβισμός / φωβισμός:** οι συγκεκριμένοι καλλιτέχνες ζωγράφιζαν παραμορφωτικά. Εμφανίστηκε το 1905 και υποστήριξε με πάθος την επικράτηση του ενστίκτου στη λογική, του καθαρού χρώματος στη μορφή
- **Εξπρεσιονισμός:** χαρακτηρίστηκε από την απόλυτη κυριαρχία του ενστίκτου για έκφραση καθώς και από τη χρήση του χρώματος με παθιασμένο τρόπο
- **Κυβισμός:** Πικάσο, Μπρακ: έθεταν ως πρωταρχικό σκοπό τη δημιουργία μιας τέχνης που απευθύνεται στη νόηση και έρχονταν να επιβάλουν τη δύναμη της λογικής και τη θέληση για οργάνωση.
- **Φουτουρισμός:** εμφανίστηκε το 1909 ως ένα κίνημα που αξίωνε τη γενική αλλαγή, αναπτύχθηκε κυρίως στην Ιταλία (Μαρινέτι), στράφηκε με σφοδρότητα εναντίον κάθε στοιχείου του παρελθόντος και εξιδανίκευσε το νέο.
- **Αφηρημένη ή ανεικονική τέχνη:** αναφέρεται στις μορφές τέχνης που δεν αναπαριστούν αναγνωρίσιμα θέματα.
- **Ντανταϊσμός:** υπήρξε γέννημα της αποστροφής που προκάλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος και χλεύασε κάθε στοιχείο που το θεωρούσε συμβατικό
- **Σουρρεαλισμός ή Υπερρεαλισμός:** εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1920 και επηρεάστηκε βαθύτατα από τον ντανταϊσμό, την ψυχανάλυση αλλά και από τις πολιτικές εξελίξεις του καιρού του
- **Μπαουχάους:** εμφανίστηκε το 1919. Επιδίωξαν να ενώσουν την υψηλή τέχνη και την εφαρμοσμένη δημιουργία
- **Αφηρημένος Εξπρεσιονισμός:** αναπτύχθηκε μεταπολεμικά στις ΗΠΑ (Πόλοκ)
- **Pop Art:** απόπειρα κάλυψης της απόστασης ανάμεσα στην «υψηλή τέχνη» και τη «λαϊκή κουλτούρα»
- **Μουσική:** Στις αρχές του 20ού αιώνα εμφανίζεται η τζαζ. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο έχουμε την «ροκ εν ρολ» (Elvis Presley, Beatles, Rolling Stones)
- **Κινηματογράφος:** αρχικά βωβός Τσάρλιν Τσάπλιν, Σεργκέι Αϊζενστάιν, ιταλικός νεορεαλισμός, γαλλική nouvelle vague

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να μελετήσετε τον πίνακα του Ματίς *Γυναίκα με καπέλο* (εικόνα 1) αναχνεύοντας σε αυτόν τα κύρια γνωρίσματα του φοβισμού.

Πρόκειται για ένα από τα έργα-εμβλήματα του φοβισμού, καθώς καταγράφονται σε αυτό με σαφήνεια όλα τα γνωρίσματα του συγκεκριμένου κινήματος: διαφοροποίηση μέχρι παραμόρφωσης του περιγράμματος του θέματος, ελεύθερη χρήση του χρώματος σε καθαρή μορφή. Οι φοβιστές δεν απέδιδαν, συνήθως, τα θέματα που ζωγράφιζαν με τα χρώματα που αυτά συναντώνται στην πραγματικότητα (π.χ. το πράσινο για τα φύλλα των δέντρων, το κόκκινο για τα κεραμίδια, κ.τ.λ.). Έτσι, στα έργα τους το χρώμα κέρδισε την πλήρη αυτονομία του και κυριάρχησε στα άλλα στοιχεία της ζωγραφικής σύνθεσης (σχέδιο, περίγραμμα, βάθος) με στόχο την έκφραση των συναισθημάτων του καλλιτέχνη αλλά και με έντονα διακοσμητική διάθεση.

2. Ο πίνακας του Νταλί *Η επιμονή της μνήμης – Τα μαλακά ρολόγια* (εικόνα 4) συμπυκνώνει ορισμένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της σουρεαλιστικής ζωγραφικής. Να τα αναζητήσετε και να τα καταγράψετε σε σύντομο κείμενο.

Ένα από τα πιο γνωστά έργα του σουρεαλισμού. Ο Νταλί καταθέτει με το έργο αυτό μια εκπληκτική ερμηνεία του προβλήματος του χρόνου. Τα ρολόγια αποδίδονται μαλακά, σχεδόν ρευστά κολλημένα σε διάφορα ανόργανα αντικείμενα και έχοντας πάνω τους μύγες και μυρμήγκια ως σύμβολα του θανάτου. Έτσι, ο χρόνος παρουσιάζεται πανίσχυρος.

3. Να περιγράψετε το κτήριο Μπαουχάους (εικόνα 5) καταγράφοντας τα κύρια γνωρίσματά του.

Η σχολή [ενν. του Bauhaus] χτίστηκε για ν' αποδείξει πως η τέχνη και η μηχανική δεν έπρεπε να μείνουν αποξενωμένες μεταξύ τους, όπως ήταν τον 19^ο αιώνα· αντίθετα, η μία θα μπορούσε να ωφελήσει την άλλη. Οι σπουδαστές της σχολής έπαιρναν μέρος στη μελέτη κτηρίων και στοιχείων εσωτερικού εξοπλισμού. Τούς ενθάρρυναν να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους και να πειραματίζονται με τόλμη, να μην απομακρύνονται όμως ποτέ από το σκοπό που θα εξυπηρετούσε το κτήριο. Σ' αυτή τη σχολή επινοήθηκαν οι καρέκλες από ατσάλινους σωλήνες κι άλλα παρόμοια έπιπλα, που σήμερα τα χρησιμοποιούμε καθημερινά. Οι θεωρίες του Μπαουχάους συμπυκνώνονται καμιά φορά στον όρο «λειτουργικότητα» – την αρχή πως, αν κάτι σχεδιαστεί για να εξυ-

πηρετήσει το σκοπό του, η ομορφιά ακολουθεί από μόνη της. Υπάρχει σίγουρα πολλή αλήθεια σ' αυτό το δόγμα. Οπωσδήποτε, μάς βοήθησε να απαλλαγούμε από πολλά περιττά και κακόγουστα μπιχλιμπίδια με τα οποία οι αντιλήψεις του 19^{ου} αιώνα για την τέχνη είχαν γεμίσει τις πόλεις και τα σπίτια μας.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 174: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 2, σελ. 174

Ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δημιουργήματα του κυβισμού. Το έργο βασίζεται στο ότι πολλές μικρές επίπεδες επιφάνειες συντίθενται είτε σε σχέση γωνίας η μία με την άλλη είτε παράλληλα προς τη ζωγραφική επιφάνεια, με συνέπεια να μην είναι σαφές πού σταματούν τα αντικείμενα και πού αρχίζει ο χώρος, σε ποιο επίπεδο κινούνται ή πόσο απέχουν μεταξύ τους.

Εικόνα 3, σελ. 174

Το έργο που άνοιξε το δρόμο προς την αφηρημένη ζωγραφική. Τα στοιχεία του εξωτερικού περιβάλλοντος δεν παίζουν κανένα ρόλο. Ζωγραφική τέχνη είναι η ίδια η καλλιτεχνική σύνθεση, τα χρώματα, ο τρόπος με τον οποίο συμπλέκονται μορφές και χώρος.

Εικόνα 4, σελ. 175: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 5, σελ. 175: βλ. απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 6, σελ. 175

Χαρακτηριστικό έργο του αφηρημένου εξπρεσιονισμού. Ο Πόλοκ ζωγράφιζε γύρω από τους πίνακές του, που ήταν στο πάτωμα (action painting, ζωγραφική της δράσης). Χρησιμοποίησε μη συμβατικά υλικά (αποτσιγάρα, γυαλιά), εφαρμόζοντας την τεχνική του dripping (στάξιμο του χρώματος σταγόνα – σταγόνα από ένα περιφερόμενο με το χέρι τρύπιο δοχείο).

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Τι ακριβώς πρέσβευε ο φοβισμός και τι ο κυβισμός.

β. Να περιγράψετε τα ακόλουθα κινήματα: φουτουρισμός, ντανταϊσμός, σουρεαλισμός.

2. Να αντιστοιχίσετε τα ρεύματα της στήλης Α' με τους εκπροσώπους τους της στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. φοβισμός	1. Ντισάν
β. εξπρεσιονισμός	2. Σεβερίνι
γ. κυβισμός	3. Ματίς
δ. φουτουρισμός	4. Πικάσο
ε. ντανταϊσμός	5. Χέκελ

3. Να διαβάσετε και να σχολιάσετε το ακόλουθο κείμενο:

Η σχολή του Μπαουχάους (Bauhaus)

Η σχολή [ενν. του Bauhaus] χτίστηκε για ν' αποδείξει πως η τέχνη και η μηχανική δεν έπρεπε να μείνουν αποξενωμένες μεταξύ τους, όπως ήταν τον 19^ο αιώνα· αντίθετα, η μία θα μπορούσε να ωφελήσει την άλλη. Οι σπουδαστές της σχολής έπαιρναν μέρος στη μελέτη κτηρίων και στοιχείων εσωτερικού εξοπλισμού. Τούς ενθάρρυναν να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους και να πειραματίζονται με τόλμη, να μην απομακρύνονται όμως ποτέ από το σκοπό που θα εξυπηρετούσε το κτήριο. Σ' αυτή τη σχολή επινοήθηκαν οι καρέκλες από ατσάλενιους σωλήνες κι άλλα παρόμοια έπιπλα, που σήμερα τα χρησιμοποιούμε καθημερινά. Οι θεωρίες του Μπαουχάους συμπυκνώνονται καμιά φορά στον όρο «λειτουργικότητα» – την αρχή πως, αν κάτι σχεδιαστεί για να εξυπηρετήσει το σκοπό του, η ομορφιά ακολουθεί από μόνη της. Υπάρχει σίγουρα πολλή αλήθεια σ' αυτό το δόγμα. Οπωσδήποτε, μάς βοήθησε να απαλλαγούμε από πολλά περιττά και κακόγουστα μπιχλιμπίδια με τα οποία οι αντιλήψεις του 19^{ου} αιώνα για την τέχνη είχαν γεμίσει τις πόλεις και τα σπίτια μας.

Ε. Η. Gombrich, Το χρονικό της τέχνης, μτφρ. Α. Κάσδαγλη, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1994, σελ. 557, 560

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ποίηση

- Η κληρονομιά του **συμβολισμού**: κυριάρχησε ως τις αρχές του 1920, *Βαλερί, Ρίλκε, Χιμένεθ, Ματσάδο, Γέιτς, Ντ' Ανούτσιο*.
- **Μοντερνισμός**: εγκατάλειψη των παραδοσιακών ποιητικών τεχνικών (*Απολιναίρ*).
- **Φουτουρισμός / ντανταϊσμός**: η ποίηση πρέπει να απελευθερωθεί πλήρως από τη μορφή.
- **Σουρεαλισμός / Υπερρεαλισμός**: ψυχικός αυτοματισμός (*André Breton*)
- **Αγγλοσαξονικός μοντερνισμός**: *Eliot, Pound*: παρακμή του πολιτισμού, ο σύγχρονος κατακερματισμένος άνθρωπος πρέπει να ολοκληρωθεί για να λυτρωθεί.

∞ Πεζογραφία

- **Νεοτερικό ή Μοντερνιστικό Μυθιστόρημα**: ο μοντερνισμός στην πεζογραφία (*Προυστ, Κάφκα, Γουλφ, Μαν*).
- **Ρεαλιστικό Μυθιστόρημα**: η φρίκη του Α' Παγκοσμίου πολέμου προκάλεσε ένα ισχυρό κύμα αντιπολεμικής πεζογραφίας (*Χεμινγκουέι*).
- **Σοσιαλιστικός Ρεαλισμός**: ασχολήθηκε με την παρουσίαση της σύγκρουσης εργατών – αστών (*Σόλοχοφ*).
- **Λογοτεχνία του Παραλόγου**: αναδύθηκε στη Γαλλία μετά τον Β' Παγκόσμιο (*Κάφκα, Σαρτρ*).
- **Λογοτεχνία του Φανταστικού**: *Χάξλεϊ, Ασίμοφ, Κλαρκ*.
- **Μαγικός Ρεαλισμός**: συνδυασμός ρεαλιστικών περιγραφών με έντονα φανταστικά ή μυθικά στοιχεία (*Μπόρχες, Μαρκέζ, Αλιέντε*).

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να σχολιάσετε τα όσα λέει ο André Breton (πηγή 1) για την αυτόματη γραφή.

Το κείμενο είναι απόσπασμα από το πρώτο μανιφέστο του σουρεαλισμού που δημοσιεύθηκε το 1924. Εδώ, ο André Breton, ηγετική φυσιογνωμία του κινήματος, εξηγεί πώς αντιλαμβάνονταν οι σουρεαλιστές τη διαδικασία της λογοτεχνικής γραφής. Σύμφωνα με τη σουρεαλιστική αντίληψη, ο άνθρωπος που επιθυμεί να γράψει θα πρέπει πρώτα να προσπαθήσει να αφαιρέσει οποιοδήποτε δεδομένο έχει στο νου του ή τού υπαγορεύει το περιβάλλον. Το ζητούμενο

είναι η «αυτόματη γραφή», δηλαδή εκείνη η γραφή που δεν καθορίζεται από τις συναισθηματικές, αισθητικές και κοινωνικές αφορμήσεις του συγγραφέα, αλλά πηγάζει κατευθείαν από το υποσυνείδητο, μέσω του ίδιου μηχανισμού που δημιουργεί τα όνειρα ως προβολές του ασυνειδήτου. Μόνο έτσι, κατά τους υπερρεαλιστές, μπορούν οι άνθρωποι να αρχίσουν να προσεγγίζουν την αλήθεια και κατ' επέκταση να την εξωτερικεύουν αποτυπώνοντάς την στο χαρτί.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγή 1: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Πηγή 2

Ο John Steinbeck, ένας από τους σημαντικότερους μυθιστοριογράφους του 20^{ου} αιώνα, εκφράζει εδώ με απλότητα και σαφήνεια τη στάση του απέναντι στο ζήτημα της ελευθερίας. Έχοντας αφυπνισμένη κοινωνική ευαισθησία ο ίδιος, δηλώνει, σε αυτό το απόσπασμα από το έργο *Ανατολικά της Εδέμ*, που γράφτηκε το 1952, την απόλυτη πίστη του στην αξία και τη δύναμη της ανθρώπινης ελευθερίας. Επιπλέον, δηλώνει ότι θα αγωνιστεί εναντίον οποιασδήποτε ιδέας, θρησκείας ή κυβέρνησης επιχειρήσει να περιορίσει την ανθρώπινη ελευθερία.

Πηγή 3

Ο Albert Camus υπήρξε ένας από τους κύριους εκπροσώπους της λεγόμενης λογοτεχνίας του παραλόγου. Το εξεταζόμενο απόσπασμα προέρχεται από το φιλοσοφικό του έργο «Ο μύθος του Σίσυφου». Δοκίμιο πάνω στο παράλογο που δημοσιεύθηκε το 1942 στη Γαλλία κι ενώ η χώρα βρισκόταν υπό ναζιστική κατοχή ο Camus δούλευε τότε για την παράνομη αντιστασιακή εφημερίδα «Μάχη». Κύριο θέμα του δοκιμίου είναι το παράλογο, που προκύπτει, κατά τον Camus, από τη ρήξη του ανθρώπου με τον κόσμο στον οποίο ζει. Καθώς, λοιπόν, ο άνθρωπος νοιώθει ότι όλα γύρω του είναι ξένα, βιώνει το παράλογο. Λίγα χρόνια αργότερα, ο Camus θα επανέλθει στη διαπραγμάτευση του ίδιου θέματος στο έργο του «Πανούκλα». Σε αυτό ο ρόλος του παραλόγου, που το εκφράζει μια επιδημία, είναι και πάλι καίριος. Εμφανίζεται, ωστόσο, και η δυνατότητα υπέρβασης και αντιμετώπισής του μέσα από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και αλληλεγγύη.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις
 - α. Τι γνωρίζετε για τον αγγλοσαξονικό μοντερνισμό;
 - β. Να περιγράψετε τα ακόλουθα ρεύματα: φουτουρισμός, ντανταϊσμός, υπερρεαλισμός.
 - γ. Να σχολιάσετε τους παρακάτω όρους: ρεαλιστικό μυθιστόρημα, σοσιαλιστικός ρεαλισμός, λογοτεχνία του παραλόγου, μαγικός ρεαλισμός.
2. Να αντιστοιχίσετε τα ρεύματα της Στήλης Α' με τα πρόσωπα της Στήλης Β':

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. αγγλοσαξονικός μοντερνισμός	1. Μπόρχες
β. σουρεαλισμός	2. Γέιτς
γ. νεοτεριστικό μυθιστόρημα	3. Σόλοχοφ
δ. σοσιαλιστικός ρεαλισμός	4. Αραγκόν
ε. μαγικός ρεαλισμός	5. Κάφκα

3. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας:

**Επισημάνσεις ενός θεωρητικού της λογοτεχνίας
για το ρεαλισμό στην τέχνη**

Τι είναι ο ρεαλισμός για τον θεωρητικό της τέχνης; Είναι ένα καλλιτεχνικό ρεύμα, το οποίο έθεσε ως σκοπό να αναπαραγάγει την πραγματικότητα με τον πιστότερο δυνατό τρόπο, επιζητώντας τη μεγαλύτερη δυνατή αληθοφάνεια. Χαρακτηρίζουμε ρεαλιστικά τα έργα τα οποία μάς φαίνονται αληθοφανή, πιστά στην πραγματικότητα. Ο διαφορούμενος χαρακτήρας του είναι ήδη φανερός:

1. Πρόκειται για έντονη επιθυμία, για τάση πράγμα το οποίο σημαίνει ότι καλείται ρεαλιστικό το έργο, το οποίο προτείνεται από το δημιουργό του ως αληθοφανές (σημασία Α). 2. Καλείται ρεαλιστικό το έργο το οποίο προσλαμβάνεται από εκείνον ο οποίος το κρίνει ως αληθοφανές (σημασία Β)

Στην πρώτη περίπτωση, είμαστε υποχρεωμένοι να κρίνουμε με τρόπο εσωτερικό. Στη δεύτερη, καθοριστικό κριτήριο είναι η εντύπωσή μου. Η ιστορία της τέχνης συγχέει απελπιστικά τις δύο αυτές σημασίες του όρου «ρεαλισμός». Στην ατομική άποψη αποδίδεται μια αντικειμενική και απολύτως αυθεντική αξία. [...] Υποκαθίσταται ανεπαίσθητα η σημασία Α από τη σημασία Β.

R. Jacobson, «Για τον ρεαλισμό στην τέχνη», Θεωρία της Λογοτεχνίας. Κείμενα των Ρώσων φορμαλιστών, επιλ. Τ. Τοδορον, πρόλ. R. Jacobson, μτφρ. Η. Π. Νικολούδης, Οδυσσέας, Αθήνα 1995, σελ. 113

A. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Η περίοδος 1900-1922

- **Ιδεολογικό Μυθιστόρημα:** Κ. Χατζόπουλος, Κ. Θεοτόκης, Δ. Βουτυράς (κοινωνικά θέματα), Π. Δέλτα, Ι. Δραγούμης, Π. Γιαννόπουλος (αγώνες του ελληνισμού).
- **Ποίηση:** Ά. Σικελιανός: ενότητα ελληνικού παρόντος και παρελθόντος, Γαλλικός Συμβολισμός: Βάρναλης, Μελαχρινού, Αυγέρη, Λαπαθιώτη.
- **Κ. Π. Καβάφης:** λιτότητα, λεπτή ειρωνική διάθεση, οι αξίες είναι σχετικές.

∞ Η λογοτεχνία του Μεσοπολέμου

- **Κ. Καρυωτάκης:** στράφηκε κατά της συμβατικότητας.
- **Γ. Θεοτοκάς:** *Ελεύθερο Πνεύμα*: προσανατολισμός στην Ευρώπη.
- **Γ. Σεφέρης:** *Στροφή* (Pound, Eliot), Ν. Εγγονόπουλος (*Μπολιβάρ*), Α. Εμπειρικός (*Υψικάμινος*).
- **Ο. Ελύτης:** *Προσανατολισμοί*, Γ. Ρίτσος: *Επιτάφιος*, Ν. Βρεττάκος, Ν. Ράντος, Γ. Σαραντάρης.
- **Μυθιστόρημα:** Μ. Καραγάτσης, Θ. Πετσάλης, Ά. Τερζάκης, Στ. Μυριβήλης: *Η ζωή εν τάφω*, Στ. Δούκας: *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, Ηλ. Βενέζης: *Το νούμερο 31328*, Ν. Καζαντζάκης.

∞ Μεταπολεμική Λογοτεχνία

- **Σεφέρης** (συμβολισμός, υπερρεαλισμός), Ρίτσος (στρατευμένος στις ιδέες του κομμουνισμού), Ελύτης (υπερρεαλισμό).
- **Πρώτη Μεταπολεμική Γενιά:** Ά. Αλεξάνδρου, Μ. Αναγνωστάκης, Ν. Βαλαωρίτης, Τ. Λειβαδίτης.
- **Δεύτερη Μεταπολεμική Γενιά:** Ντ. Χριστιανόπουλος, Κ. Δημουλά, Α. Ευαγγέλου.
- **Πεζογράφοι:** Γ. Ιωάννου, Μ. Κουμανταρέας, Θ. Βαλτινός.
- **Η ποιητική γενιά του '70:** Λ. Πούλιος, Β. Στεριάδης, Μ. Λαϊνά.
- **Ιστορικό Μυθιστόρημα:** Ν. Θέμελης, Ρ. Γαλανάκη, Σ. Τριανταφύλλου.

B. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

2. Αφού μελετήσετε την πηγή 2, να παρουσιάσετε και να σχολιάσετε τις κύριες ιδεολογικές επιδιώξεις της Γενιάς του '30.

Ο Δημήτρης Τζιόβας υιοθετεί εδώ μία θέση που λειτουργεί ως κλειδί για την ερμηνεία και την αποτίμηση της γενιάς του '30. Σύμφωνα με τη θέση αυτή, μια από τις σημαντικότερες συμβολές της γενιάς του '30 στη νεοελληνική ιδεολογία ήταν ότι συμμετείχε ενεργητικά και ουσιαστικά στην ανανέωση του «εθνικού οράματος του ελληνισμού». Αυτό σημαίνει ότι η γενιά του '30 ήρθε, λίγο καιρό μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας, να προτείνει ένα νέο όραμα: την πνευματική αναγέννηση του ελληνισμού, ώστε να κερδίσει μια θέση ανάμεσα στα εξελιγμένα κράτη του κόσμου και κάποια στιγμή να επιδιώξει, γιατί όχι, και να πρωταγωνιστήσει. Προκειμένου να κάνουν τις θέσεις τους πιο σαφείς, οι διανοούμενοι της γενιάς του '30 διατύπωσαν και καλλιέργησαν την έννοια της «ελληνικότητας», με την οποία εμπλούτισαν και ανανέωσαν την ελληνική εθνική ιδεολογία.

3. Ποια επίδραση άσκησαν οι εξελίξεις της περιόδου 1940-1949 στο έργο των ποιητών της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς;

Η πρώτη μεταπολεμική γενιά ποιητών (Α. Αλεξάνδρου, Μ. Αναγνωστάκης, Ν. Βαλαωρίτης, Έ. Κακναβάτος, Μ. Κατσαρός, Κλ. Κύρου, Τ. Λειβαδίτης, Τ. Πατρίκιος, Μ. Σαχτούρης, Τ. Σινόπουλος, κ.ά.) έγραψε ποίηση βαθιά επηρεασμένη από τα βιώματα της περιόδου 1940-1949. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν και οι πεζογράφοι της ίδια περιόδου (Στ. Τσίρκας, Μ. Αλεξανδρόπουλος, Ά. Αλεξάνδρου, Ν. Κάσδαγλης, Αλ. Κοτζιάς, Σπ. Πλασκοβίτης, Α. Φραγκιάς, Δ. Χατζής). Η θεματολογία τους αντλείται κυρίως από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, την Κατοχή, την Εθνική Αντίσταση και τον Εμφύλιο σπαραγμό.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Πηγή 1

Ο κριτικός λογοτεχνίας και λογοτέχνης Κώστας Στεργιόπουλος υποστηρίζει την άποψη ότι, σε αντίθεση με τον Παλαμά, που υπήρξε «ποιητής του καιρού του και του γένους του», ο Κωνσταντίνος Καβάφης ήταν «πιο πολύ ποιητής του δικού μας παρόντος». Αυτό σημαίνει ότι, με κριτήριο τα θέματα με τα οποία καταπιάστηκαν και τις ποιητικές τεχνικές που εφάρμοσαν, ο Παλαμάς θα πρέπει να προσδιορισθεί ως ένας «ποιητής του 19^{ου} αιώνα», ενώ ο Καβάφης είναι σαφέστατα ένας «ποιητής του 20^{ου} αιώνα». Η διάκριση αυτή δεν αποτελεί υποκειμενική εκτίμηση του Κ. Στεργιόπουλου, αλλά υιοθετείται

σήμερα από τους περισσότερους κριτικούς λογοτεχνίας που ασχολούνται με το θέμα. Τα στοιχεία που μπορούν να τεκμηριώσουν την παραπάνω εκτίμηση προκύπτουν από την εγκατάλειψη εκ μέρους του Καβάφη τόσο των τεχνικών τρόπων της παραδοσιακής ποίησης (ομοιοκαταληξία, μέτρο) όσο και της θεματολογίας της. Στη θέση τους ο Καβάφης τοποθέτησε τον ελεύθερο στίχο και την ιστορική, ψυχολογική ή πολιτική οπτική. Επιπλέον, χρησιμοποίησε λόγο σχεδόν πεζό και ύφος ειρωνικό, στοιχεία και τα δύο που φέρνουν την ποίησή του πιο κοντά στη σύγχρονη εποχή. Δεν αποτελεί, άλλωστε, σύμπτωση το γεγονός ότι ο Καβάφης μελετήθηκε διεθνώς κατά τον 20^ο αιώνα όσο κανείς άλλος Έλληνας ποιητής.

Πηγή 2: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Να αναφέρετε τους λογοτέχνες του μεσοπολέμου.

β. Τι γνωρίζετε για τη Γενιά του '30;

γ. Να αναφέρετε δύο ποιητές της πρώτης και της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς.

2. Αφού διαβάσετε το ακόλουθο κείμενο, να καταγράψετε τις επιδιώξεις της γενιάς του '30:

Οι ιδεολογικές επιδιώξεις της Γενιάς του '30

Η γενιά του '30 προσπάθησε να κινήσει μία αμφίδρομη διαδικασία και να προβάλει δύο πρόσωπα, έτσι ώστε να γεφυρώσει το χάσμα της εθνικής ταυτότητας. Από τη μια πλευρά πρόβαλε την αστικο-κοσμοπολίτικη εικόνα της: αρκετά εξωστρεφή, εκσυγχρονιστική και συνάμα ανταγωνιστική προς την Ευρώπη και από την άλλη παρουσίασε ένα λαϊκιστικό πρόσωπο ανακαλύπτοντας τον Μακρυγιάννη και το Θεόφιλο. [...] Όταν λοιπόν η Μεγάλη Ιδέα, μαζί με τους αυτοκρατορικούς πόθους, είχαν ξεθυμάνει και η Δύση κατά κάποιο τρόπο είχε απομυθοποιηθεί, αυτή προετοιμάζεται για ένα νέο ουμανισμό, που θα άμβλυne το νεοελληνικό δίλημμα [ενν. Ανατολή ή Δύση], θα ισορροπούσε τον πολιτισμικό ισολογισμό με την Ευρώπη και θα μείωνε την εθνική μειονεξία.

Δ. Τζιόβας, Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο, Οδυσσέας, Αθήνα 1989, σελ. 52-53

Α. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

∞ Ζωγραφική:

- **Σχολή του Μονάχου** (Γ. Ιακωβίδης). Άλλα πρότυπα: Κ. Παρθένης, Κ. Μαλέας, Γ. Μπουζιάνης.
- **Στροφή στη Βυζαντινή ζωγραφική:** Φ. Κόντογλου, Γ. Τσαρούχης (Καραγκιόζης).
- **Άλλοι:** Ν. Χατζηκυριάκος – Γκίκας (κυβισμός), Ν. Εγγονόπουλος (υπερρεαλιστής), Γ. Μόραλης (λιτή ζωγραφική).

∞ Μουσική

- **Δημοτικά μουσικά μοτίβα:** Γ. Λαμπελέτ, Μ. Καλομοίρης.
- **Υπερρεαλισμός:** Δ. Μητρόπουλος, Ν. Σκαλώτας.
- **Ρεμπέτικο:** Μικρασιάτες πρόσφυγες, Β. Τσιτσάνης, Στ. Καζαντζίδης.
- **Συνθέτες:** Μ. Θεοδωράκης, Μ. Χατζιδάκις, Στ. Ξαρχάκος, Μ. Λοΐζος.
- **Τραγουδιστές:** Ν. Ξυλούρης, Γρ. Μπιθικώτσης.

∞ Κινηματογράφος

- Γ Γρηγορίου, *Πικρό ψωμί*.
- Στ. Τατσόπουλου, *Μαύρη Γη*.
- Ν Κούνδουρος, *Μαγική Πόλη*.
- Μ. Κακογιάννης, *Στέλλα, Ηλέκτρα*.
- Θ Αγγελόπουλος, *Θίασος, Κυνηγοί*.
- Π. Βούλγαρης, *Νύφες, Πέτρινα Χρόνια*.
- Ν Περράκης, *Λούφα και Παραλλαγή*.

Β. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**1. Να σχολιάσετε το έργο του Κ. Παρθένη, *Το λιμάνι της Καλαμάτας* (εικόνα 1).**

Ο πίνακας βασίζεται στη σχηματοποίηση των μορφών, στην έμφαση στις μεγάλες επιφάνειες και στο δημιουργικό συνδυασμό θερμών και ψυχρών χρωμάτων. Το πρώτο επίπεδο, όπου εντοπίζονται επιδράσεις του φοβισμού, συγκροτείται από τη μια αποβάθρα και τα δύο παγκάκια· το δεύτερο επίπεδο από την άλλη αποβάθρα και το ιστιοφόρο· το τρίτο, τέλος, επίπεδο από τα βουνά που αχνοφαίνονται. Στα δυο τελευταία επίπεδα είναι φανερές οι επιδράσεις του ιμπρεσιονισμού. Έτσι, το λιμάνι της Καλαμάτας εικονίζεται σα μια σύνθεση στοιχείων στατικών και στοιχείων κινητικών.

2. Να περιγράψετε το έργο του Ν. Εγγονόπουλου, Εμφύλιος Πόλεμος (εικόνα 4).

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά έργα του Νίκου Εγγονόπουλου και του ελληνικού ζωγραφικού σουρεαλισμού. Στο κέντρο του πίνακα δεσπόζουν δύο μορφές που συνδέονται μ' ένα είδος ακοντίου, το οποίο έχει διαπεράσει τη μία προς την άλλη. Εκτός από αυτό το τελευταίο στοιχείο, τίποτε άλλο εξωτερικά δεν αναφέρεται άμεσα στον εμφύλιο πόλεμο: πολλά νοήματα, όμως, υποβάλλονται με τη διαφορετική χρησιμοποίηση των παραπληρωματικών τύπων: η μία μορφή έχει κόκκινα μαλλιά, η άλλη πράσινα, η μία φοράει γαλάζια, η άλλη κόκκινα, η μία έχει το στήθος γυμνό, η άλλη μισόγυμνο. Όμως, πρόκειται για αδερφές, πράγμα που φαίνεται από το ότι αυτή που φοράει γαλάζια φούστα φοράει κάλτσες με κόκκινα και γκριζα χρώματα, αυτή που φοράει κόκκινα, φοράει κάλτσες με γαλάζια και γκριζα χρώματα. Έτσι υπογραμμίζεται η αδελφοκτόνος διάσταση του εμφυλίου πολέμου.

Γ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εικόνα 1, σελ. 182: βλ. απάντηση ερώτησης 1 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 3, σελ. 182

Ο Γκίκας, από τους εισηγητές του κυβισμού στην Ελλάδα, αξιοποιεί με σαφήνεια σ' αυτή τη μεγάλη σύνθεση τις κυβιστικές αναφορές και τους γεωμετρικούς τύπους. Δεν περιορίζεται όμως σε αυτό. Συνδυάζει, παράλληλα, μία χρήση του χρώματος δανεισμένη από τον φοβισμό και τη συνδυάζει με τον κυβισμό για να δώσει το θέμα του: την αρχιτεκτονική άρθρωση και τον φυσικό χώρο, τον ανοδικό χαρακτήρα της περιοχής και το φως.

Εικόνα 4, σελ. 183: βλ. απάντηση ερώτησης 2 σχολικού βιβλίου

Εικόνα 6, σελ. 183

Δημιουργώντας σχηματικές ανθρώπινες μορφές που επαναλαμβάνονται, ο Γαΐτης επιδίωκε να υπογραμμίσει την επιβολή του πλήθους στο άτομο, την εξαφάνιση κάθε προσωπικού στοιχείου. Αυτό διαπιστώνουμε και στον **Πατινέρ**, με τα ανθρώπινα κεφάλια στο πρώτο επίπεδο, τη φτερωτή μορφή με τα πατίνια στο δεύτερο, τις μορφές σαν στήλες στο τρίτο, με όλα, επομένως, τα τυπικά χαρακτηριστικά της εκφραστικής του γλώσσας: την έμφαση στο τυπικό και στην επανάληψη, το αποσπασματικό και την ειρωνική διάθεση, τη

μετατροπή του ανθρώπου σε μια ύπαρξη δίχως πρόσωπο.

Εικόνα 8, σελ. 183

Πρόκειται για σύνθεση που συνδυάζει στοιχεία ζωγραφικά με στοιχεία πραγματικά. Ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί πέτρες, που άλλες βρίσκονται έξω από το ζωγραφισμένο τμήμα, δηλαδή είναι πραγματικά αντικείμενα, και άλλες αποδίδονται μόνο ζωγραφικά. Έτσι, οργανώνει μια «συνέντευξη», μια «συννομιλία» πραγματικού και ζωγραφικού με πλούσιο εκφραστικό περιεχόμενο. Με αυτόν τον τρόπο, το πραγματικό και το ζωγραφικό σχεδόν παύουν να διαφοροποιούνται. Παράλληλα, ο τονισμός του χρώματος, εδώ τους γαλάζιου, καλλιεργεί μια ρομαντική διάθεση φυγής από το συγκεκριμένο.

Πηγή

Στην παραπάνω πηγή γίνεται λόγος για την ταινία «Θίασος» του Θεοδώρου Αγγελόπουλου. Το τέλος της ταινίας δε μάς προβληματίζει σχετικά με τη συνέχεια ή μη της τραγικής μοίρας του λαού που παρουσιάζεται, καθώς η ταινία είναι ένα διάλογος με την ιστορία. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκαν αρκετές τέτοιες ταινίες, σκοπός των οποίων ήταν ο διάλογος με την ιστορία.

Δ. ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια τάση κυκλοφορούσε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στη ζωγραφική;
 - β. Να αναφέρετε τους κυριότερους εκπροσώπους της βυζαντινής ζωγραφικής.
 - γ. Να αναφέρετε τους κυριότερους εκπροσώπους της μουσικής και του κινηματογράφου της Ελλάδας κατά τον 20^ο αιώνα.
 - δ. Ποιοι είναι οι νέοι καλλιτέχνες που εμφανίζονται παράλληλα με τον Ιακωβίδη;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Κριτήρια αξιολόγησης
ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Απαντήσεις στο Πρόσθετο Υλικό
ΕΝΟΤΗΤΑ 3: Απαντήσεις στα Κριτηρια Αξιολόγησης

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να γράψετε τους ορισμούς των παρακάτω εννοιών: **Βιομηχανική Επανάσταση, Διαφωτισμός, παλαιό καθεστώς, Παλινόρθωση** (8 μονάδες).

2. Να σημειώσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες και στη συνέχεια να διορθώσετε τις λανθασμένες (8 μονάδες):

- α. Ο Ναπολέων εφάρμοσε ηπειρωτικό αποκλεισμό της Αγγλίας στα 1806.
- β. Στη Γαλλία του 1789 η Τρίτη τάξη ήταν η πλέον προνομιούχος.
- γ. Η Ιερή Συμμαχία στάθηκε ο πιο πιστός σύμμαχος του Ναπολέοντα.
- δ. Ο Ροβεσπιέρος ηγήθηκε της Γαλλικής Επανάστασης.

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (6 μονάδες):

I. Οι ΗΠΑ αναγνωρίστηκαν ως ανεξάρτητο κράτος από την Αγγλία το:

- α. 1783 (Συνθήκη των Βερσαλιών)
- β. 1815 (Συνέδριο της Βιέννης)
- γ. 1827 (Συνθήκη του Λονδίνου)
- δ. 1830 (Πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας)

II. Η Γαλλική Επανάσταση ξέσπασε το:

- α. 1769 β. 1784 γ. 1789 δ. 1794

III. Τα χρόνια της Παλινόρθωσης είναι:

- α. 1795-1810 β. 1800-1830 γ. 1815-1830 δ. 1789-1821

4. Να αντιστοιχίσετε τις θεωρίες της στήλης Α' με τους φιλοσόφους της στήλης Β' (10 μονάδες):

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Κάθε επιστημονική θέση πρέπει να επαληθεύεται με πείραμα	1. Μοντεσκιέ
β. Η συστηματική αμφιβολία είναι ο μόνος σίγουρος τρόπος προς την αληθινή γνώση	2. Λοκ
γ. Οι άνθρωποι έχουν απαραβίαστα φυσικά δικαιώματα	3. Ντεκάρτ
δ. Η πολιτική εξουσία πρέπει να βρίσκεται στα χέρια του λαού	4. Βάκων
ε. Πρέπει να γίνεται διάκριση των εξουσιών	5. Ρουσό

5. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Να αναφέρετε επιγραμματικά τους λόγους που οδήγησαν στην Αμερικανική Επανάσταση (4 μονάδες).
- β. Να αναφέρετε τις αποφάσεις της Συντακτικής Συνέλευσης της 4^{ης} Αυγούστου 1789 (3 μονάδες);

- γ. Να αναφέρετε τις συνέπειες των χρόνων 1789-1815 (8 μονάδες).
 δ. Τι αποφάσισε η Ιερή Συμμαχία (3 μονάδες)

ΟΜΑΔΑ Β'

1. Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και απαντήστε την ερώτηση που ακολουθεί:

Ο ιστορικός Fernand Braudel για την Αμερικανική Ανεξαρτησία

Η Διακήρυξη [ενν. της Ανεξαρτησίας] κατοχύρωσε το δικαίωμα της εξέγερσης και την ισότητα όλων απέναντι στο νόμο. Αλλά η κυρίαρχη ιδέα που βασανίζει και κινητοποιεί όλους αυτούς τους ιδιοκτήτες, τους επιχειρηματίες, τους νομομαθείς, τους μεγαλοκαλλιεργητές, όσους διαχειρίζονται το χρήμα και κερδοσκοπούν με αυτό [...] είναι πώς θα κατοχυρώσουν την ιδιοκτησία, την περιουσία, τα κοινωνικά προνόμια. Την ίδια στιγμή που γεννιέται η Αμερική, έχει κιόλας τους πλούσιούς της, που τα πλούτη τους έστω και περιορισμένα, τους δίνουν το δικαίωμα να κατευθύνουν τους άλλους. [...] Η τάξη πραγμάτων που επιβάλλουν αυτοί οι άνθρωποι, στο όνομα της ελευθερίας και της ισότητας, είναι ήδη καπιταλιστική, όσο κι αν ο καπιταλισμός αυτός βρίσκεται ακόμη στα σπάργανα. Η εξουσία ανήκει στους κατέχοντες. Το ίδιο και οι ευθύνες. Για τους υπόλοιπους: η μεγάλη παραχώρηση να τους προστατεύει ο νόμος ενάντια στους πλούσιους, όπως προστατεύει και τους πλούσιους από αυτούς. Από κει και πέρα, δεν έχει καμιά σημασία αν το αμερικανικό Σύνταγμα πιστεύει ότι είναι επαναστατικό, νέο, ισοκρατικό, δίκαιο, στο μέτρο που τείνει να εξισορροπήσει, τη μια με την άλλη, τις διάφορες παρορμήσεις του ζωικού είδους που λέγεται άνθρωπος, και που εξακολουθεί να είναι εγωιστικό και ανελέητο.

[...] Όσο για την κοινωνία, βεβαίως και δεν θα καταργηθούν τα προνόμια, και λιγότερο απ' όλα το ιερό προνόμιο της ιδιοκτησίας. Θα ληφθεί όμως μέριμνα ώστε ο δρόμος προς τα προνόμια – δηλαδή προς το χρήμα – να είναι ανοιχτός σε όλους. Γιατί όχι, σε μια χώρα απέραντη, και ακόμη «νέα», όπως η Αμερική;

**F. Braudel, Γραμματική των Πολιτισμών,
 μτφρ. Α. Αλεξάκης, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 2003, σελ. 621-623**

- ◉ Να αποτυπώσετε επιγραμματικά τις σκέψεις του Γάλλου ιστορικού F. Braudel σχετικά με τη Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας (50 μονάδες).

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να δώσετε τους ορισμούς των ακολούθων εννοιών: Συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Φιλική Εταιρεία (6 μονάδες).

2. Να σημειώσετε ένα ✓ σε κάθε σωστή πρόταση και στη συνέχεια να διορθώσετε τις λανθασμένες (3 μονάδες):

- α. Η έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης τοποθετείται στις 25 Μαρτίου 1821, σύμφωνα με ιστορικά ντοκουμέντα.
- β. Αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας ήταν ο Δημήτριος Υψηλάντης.
- γ. Η Επανάσταση στην Ισπανία το 1820 στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία.

3. Να αντιστοιχίσετε τα γεγονότα της Στήλης Α' με τις ημερομηνίες της Στήλης Β' (5 μονάδες):

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Θάνατος του Ρήγα	1. 23 Σεπτεμβρίου 1821
β. Επανάσταση στην Ιταλία	2. 1814
γ. Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας	3. 10 Απριλίου 1821
δ. Άλωση της Τριπολιτσάς	4. 1798
ε. Απαγχονισμός του Γρηγορίου Ε'	5. 1820-21

4. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (6 μονάδες):

I. Το έργο Νέα Πολιτική Δράση ήταν του:

- α. Ρήγας Βελεστινλή
- β. Αδαμαντίου Κοραή
- γ. Ανώνυμου Έλληνα
- δ. Κανενός από τους παραπάνω

II. Η Φιλική Εταιρεία ιδρύθηκε στην:

- α. Βιέννη
- β. Αγία Πετρούπολη
- γ. Λονδίνο
- δ. Οδυσσό

III. Η μάχη του Δραγατσανίου συνέβη στις:

- α. 15 Φεβρουαρίου 1815
- β. 20 Μαΐου 1816
- γ. 25 Αυγούστου 1817
- δ. 7 Ιουνίου 1821

5. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις (30 μονάδες):

- α. Για ποιους λόγους αποφασίστηκε η έναρξη της Επανάστασης να γίνει στην Πελοπόννησο;
- β. Πότε ξεκίνησε η Ελληνική Επανάσταση, από πού και για ποιο λόγο; Πού δόθηκε η κρίσιμη μάχη, ποιοι πολέμησαν και ποια η έκβασή της;
- γ. Τι γνωρίζετε για το κίνημα του Φιλελληνισμού;
- δ. Με ποια διπλωματική πράξη επιτεύχθηκε για πρώτη φορά η καθολική αναγνώ-

ριση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους; Τι περιλάμβανε αυτή η πράξη;
 ε. Να αναφέρετε επιγραμματικά τα αίτια των Επαναστάσεων του 1848.

ΟΜΑΔΑ Β'

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και απαντήστε τις ερωτήσεις που ακολουθούν:

Οι Επαναστάσεις του 1848

Εάν το κοινό χαρακτηριστικό των επαναστατικών κινημάτων που το 1848 αναφλέγουν την Ευρώπη είναι η αμφισβήτηση του συντηρητισμού και του διπλωματικού συστήματος που αυτός υποθάλπει, μπορεί κανείς να διερωτηθεί ποιον και τι έρχεται να υπηρετήσει αυτή η αμφισβήτηση. Εδώ πράγματι τα ελατήρια ποικίλουν. Καθένας αντλεί τα κίνητρα που ταιριάζουν στη δράση του από το κατά τα φαινόμενα ανεξάντλητο οπλοστάσιο ιδεών που κληροδοτήθηκαν από τη Γαλλική Επανάσταση. Παρ' όλα αυτά, εκείνο που ακόμα παρακινεί τους λαούς είναι οι δύο μεγάλες διεκδικήσεις οι οποίες καταπνίγηκαν από τους πρωτεργάτες του Συνεδρίου της Βιέννης: ο φιλελευθερισμός και ο εθνικισμός. Αρχίζουν, ωστόσο, να διαφαίνονται, κυρίως στη Γαλλία και την Ιταλία, νέες επιδιώξεις με κοινωνικό χαρακτήρα, που προβάλλονται από ένα στρώμα του πληθυσμού του οποίου η σημασία αυξάνει μαζί με τις προόδους της εκβιομηχάνισης: τους εργάτες.

S. Berstein & P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης, μτφρ. Α. Κ. Δημητρακόπουλος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σελ. 49

- Για ποιο λόγο πιστεύετε ότι ξέσπασαν τόσες πολλές Επαναστάσεις μεταξύ των ετών 1830 και 1848 (25 μονάδες);
- Η Γαλλική Επανάσταση ξέσπασε στα 1789. Στα 1815 επικράτησε η Παλινόρθωση και η Ιερή Συμμαχία πήρε πολύ αυστηρά μέτρα για την καταπολέμηση των εχθρών της αυταρχικότητας. Παρ' όλα αυτά τα πράγματα όχι μόνο δεν ηρέμησαν αλλά οι Επαναστάσεις συνεχίστηκαν. Πώς το εξηγείτε αυτό το γεγονός (25 μονάδες);

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να δώσετε σύντομους ορισμούς των παρακάτω εννοιών: **βιομηχανική επανάσταση, ιμπεριαλισμός, οικονομικός φιλελευθερισμός** (9 μονάδες).

2. Να επιλέξετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι Σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας την κατάλληλη ένδειξη στο αντίστοιχο τετράγωνο. Στη συνέχεια να διορθώσετε τις λανθασμένες (10 μονάδες):

- α. Η κοινωνική βάση της αποικιοκρατίας περιλάμβανε τόσο την αστική όσο και τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.
- β. Πρωτοπόροι της αποικιοκρατίας υπήρξαν οι πολιτικοί.
- γ. Η Γαλλία διέθετε αποικίες στην Κύπρο.
- δ. Οι Βόρειοι Αμερικανοί ήταν υπέρ της δουλείας.
- ε. Ο εμφύλιος πόλεμος στις ΗΠΑ έληξε με νίκη των Νοτίων.

3. Να αντιστοιχίσετε τα γεγονότα της Στήλης Α' με τις χρονολογίες της Στήλης Β' (5 μονάδες):

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. Ίδρυση Γερμανικής Συνομοσπονδίας	1. 1878
β. Συντριβή των Αυστριακών από τους Πρώσους	2. 1860
γ. Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου	3. 1861
δ. Σχηματισμός Ενιαίου Βασιλείου της Ιταλίας	4. 1866
ε. Εκλογή του προέδρου Λίνκολν	5. 1815

4. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (4 μονάδες):

I. Στα 1866 οι πρωσικές δυνάμεις συνέτριψαν:

- α. τις βρετανικές β. τις γαλλικές γ. τις αυστριακές δ. τις ελληνικές

II. Η αυτόνομη βουλγαρική εκκλησία (Εξαρχία) αναγνωρίστηκε από τον Σουλτάνο:

- α. το 1861 β. το 1866 γ. το 1870 δ. το 1881

III. Η Γαλλία διέθετε αποικίες στην:

- α. Αυστραλία β. Νέα Ζηλανδία γ. Ασία δ. Τυνησία

IV. Οι Κινέζοι έχασαν από τους Γάλλους τον έλεγχο της Ινδοκίνας το:

- α. 1881 β. 1885 γ. 1897 δ. 1908

5. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Να αναφέρετε σύντομα τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς της βιομηχανικής

- επανάστασης (5 μονάδες).
- β. Να αναφέρετε τα γεγονότα που οδήγησαν στην ενοποίηση της Γερμανίας (6 μονάδες).
- γ. Να αναφέρετε τα κύρια αίτια του αποικισμού (5 μονάδες).
- δ. Ποια γεγονότα οδήγησαν στον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο (3 μονάδες); Ποια η έκβασή του (3 μονάδες);

ΟΜΑΔΑ Β'

1. Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, να αναφέρετε τις πολιτικές συνέπειες της εκβιομηχάνισης της Γερμανίας (25 μονάδες):

Η πολιτική σημασία της εκβιομηχάνισης της Γερμανίας

Η εκβιομηχάνιση της Γερμανίας ήταν ένα μείζον ιστορικό γεγονός. Εντελώς ανεξάρτητα από την οικονομική σημασία της, οι πολιτικές επιπτώσεις ήταν βαρυσήμαντες. Το 1850 η γερμανική ομοσπονδία είχε περίπου ίσο πληθυσμό με τη Γαλλία, αλλά ασύγκριτα μικρότερο βιομηχανικό δυναμικό. Το 1871 η ενωμένη γερμανική αυτοκρατορία είχε κάπως περισσότερους κατοίκους απ' όσους η Γαλλία, αλλά ήταν πολύ ισχυρότερη βιομηχανικά. Και, αφού πολιτική και στρατιωτική ισχύς βασιζόταν όλο και περισσότερο στο βιομηχανικό δυναμικό, την τεχνολογία και την τεχνογνωσία, οι πολιτικές συνέπειες της βιομηχανικής ανάπτυξης ήταν σοβαρότερες από κάθε άλλη φορά. Αυτό το έδειξαν καθαρά οι πόλεμοι της δεκαετίας του 1860. Από τότε, κανένα κράτος δε μπορούσε να διατηρήσει τη θέση του στη χορεία των "μεγάλων δυνάμεων" χωρίς αυτή.

E. J. Hobsbawm, Η Εποχή του Κεφαλαίου, 1848-1875, μτφρ. Δ. Κούρτοβικ, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2003, σελ. 70-71

2. Αφού μελετήσετε τον παρακάτω πίνακα, να συντάξετε ένα κείμενο με κάποια βασικά συμπεράσματα, που τα θεωρείτε σημαντικά (25 μονάδες):

Μητροπόλεις και Αποικίες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

	Έκταση Μητρόπολης (σε μίλια ²)	Έκταση Αποικιών (σε μίλια ²)	Πληθυσμός Μητρόπολης	Πληθυσμός Αποικιών
Βρετανία	94.000	13.100.000	45.500.100	470.000.000
Γαλλία	212.600	4.300.000	42.000.000	65.000.000
Βέλγιο	11,800	940.000	8.300.000	13.000.000
Ολλανδία	13.200	790.000	8.500.000	66.000.000
Γερμανία (το 1914)	210.000	1.100.000	67.500.000	13.000.000

M. E. Townsend, European Colonial Expansion since 1871, J. P. Lippincott Company, Chicago 1941, σελ. 19

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να δώσετε το περιεχόμενο των ακολούθων όρων: Χάτι Χουμαγιούν, σύμβαση της Χαλέπας, Κρητικό Ζήτημα (12 μονάδες).

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες (10 μονάδες):

- α. Ο Καποδίστριας ίδρυσε το Ορφανοτροφείο της Αίγινας.
- β. Ο Όθων κυβέρνησε από την πρώτη στιγμή που ήρθε στην Ελλάδα.
- γ. Οι αυτόχθονες αντιμετώπισα εντελώς φιλικά τους ετερόχθονες.
- δ. Με το Σύνταγμα του 1864 το πολίτευμα οριζόταν σε Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
- ε. Ο Τρικούπης επέβαλε στον Γεώργιο την αρχή της Δεδηλωμένης (1874).

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (6 μονάδες):

α. *Ο Τρικούπης κήρυξε την Ελλάδα σε πτώχευση το:*

1. 1881
2. 1893
3. 1897
4. 1898

β. *Το Κίνημα του Θέρισου στρεφόταν εναντίον:*

1. του βασιλιά Γεωργίου
2. του πρίγκιπα Γεωργίου
3. της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
4. των Μεγάλων Δυνάμεων

γ. *Το Συνέδριο του Βερολίνου:*

1. επικύρωσε τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου.
2. αφαίρεσε εδάφη από τη Βουλγαρία
3. έδωσε κι άλλα εδάφη στη Βουλγαρία
4. τίποτα από τα παραπάνω

4. Να αντιστοιχίσετε τα παρακάτω γεγονότα με τις ημερομηνίες τους (10 μονάδες):

Στήλη Α'

- α. Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου
- β. Συνέδριο του Βερολίνου
- γ. Ενσωμάτωση Θεσσαλίας
- δ. Ελληνοτουρκικός πόλεμος
- ε. Κίνημα Θέρισου

Στήλη Β'

1. 1905
2. Ιούνιος 1878
3. Φεβρουάριος 1878
4. 1881
5. 1897

5. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Τι γνωρίζετε για το Κίνημα των Νεότουρκων (4 μονάδες);
- β. Ποιο το πολιτικό πρόγραμμα του Χ. Τρικούπη και ποιο του Θ. Δηλιγιάννη (6

- μονάδες).
 γ. Τι προέβλεπε το Σύνταγμα του 1864 (2 μονάδες);

ΟΜΑΔΑ Β'

Διαβάστε την ακόλουθη πηγή και στη συνέχεια απαντήστε τις ερωτήσεις που ακολουθούν:

Η Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως

Η ήττα του οθωμανικού *ancien régime* (παλαιό καθεστώς), που επιτελέστηκε με τη νεοτουρκική επανάσταση, αναστάτωσε τις ισορροπίες που είχαν διαμορφωθεί στη Βαλκανική και κλόνισε για άλλη μία φορά τα δεδομένα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Επιπλέον, έφερε και πάλι στην επιφάνεια το ζήτημα του ρόλου των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως προς τον προσανατολισμό του εθνικού ζητήματος. Η εγκαθίδρυση κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, οι υποσχέσεις των Νεοτούρκων για ισονομία και συνταγματικότητα δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη νόμιμη εκπροσώπηση των χριστιανικών και άλλων εθνότητων στο νέο τύπου κράτος.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκε από τον Ίωνα Δραγούμη και τον Σουλιώτη-Νικολαΐδη η «Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως», η οποία ανέλαβε να παίξει το ρόλο του συνδέσμου ανάμεσα στο νεοτουρκικό καθεστώς και στο ελλαδικό κράτος. Ο Δραγούμης και ο Σουλιώτης είχαν ενστερνιστεί την άποψη ότι η Αυτοκρατορία έπρεπε να αλωθεί από τα μέσα και ότι φυσικά θα εξελληνιζόταν. Δήλωναν μάλιστα ρητά την περιφρόνησή τους προς το «κρατίδιον», όπως αποκαλούσαν το ελληνικό κράτος. Έθεταν όμως ένα σημαντικό δίλημμα στην εξωτερική πολιτική του «κρατιδίου»: την επιλογή ανάμεσα στη φιλική εκσυγχρονισμένη και πολλά υποσχόμενη Τουρκία και τη σλαβική φυλή, που «σφετερίστηκε» τη Μακεδονία. Στην κίνηση όμως αυτή δε δόθηκε καμία συνέχεια, αφού η νεοτουρκική ηγεσία διέλυσε γρήγορα τις αυταπάτες που είχαν δημιουργηθεί στην αρχή δείχνοντας ένα πρόσωπο πολύ σκληρότερο και από αυτό του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ.

Α. Λούβη, «Το Εθνικό Ζήτημα, σλαβικός κίνδυνος και εξωτερική πολιτική», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμος 5, σελ. 43-44

- α. Τι ακριβώς ήταν η «Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως» (15 μονάδες);
 β. Ποιοι ήταν οι πρωτεργάτες της και ποιος ο σκοπός τους (10 μονάδες);
 γ. Ποια ήταν τελικά η έκβαση αυτής της προσπάθειας και ποιοι λόγοι οδήγησαν σ' αυτή την έκβαση (25 μονάδες);

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (15 μονάδες):

α. Ο Διονύσιος Σολωμός ανήκε στην:

1. Επτανησιακή Σχολή
2. Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή
3. Νέα Αθηναϊκή Σχολή

β. Πρωτεργάτης του Κινήματος του Δημότικισμού ήταν:

1. ο Δ. Σολωμός
2. ο Π. Σούτσος
3. ο Γ. Ψυχάρης

γ. Ο Ρομαντισμός κορυφώθηκε στην:

1. Αγγλία
2. Γαλλία
3. Γερμανία

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες (15 μονάδες):

α. Ο ρεαλισμός εμφανίστηκε στην πεζογραφία με τον Ντίκενς.

β. Ο ρομαντισμός εμφανίστηκε στην πεζογραφία με τον Ίβεν.

γ. Κύριος εκπρόσωπος της Παλαιάς Αθηναϊκής Σχολής ήταν ο Παπαδιαμάντης.

δ. Ο Βίζυηνός είναι ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της Νέας Αθηναϊκής Σχολής.

ε. Οι Μαρξ και Ένγκελς διατύπωσαν τη θεωρία για την πάλη των τάξεων.

3. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

α. Τι γνωρίζετε για τη θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου (8 μονάδες).

β. Να παρουσιάσετε τη φιλοσοφική θεωρία του Χέγκελ (7 μονάδες).

γ. Να αναφέρετε τα επιστημονικά επιτεύγματα του 19^{ου} αιώνα (5 μονάδες)

ΟΜΑΔΑ Β'

Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να αποτιμήσετε τη προσφορά του Δαρβίνου στην ιστορία των ιδεών:

Η θεωρία της εξέλιξης μέσω της φυσικής επιλογής είχε επιπτώσεις που ξεπερνούσαν κατά πολύ τα όρια της βιολογίας, και σ' αυτό βρίσκεται η σημασία της. Επικύρωνε το θρίαμβο της ιστορίας πάνω σε όλες τις επιστήμες, αν και κατά κανόνα οι σύγχρονοι συνέχισαν εδώ την «ιστορία» με την «πρόοδο». Εξάλλου, εντάσσοντας και τον ίδιο τον άνθρωπο στη βιολογική εξέλιξη, κατάργησε την αυστηρή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες και τις κοινωνικές επιστήμες ή επιστήμες του ανθρώπου. Στο εξής ολόκληρος ο κόσμος, ή τουλάχιστον ολόκληρο το ηλιακό σύστημα, έπρεπε να γίνεται νοητό ως διαδικασία συνεχούς ιστορικής αλλαγής. [...]

Το μεγάλο επίτευγμα της θεωρίας της φυσικής επιλογής ήταν ότι εξήγησε την

ακόμα μεγαλύτερη ποικιλία έμβιων όντων, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου. Αυτή η επιτυχία έβαλε, και εξακολουθεί να βάζει, πολλούς στοχαστές στον πειρασμό να αρνηθούν ή να υποτιμήσουν τις πολύ διαφορετικές και καινοφανείς διεργασίες που κυβερνούν την ιστορική αλλαγή και να αναγάγουν τις κοινωνικές μεταβολές στους νόμους της βιολογικής εξέλιξης – με βαρυσήμαντες πολιτικές συνέπειες και, μερικές φορές, προθέσεις («κοινωνικός δαρβινισμός»). Η κοινωνία στην οποία ζούσαν οι δυτικοί επιστήμονες [...] συνδύαζε σταθερότητα και αλλαγή· το ίδιο έκαναν και οι εξελικτικές θεωρίες τους.

Αυτές οι θεωρίες, ωστόσο, είχαν δραματικό ή μάλλον τραυματικό χαρακτήρα, γιατί ήταν η πρώτη φορά που συγκρούονταν εσκεμμένα και μαχητικά με τις δυνάμεις της παράδοσης, τον συντηρητισμό και προπαντός τη θρησκεία. [...] Η βιαιότητα που χαρακτήριζε την αντίδραση κατά της έννοιας της βιολογικής εξέλιξης ήταν ιδεολογική. Πώς μπορούσε ο άνθρωπος, πλασμένος κατ' εικόνα και ομοίωση του Θεού, να μην είναι παρά μία παραλλαγμένη μαϊμού; Θεωρώντας ότι είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στους πίθηκους και τους αγγέλους, οι αντίπαλοι του Δαρβίνου πήραν το μέρος των αγγέλων. [...]

Έτσι, η τύχη του δαρβινισμού δεν εξαρτήθηκε τόσο από την επιτυχία του να πείσει το επιστημονικό κοινό, δηλαδή τις προφανείς αρετές της Καταγωγής των Ειδών, όσο από την πολιτική και ιδεολογική συγκυρία του χρόνου και της χώρας.

E. J. Hobsbawm, Η Εποχή του Κεφαλαίου, 1874-1875, μτφρ. Δ. Κούρτοβικ, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2003, σελ. 386-389

ΟΜΑΔΑ Α΄

1. Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων όρων: Κίνημα στο Γουδί, Στρατιωτικός Σύνδεσμος, Συνθήκη του Βουκουρεστίου (15 μονάδες).

2. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (12 μονάδες):

α. Το 1911 ο Βενιζέλος τάχθηκε υπέρ:

1. Αναθεωρητικής Βουλής
2. Συντακτικής Βουλής
3. έξωσης του βασιλιά

β. Το Κίνημα στο Γουδί προκλήθηκε:

1. από το λαό της Αθήνας
2. από τον Βενιζέλο
3. από στρατιωτικούς

γ. Ο Αλ. Παπαναστασίου:

1. στήριξε τον Βενιζέλο
2. ασκούσε σκληρή κριτική στους Φιλελεύθερους
3. ανέλαβε την εξουσία το 1911

3. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- α. Τι προέβλεπε το Σύνταγμα του 1911 (6 μονάδες);
- β. Ποια ήταν η αιτία και ποια η αφορμή για τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο (4 μονάδες);
- γ. Ποιες οι συνέπειες από τον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο (8 μονάδες);
- δ. Ποια ήταν τα αντίπαλα στρατόπεδα στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και ποια η έκβαση του πολέμου (5 μονάδες);

ΟΜΑΔΑ Β΄

Αφού διαβάσετε την παρακάτω πηγή, να συντάξετε ένα σύντομο δοκίμιο σχετικά με την Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης (50 μονάδες).

Από το 1873 οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης δέχονται προχωρημένη ευρωπαϊκή παιδεία χάρη στις σχολές της Alliance Israelite Universelle. Την ίδια περίοδο κυκλοφορεί στη Θεσσαλονίκη η πρώτη εφημερίδα, η εβραϊκή "El Lunar" (1864) και εγκαινιάζεται η βιομηχανική ανάπτυξη με το μεγάλο ατμόμυλο των Ιταλοεβραίων Αλατίνι (1854).

Οι Εβραίοι κρατούν το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου, εξασκούν όλα τα επαγγέλματα και αποτελούν την πλειονότητα του εργατικού πληθυσμού. Γι' αυτό η πόλη ερημώνει τα Σάββατα και τις μεγάλες εβραϊκές γιορτές. Το 1891 η Εβραϊκή Κοινότητα ιδρύει τους λαϊκούς συνδικαλισμούς του Βαρώνους Χιρς και

της Καλαμαριάς και προικίζεται με μία αλυσίδα λαμπρών φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, εγκαθιστώντας ένα σύστημα αλληλοβοήθειας που όμοιό του δε θα συναντήσουμε σε καμιά άλλη Κοινότητα της Διασποράς (Ορφανοτροφεία Καρόλου Αλλατίνι και Μάιρ Αμποάβ, Νοσοκομείο Χιρς, Άσυλο Φρενοβλαβών, Γηροκομείο Σαούλ Μοδιάνο, κ.ά.). Η Κοινότητα διαθέτει επίσης πάνω από 30 μεγάλες Συναγωγές, δεκάδες ευκτήριους οίκους, σχολεία και τη μεγάλη παραδοσιακή σχολή «Ταλμούδ Τορά Αγκαδόλ». Διαθέτει τέλος πλήρη οργάνωση περίθαλψης και ενίσχυσης των αναξιοπαθόντων μελών της και παροχής πάσης φύσεως υπηρεσιών (θρησκευτικών, υγειονομικών, κ.ά.). Μετά τη Νεοτουρκική Επανάσταση (1908) ιδρύεται η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν [...].

Από τις 26/10/1912 η Θεσσαλονίκη είναι και πάλι ελληνική. Οι ηγέτες της Κοινότητας γίνονται αμέσως δεκτοί από τον βασιλιά Γεώργιο και τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο που υπόσχονται σεβασμό των προνομίων της Κοινότητας και πλήρη ισονομία.

Σύμφωνα με απογραφή των ελληνικών αρχών, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης αριθμούσαν τότε 61.439 ψυχές έναντι 45.867 Μουσουλμάνων, 39.936 Ελλήνων και 10.600 ατόμων που ανήκαν σε άλλες εθνότητες.

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια τα αίτια του Α' Παγκοσμίου πολέμου (5 μονάδες);
 - β. Ποια η θέση του Βενιζέλου και ποια του Κωνσταντίνου σχετικά με την έξοδο της Ελλάδος στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο (6 μονάδες);
 - γ. Ποια τα αίτια της αστικής επανάστασης στη Ρωσία (5 μονάδες);
 - δ. Ποιες οι συνέπειες της Οκτωβριανής Επανάστασης στην Ευρώπη (5 μονάδες);

2. α. Ποιο το περιεχόμενο των παρακάτω συνθηκών: Συνθήκη των Βερσαλλιών, Συνθήκη του Αγίου Γερμανού, Συνθήκη του Νεϊγύ, Συνθήκη των Σεβρών (12 μονάδες);
 - β. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: Κοινωνία των Εθνών, Εθνικός Διχασμός, Βουλή των Λαζάρων (9 μονάδες).

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (8 μονάδες):
 - α. *Η Αντάντ αποτελείτο:*
 1. από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Γερμανία
 2. από τη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ιταλία
 3. από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία
 - β. *Μετά την Επανάσταση στη Ρωσία, οι Μπολσεβίκοι:*
 1. συνέχισαν τον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ
 2. συνέχισαν τον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων
 3. αποχώρησαν από τον πόλεμο
 - γ. *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία:*
 1. μπήκε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ τον Οκτώβρη του 1914
 2. μπήκε στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων τον Οκτώβρη του 1914
 3. δε συμμετείχε καθόλου στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο
 - δ. Ο Κωνσταντίνος εγκατέλειψε τη χώρα το:
 1. 1913 2. 1915 3. 1917 4. 1919

ΟΜΑΔΑ Β'

1. Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τη στάση της Γερμανίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (25 μονάδες):

**Γερμανία: η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη γίνεται
η βάση της επιθετικότητας**

Αυτό που έκανε τον κόσμο ακόμη πιο επικίνδυνο ήταν η σιωπηρή εξίσωση της απεριόριστης οικονομικής ανάπτυξης με την πολιτική ισχύ, που σιγά-σιγά έγινε

ασυνείδητα αποδεκτή. Έτσι, ο Γερμανός αυτοκράτορας ζητούσε τη δεκαετία του 1890 «μια θέση στον ήλιο» για το κράτος του. Το ίδιο θα μπορούσε να είχε ζητήσει και ο Μπίσμαρκ, ο οποίος άλλωστε είχε εξασφαλίσει μία ασύγκριτα πιο ισχυρή θέση στον κόσμο για τη Γερμανία απ' ό,τι είχε ποτέ η Πρωσία. Ενώ όμως ο Μπίσμαρκ [...] φρόντιζε να μην εμπλέκεται στη ζώνη των ανεξέλεγκτων ενεργειών, για τον Γουλιέλμο Β' [αυτοκράτορας της Γερμανίας] η φράση αυτή κατάντησε απλό σύνθημα, χωρίς συγκεκριμένο περιεχόμενο. Απλώς εξέφραζε την αρχή της αναλογικής εκπροσώπησης: όσο πιο ισχυρή η οικονομία μιας χώρας, όσο μεγαλύτερος ο πληθυσμός της, τόσο ισχυρότερη η διεθνής θέση του κράτους-έθνους της. Θεωρητικά δεν υπάρχουν όρια στη θέση που μπορούσε να θεωρεί ότι της αξίζει, όπως άλλωστε έλεγε η εθνικιστική φράση: "Heute Deutschland, morgen die ganze Welt" ["Σήμερα η Γερμανία, αύριο ο κόσμος όλος"]. Αυτός ο ανεξέλεγκτος δυναμισμός μπορεί να έβρισκε έκφραση στην πολιτική, πολιτισμική ή εθνικιστική-ρατσιστική ρητορεία – αλλά εν τέλει ο κοινός παρονομαστής και των τριών ήταν η κατηγορηματική προσαγωγή για επέκταση μιας μαζικής καπιταλιστικής οικονομίας που παρακολουθούσε τις στατιστικές καμπύλες της να ανεβαίνουν στα ύψη. Χωρίς αυτή την επέκταση της οικονομίας, αυτή η ρητορεία θα ήταν [...] ασήμαντη [...].

E. J. Hobsbawm, Η Εποχή των Αυτοκρατοριών, 1875-1914, μτφρ. Κ. Σκλαβενίτη, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2002, σελ. 488-489

2. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και γράψτε την άποψή σας για την εικόνα που είχαν οι Δυνάμεις της Αντάντ για τον Κωνσταντίνο (25 μονάδες):

Η εικόνα του Κωνσταντίνου στις χώρες της Αντάντ

Με τα «Νοεμβριανά», τουλάχιστον στις χώρες της Entente και ιδιαίτερος στη Γαλλία, ο Κωνσταντίνος κέρδισε, σχεδόν κυριολεκτικά με το σπαθί του, τη διάκριση του πιο μισητού ανθρώπου της Ευρώπης μετά τον Kaiser [αυτοκράτορας της Γερμανίας]. Η εικόνα αυτή δεν άλλαξε ασφαλώς προς το καλύτερο ούτε μετά τους απηνείς διωγμούς από συμμορίες επίστρατων, των επανύμων, και όχι μόνον, βενιζελικών που δεν είχαν την προνοητικότητα να εγκαταλείψουν εγκαίρως την πρωτεύουσα, ούτε μετά το «Ανάθεμα» εναντίον του «προδότη Βενιζέλου» στην Αθήνα αλλά και σε πολλές άλλες πόλεις [Δεκέμβριος 1916]. Στις μεσαιωνικές αυτές τελετές πρωταγωνίστησε η Εκκλησία της Ελλάδος, ένα από τα ισχυρότερα στηρίγματα του κωνσταντινικού καθεστώτος σε όλη τη διάρκεια του Διχασμού.

Γ. Γιανουλόπουλος, «Η ευγενής μας τύφλωσις ...», εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 42003, σελ. 243-244

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να παρουσιάσετε το τουρκικό εθνικό κίνημα (8 μονάδες).
 - β. Να περιγράψετε τις επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού έως το καλοκαίρι του 1920 (8 μονάδες)
 - γ. Τι γνωρίζετε για το Κίνημα του 1922 (6 μονάδες).

2. Να δώσετε το περιεχόμενο των ακολούθων όρων: Συνθήκη της Λοζάννης, Δημοκρατικό Μανιφέστο, Δίκη των Έξι (12 μονάδες).

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (12 μονάδες):
 - α. *Η καταστροφή της Σμύρνης συνέβη στις:*
 1. 13 Αυγούστου 1922 2. 27 Αυγούστου 1922 3. 2 Μαΐου 1919
 - β. *Ο Κωνσταντίνος:*
 - α. συνέχισε τον πόλεμο στη Μικρά Ασία
 - β. ζήτησε αμέσως τη σύναψη ειρήνης
 - γ. κήρυξε τον πόλεμο σε οποιοδήποτε θα είχε συμμαχήσει με τον Κεμάλ
 - γ. *Τον Μάρτιο του 1921, ο Κεμάλ υπέγραψε συμφωνία με:*
 - α. τη Γαλλία β. τη Βρετανία γ. Σοβιετική Ένωση

4. Να αντιστοιχίσετε τα παρακάτω γεγονότα με τις αντίστοιχες ημερομηνίες (4 μονάδες):

Στήλη Α'	Στήλη Β'
α. έκδοση του Δημοκρατικού Μανιφέστου	1. Οκτώβριος 1922
β. συμφωνία Τουρκίας – Ιταλίας	2. Νοέμβριος 1922
γ. δίκη των έξι	3. Μάρτιος 1922
δ. ανακωχή των Μουδανιών	4. Μάρτιος 1921

ΟΜΑΔΑ Β'

Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, να αποτιμήσετε την κατάσταση του ελληνικού στρατού της Μικράς Ασίας.

Η κατάσταση της Στρατιάς, από την άποψη της πειθαρχίας και ιδίως του ηθικού των στρατιωτών, δεν ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητική. Σχετικά η «Επίτο-

μος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922» του Γενικού Επιτελείου Στρατού αναφέρει: «Τὸ ἠθικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, εὐρίσκετο εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον. Σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστη συνεχῆ κάμψιν καὶ προοίῳσα χαλάρωσιν, παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἀναλαμπάς, ὥστε τὸν Αὐγουστον τοῦ 1922 νὰ εὐρίσκεται εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον. Ὁ στρατὸς ἦτο ἐξηντλημένος σωματικῶς καὶ ἠθικῶς ...». Αφοῦ αναφέρεται στη φθοροποιὸ ἐπίδραση των παθῶν, που δημιουργήσε ο διχασμὸς, καὶ μάλιστα στο σώμα των αξιωματικῶν, ιδίως μετὰ τη μεταβολή του Νοεμβρίου 1920, συνεχίζει: «... Λόγω τῶν ἀνωτέρω γεγονότων καὶ τῆς μακρᾶς παρατάσεως τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἀγῶνος, τὸ ἠθικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπέστη διάβρωσιν καὶ μείωσιν. Μετὰ τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς Ἄγκυρα τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ ἐπηρεάσθη ἔτι περισσότερον, λόγω μὴ συντριβῆς τοῦ Κεμαλικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν βαρυτάτων ἀπωλειῶν ἃς ὑπέστη. Τὸ ἄνθος τῶν ἀξιωματικῶν καὶ οἱ ὀρμητικώτεροι τῶν ὀπλιτῶν ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης. Ἡ Στρατιὰ τῆς Μικρᾶς Ασίας ἐγκατέλειπε ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὸ 50% περίπου τῆς μαχίμου δυνάμεώς της [...]. Ὁ ἀριθμὸς τῶν λιποτακτῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ασίας ἰδίᾳ μετὰ τὰς πρὸς Ἄγκυραν ἐπιχειρήσεις, ἐσημείωσε σημαντικὴν αὐξήσιν [...] περὶ τὸ τέλος Μαΐου 1922 ἦτο σημαντικὸς. Ἦδη εἰς τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μαχητὰς εἶχε πλέον ἐδραιωθῆ ἢ πεποιθῆσις ὅτι ἡ στρατεύσις των παρετείνετο ἐπὶ ματαίῳ, ὅτι αἱ ταλαιπωρίαι, οἱ κίνδυνοι, οἱ μόχθοι καὶ αἱ θυσίαι ἀπέβαινον ἄκαρποι, καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀποξενωθεῖσα καὶ τῆς προστασίας τῶν Συμμάχων, παρέμενε μόνη καὶ ἀβοήθητος διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀγῶνα. Ἡ νέα Διοίκησις τῆς Στρατιᾶς, ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Χατζηανέστην, ἔλαβεν ὠρισμένα μέτρα [...]. Τὰ μέτρα ταῦτα ὅμως δὲν ἦσαν ἰκανὰ νὰ ἐπαναφέρουν τὸ ἠθικὸν εἰς τὸ ἀπαιτούμενον ὕψος καὶ ἡ μόνη διάχυτος ἐπιθυμία μετὰ τῶν μαχητῶν ἦτο ἡ τῆς ἐπιτροφῆς εἰς τὰς ἐστίας των».

**Α. Δεσποτόπουλος, «Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφή»,
Ιστορία του Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τόμος ΙΕ', σελ. 201**

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Να αναφέρετε τα αποτελέσματα του Α' Παγκοσμίου πολέμου (10 μονάδες).
 - β. Πώς ήταν η Σοβιετική Ένωση την εποχή του Στάλιν (6 μονάδες);
 - γ. Πώς έφθασε η Γερμανία στο ναζιστικό χιτλερικό καθεστώς (8 μονάδες);
 - δ. Να αναφερθείτε στις συνέπειες της άφιξης των προσφύγων στην Ελλάδα (8 μονάδες).

2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: κραχ, προσφυγικό ζήτημα, new deal (9 μονάδες).

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (9 μονάδες):
 - α. Ο νόμος του «Ιδιωνύμου» εισήχθη στη Βουλή κατόπιν προτάσεως του:
 1. Τσαλδάρη 2. Κονδύλη 3. Μεταξά 4. Βενιζέλου
 - β. Η Β' Ελληνική Δημοκρατία ανακηρύχθηκε στις:
 1. 25 Μαρτίου 1924 2. 13 Απριλίου 1924
 3. 4 Αυγούστου 1936 4. 1 Μαρτίου 1935
 - γ. Ο Μεταξάς έγινε πρωθυπουργός:
 1. κάνοντας πραξικόπημα
 2. ανατρέποντας τον Τσαλδάρη
 3. επειδή πήρε την πλειοψηφία στις εκλογές
 4. επειδή βενιζελικοί και συντηρητικοί είχαν ισοψηφίσει.

ΟΜΑΔΑ Β'

1. Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να προσδιορίσετε τα πιστεύω των ναζί (25 μονάδες):

Δέκα Εντολές των Ναζί για την Επιλογή Συζύγου

1. Να θυμάσαι πως είσαι Γερμανός / Γερμανίδα.
2. Αν είσαι από καλή γενιά, μη μείνεις ανύπαντρος.
3. Κράτησε το σώμα σου καθαρό.
4. Κράτησε το πνεύμα και την ψυχή σου καθαρά.
5. Σαν Γερμανός / Γερμανίδα διάλεξε κάποια / κάποιον με γερμανικό ή βόρειο αίμα [...]
6. Όταν διαλέγεις σύζυγο, έλεγξε την καταγωγή του.
7. Η υγεία είναι προϋπόθεση της εξωτερικής ομορφιάς.
8. Παντρέψου μόνο από αγάπη.
9. Μην ψάχνεις συμπαίκτη αλλά σύντροφο για γάμο.
10. Να εύχεσαι να αποκτήσεις όσο το δυνατόν περισσότερα στα παιδιά.

(Εγχειρίδιο για μια γερμανική οικογένεια, Βερολίνο χ.χ.)
 Μ. Mazower, Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας,
 μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 86

2. Αφού διαβάσετε το ακόλουθο κείμενο, στη συνέχεια να σχολιάσετε τη στάση του Μεταξά σχετικά με τη δικτατορία του (25 μονάδες).

Ο Ι. Μεταξάς για την επιβολή δικτατορίας στην Ελλάδα

Το ακόλουθο κείμενο είναι απόσπασμα από την εισηγητική έκθεση του Ι. Μεταξά προς τον Γεώργιο Β', η οποία συνόδευε το πρώτο διάταγμα για αναστολή του συντάγματος.

Μεγαλειότατε,

Ἡ Ὑμετέρα Κυβέρνησις, τῆς ὁποίας ἔχω τὴν τιμὴν νὰ προΐσταμαι, θεωρεῖ καθήκον τῆς νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, ὅτι ἡ χώρα εὐρίσκεται εἰς ἔκρυθμον κατάστασιν καὶ εἰς τὰς παραμονὰς ἀνατρεπτικῆς στασιαστικῆς κινήσεως. Ἡ κατάστασις αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς ὀγκουμένης κομμουνιστικῆς προπαγάνδας, ἣτις ἀφοῦ πρὸ πολλοῦ εἰσεχώρησεν ἐπικινδύνως εἰς τὴν ὑπαλληλίαν ἀπειλοῦσα νὰ παραλύσῃ τὴν κρατικὴν μηχανὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποφασιστικῆς στασιαστικῆς ἐξορμήσεως, κατεργάζεται ἤδη τὴν διείσδυσίν τῆς καὶ μεταξὺ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τοῦ Ἔθνους, καλλιεργοῦσα τὸ πνεῦμα τῆς ἀναρχίας μεταξὺ τῶν ὀπλιτῶν τῶν στρατῶν τῆς ξηρᾶς, τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀέρος.

Σπ. Λιναρδάτος, Η 4^η Αυγούστου, σελ. 34-35

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποια τα προηγήματα του Β' Παγκοσμίου πολέμου (10 μονάδες);
 - β. Να απαριθμήσετε τα αίτια του Β' Παγκοσμίου πολέμου (6 μονάδες).
 - γ. Πώς τελείωσε ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος (5 μονάδες);
 - δ. Να αναφέρετε τις σημαντικότερες αντιστασιακές ελληνικές οργανώσεις (6 μονάδες)

2. Να εξηγήσετε τους ακόλουθους όρους: Άξονας Ρώμης – Βερολίνου, Αντιδιεθνιστικό Σύμφωνο, Συμφωνία του Μονάχου, Σύμφωνο Μολότοφ – Ρίμπεντροπ (12 μονάδες).

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (8 μονάδες):
 - α. Οι Γερμανοί επιτέθηκαν στη Σοβιετική Ένωση:
 1. τον Ιούνιο του 1940
 2. τον Ιούνιο του 1941
 3. τον Ιούλιο του 1942
 - β. Οι Ιάπωνες βομβάρδισαν τον αμερικανικό στόλο στις:
 1. 7 Δεκεμβρίου 1941
 2. αρχές Μαΐου 1945
 3. 2 Μαΐου 1945
 - γ. Η ελληνική κυβέρνηση, όταν έφυγε από την Ελλάδα μεταφέρθηκε:
 1. στην Κρήτη
 2. στη Θεσσαλονίκη
 3. στο Κάιρο
 - δ. Η Ε.Π.Ο.Ν. ήταν οργάνωση:
 1. της Ε.Δ.Ε.Σ.
 2. της Ε.Κ.Κ.Α.
 3. του Ε.Α.Μ.

ΟΜΑΔΑ Β'

4. Διαβάστε το κείμενο και προσδιορίστε τις διπλωματικές ζυμώσεις του Β' Παγκοσμίου πολέμου (50 μονάδες).

Διπλωματικές Ζυμώσεις στις Παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Για να συγκρατήσουν τη χιτλερική επιθετικότητα σε βάρος της Πολωνίας, τα δημοκρατικά καθεστώτα δε μπορούν πια να υπολογίζουν παρά μόνο στη συμμαχία των Ρώσων. Από τον Απρίλιο έχουν αρχίσει διαπραγματεύσεις μεταξύ των τριών δυνάμεων, αλλά η σύναψη συμφωνίας προσκρούει σε πολλά εμπόδια. Στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γαλλία η ιδέα μιας συμμαχίας με τον Στάλιν συναντά πολύπλευρη αντίδραση. [...] Από την πλευρά του ο Στάλιν δυσπιστεί μετά το Μόναχο για το διπλό παιχνίδι που εκτιμά πως παίζουν οι Δυτικοί. Ο Μολότοφ [...] τον ενθαρρύνει να αρχίσει με τη Γερμανία μυστικές συνομιλίες ώστε να κερδίσει χρόνο – δίχως φυσικά να αγνοεί πως απώτερος στόχος του ναζισμού είναι η εξόντωση του μπολσεβικισμού και η απόθεση της Ρωσίας προς τις «ασιατικές στέπες» – και να ανακτήσει τα εδάφη που είχαν χαθεί το 1918. Σίγουρα ο Χίτλερ ενοχλήθηκε στη σκέψη ενός συμβιβασμού με μια κομμουνιστική δύναμη και δίστασε για πολύ να το κάνει, μα στο τέλος αποφάσισε να δεχθεί τη

θυσία, ώστε να ξεμπερδέψει απερίσπαστος με την Πολωνία και κατόπιν με τις δυτικές δημοκρατίες.

*S. Berstein & P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης,
μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, τόμος 3, σελ. 111*

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις
 - α. Να αναφέρετε τους παράγοντες των αντιαποικιακών κινήματων (10 μονάδες)
 - β. Ποια είναι τα κύρια προβλήματα του Τρίτου Κόσμου (10 μονάδες);
 - γ. Ποιες οι μεταρρυθμίσεις Γκορμπατσόφ (5 μονάδες)
 - δ. Ποια η νέα πραγματικότητα στην Ευρώπη μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης (7 μονάδες);

2. Να εξηγήσετε τους όρους: Κίνημα των Αδέσμευτων, απαρτχάιντ, διπολισμός, Ψυχρός Πόλεμος (12 μονάδες).

3. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες:
 - α. Η Σοβιετική Ένωση κατέλαβε ολόκληρο το Βερολίνο.
 - β. Το σχέδιο Μάρσαλ προέβλεπε την ανοικοδόμηση της Ευρώπης.
 - γ. Τα κομμουνιστικά καθεστώτα διαχειρίζονταν μονοπωλιακά την εξουσία.
 - δ. Ένα από τα κύρια προβλήματα των αποίκων της Αφρικής είναι το AIDS.
 - ε. Το Κίνημα των Αδεσμεύτων προέβλεπε απόσταση από τις Η.Π.Α. και τη Σοβιετική Ένωση
 - στ. Η Τσεχοσλοβακία διαλύθηκε με επέμβαση των Η.Π.Α.

ΟΜΑΔΑ Β'

Να διαβάσετε το παρακάτω κείμενο και στη συνέχεια να το σχολιάσετε:

Κινήματα αμφισβήτησης στη μεταπολεμική δυτική Ευρώπη

Το 1968 ξέσπασε σειρά φοιτητικών και εργατικών κινητοποιήσεων στη Γαλλία, στη Βρετανία, στη Γερμανία και στην Ιταλία. Τα ανεπτυγμένα δυτικοευρωπαϊκά κράτη είχαν επιτύχει μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης με άμεσο αποτέλεσμα τη διάχυση της ευημερίας σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Ωστόσο, σημαντικά τμήματα της νέας γενιάς, ιδιαίτερα οι φοιτητές, αμφισβητούσαν τον δυτικό τεχνοκρατικό πολιτισμό και μαζί μ' αυτόν τον καθωσπρεπισμό των δυτικών κοινωνιών και την κοινωνική κυριαρχία των ανδρών. Η αμφισβήτηση αυτή είχε και μια ισχυρή αντιπολεμική διάσταση καθώς στρεφόταν ευθέως κατά της αμερικανικής συμμετοχής στον «βρόμικο» πόλεμο του Βιετνάμ.

Στη Δυτική Γερμανία το φοιτητικό κίνημα ήταν έντονα πολιτικοποιημένο και στρεφόταν όχι μόνο κατά του τεχνοκρατικού πολιτισμού, αλλά και κατά του κοινοβουλευτισμού. Έχοντας ως όραμα έναν σοσιαλισμό με ελευθερίες («σοσιαλισμός με ανθρώπινο πρόσωπο»), οι Γερμανοί φοιτητές απαιτούσαν τον εκδημοκρατισμό των πανεπιστημίων, ασκούσαν αυστηρή κριτική στον καταναλωτισμό και στρέφονταν κατά της αμερικανικής επέμβασης στο Βιετνάμ.

Στη Γαλλία ξέσπασαν οι πιο μαζικές διαδηλώσεις και αιματηρές συγκρούσεις

της Ευρώπης του 1968, που έμεινε να ονομάζονται «Μάης του '68». Οι κινητοποιήσεις ξεκίνησαν από τα πανεπιστήμια και σε κάποιες περιπτώσεις εξελίχθηκαν σε βίαιες οδομαχίες των φοιτητών με την αστυνομία. Παράλληλα, το πανεπιστημιακό κίνημα λειτούργησε ως καταλύτης για τη διατύπωση εργατικών και γενικότερα κοινωνικών αιτημάτων. Στην κορυφαία στιγμή του Μάη του '68, δέκα εκατομμύρια Γάλλοι εργαζόμενοι συμμετείχαν στη μεγαλύτερη απεργία που είχε σημειωθεί ποτέ στη Γαλλία.

Τα γεγονότα του 1968 δεν άλλαξαν ουσιαστικά την κατάσταση στο εσωτερικό των δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Ωστόσο, συνέβαλαν στην αλλαγή παραδοσιακών νοοτροπιών και στη φιλελευθεροποίηση των ηθών. Ιδιαίτερα βοήθησαν τους αγώνες για τη χειραφέτηση της γυναίκας. Οι νέες και οι νέοι που συμμετείχαν σ' εκείνα τα γεγονότα έμειναν γνωστοί ως «γενιά του '68» ή «γενιά της αμφισβήτησης».

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Τι γνωρίζετε για τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο (8 μονάδες);
 - β. Να αναφερθείτε στα κυριότερα σημεία του αγώνα των Κυπρίων για ανεξαρτησία (5 μονάδες).
 - γ. Τι γνωρίζετε για την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κ. Καραμανλή (8 μονάδες);
 - δ. Ποιο το έργο της Νέας Δημοκρατίας κατά τα έτη 1974-1981 (6 μονάδες);

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες (15 μονάδες):
 - α. Ο Κ. Καραμανλής επέστρεψε στην Ελλάδα το 1974
 - β. Η Τουρκία κατέλαβε στην Κύπρο το 65% του εδάφους.
 - γ. Ο Παπανδρέου ήθελε να διορίσει ο ίδιος μόνος του τον υπουργό Εθνικής Άμυνας.
 - δ. Ο βασιλιάς γνώριζε εκ των προτέρων για το πραξικόπημα.
 - ε. Σύμφωνα με τη Συμφωνία της Βάρκιζας, οι κομμουνιστές ετιμώντο για την προσφορά τους στον πόλεμο.

3. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση (8 μονάδες):
 - α. *Ο Γρηγόριος Λαμπράκης δολοφονήθηκε:*
 1. το 1961 2. το 1963 3. το 1965 4. το 1967
 - β. *Τον Ιούλιο του 1965 ο Παπανδρέου ήρθε σε ρήξη με:*
 1. το Κοινοβούλιο 2. το βασιλιά
 3. αντιπολίτευση 4. με κανέναν από τους παραπάνω

ΟΜΑΔΑ Β'

Να μελετήσετε και να σχολιάσετε το παρακάτω κείμενο (50 μονάδες):

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η σχέση του με τη μεταπολιτευτική πολιτική πραγματικότητα

Η εκκίνηση της κυβερνητικής δράσης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. σηματοδότησε και πιστοποίησε με ιδιαίτερη έμφαση την ιστορικο-πολιτική στροφή που είχε επέλθει στις συνειδήσεις και στις νοοτροπίες της μεταπολιτευτικής Ελλάδας. Λίγο μετά την άνοδό του στην εξουσία, κατάργησε τα υπολείμματα της νομοθεσίας και των συμβόλων του Εμφυλίου, αναγνώρισε την εαμική αντίσταση και καθιέρωσε την 25^η Νοεμβρίου ως ημέρα εθνικού εορτασμού της Ενωμένης Εθνικής Αντίστασης, σε ανάμνηση της ανατίναξης της Γέφυρας του Γοργοποτάμου από τον Ε.Λ.Α.Σ. και τον Ε.Δ.Ε.Σ. το 1943. Το επίσημο κράτος διαμόρφωνε μία εναλλακτική «πολιτική μνήμη» υιοθετώντας έτσι μία διαφορετική ανάγνωση της μεταπολεμικής

ιστορίας. Ήταν η ορατή κορυφή μιας βαθύτερης και μαζικότερης αλλαγής που γινόταν στο επίπεδο της κοινωνίας, ή καλύτερα, της μικροκοινωνίας. Οι πολίτες ξεπερνούσαν έμπρακτα τα υπολείμματα του «φόβου του χωροφύλακα», μία δι-αδεδομένη τότε έκφραση που συνόψιζε τη διάχυτη εξουσία των νικητών και τις φοβίες των ηττημένων του Εμφυλίου. Χωρίς αυτό το ορατό και αδιόρατο νήμα, δε μπορούμε να κατανοήσουμε τις ρίζες που είχε ρίξει και την αντοχή της συναίνεσης που εξασφάλισε ο νέος πολιτικός φορέας ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η αποκληθείς δημοκρατική-προοδευτική παράταξη.

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις ακόλουθες ερωτήσεις:
 - α. Ποιοι οι παράγοντες που οδήγησαν στην ευρωπαϊκή ενοποίηση (12 μονάδες);
 - β. Ποιοι οι παράγοντες που επηρέασαν την ευρωπαϊκή ενοποίηση (10 μονάδες);
 - γ. Ποια τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (10 μονάδες);

2. Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες (18 μονάδες):
 - α. Οι Η.Π.Α. αντιδρούσαν στην ενοποίηση της Ευρώπης.
 - β. Το πρώτο βήμα για την ευρωπαϊκή ενοποίηση έγινε στα 1965.
 - γ. Η Γαλλία δε συμμετείχε στην Ε.Κ.Α.Χ.
 - δ. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν από την αρχή σύμφωνο στην ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
 - ε. Η Ελλάδα συμμετέχει στην ευρωζώνη από την 1^η Ιανουαρίου 2003
 - στ. Η Κύπρος εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2002.

ΟΜΑΔΑ Β'

Να διαβάσετε το παρακάτω κείμενο και να προσδιορίσετε τη σχέση Ελλάδας και Ε.Ο.Κ., σύμφωνα με τα λεγόμενα του εκφωνητή:

Α. Παπανδρέου: Η σχέση της Ελλάδας με την Ε.Ο.Κ.

[...] Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., προεκλογικά, είχε δεσμευτεί για την προώθηση ειδικού καθεστώτος, μιας ειδικής σχέσης με την Ε.Ο.Κ., που θα αναγνώριζε την ιδιαιτερότητα της χώρας μας [...]. Αυτόν ακριβώς το στόχο εξυπηρετεί το Μνημόνιο που υποβάλαμε στην Ε.Ο.Κ., αμέσως σχεδόν μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας μας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Στα δύομισι χρόνια που πέρασαν, δώσαμε και δίνουμε σκληρή μάχη για τη διαμόρφωση της ειδικής εκείνης σχέσης που είχαμε προτείνει πριν την ένταξη στην Ε.Ο.Κ. [...] Τον αγώνα στα πλαίσια της Ε.Ο.Κ. θα τον συνεχίσουμε και θα τον εντείνουμε. Μακροπρόθεσμα, η συμμετοχή μας θα εξαρτηθεί από τη δυνατότητα να εξασφαλίσουμε την αυτοδύναμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη για τη χώρα μας [...]. Η αποχώρηση της χώρας μας από την Ε.Ο.Κ. – κάτω από τις σημερινές συγκυρίες – θα είχε αρνητικές επιπτώσεις για την οικονομία μας.

(Α. Παπανδρέου, Πολιτική Εισήγηση στο Α' Συνέδριο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., 10 Μαΐου 1984), Χρ. Χαλαζιάς, Ανδρέας Παπανδρέου, 31 χρόνια πολιτικής δημιουργίας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σελ. 214-215

ΟΜΑΔΑ Α'

1. Να απαντήσετε σύντομα τις παρακάτω ερωτήσεις:
 - α. Ποια τα επιτεύγματα στις φυσικές επιστήμες κατά τον 20^ο αιώνα (12 μονάδες);
 - β. Ποια η προσφορά της γενετικής και της βιολογίας στην ανθρωπότητα (10 μονάδες);
 - γ. Να παρουσιάσετε τη λογοτεχνία του μεσοπολέμου (10 μονάδες).
 - δ. Τι ονομάζουμε μεταπολεμική γενιά; Να αναφέρετε τρεις ποιητές της πρώτης και τρεις της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς (8 μονάδες).
2. Να δώσετε τους παρακάτω ορισμούς: σοσιαλιστικός ρεαλισμός, λογοτεχνία του παραλόγου, σουρεαλισμός, φοβισμός, φουτουρισμός (10 μονάδες).

ΟΜΑΔΑ Β'

Αφού διαβάσετε την ακόλουθη πηγή, να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας:

Επισημάνσεις ενός θεωρητικού της λογοτεχνίας για το ρεαλισμό στην τέχνη

Τι είναι ο ρεαλισμός για τον θεωρητικό της τέχνης; Είναι ένα καλλιτεχνικό ρεύμα, το οποίο έθεσε ως σκοπό να αναπαραγάγει την πραγματικότητα με τον πιστότερο δυνατό τρόπο, επιζητώντας τη μεγαλύτερη δυνατή αληθοφάνεια. Χαρακτηρίζουμε ρεαλιστικά τα έργα τα οποία μάς φαίνονται αληθοφανή, πιστά στην πραγματικότητα. Ο διαφορούμενος χαρακτήρας του είναι ήδη φανερός:

1. Πρόκειται για έντονη επιθυμία, για τάση πράγμα το οποίο σημαίνει ότι καλείται ρεαλιστικό το έργο, το οποίο προτείνεται από το δημιουργό του ως αληθοφανές (σημασία Α). 2. αλείται ρεαλιστικό το έργο το οποίο προσλαμβάνεται από εκείνον ο οποίος το κρίνει ως αληθοφανές (σημασία Β)

Στην πρώτη περίπτωση, είμαστε υποχρεωμένοι να κρίνουμε με τρόπο εσωτερικό. Στη δεύτερη, καθοριστικό κριτήριο είναι η εντύπωσή μου. Η ιστορία της τέχνης συγχέει απελπιστικά τις δύο αυτές σημασίες του όρου «ρεαλισμός». Στην ατομική άποψη αποδίδεται μια αντικειμενική και απολύτως αυθεντική αξία. [...] Υποκαθίσταται ανεπαίσθητα η σημασία Α από τη σημασία Β.

R. Jacobson, «Για τον ρεαλισμό στην τέχνη», Θεωρία της Λογοτεχνίας. Κείμενα των Ρώσων φορμαλιστών, επιλ. Τ. Τοδορον, πρόλ. R. Jacobson, μτφρ. Η. Π. Νικολούδης, Οδυσσέας, Αθήνα 1995, σελ. 113

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

1. αγροτική επανάσταση (σελ. 10: Παράλληλα, έγιναν... αγροτική επανάσταση), βιομηχανική επανάσταση (σελ. 10: Από την άλλη... βιομηχανική επανάσταση), κίνημα του Διαφωτισμού (σελ. 11): Η απόρριψη... Ντ' Αλαμπέρ)
2. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Λ, στ. Σ
3. α. σελ. 13, β. σελ. 12, γ. σελ. 10
4. σελ. 12

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

1. σελ. 14
2. α. 2, β. 3, γ. 4, δ. 5, ε. 1
3. α. σελ. 14, β. σελ. 15
4. σελ. 14

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

1. παλαιό καθεστώς [σελ. 16: Ο κλήρος... δεν φορολογούνταν], δεξιά (σελ. 17: η δεξιά... καθεστώτος), κέντρο (σελ. 17: το κέντρο... αποφάσεων), λέσχες (σελ. 17: Ένα από... αριθμό πολιτών)
2. I. δ, II. α, III. β
3. α. σελ. 16, β. σελ. 17, γ. σελ. 17
4. Ο ιστορικός Ντενί Ρισέ υποστηρίζει ότι οι sans-culottes υιοθετούσαν εξαιρετικά συντηρητικές, αντιδραστικές θέσεις. Διαφωνεί έτσι με τον μαρξιστή ιστορικό Αλμπέρ Σομπούλ, που όπως φαίνεται από το απόσπασμα, θεωρεί ότι οι απόψεις και οι πρακτικές των sans-culottes διακρίνονταν για τον γνήσια δημοκρατικό, ριζοσπαστικό τους χαρακτήρα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

1. Διευθυντήριο (σελ. 20: Οι Θερμιδοριανοί... το Διευθυντήριο), Ιερή Συμμαχία (σελ. 22: Το Νοέμβριο... της αντεπανάστασης), Παλινόρθωση (σελ. 22: Οι περισσότερο ... ή απλώς Παλινόρθωση, 1815-1830)
2. α. σελ. 22, β. σελ. 20, γ. σελ. 21
3. α. 4, β. 6, γ. 1, δ. 2, ε. 5, στ. 3
4. σελ. 20

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

1. Συνθήκη Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (σελ. 23: Ίδιως οι Έλληνες... των ναπολεόντειων πολέμων), παροικίες (σελ. 187), Φαναριώτες (σελ. 24: Οι Φαναριώτες... του 1821), Νεοελληνικός Διαφωτισμός (σελ. 24-25: Έτσι, διαμορφώθηκε, γύρω... Νεοελληνικός Διαφωτισμός)
2. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ, στ. Λ
3. α. σελ. 24, β. σελ. 25, γ. σελ. 25
4. α) συνθήκη Κιουτσούκ – Καϊναρτζή, β) Ναπολεόντειοι πόλεμοι, γ) αδιαφορία των Τούρκων για το εμπόριο

ΕΝΟΤΗΤΑ 6

1. αρχή των εθνοτήτων (σελ. 26: Η επιδίωξη... του έθνους), μετριοπαθείς φιλελεύθεροι (σελ. 26: Οι μετριοπαθείς... κάποια περιουσία), σοσιαλιστές (σελ. 26: Οι σοσιαλιστές... ισότητας), ριζοσπάστες δημοκρατικοί (σελ. 26: Οι ριζοσπάστες ... κοινωνικές ομάδες)
2. α. Σ, β. Σ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Σ
3. α. σελ. 26-27, β. σελ. 27
4. σελ. 27: Οι επαναστάσεις στην Ιταλία ... την ίδια τύχη (βλ. και γλωσσάριο)

ΕΝΟΤΗΤΑ 7

1. Φιλική Εταιρεία (σελ. 28: Η Φιλική Εταιρεία ... Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος), Ιερός Λόχος: μονάδα από εθελοντές σπουδαστές, οι οποίοι πολέμησαν και πέθαναν στο Δραγατσάνι (7 Ιουνίου 1821)
2. α. σελ. 28, β. σελ. 29, γ. σελ. 29
3. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ
4. σελ. 28: Η ίδρυση και η ανάπτυξη της Φιλικής Εταιρείας

ΕΝΟΤΗΤΑ 8

1. α. σελ. 30, β. σελ. 30-32 (η φάση των επιτυχιών, η φάση της κάμψης), γ. σελ. 32
2. α. 3, β. 4, γ. 2, δ. 5, ε. 1
3. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ
4. πολλές εντάσεις, αρκετές αντιπάθειες, πολύ λίγη εμπιστοσύνη: ο εμφύλιος δε θα αργούσε να ξεσπάσει, πάθη και μίσση βγαίνουν πια στην επιφάνεια.

ΕΝΟΤΗΤΑ 9

1. σελ. 33
2. α. σελ. 33 (α'), 34 (β'), β. σελ. 34
3. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ
4. εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση (όχι κοινωνικοανατρεπτική), υπερβολική καταπίεση του έθνους, μη σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

ΕΝΟΤΗΤΑ 10

1. α. σελ. 35, β. σελ. 35
2. σελ. 35 (ανατολικό ζήτημα), 36 (φιλελληνισμός)
3. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Σ
4. σελ. 36: Το κίνημα του φιλελληνισμού

ΕΝΟΤΗΤΑ 11

1. α. σελ. 38, β. σελ. 38, γ. σελ. 39-40
2. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Λ
3. σελ. 39-40: Μια αποτίμηση

ΕΝΟΤΗΤΑ 12

1. α. σελ. 41 (Το φαινόμενο βιομηχανική επανάσταση), β. 42 (όλα άρχισαν ... της νέας εποχής)
2. σελ. 43 (οικονομικός φιλελευθερισμός και καπιταλισμός)
3. Κατά τον συγγραφέα, ο άνθρωπος είναι προορισμένος να βελτιώσει με την επιστήμη την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, όλα πάνε καλύτερα χάρη στον ανθρώπινο λόγο, που είναι ικανός να αλλάζει τις ατέλειες: η επιστήμη περικλείει το μέλλον της ανθρωπότητας

ΕΝΟΤΗΤΑ 13

1. α. σελ. 44 (πληθυσμιακές μεταβολές), β. σελ. 44-45 (Το 1848 ... ως μαρξισμός), γ. σελ. 45
2. αστοί, αγρότες, εργάτες, ουτοπικός σοσιαλισμός (σελ. 44), Πρώτη Διεθνής (σελ. 45)
3. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Λ
4. σελ. 44 (Οι εργάτες ... 27 χρόνια!)

ΕΝΟΤΗΤΑ 14

1. α. σελ. 46, β. σελ. 46-47, γ. σελ. 48 (Οι Βούλγαροι ... το 1908)
2. Γερμανική Συνομοσπονδία (σελ. 46), Μεγάλη Βουλγαρία (σελ. 48)
3. α. 2, β. 5, γ. 4, δ. 3, ε. 1
4. α) οικονομικές, β) πολιτικές: οικονομία και πολιτική αποτελούν ένα κομμάτι και όποια χώρα ήθελε να είναι Μεγάλη Δύναμη έπρεπε να διαθέτει «βαριά» βιομηχανία.

ΕΝΟΤΗΤΑ 15

1. α. σελ. 49, β. σελ. 49, γ. σελ. 50-51
2. σελ. 49
3. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Σ
4. Μεγαλύτερη μητρόπολη (έκταση): Γαλλία, μεγαλύτερη αποικία (έκταση): Βρετανία, περισσότερο πληθυσμό (μητρόπολη): Γερμανία, περισσότερο πληθυσμό (αποικίες): Βρετανία. Η Βρετανία πήρε τα περισσότερα, ενώ είχε τα λιγότερα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 16

1. α. σελ. 52-53, β. σελ. 53-54
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Λ
3. επεξεργασία του κειμένου, ελεύθερη απάντηση. Μπολιβάρ: επαναστάτης, διεκδίκησε την ανεξαρτησία της Βενεζουέλας

ΕΝΟΤΗΤΑ 17

1. Λόχος των Ευελπίδων (σελ. 55), αλληλοδιδασκαστικά σχολεία, ελληνικά σχολεία (σελ. 56)
2. α. σελ. 55, β. σελ. 55-56, γ. σελ. 56
3. α. Λ, β. Λ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Σ
4. σελ. 56 (Η αντιπολίτευση κατά του Καποδιστρια)

ΕΝΟΤΗΤΑ 18

1. α. σελ. 57-58 (η περίοδος της Αντιβασιλείας), β. σελ. 58
2. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Λ
3. κόντρα ανάμεσα στους δύο φορείς, η Αντιβασιλεία ήθελε να ενώσει τα κόμματα, ενώ πίσω από αυτά βρίσκονταν οι ξένες δυνάμεις

ΕΝΟΤΗΤΑ 19

1. α. σελ. 59, β. σελ. 59, γ. σελ. 59
2. Μεγάλη Ιδέα, αλυτρωτισμός (σελ. 59), Χάτι Χουμαγιούν, Ναυπλιακά (σελ. 60)
3. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Λ
4. σελ. 59: Τέτοιες πρακτικές ... ψηφοφόρων του.

ΕΝΟΤΗΤΑ 20

1. αρχή της Δεδηλωμένης (σελ. 62), Δ.Ο.Ε. (σελ. 63)
2. α. σελ. 61, β. σελ. 62, γ. σελ. 63
3. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ
4. Αξίζει να επισημανθεί η σαφής διαφοροποίηση που εντοπίζεται στο κείμενο του Heiring, όπου και υπογραμμίζεται το γεγονός ότι κατά τον 19ο αιώνα «δεν υπάρχουν ούτε κόμματα καθαρά πελατειακά ούτε κόμματα που βασίζονται καθαρά σε κοσμοθεωρίες». Η μελέτη της ελληνικής πολιτικής κατά τον 19ο αιώνα προϋποθέτει, λοιπόν, απόρριψη των στερεοτύπων και ακριβή εξέταση των δεδομένων της περιόδου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 21

1. α. σελ. 64-65 (Λίγο αργότερα ... Ελευθέριος Βενιζέλος), β. σελ. 65 (Η ολιγωρία ... γίνει αργότερα)
2. σελ. 64
3. α. 4, β. 2, γ. 1, δ. 4, ε. 4
4. σελ. 65

ΕΝΟΤΗΤΑ 22

1. α. σελ. 67, β. σελ. 67, γ. σελ. 68
2. Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, Συνέδριο του Βερολίνου, Μακεδονικό Ζήτημα (σελ. 67), Κομιτατζήδες (σελ. 68)
3. α. 2, β. 1, γ. 3, δ. 2, ε. 3
4. βλ. σχολιασμό πηγής 2

ΕΝΟΤΗΤΑ 23

1. α. σελ. 69, β. σελ. 69-70, σελ. 70 (η ελληνική κοινωνία... των τσιφλικιών)
2. εξωελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο, κολίγοι (σελ. 70), εθνικές γαίες (σελ. 69)
3. α. Σ, β. Σ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Λ
4. Η σταφίδα ήταν μονοπώλιο στην Ελλάδα. Κάποια στιγμή άρχισαν όλοι οι αγρότες να ασχολούνται με αυτό, αλλά το γεγονός αυτό δημιουργούσε

και πολλά προβλήματα στην οικονομία, ειδικά σε περιόδους οικονομικής κρίσης (σταφιδική κρίση)

ΕΝΟΤΗΤΑ 24

1. α. σελ. 72, β. σελ. 72, γ. σελ. 73, δ. σελ. 73, ε. 72 (Η αυθαίρετη... στους άλλους πολιτισμούς)
2. α. 2, β. 3, γ. 4, δ. 5, ε. 1
3. σελ. 72 (Δαρβίνος: Η θεωρία της εξέλιξης)

ΕΝΟΤΗΤΑ 25

1. α. σελ. 74, β. σελ. 75, γ. σελ. 75
2. α. 3, β. 4, γ. 2, δ. 5, ε. 1
3. Δεν ενδιαφερόταν καθόλου για τη φωτογραφική αποτύπωση του θέματος αλλά χρησιμοποιούσε τα χρώματα για να εκφράσει τι αισθανόταν για τα θέματα που ζωγράφιζε και τι ήθελε να αισθανθούν οι άλλοι.

ΕΝΟΤΗΤΑ 26

1. κίνημα του δημοτικισμού (σελ. 77: Στο πλαίσιο... δημοτικής γλώσσας), Ευαγγελικά (σελ. 77: μάλιστα... κίνημα της εποχής), γλωσσικό ζήτημα (σελ. 77: Βεβαίω... της εποχής)
2. α. σελ. 77, β. σελ. 77-78, γ. σελ. 78
3. α. 5, β. 6, γ. 3, δ. 2, ε. 4, στ. 1
4. Να εμφυσησει στους ομογενείς «αλύτρωτους» φοιτητές του τις εθνικές αξίες ώστε αυτοί να τις μεταδώσουν στις πατρίδες τους ως εκπαιδευτικοί και κληρικοί.

ΕΝΟΤΗΤΑ 27

1. α. σελ. 82 (Κατά την τελευταία... κοινωνία), β. σελ. 83 (Ο Σύνδεσμος ζητούσε... και στην δικαιοσύνη)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
3. Κορδάτος: αστικό κίνημα, Δερτιλής: δεν έγινε αστική επανάσταση γιατί δε χρειάστηκε να γίνει

ΕΝΟΤΗΤΑ 28

1. α. σελ. 84 (Αποτέλεσμα... Αλέξανδρο Παπαναστασίου), β. σελ. 84 (Παράλληλα... της χώρας)
2. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Λ
3. Τα μέτρα υπέρ των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων που έλαβαν οι βενιζελικές κυβερνήσεις θεμελιώνονταν στην πεποίθηση του Βενιζέλου ότι η διατήρηση του κοινωνικού καθεστώτος έπρεπε να επιτευχθεί και μέσω της πρόληψης κοινωνικών αναταραχών. Ο Βενιζέλος δεν ήταν, βεβαίως, σοσιαλιστής. Ως ευφυής πολιτικός, όμως, αντιλαμβανόταν ότι οι ελεγχόμενες παραχωρήσεις προς τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα ίσως τα έκαναν λιγότερο διεκδικητικά και κατ' αυτόν τον τρόπο ενίσχυσαν τη σταθερότητα του υφισταμένου κοινωνικού συστήματος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 29

1. α. σελ. 85, β. σελ. 85 (Η ένοπλη σύρραξη... Α' Βαλκανικός πόλεμος), γ. σελ. 85 (Ο ελληνικός στρατός... στη Θεσσαλονίκη), δ. σελ. 86 (Μπροστά στο... της Ηπείρου)
2. α. σελ. 86, β. σελ. 86
3. α. 4, β. 4, γ. 4, δ. 4, ε. 4
4. σελ. 86 (Μπροστά... Ηπείρου), ελεύθερη απόληψη: η πρώτη διάσταση στις σχέσεις Κυβέρνησης – Ανακτόρων

ΕΝΟΤΗΤΑ 30

1. α. σελ. 87-88 (Οι βαλκανικοί... της περιοχής), β. σελ. 88 (Οι Νέες... οικονομικά κέντρα. Στο πλαίσιο... αγροτικοί συνεταιρισμοί)
2. Νέες Χώρες, Παλαιά Ελλάδα [σελ. 87: Τα εδάφη... πολέμους]], Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (σελ. 88: Λίγους μήνες... της περιοχής)
3. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Σ
4. Απάντηση ερώτησης 3 σχολικού βιβλίου

ΕΝΟΤΗΤΑ 31

1. α. σελ. 89-90, β. σελ. 90, σελ. 90
2. Αντάντ: συμμαχία Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Συνθήκη Μπρεστ-Λιτόφσκ (σελ. 91: Η σοσιαλιστική... του πολέμου), εθνικισμός (σελ. 89)
3. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
4. Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, η έλλειψη αγοράς για να διαθέσει τα προϊόντα της καθώς και τα λίγα εδάφη που πήρε στις αποικίες (συγκριτικά με τη Βρετανία και τη Γαλλία) στάθηκαν οι λόγοι του πολέμου

ΕΝΟΤΗΤΑ 32

1. α. σελ. 92, β. σελ. 93, γ. σελ. 93 (Η ανάληψη της εξουσίας από τον Βενιζέλο)
2. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Σ
3. σελ. 93 (Η δυναμική επέμβαση της Αντάντ και η έξωση του Κωνσταντίνου)

ΕΝΟΤΗΤΑ 33

1. α. σελ. 94, β. σελ. 94-95, γ. σελ. 95 (Ο εμφύλιος πόλεμος και η ξένη επέμβαση), δ. 95-96 (Η επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης στην Ευρώπη)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
3. σελ. 95-96

ΕΝΟΤΗΤΑ 34

1. α. Η συνθήκη των Βερσαλλιών, Η συνθήκη του Αγίου Γερμανού, Η συνθήκη του Νείγυ, η συνθήκη του Τριανόν, Η συνθήκη των Σεβρών, β. σελ. 97-98 (Η συνθήκη των Βερσαλλιών, η Συνθήκη των Σεβρών, η συνθήκη του Τριανόν), γ. σελ. 98 (Η προσδοκία... Κοινωνία των Εθνών)

2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
3. α) κατάλυση πολλών καθεστώτων και άνοδος εναλλακτικού (Ρωσία), β) ανάγκη ελέγχου της Γερμανίας, γ) επαναχάραξη του ευρωπαϊκού χάρτη, δ) εσωτερική πολιτική νικητών, ε) προσπάθεια να δημιουργηθούν συνθήκες που δε θα ξαναεπέτρεπαν πόλεμο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 35

1. α. σελ. 100 (Ελληνικές δυνάμεις... των Στενών), β. σελ. 101 (Πράγματι... από αυτή)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ
3. σελ. 100 (Ελληνικές δυνάμεις... των Στενών)

ΕΝΟΤΗΤΑ 37

1. α. σελ. 104 (Η ήττα... εθνικού κράτους), β. η δημιουργία ενός νέου εθνικού κράτους (όχι θρησκευτικού), γ. σελ. 104 (Εκεί ψηφίστηκε ... και πρωθυπουργός)
2. εθνική διακήρυξη (σελ. 104: Επιπλέον ... ανεξαρτησία τους), Εθνικό Συμβόλαιο [σελ. 104: Στο μεταξύ... Μάρτιος 1920]
3. α. Λ, β. Λ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Σ
4. Βλ. σχολιασμό εικόνας σελ. 104 (σχ. βιβλίου)

ΕΝΟΤΗΤΑ 38

1. α. σελ. 105, β. σελ. 105, γ. σελ. 106, δ. σελ. 106-107 (Οι εξελίξεις έως τον Αύγουστο του 1922)
2. σελ. 107 (Την ίδια στιγμή... η οικονομική κρίση)
3. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ, στ. Σ, ζ. Λ
4. Ο στρατός βρισκόταν σε άθλια κατάσταση: οι στρατιώτες ήταν σωματικά κουρασμένοι, μακριά από τις βάσεις ανεφοδιασμού του και το ηθικό του ήταν καταρρακωμένο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 39

1. α. σελ. 108, β. σελ. 108, γ. 109
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
3. σελ. 108 (Ελλάδα: Η Δίκη των Έξι)

ΕΝΟΤΗΤΑ 40

1. Σύμφωνο Κλέογκ-Μπριάν (σελ. 112: Λίγο αργότερα... ο πόλεμος), κραχ (σελ. 112: Η διεθνής... τον κόσμο), Μεγάλη Ύφεση (σελ. 113: Η γενικευμένη κάμψη... Μεγάλη Ύφεση)
2. α. σελ. 111-112, β. σελ. 112, γ. σελ. 112
3. α. Σ, β. Λ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Λ
4. σελ. 112: Έτσι, το 1925... ο πόλεμος»

ΕΝΟΤΗΤΑ 41

1. α. σελ. 114 (Ένα τμήμα... αυτοκτόνησαν), β. σελ. 115 (Ο Φραγκλίνος... να βελτιώνεται), γ. new deal (σελ. 115: Ο Ρούζβελτ... η οικονομία),

διευθυνόμενη οικονομία (σελ. 115: Το κράτος... οικονομία»)

2. α. Σ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ
3. σελ. 115: Ο Φραγκλίνος... «διευθυνόμενη οικονομία»)

ΕΝΟΤΗΤΑ 42

1. α. σελ. 116 (Η Σοβιετική Ένωση την εποχή του Στάλιν), β. σελ. 116, γ. σελ. 117
2. α. Λ, β. Λ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Σ
3. Οι Γερμανοί πίστευαν: ότι ήταν διαφορετικοί από τους υπόλοιπους, καθαρόαιμοι, αγνοί, ανώτεροι.

ΕΝΟΤΗΤΑ 43

1. α. σελ. 118, β. σελ. 119, γ. σελ. 119 (Το κίνημα του 1935 και η παλινόρθωση της βασιλείας. Μετά την Παλινόρθωση)
2. α. Λ, β. Λ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Λ
3. Ιδιώνυμο (σελ. 119: Το 1929... σοσιαλιστικών ιδεών»), Λαϊκό Κόμμα (σελ. 119: Το Λαϊκό Κόμμα στην Εξουσία, 1933)
4. Ο Μεταξάς, άνθρωπος με φασιστικές αντιλήψεις θέτει το ζήτημα: κομμουνισμός ή ολοκληρωτισμός, και φυσικά κάνει τα πάντα για να επιβάλει το ολοκληρωτικό καθεστώς.

ΕΝΟΤΗΤΑ 44

1. α. 121 (Παρά τα... γηγενών Ελλήνων), β. σελ. 121-122 (Σε πολιτικό... κοινωνικούς αγώνες. / Σε κοινωνικό... κλονίζονται), γ. σελ. 121 (Η αποκατάσταση... συνοικισμούς)
2. Ε.Α.Π. (σελ. 121: Το ελληνικό... περιοχές), Προσφυγικό Ζήτημα (σελ. 121: Ένα από... των προσφύγων)
3. σελ. 121-122 (Πάντως, η... ήταν Μικρασιάτες)

ΕΝΟΤΗΤΑ 45

1. Συμφωνία του Μονάχου (σελ. 124: Έτσι, στις... στη Γερμανία), Σύμφωνο Μολότοφ - Ρίμπεντροπ (σελ. 125: Τον Αύγουστο... εδάφη της), Αντιδιεθνιστικό Σύμφωνο (σελ. 123: Ακολούθησε... επίπεδο), Άξονας Ρώμης – Βερολίνου (σελ. 123: Ακριβώς... Βερολίνου, 1936)
2. α. σελ. 123 (Το 1936... αυτή τη χώρα), β. σελ. 123 (Όχι λιγότερο... των Εθνών, 1936), γ. σελ. 124 (Έτσι, στις... στη Γερμανία), σελ. 125 (Τον Αύγουστο... τα εδάφη της), δ. σελ. 125 (Στο πλαίσιο αυτό... επερχόμενου πολέμου)
3. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
4. Η Γερμανία ήθελε να μην προλάβουν να συμμαχήσουν Αγγλία, Γαλλία και Σοβιετική Ένωση. Οι Δυτικοί ήθελαν να στρέψουν το Χίτλερ (ως ναζί) κατά της Σοβιετικής Ένωσης (κομμουνιστές), ενώ ο Στάλιν ήλπιζε ότι ο Χίτλερ θα αργού-

σε να τού επιτεθεί.

ΕΝΟΤΗΤΑ 46

1. α. σελ. 126, β. σελ. 126-127, γ. σελ. 127, δ. σελ. 128-129
2. α. σελ. 127, β. σελ. 129 (Στην Άπω Ανατολή... τυπικά)
3. α. Σ, β. Σ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ
4. ναζιστικά ιδεώδη: ο κόσμος χωρίζεται σε κάστες, οι Γερμανοί, λόγω καταγωγής βρίσκονται ψηλότερα, πιο κάτω είναι οι άλλοι λαοί. Στην τελευταία βαθμίδα θα βρίσκονται οι κατακτημένοι λαοί, οι μοντέρνοι σκλάβοι.

ΕΝΟΤΗΤΑ 47

1. α. σελ. 130, β. σελ. 130-131 (ο ελληνογερμανικός πόλεμος)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Λ
3. Η πρώτη εφημερίδα τονίζει τη σπουδαιότητα της ελληνικής αντίστασης στα φασιστικά ιδεώδη, ενώ η δεύτερη διακηρύσσει πως η Ελλάδα ακόμη κι αν χαθεί στον πόλεμο, η δόξα της θα μείνει αιώνια.

ΕΝΟΤΗΤΑ 48

1. α. σελ. 132 (Επίσης, επιβλήθηκαν... τους ναζί), β. σελ. 133 (Το φθινόπωρο... μέσω Ελλάδος), γ. σελ. 134 (Η απελευθέρωση)
2. Εθνικό Συμβούλιο (σελ. 134: Το Μάρτιο... της Ευρυτανίας), τάγματα εργασίας (σελ. 134: Επιπλέον, ... αμάχων)
3. α. 3, β. 4
4. α. 1, β. 3, γ. 2, δ. 6, ε. 4, στ. 5
5. Τα μπλόκα ήταν συνηθισμένα στην Κατοχή. Οι Γερμανοί σταματούσαν πολίτες πολλούς μαζεμένους μαζί κι ένας άνθρωπός τους Έλληνας (προδότης) έδειχνε διάφορους, τους οποίους συλλάμβαναν και μετά εκτελούσαν. Τα μπλόκα αυξήθηκαν ιδιαίτερα το 1944 που οι Γερμανοί έφευγαν από τη χώρα, σκοτώνοντας ανθρώπους μαζικά και καίγοντας χωριά.

ΕΝΟΤΗΤΑ 49

1. α. σελ. 135, β. σελ. 135 (Η κατάσταση του βιοτικού επιπέδου), γ. σελ. 136 (Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών)
2. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
3. Ο σύγχρονος ιστορικός Μαρκ Μαζάουερ υποστηρίζει τη θέση ότι «ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος ήταν στην πραγματικότητα πολλοί πόλεμοι μέσα σ' έναν». Η προσέγγιση αυτή, διαδεδομένη μεταξύ Ευρωπαίων ιστορικών, τα τελευταία χρόνια, είναι ιδιαίτερα γόνιμη, γιατί βοηθά να έρθουν στην πρώτη γραμμή της ιστορικής έρευνας και κατ' επέκταση της συζήτησης μεταξύ των πολι-

τών πτυχές του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, όπως η ταξική του διάσταση, οι οποίες παρέμεναν για πολλά χρόνια υποφωτισμένες.

ΕΝΟΤΗΤΑ 50

1. α. σελ. 138, β. σελ. 138-139, γ. σελ. 140
2. Σχέδιο Μάρσαλ (σελ. 139: Οι Η.Π.Α.... δολάρια, βλ. γλωσσάριο)
3. α. Λ, β. Σ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Σ
4. σελ. 140 (Κινήματα αμφισβήτησης τη δεκαετία του '60)

ΕΝΟΤΗΤΑ 51

1. α. σελ. 141 (Οι Η.Π.Α. και η Σοβιετική Ένωση γίνονται υπερδυνάμεις), β. σε τρεις (3), Φάση Α΄ (σελ. 141: Η πρώτη φάση του Ψυχρού Πολέμου), γ. σελ. 141 (Με τις ... Ψυχρού Πολέμου)
2. σελ. 141 (Διπολισμός και Ψυχρός Πόλεμος)
3. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ
4. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου άφησε πίσω του έναν κόσμο σε σύγχυση και κατάρρευση. Το σύστημα της Σοβιετικής Ένωσης είχε καταρρεύσει και δεν υπήρχε τίποτα για να το αντικαταστήσει. Μόνο οι Αμερικανοί ήταν σε καλή θέση πια, αφού παρέμειναν μόνοι κυρίαρχοι στην παγκόσμια πολιτική σκηνή.

ΕΝΟΤΗΤΑ 52

1. απαρτχάιντ: σελ. 144 (Σ' αυτές... φυλετικές διακρίσεις), Τρίτος Κόσμος: βλ. γλωσσάριο
2. α. σελ. 144, β. σελ. 145, γ. σελ. 145-146
3. α. Σ, β. Λ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Σ
4. σελ. 145 (Το κίνημα των Αδεσμεύτων)

ΕΝΟΤΗΤΑ 53

1. α. σελ. 147, β. σελ. 147 (Η κατάρρευση των Λαϊκών Δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης), γ. σελ. 148-149
2. γκλάσνοστ (σελ. 147: Ο Γκορμπατσόφ... γνώμης), περεστρόικα: ανασυγκρότηση, κατάργηση του αυστηρού κρατικού ελέγχου της οικονομίας και εκδημοκρατισμός των πολιτικών διαδικασιών.
3. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Λ
4. ένα συγκεντρωτικό καθεστώς που δεν άφηνε στους πολίτες του κανένα περιθώριο επιλογής. Ωστόσο, δε μπορούσε να είναι για πάντα έτσι. Στην πρώτη αλλαγή το σύστημα κατέρρευσε, γιατί ήταν σαθρό.

ΕΝΟΤΗΤΑ 54

1. α. σελ. 151 (Η Συμφωνία... ελληνική κοινωνία), β. σελ. 152-153, γ. σελ. 153
2. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ
3. α. 4, β. 1, γ. 2, δ. 3

4. Ουσιαστικά η Συμφωνία της Βάρκιζας στρεφόταν κατά του Κομμουνισμού και ήδη είχε αρχίσει να δημιουργείται στην Ελλάδα φασισμός και μάλιστα νομιμοποιημένος

ΕΝΟΤΗΤΑ 55

1. α. σελ. 154 (Το 1965... αποστασία), β. σελ. 155 (Η Απριλιανή Δικτατορία 1967-1974), γ. σελ. 156 (Η δικτατορία... πολιτικούς)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
3. Απ' ό,τι φαίνεται οι Η.Π.Α. γνώριζαν για το πραξικόπημα: αν θα γινόταν και κάτω από ποιες συνθήκες

ΕΝΟΤΗΤΑ 56

1. α. σελ. 157 (Η Μεταπολίτευση και η κυβέρνηση εθνικής ενότητας), β. σελ. 158-159 (Κυβερνήσεις Νέας Δημοκρατίας 1974-1981)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Σ, δ. Λ, ε. Σ
3. σελ. 158 (Η πλήρης... το 1947)

ΕΝΟΤΗΤΑ 57

1. α. σελ. 160 (Κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ. 1981-1985), β. σελ. 161 (Κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ. 1985-1989)
2. α. Λ, β. Λ, γ. Σ, δ. Σ, ε. Λ
3. σελ. 160-161 (Κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ. 1981-1985)

ΕΝΟΤΗΤΑ 58

1. α. σελ. 163 (Κυβερνήσεις ΠΑ.ΣΟ.Κ. 1993-2000), β. σελ. 163-164 (Η Ελλάδα χώρα υποδοχής μεταναστών και παλιννοστούντων), γ. σελ. 164 (Ειδικότερα... διαπραγματεύσεις)
2. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ
3. σελ. 163-164 (Η Ελλάδα χώρα υποδοχής μεταναστών και παλιννοστούντων)

ΕΝΟΤΗΤΑ 59

1. α. σελ. 166, β. σελ. 168, γ. σελ. 168
2. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Λ
3. σελ. 166 (Παράγοντες που οδήγησαν στην ευρωπαϊκή ενοποίηση)

ΕΝΟΤΗΤΑ 60

1. α. σελ. 169 (Πρώτο βήμα... συμφωνίας), β. σελ. 169 (Τελικά... 1981), γ. σελ. 169-170 (Κατά την περίοδο... μαζί με άλλες χώρες)
2. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ
3. Βλ. σελ. 169 (Κατά την... κράτη μέλη της)

ΕΝΟΤΗΤΑ 61

1. α. σελ. 171-172 (Στις φυσικές... εξωσωματική γονιμοποίηση), β. σελ. 172 (Η βιολογία... γενετι-

κής τροποποίησης), γ. σελ. 172 (Η ψυχανάλυση... επιθυμία).

2. α. 2, β. 3, γ. 4, δ. 1

3. σελ. 173 (Τέλος, η διαμόρφωση... μαζική κουλτούρα)

ΕΝΟΤΗΤΑ 62

1. α. σελ. 174 (Ο φοβισμός... θέμα τους / Ο κυβισμός... αληθινή), β. σελ. 174-175 (Ο φουτουρισμός... Σεβερίνι / Ο ντανταϊσμός... Μαγκρίτ)
2. α. 3, β. 5, γ. 4, δ. 2, ε. 1
3. σελ. 175 (Το μπαουχάους... αναζητήσεις)

ΕΝΟΤΗΤΑ 63

1. α. σελ. 177 (Ο αγγλοσαξονικός... του περιβάλλοντος), β. σελ. 177 (Ο φουτουρισμός... τη λογική), γ. ρεαλιστικό μυθιστόρημα (σελ. 178: Το ρεαλιστικό... και Γκρας), σοσιαλιστικός ρεαλισμός (σελ. 178: Ο σοσιαλιστικός... σοβιετικό καθεστώς), λογοτεχνία του παραλόγου (σελ. 178: Η λογοτεχνία... σύμπαν), μαγικός ρεαλισμός (σελ. 178: Ο μαγικός... Αλιέντε)
2. α. 2, β. 4, γ. 5, δ. 3, ε. 1
3. έννοια αμφίσημη και δισυπόστατη. Ο Jacobson δίνει και τους δύο ορισμούς – συνεκδοχές.

ΕΝΟΤΗΤΑ 64

1. σελ. 179 (Η λογοτεχνία του Μεσοπολέμου), β. σελ. 180 (Οι νέοι... ομιλίας), γ. Α: Α. Αλεξάνδρου, Μ. Αναγνωστάκης, Β: Κ. Δημουλά, Τ. Πατρίκιος
2. σελ. 180 (Οι νέοι... ομιλίας)

ΕΝΟΤΗΤΑ 65

1. α. σελ. 182 (Η ζωγραφική... Γ. Ιακωβίδη), β. σελ. 182 (Κύριος εκφραστής... Γ. Τσαρούχης), γ. σελ. 184 (Μουσική, Κινηματογράφος), δ. σελ. 182 (Σχεδόν... λιτότητα).

Κριτήριο Αξιολόγησης 1

- A. 1. Βιομηχανική Επανάσταση (σελ. 10: Από την άλλη ... βιομηχανική Επανάσταση), Διαφωτισμός (σελ. 11: Η απόρριψη ... Διαφωτισμός), Παλαιό Καθεστώς (σελ. 16: Ο κλήρος ... φορολογούνταν), Παλινόρθωση (σελ. 22: Το Νοέμβριο ... Παλινόρθωση)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ
3. I. α, II. γ, III. γ
4. α. 4, β. 3, γ. 2, δ. 5, ε. 1
5. α. σελ. 14 (Η γρήγορη ... της Βοστώνης), β. σελ. 15 (Το σύνταγμα ... μία φορά), γ. σελ. 21 (Γαλλική Επανάσταση και εποχή του Ναπολέοντα: μια αποτίμηση), δ. σελ. 22 (Το Νοέμβριο ... Παλινόρθωση)
- B. βλ. αντίστοιχη ενότητα (πρόσθετο υλικό)

Κριτήριο Αξιολόγησης 2

- A. 1. Συνθήκη Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (σελ. 23: Ιδίως ... πολέμων), Νεοελληνικός Διαφωτισμός (σελ. 24-25: Έτσι ... Διαφωτισμός), Φιλική Εταιρεία (σελ. 28: Η Φιλική Εταιρεία ... Αναγνωστόπουλος)
2. α. Λ, β. Λ, γ. Λ
3. α. 4, β. 5, γ. 2, δ. 1, ε. 3
4. I. α, II. δ, III. δ
5. α. σελ. 28 (Προκειμένου να ... ανεξάρτητου ελληνικού κράτους), β. σελ. 29 (Η κήρυξη της ελληνικής επανάστασης στις Ηγεμονίες), γ. σελ. 36 (Το κίνημα του φιλελληνισμού), δ. σελ. 36 (Πράγματι ... Σπερχειό), ε. σελ. 38 (Τα οικονομικά ... συνεδρίου της Βιέννης)
- B. βλ. αντίστοιχη ενότητα πρόσθετου υλικού

Κριτήριο Αξιολόγησης 3

- A. 1. Βιομηχανική Επανάσταση (σελ. 41: Το φαινόμενο βιομηχανική επανάσταση), ιμπεριαλισμός, οικονομικός φιλελευθερισμός (σελ. 43)
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ
3. α. 5, β. 4, γ. 1, δ. 3, ε. 2

4. I. γ, II. γ, III. δ, IV. β
5. α. σελ. 44, β. σελ. 46-48, γ. σελ. 49, δ. σελ. 52-53
- B. βλ. απάντηση πηγής στην αντίστοιχη ενότητα (πρόσθετο υλικό)

Κριτήριο Αξιολόγησης 4

- A. 1. Χάτι Χουμαγιούν (σελ. 60: Τελικά ... αυτοκρατορία), Σύμβαση της Χαλέπας (σελ. 64: Μετά από ... Χαλέπας), Κρητικό Ζήτημα (σελ. 64: Οι προσπάθειες ... κρητικό ζήτημα).
2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Σ
3. α. 2, β. 2, γ. 2
4. α. 3, β. 2, γ. 4, δ. 5, ε. 1
5. α. σελ. 68, β. σελ. 62, γ. σελ. 61
- B. βλ. απάντηση Πρόσθετου υλικού αντίστοιχης ενότητας

Κριτήριο Αξιολόγησης 5

- A. 1. α. 1, β. 3, γ. 2
2. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ
3. α. σελ. 72-73, β. σελ. 73, γ. σελ. 72
- B. βλ. απάντηση Πρόσθετου υλικού αντίστοιχης ενότητας

Κριτήριο Αξιολόγησης 6

- A. 1. βλ. σχεδιάγραμμα οργάνωσης της ύλης
2. α. 1, β. 3, γ. 1
3. α. σελ. 84 (Αποτέλεσμα ... Παπαναστασίου), β. σελ. 85 (Τα αίτια, Η απροθυμία ... πολέμου), γ. σελ. 87 (Οι Βαλκανικοί ... της περιοχής), δ. σελ. 90-91 (Τα αντίπαλα στρατόπεδα, Προς το τέλος του πολέμου)
- B. βλ. απάντηση πρόσθετου υλικού αντίστοιχης ενότητας

Κριτήριο Αξιολόγησης 7

- A. 1. α. σελ. 89-90 (Τα αίτια ... διεθνών διαφορών), β. σελ. 92, γ. σελ. 94, δ. σελ. 95-96 (Η επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης στην Ευρώπη)
2. α. σελ. 97-98, β. Κοινωνία των Εθνών (σελ. 98), Εθνικός Διχασμός (σελ. 93),

Βουλή των Λαζάρων (σελ. 93: Η ανάληψη της εξουσίας από τον Βενιζέλο)

3. α. 3, β. 3, γ. 2, δ. 3

B 1, B 2: βλ. απάντηση Πρόσθετου υλικού αντίστοιχης ενότητας

Κριτήριο Αξιολόγησης 8

A 1. α. σελ. 104 (Λίγους μήνες αργότερα ... στην Άγκυρα), β. σελ. 105 (Οι επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού ως το καλοκαίρι του 1920), γ. σελ. 108)

2. Συνθήκη της Λοζάννης (σελ. 109), Δημοκρατικό Μανιφέστο (σελ. 107: Την ίδια ... οικονομική κρίση), Δίκη των Έξι (σελ. 108)

3. α. 2, β. 1, γ. 3

4. α. 3, β. 4, γ. 2, δ. 1

B. βλ. σχολιασμό Πρόσθετης πηγής αντίστοιχης ενότητας

Κριτήριο Αξιολόγησης 9

A. 1. σελ. 111-112, β. σελ. 116, γ. σελ. 117, δ. σελ. 121-122 (Πάντως ... ήταν Μικρασιάτες)

2. κραχ (σελ. 112: Η έκρηξη της οικονομικής κρίσης του 1929), προσφυγικό ζήτημα (σελ. 121: Ένα ... προσφύγων), new deal (σελ. 115: Ο Φραγκλίνος ... να βελτιώνεται)

3. α. 4, β. 1, γ. 4

B 1, B 2. βλ. σχολιασμό πηγών στις αντίστοιχες ενότητες

Κριτήριο Αξιολόγησης 10

A. 1. α. σελ. 123 (Τα προμηνύματα ... αυτή τη χώρα), β. σελ. 125, γ. σελ. 128-129, δ. σελ. 133 (Το φθινόπωρο ... μέσω Ελλάδος)

2. Άξονας Ρώμης – Βερολίνου (σελ. 123: Ακριβώς ... Βερολίνου), Αντιδιεθνιστικό Σύμφωνο (σελ. 123: Ακολούθησε ... παγκόσμιο επίπεδο), Συμφωνία του Μονάχου (σελ. 124: Έτσι ... Γερμανία), Σύμφωνο Μολότοφ-Ρίμπεντροπ (σελ. 125: Τον Αύγουστο ... εδάφη της)

3. α. 2, β. 1, γ. 1, δ. 3

B. βλ. σχολιασμό της πηγής στην αντίστοιχη ενότητα

Κριτήριο Αξιολόγησης 11

A. 1. α. σελ. 144, β. σελ. 145-146, γ. σελ. 147, δ. σελ. 148

2. Κίνημα των Αδέσμευτων (σελ. 145), απαρτχάιντ (σελ. 144-145: Σ' αυτές ... φυλετικές διακρίσεις), διπολισμός, Ψυχρός Πόλεμος (σελ. 141)

3. α. Λ, β. Σ, γ. Λ, δ. Σ, ε. Σ, στ. Λ

B. βλ. σχολιασμό πηγής στην αντίστοιχη ενότητα

Κριτήριο Αξιολόγησης 12

A. 1. α. σελ. 150-152, β. σελ. 153, γ. σελ. 157-158, δ. σελ. 158-159

2. α. Σ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ

3. α. 2, β. 2

B. βλ. απάντηση πρόσθετης πηγής αντίστοιχης ενότητας

Κριτήριο Αξιολόγησης 13

A. 1. α. σελ. 166, β. σελ. 168, σελ. 168

2. α. Λ, β. Λ, γ. Λ, δ. Λ, ε. Λ, στ. Λ

B: βλ. απάντηση πηγής πρόσθετου υλικού

Κριτήριο Αξιολόγησης 14

A. 1. α. σελ. 171, β. σελ. 172, γ. σελ. 179-180, δ. σελ. 181

2. σοσιαλιστικός ρεαλισμός (σελ. 178), λογοτεχνία του παραλόγου (σελ. 178), σουρεαλισμός (σελ. 177), φοβισμός, φουτουρισμός (σελ. 174)

B: βλ. ανάλυση πηγής στην οικεία ενότητα

Ανατολικό ζήτημα: Όρος που περιγράφει την πολύπλοκη πολιτική κατάσταση που δημιουργήθηκε στα Βαλκάνια και στην Εγγύς Ανατολή, κυρίως μετά τον 18ο αιώνα, ως αποτέλεσμα της παρακμής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και του ανταγωνισμού των Δυνάμεων (Αγγλία, Ρωσία, Γαλλία, Αυστρία) για την τύχη της. Ανάλογα με την εκάστοτε εκτίμηση των συμφερόντων τους, οι Δυνάμεις άλλοτε πρόκριναν την ακεραιότητα του κράτους του σουλτάνου, άλλοτε τον διαμελισμό του και άλλοτε την απόσπαση εδαφών του.

Αναθεωρητική Βουλή: Βουλή που εκλέγεται έχοντας τη δυνατότητα να αναθεωρήσει οποιοδήποτε άρθρο του συντάγματος, εκτός αυτών που ορίζουν τη μορφή του πολιτεύματος.

Ανεξαρτησία ή ανεξάρτητο κράτος: Ανεξάρτητο ονομάζεται ένα κράτος όταν διαθέτει δική του κυβέρνηση η οποία αποφασίζει για όλα τα θέματα που αφορούν αυτό το κράτος.

Αυτονομία ή αυτόνομο κράτος: Αυτόνομο ονομάζεται ένα κράτος όταν αυτοδιοικείται, δίχως, όμως, η κυβέρνησή του να αποφασίζει για όλα τα θέματα που το αφορούν. Τα αυτόνομα κράτη συνδέονται, συνήθως, στενά με μεγαλύτερα κράτη.

Γιρονδίνιοι: Πολιτική ομάδα στα χρόνια της γαλλικής επανάστασης με πυρήνα αντιπροσώπους της Γιρόνδης περιοχής της Γαλλίας. Τα μέλη της με ηγέτη τον Μπρισό, υιοθετούσαν μετριοπαθείς πολιτικές θέσεις.

Έθνος: Ομάδα ανθρώπων που κατοικούν, συνήθως, στην ίδια γεωγραφική περιοχή, έχουν κοινή καταγωγή, κοινή γλώσσα, κοινούς δεσμούς ιστορικής παράδοσης, πολιτισμού και κουλτούρας, καθώς και συνείδηση ότι ανήκουν σε μια κοινότητα με αυτά τα γνωρίσματα.

Επταετής πόλεμος (1756-1763): Ένοπλη σύγκρουση με πρωταγωνιστές την Αγγλία και τη Γαλλία. Κύρια αιτία της ήταν ο αγγλογαλλικός ανταγωνισμός για τον έλεγχο των αποικιών του Καναδά και της Ινδίας. Η Γαλλία ηττήθηκε και υποχρεώθηκε να παραχωρήσει στην Αγγλία όλες τις αποικίες της στη Βόρεια Αμερική (Καναδάς τμήμα της Λουιζιάνα), τους εμπορικούς σταθμούς της στη Σενεγάλη (Δ. Αφρική) και να παραιτηθεί από κάθε αξίωση αποικιακής εξάπλωσης στις Ινδίες. Ακόμη, η Αγγλία κέρδισε τη

Φλόριντα από την Ισπανία.

Καρμπονάροι (combonari): Μέλη μυστικής εταιρείας που ιδρύθηκε στην Ιταλία, μεταξύ 1808 και 1810, με σκοπό την απελευθέρωση της ιταλικής χερσονήσου από την αυστριακή κυριαρχία και την ανατροπή των αποφάσεων του συνεδρίου της Βιέννης. Τα νέα μέλη εντάσσονταν στην οργάνωση μετά από μια περίοδο δοκιμασίας και αφού πρώτα έδιναν αυστηρούς όρκους ότι θα διαφυλάξουν τα μυστικά της και θα υπηρετήσουν τους σκοπούς της. Κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα ιδρύθηκαν στην Ευρώπη πολλές οργανώσεις καρμποναρικού τύπου. Μία από αυτές ήταν και η Φιλική Εταιρεία.

Κράτος πρόνοιας: Μορφή κράτους που επιδιώκει να εξασφαλίσει ικανοποιητικό επίπεδο ζωής σε όλους τους πολίτες με την παροχή δωρεάν υπηρεσιών υγείας, εκπαίδευσης, στέγασης κτλ. Αναπτύχθηκε στη μεταπολεμική Ευρώπη ως αποτέλεσμα αφενός της βούλησης των κρατών και αφετέρου των αγώνων των εργαζομένων.

Κυβέρνηση εθνικής ενότητας: Κυβέρνηση από εκπροσώπους όλων των πολιτικών δυνάμεων, που δημιουργείται σε ειδικές συνθήκες (μετά από πόλεμο, δικτατορία, σοβαρή πολιτική κρίση κτλ.) για να οδηγήσει μια χώρα στη δημοκρατική ομαλότητα.

Λαϊκή δημοκρατία: Σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας που επικράτησε στη Σοβιετική Ένωση και μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο στις χώρες της Α. Ευρώπης. Κύρια γνωρίσματα του ήταν η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας και της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας ο κρατικός έλεγχος της οικονομίας και η πολιτική κυριαρχία του κομμουνιστικού κόμματος,

Μερκαντιλισμός (ή εμποροκρατία): Οικονομική πρακτική που κυριάρχησε στην Ευρώπη από τον 16ο έως και τον 18ο αιώνα και αξιολογούσε τον πλούτο μιας χώρας με κριτήριο τα αποθέματα της σε πολύτιμα μέταλλα. Για τον μερκαντιλισμό, η αξία των εξαγωγών έπρεπε να είναι υψηλότερη από την αξία των εισαγωγών, ώστε με το πλεόνασμα να αγοράζονται πολύτιμα μέταλλα. Για να επιτευχθεί αυτό, το κράτος παρενέβαινε δραστικά στην οικονομία επιδιώκοντας την αύξηση των εξαγωγών και τον περιορισμό των εισαγωγών (ενίσχυση εγχώριων βιομηχανιών, επιβολή υψηλών δασμών σε

κάποια εισαγόμενα προϊόντα κτλ.). Η πολιτική αυτή έθετε σοβαρούς φραγμούς στην οικονομική δραστηριότητα των αστών.

Μέσα παραγωγής: Το σύνολο των υλικών στοιχείων που είναι απαραίτητα για την παραγωγική διαδικασία (πρώτες ύλες, υλικά, ενέργεια, μηχανές, μεταφορικά μέσα κτλ.).

Μεταπολίτευση: Αλλαγή πολιτεύματος. Στη σύγχρονη ελληνική ιστορία ο όρος καθιερώθηκε να δηλώνει την πτώση της απριλιανής δικτατορίας το 1974 και την περίοδο αμέσως μετά.

Μπολσεβίκοι (από το ρωσικό μπούσε: περισσότερο, πλειοψηφία): Η μεγαλύτερη και πιο ριζοσπαστική μερίδα του Σοσιαλιστικού Δημοκρατικού Εργατικού Κόμματος της Ρωσίας έως το 1912. Τότε αποχώρησαν και σχημάτισαν το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ρωσίας.

Ντεϊσμός: Θρησκευτική και φιλοσοφική θεωρία που γνώρισε μεγάλη διάδοση μεταξύ των μορφωμένων την εποχή του Διαφωτισμού. Κατά τον ντεϊσμό, ο θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου, αλλά δεν ρυθμίζει την τύχη του και δεν παρεμβαίνει στις ανθρώπινες υποθέσεις.

Ορεινοί: Πολιτική ομάδα στα χρόνια της γαλλικής επανάστασης αποτελούμενη από μέλη των λεσχών των Ιακωβίνων και των Κορδελιέρων που υιοθετούσε αντιμοναρχικές θέσεις και υποστήριζε τη λήψη μέτρων υπέρ των ασθενέστερων τάξεων. Οφείλει το όνομα της στο ότι τα μέλη της κάθονταν συνήθως στα άνω (ορεινά) έδρανα της αίθουσας. Ηγέτες της ήταν οι Δαυτόν, Μαρρά και Ροβεσπιέρος.

Παρακράτος: Αφανής μηχανισμός με αντικομμουνιστικές ιδέες που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα κατά τη μετεμφυλιακή εποχή, συνδεόταν με κρατικές υπηρεσίες και δρούσε στο όνομα της προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος.

Παοικία: Κοινότητα ομοεθνών που κατοικεί σε πόλη ξένης χώρας. Οι ελληνικές παοικίες στην Ευρώπη άρχισαν να σχηματίζονται από τον 16ο αιώνα. Κατοικούνταν, κυρίως από εμπόρους και υπήρξαν κέντρα οικονομικής και πνευματικής ανάπτυξης του ελληνισμού. Οι κυριότερες βρίσκονταν στη Βιέννη, στη Βενετία, στην Οδησό, στην Τεργέστη, στο Λιβόρνο και (από τα μέσα του 19ου αι.) στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου,

Συνδικαλισμός: Συλλογική δραστηριότητα ανθρώπων που ασκούν το ίδιο επάγγελμα και δραστηριοποιούνται με στόχους την προστασία των κοινών τους συμφερόντων και την προβολή των διεκδικήσεων τους. Μορφές συνδικαλισμού είναι η ίδρυση επαγγελματικών ενώσεων (σωματείων, συνδικάτων), η συλλογική προβολή και διεκδίκηση αιτημάτων, η απεργία κτλ.

Συντακτική Βουλή: Βουλή που εκλέγεται προκειμένου να συντάξει σύνταγμα στο οποίο πρωτίστως καθορίζεται η μορφή του πολιτεύματος.

Συντεχνία: Ένωση τεχνιτών ή εμπόρων με σκοπό την προστασία των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών και την αλληλοβοήθεια τους. Οι συντεχνίες άκμασαν στη δυτική Ευρώπη από τον 11ο έως και τον 16ο αιώνα. Η γαλλική επανάσταση συνετέλεσε στην οριστική κατάργησή τους.

Σχέδιο Μάρσαλ: Πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας που χορήγησαν οι ΗΠΑ μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο στα κράτη της Δ. Ευρώπης. Πήρε το όνομα του από τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών Τζορτζ Μάρσαλ. Συνέβαλε ουσιαστικά στην οικονομική ανόρθωση της Δ. Ευρώπης, αλλά, παράλληλα, ενίσχυσε την πολιτική επιρροή των ΗΠΑ στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Τρεις Κόσμοι: Στις αρχές της δεκαετίας του '50 επικράτησαν οι εξής όροι: *Πρώτος Κόσμος:* οι ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης, *Δεύτερος Κόσμος:* η Σοβιετική Ένωση και οι κομμουνιστικές χώρες.

Τρεις Κόσμοι: τα εκτός Ευρώπης φτωχά κράτη και οι τέως αποικίες.

Χούντα (ισπανική λέξη junta): Στρατιωτική ή παραστρατιωτική ομάδα ή οργάνωση που καταλαμβάνει την εξουσία με πραξικόπημα και την ασκεί τυραννικά.

